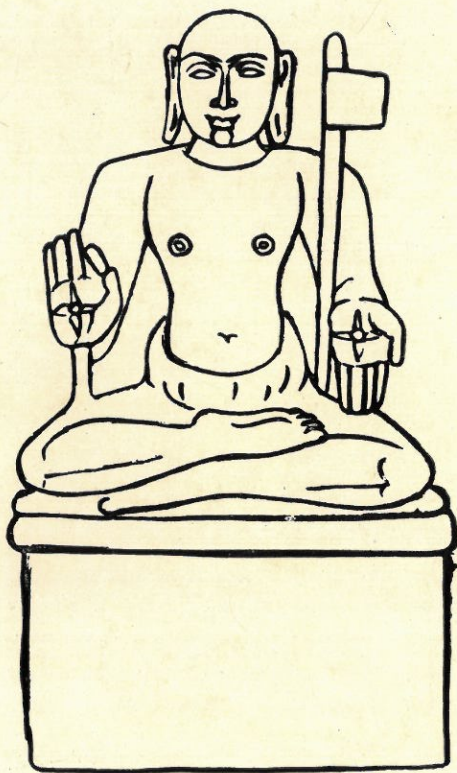

ಶಂಕರವಾಣಿ

(ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರ)

ಪ್ರೊ || ಸಾ.ಕೃ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ

ಶಂಕರವಾಣಿ

ಪ್ರೊ || ಸಾ. ಕೃ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ
ಬೆಂಗಳೂರು

SHANKARAVANI - The Philosophy of Sri Śankara in his own words by
Prof: S.K. Ramachandra Rao and published by I.M. Vittala Murthy,
Director, Directorate of Kannada & Culture, No.14/3A,
Nrupathunga Road, Bangalore-560 002.

Pp ix + 168

© ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕಾದಿರಿಸಲಾಗಿದೆ.

1990

ಬೆಲೆ ರೂ. 12.00

ಮುದ್ರಣ: ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಅರಿಕೆ

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೌಲ್ಯಾಧಾರಿತ ಧರ್ಮವು ಕೆಲವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕುಸಿದು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಖರ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ, ದೇಶಾದ್ಯಂತ ಅದನ್ನು ಹರಡಿದ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಎಂದಿಗೂ ಸ್ಮರಣೀಯರು.

ಜೀವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮಗಳ ನಡುವೆ ಅಭೇದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಮಾನವ ಘನತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ 12ನೆಯ ಶತಮಾನೋತ್ಸವವನ್ನು ಅರ್ಧಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಚರಿಸಲು ಸರ್ಕಾರವು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜೀವನ ದರ್ಶನ, ತತ್ತ್ವವಿಚಾರ ಹಾಗೂ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಅವರು ನೀಡಿದ ಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯವು ಕ್ರಮ ಕೈಗೊಂಡಿದೆ. ಈಗ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿರುವ 'ಶಂಕರವಾಣಿ'ಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ತತ್ತ್ವಸಿದ್ಧಾಂತ ಮತ್ತು ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಅವರ ವಾಕ್ಯಗಳ ಮೂಲಕವೇ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರಗಳು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರನ್ನು ತಲುಪಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಸರಳವಾದ ಮತ್ತು ಸುಲಭಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದದ ಮೂಲಕ ಪ್ರೊ. ಎನ್. ಕೆ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಅವರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜೀವನದರ್ಶನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂಥ ಸ್ಮರಣೀಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಇಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಆರೋಗ್ಯಕರವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಸರಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಬರಲಿರುವ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜೀವನ ಹಾಗೂ ತಾತ್ವಿಕ ಕೊಡುಗೆ ಕುರಿತ ಮತ್ತೊಂದು ಗ್ರಂಥವು ಕನ್ನಡ ಜನತೆಗೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಬಲ್ಲದೆಂಬ ವಿಶ್ವಾಸ ನಮ್ಮದು.

ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮೊಂದಿಗೆ ಸಹಕರಿಸಿದ ಪ್ರೊ. ಎನ್. ಬಾಲಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ, ಡಾ. ಜಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್ ಡಾ. ಪ್ರಭುಶಂಕರ, ಹಾಗೂ ನಿರ್ದೇಶಕರು, ವಾರ್ತಾ ಮತ್ತು ಪ್ರಚಾರ ಇಲಾಖೆ ಅವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು. ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಅತ್ಯಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಪ್ರೊ. ಎನ್.ಕೆ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಅವರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್‌ರವರಿಗೆ ನಾವು ಅಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇವೆ.

29.3.1990

ಬೆಂಗಳೂರು

ಎ.ಎಂ. ವಿಠಲಮೂರ್ತಿ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಶತಮಾನೋತ್ಸವ ಸಮಿತಿ

ಮೊದಲ ಮಾತು

ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅವತರಣಿಕೆಯೊಂದನ್ನು ಮತ್ತು ಪರಿಶಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಎಲ್ಲವೂ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತುಗಳೇ ಇವೆ. ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲ ಆಚಾರ್ಯರವೇ ಆದರೂ ವಿಷಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅವನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿರುವುದು ನನ್ನ ಕೆಲಸ. ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಈಗಿನ ಓದುಗರ ಅಗತ್ಯವನ್ನೂ ಅನುಕೂಲವನ್ನೂ ಗಮನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರಭೂತವೆನಿಸಿದುವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ವಾದವಿವಾದಗಳಿಗೆ ಇಂಬುಕೊಡುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟೂ ಇಲ್ಲಿ ಕೈಬಿಡಲಾಗಿದೆ.

ಮೂಲಸಂಸ್ಕೃತವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡುವಾಗ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರ ನೆರವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವುದಿದ್ದರೂ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ನಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಆಶಯ ಇದೇ ಎಂದು ಮನದಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಂಡು, ತಿಳಿಯಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಭಾವಾನುವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಅನುವಾದ ಮಾಡುವಾಗ ಅಕ್ಷರಕ್ಕಿಂತ ಅರ್ಥದ ಕಡೆ ಹೆಚ್ಚು ಒತ್ತುಕೊಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕನ್ನಡದ ನುಡಿಗಟ್ಟು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಬೇರೆಯಾದಿರುವುದೇ ಕಾರಣ.

ಸಂಸ್ಕೃತದ ಮೇಲೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಒಡತನ ಇಲ್ಲದವರಿಗೂ ಈ ಸಂಕಲನ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾಗಿರಲೆಂದು, ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವನ್ನೇ ಮೊದಲಲ್ಲಿ ದಪ್ಪಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿದೆ. ಆಯಾ ಖಂಡಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಮೂಲವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬಗೆಯ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಅವರ ಮಾತುಗಳಲ್ಲೇ ತಿಳಿಸುವಾಗ, ಓದುಗರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ನಿಲುವು ಮನವರಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಹಲವು ಅಧಿಕರಣಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹಲವು ಆಕರಗಳಿಂದ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಏಕತಾನತೆಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ನನ್ನ ವಿದ್ಯಾಗುರುಗಳಾದ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ ಪಾಲಕ್ಕಾಡು ನಾರಾಯಣ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು (ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜರ ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾಪಾಠಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯತ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿದ್ದವರು) ನನಗೆ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಪಾಠ ಹೇಳುವಾಗ ಆಚಾರ್ಯರ

ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾದ ಉಪದೇಶಗಳ ಕಡೆ ನನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹರಿಸಿ, ನನ್ನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಇದು ಈ ಸಂಕಲನದ ಹಿಂದೆ ಪ್ರೇರಕಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ನಿಂತು ಕೆಲಸಮಾಡಿದೆ. ಪೂಜ್ಯಗುರುಗಳ ಪುಣ್ಯಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

ನನ್ನ ಗುರುಗಳ ಕಾಣ್ಕೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಬೇರೂರಲು ಮುಂದೆ ನಾನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಅಧ್ಯಯನ ನೆರವಾಯಿತು. ಈ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಅಕರಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿದುದು ಹೊಳೆನರಸೀಪುರದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪ್ರಕಾಶಕಾರ್ಯಾಲಯದ ಶ್ರೀ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದೇಂದ್ರ ಸರಸ್ವತೀ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಬರಹ. ಸಂಸ್ಕೃತ, ಕನ್ನಡ, ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ಇವರು ಬರೆದಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳು ನನಗೆ ಮಹದುಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿವೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯ ಪರವಾಗಿ ಅದರ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಶ್ರೀ ಐ.ಎಂ. ವಿಠಲಮೂರ್ತಿಯವರು ನನಗೆ ಈ ಸಂಕಲನದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಹೃದಯವೈಶಾಲ್ಯವೂ, ಲೋಕಹಿತೈಷಣೆಯೂ ಅಸದೃಶಪ್ರತಿಭೆಯೂ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಮನದಟ್ಟಾದರೆ ಈ ಸಂಕಲನದ ಪ್ರಯೋಜನ ಕೈಗೂಡಿದಂತೆ.

ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ ಕೃಷ್ಣ ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್

ಪರಿವಿಡಿ

ಅವತರಣಿ

೧. 'ಲೋಕಶಂಕರ'	೧
೨. 'ಶಂಕರವಿಜಯ'	೨
೩. 'ವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯ'	೪
೪. 'ಶಾಂಕರ ಗ್ರಂಥಾವಳಿ'	೮
೫. 'ಪ್ರಸ್ಥಾನಭೇದ'	೧೨
೬. 'ಶಂಕರವಾಣಿ'	೧೪

ಮೊದಲ ಪರಿಚ್ಛೇದ - ಬದುಕಿನ ಗೊತ್ತುಗುರಿ

೧. ಧರ್ಮ	೧೯
೨. ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಿ	೨೩
೩. ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ	೩೦

ಎರಡನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ - ವ್ಯವಹಾರ - ಪರಮಾರ್ಥ

೧. ಅಧ್ಯಾಸ	೩೭
೨. ಅವಿದ್ಯೆ-ವಿದ್ಯೆ	೪೧
೩. ಅಧ್ಯಾರೋಪ-ಅಪವಾದ	೫೨

ಮೂರನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ - ಆತ್ಮದರ್ಶನ - ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ

೧. ಶಾರೀರ ಆತ್ಮ (ಜೀವ)	೬೦
೨. ಪರಮಾತ್ಮ (ಬ್ರಹ್ಮ)	೭೧
೩. ಆತ್ಮೈಕತ್ವವಿದ್ಯೆ	೮೧
೪. ಬಂಧ-ಮೋಕ್ಷ	೯೦

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ - ಸಾಧನೆಯ ವಿಚಾರ

೧. ಕರ್ಮ-ಜ್ಞಾನ	೧೦೨
೨. ಉಪಾಸನೆ	೧೧೩
೩. ಜ್ಞಾನದ ಸಾಧನೆಗಳು	೧೨೫

ಪರಿಶಿಷ್ಟಗಳು

೧. ವೇದಾಂತದರ್ಶನ	೧೪೯
೨. ವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯ	೧೫೩
೩. ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯ	೧೫೭
೪. ಅಧ್ಯಾಸಭಾಷ್ಯ	೧೬೧
೫. ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ	೧೬೫

ಅಕರವಿವರಣೆ

ಅಭಾ	ಅಧ್ಯಾಸಭಾಷ್ಯ
ಈಭಾ	ಈಶಾವಾಸ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯ
ಐಭಾ	ಐತರೇಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯ
ಕಭಾ	ಕರೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯ
ಕೇಭಾ	ಕೇನೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯ
ಗೀಭಾ	ಭಗವದ್ಗೀತಾ ಭಾಷ್ಯ
ಗೌಕಾಭಾ	ಗೌಡಪಾದಕಾರಿಕಾಭಾಷ್ಯ
ಛಾಂಭಾ	ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯ
ತೈಭಾ	ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯ
ಪ್ರಭಾ	ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯ
ಬೃಭಾ	ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯ
ಮಾಂಭಾ	ಮಾಂಡೂಕ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯ
ಪೇಸೂಭಾ	ಪೇದಾಂತಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಅವತರಣಿಕೆ

(೧) 'ಲೋಕಶಂಕರ'

ಜಗತ್ತಿನ ದಾರ್ಶನಿಕ ಪರಂಪರೆಗೆ ಭಾರತದೇಶವು ನೀಡಿರುವ ಮಹತ್ವದ ಕೊಡುಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಕರಚಾರ್ಯರ ವಿಚಾರಧಾರೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಭಾರತದೇಶದ ಚಿಂತನಾಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಂತೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಸ್ಥಾನ ಅಜರಾಮರವಾದುದು. ಅವರು ಬದುಕಿಬಾಳಿದ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಇಂದಿಗೂ ಒಂದುಸಾವಿರದ ಮುನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಅಂತರವಿದ್ದರೂ, ನಮ್ಮ ಜನರ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಅಚ್ಚಳಿಯದೆ ಉಳಿದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ನೆನಪಿನೊಂದಿಗೆ ನಮ್ಮ ಭಕ್ತಿಭಾವವೂ ಬೆರೆತುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ.

ಭಕ್ತರ ಭಾವುಕತೆ ಅವರನ್ನು ಅವತಾರಪುರುಷರನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿದೆ. ಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ('ಶಂ ಕರೋತೀತಿ') ಶಿವನೇ ಲೋಕದ ಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಶಂಕರನಾಗಿ ಜನರ ನಡುವೆ ತೋರಿಕೊಂಡನೆಂದು ಶ್ರದ್ಧಾಳುಗಳ ಎಣಿಕೆ. ಇದು ಹೇಗಾದರೂ ಇರಲಿ, ಲೋಕದ ಹಿತವೇ ಅವತಾರಪ್ರಯೋಜನವೆಂದರೆ ಶಂಕರರು ಅವತಾರಪುರುಷರೇ. ದಿನನಿತ್ಯದ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಆಗತ್ಯವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಕಾಣಿಸಿ, ದರ್ಶನಕ್ಕೂ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಬೆಸುಗೆ ಹಾಕಿ, ನೀತಿಯ ನೆಲೆಗಟ್ಟನ್ನು ತಿಳಿಯಹೇಳಿ ಜನರ ಬಾಳನ್ನು ಹಸನಾಗಿಸುವ ವಿಭೂತಿಪುರುಷರೆಲ್ಲ ದೇವಕಾರ್ಯಸಾಧಕರೇ ಅಲ್ಲವೆ ?

ವಿಭೂತಿಪುರುಷರು ನೀಡುವ ಕೊಡುಗೆ ಇಡೀ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದುದು. ಆಚಾರ್ಯರ ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ಬರಿಯ ವೈದಿಕಮತಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಕಿರಿದಾದ ಚೌಕಟ್ಟಿನೊಳಗೆ ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪಂಥಕ್ಕೆ ಅವರು ಆರಾಧ್ಯರು ಎಂದಷ್ಟೆ ಕಾಣಿಸುವುದು ತಪ್ಪು. ಮುಂದೆ ಎಂದೋ ಮೈದಳೆದ ಮಠಗಳ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿ ಅವರ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿದರಾಗಿ, ಅವರ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ನಾಡು ಸರಿಯಾಗಿ ಗುರುತಿಸುವುದಾಗಿಲ್ಲ. ಸೀಮಿತವಾದ ಮತಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳ, ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಆಚಾರಸಂಹಿತೆಗಳ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿನಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಂದೇಶವನ್ನು ತೊಡಕಿಸಿದರೆ ಅವರಿಗೆ ಅಪಚಾರವೇ ಅದೀತಲ್ಲವೆ ?

ಹೀಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ಉತ್ಸಾಹಿಗಳ ಅತೀರೇಕದಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ವಿಚಾರವಾಗಿ

ಹಲವಾರು ತಪ್ಪು ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಜನರ ನಡುವೆ ಹರಡಿಕೊಂಡಿವೆ. ನಾಡಿನಿಂದ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸಿದರು, ಜೈನರ ಕಡೆಗಾಣಿಸಿದರು, ಕರ್ಮರರಾದ ವೈದಿಕರನ್ನು ಎತ್ತಿಕಟ್ಟಿದರು, ಪಾಷಂಡಿಗಳನ್ನು ಕಲ್ಲುಗಾಡಕ್ಕೆ ಹಾಕಿಸಿದರು ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಈ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಬರಹಗಳಿಂದಲೇ ಆಗಲಿ, ಇತರ ಯಾವ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಆಕರದಿಂದಲೇ ಆಗಲಿ ಏನೊಂದು ಒತ್ತಾಸೆಯೂ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ಅರಿಯರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪದೇಶ ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾದುದು; ಅವರ ವಿಚಾರ ಎಲ್ಲ ಜನರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದುದು; ಅವರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮತಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಛಲ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಇರದು. ಪರಮಾರ್ಥದ ಬೆಳಕನ್ನು ಜನರಿಗೆ ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವುದು ಅವರ ಅವತಾರಪ್ರಯೋಜನ.

(೨) 'ಶಂಕರವಿಜಯ'

ಆಚಾರ್ಯರು ಬದುಕಿಬಾಳಿದ ಕಾಲವನ್ನು ಕುರಿತು ಖಚಿತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲ. ಕಲಿಯುಗದ ಅದಿಭಾಗದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ಹಲವರು ಹಲವು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಣಿಕೆ ನಡೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಗ್ರಂಥಕಾರರಾದ ಧರ್ಮಕೀರ್ತಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮೀಮಾಂಸಕರಾದ ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟರ ಸೋದರಳಿಯನಾದ ಈ ಧರ್ಮಕೀರ್ತಿಯ ಕಾಲ ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ದ 650ರ ಸುಮಾರು ಎಂಬುದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದ ವಾಚಸ್ಪತಿಮಿಶ್ರರ ಕಾಲವು ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ದ 840ರ ಸುಮಾರು ಎಂಬುದೂ ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಇವೆರಡು ಗಡಿಗಳ ನಡುವೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾಲ ಎಂದಾಗಬೇಕಷ್ಟೆ? ಇನ್ನೂ ಹಲವು ವಿವರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಆಚಾರ್ಯರ ಬಾಳುವ ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ದ 632 ರಿಂದ 664 ರವರೆಗೆ ಎಂಬುದು ಈಗ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.*

ಆಚಾರ್ಯರ ಬದುಕು ಮುಂಪತ್ತೆರಡು ವರ್ಷಗಳಷ್ಟೆ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ.* ಇದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶ್ಲೋಕವೊಂದು ಅವರ ಜೀವಿತ-ಸಾಧನೆಯನ್ನೂ ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಷ್ಟವರ್ಷೇ ಚತುರ್ವೇದೀ ದ್ವಾದಶೇ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರವಿತ್ |

ಷೋಡಶೇ ಕೃತವಾನ್ ಭಾಷ್ಯಂ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶೇ ಮುನಿರಭ್ಯಗಾತ್ ||

ಎಂದರೆ, ಎಂಟನೆಯ ವರ್ಷ ಮುಟ್ಟುವಾಗಲೆ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ್ದರು; ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ವರ್ಷ ಕಳೆಯುವ ಮೊದಲೆ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪರಿಚಯವನ್ನೂ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರು; ಹದಿನಾರನೆಯ ವರ್ಷಕ್ಕಾಗಲೆ ವೇದಾಂತಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದರು; ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋದರು (ಎಂದರೆ ತೀರಿಕೊಂಡರು).

ಉಳಿದಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಾಧನೆಗಳನ್ನೂ, ಯಾತ್ರೆಗಳನ್ನೂ, ವಾದವಿವಾದಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯಹೇಳಲೆಂದು ಹಲವಾರು 'ಶಂಕರ-ವಿಜಯ'ಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಇಂಥ ಗ್ರಂಥಗಳು ಈಗ ಇಪ್ಪತ್ತನ್ನೂ ಮೀರಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಸೂತ್ರವಂತೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯ ಅಂಶಗಳೂ ಕಡಮೆಯ. ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಐತಿಹ್ಯಗಳು, ಪವಾಡಗಳು, ಉತ್ಪೇಕ್ಷೆಗಳು, ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಇವೇ ಈ ಗ್ರಂಥಗಳೆಲ್ಲ ಮೆರೆಯುತ್ತವೆ. ಪೌರಾಣಿಕಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ, ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿನದು ಯಾವುದೂ ಇರದು ಎಂದ ಮೇಲೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಆಚಾರ್ಯರ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಏನನ್ನು ತಾನೆ ಹೇಳಬಹುದು?

ಅವರು ಕೇರಳದೇಶದ ಕಾಲಡಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೆಂದು ವಾಡಿಕೆಯ ನಂಬಿಕೆ *. ಇದು ಚಿದ್ವಿಲಾಸೀಯ ಶಂಕರವಿಜಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ, ಮತ್ತು ಶೃಂಗೇರಿಯ ಸ್ವಾಮಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಶಿವಾಭಿನವನೃಸಿಂಹಭಾರತೀಗಳ ಅಣತಿಯಂತೆ ಸರ್ ಕೆ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರು ಗುರುತುಮಾಡಿದ ಎಡೆಯ ಮೇಲೆ 1910ರಲ್ಲಿ ಶಾರದಾ ಶಂಕರಾಲಯಗಳು ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ಬೇರೂರಿಕೊಂಡ ನಂಬಿಕೆ. ಇದು ಹೇಗಾದರಿದಲಿ, ಈಗ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಂಬಿಕೆಯಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಗೌಡಪಾದರ ಶಿಷ್ಯ ಗೋವಿಂದರಂಬುವರ ಬಳಿ ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಭಾರತದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸುತ್ತಾಡಿ, ವಾದ-ವಿವಾದಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ, ವೇದಾಂತ ಪ್ರಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಹಿಮಾಲಯದ ಕೇದಾರನಾಥದ ಬಳಿ ಮುಕ್ತರಾದರು."

ಕಾಂಚೀಪುರದ ಮಠದ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಐವರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಾಷ್ಯಗಳಷ್ಟನ್ನೆ ಬರೆದವರು 'ಆದಿಶಂಕರ'ರು; ಅದಷ್ಟೆ ಅವರ ಅವತಾರ ಪ್ರಯೋಜನ. ಇವರ ಕಾಲ ತುಂಬ ಪ್ರಾಚೀನ; ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವಯುಗ.

ಎರಡನೆಯ 'ಕೃಪಾಶಂಕರ'ರು ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ದ 28 ರಿಂದ 69ರವರೆಗೆ ಜೀವಿಸಿದ್ದು ಷಣ್ಮತಗಳನ್ನು (ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಸೌರ, ಗಾಣಪತ್ಯ, ಶಾಕ್ತ, ಕೌಮಾರ) ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರಂತೆ. ಮೂರನೆಯ 'ಉಜ್ಜಲಶಂಕರ'ರು ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ದ 329 ರಿಂದ 367 ರವರೆಗೆ ಬದುಕಿ ನಾಡಿನಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅಡ್ಡಾಡಿ ವಾದವಿವಾದಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರು. ನಾಲ್ಕನೆಯವರು 'ಅರ್ಭಕಶಂಕರ' (ಅಥವಾ 'ಮೂಕಶಂಕರ') ಎಂದು ಹೆಸರಾದವರು; ಅವರ ಕಾಲ 398 ರಿಂದ 437. ಕಾಂಚೀಪುರದ ಮಠವನ್ನು ಇವರೇ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದವರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಕಡೆಯವರನ್ನು 'ಬಾಲಶಂಕರ' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶಂಕರವಿಜಯದ ಪ್ರಸಂಗಗಳೆಲ್ಲ ಇವರನ್ನು ಕುರಿತವೇ.

ಕಾಂಚೀಮಠದವರ ಈ ಎಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಿದೆ; ಸತ್ಯಾಂಶವೂ ಇದ್ದೀತು. ಭಾಷ್ಯಕಾರ ಶಂಕರರು ಬೇರೆ. ಮಠಸ್ಥಾಪಕ ಶಂಕರರು ಬೇರೆ, ಷಣ್ಮತಸ್ಥಾಪನಾಚಾರ್ಯರಾದ ಶಂಕರರು ಬೇರೆ, ದಿಗ್ವಿಜಯದ ಶಂಕರರು ಬೇರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ಮತ್ತು ಸಂಶೋಧಕರ ಎದುರಿರುವ ಹಲವಾರು ತೊಡಕುಗಳು ತಿಳಿಯಾಗುತ್ತವೆ. ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ 'ಆದಿಶಂಕರ' ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಅರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲ. ಮಠದ ಸ್ವಾಮಿಗಳನ್ನು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೆಂದು ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ ಇತ್ತೀಚಿನದು; ಉತ್ತರದೇಶದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಳೆದುದು. ಈ ಇತರ ಅನೇಕ 'ಶಂಕರ' ರಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ 'ಆದಿಶಂಕರರು' ಎನ್ನುವ ವಿವರಣೆ ಸರಿಯಾಗದು.

(೩) ವೇದಾಂತ ಸಂಪ್ರದಾಯ

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅದ್ವೈತವೇದಾಂತದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕರು ಎನ್ನುವುದಿದೆಯಲ್ಲವೆ? ಹಾಗೆ ಶಂಕರರಿಗೆ ಈಗ ಗುಟ್ಟು ಹಾಗಿರುವ ಅದ್ವೈತ ಒಂದು ಮತಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಷ್ಟೆ; ಇದೇ ಆಚಾರ್ಯರ ನಿಲುವು ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ನಿಲುವನ್ನು ಅದ್ವೈತವೆಂದು ಯಾವ ಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥದಲ್ಲೂ ಹೆಸರಿಸಿಲ್ಲ. ಅವರು ಅದ್ವೈತವೆಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಷ್ಟೆ; ವಾದ, ಸಿದ್ಧಾಂತ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಲ್ಲ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಒಲುವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು 'ಮೋಕ್ಷವಾದ', 'ಔಪನಿಷದದರ್ಶನ' ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಿಂದ. ತಾವು ಉಪನಿಷದ್ವಾದಿಗಳು ಎಂಬಷ್ಟನ್ನು ಮನಗಾಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ವೇದವಾಚ್ಯವಾದ ಕಡೆಯ ಭಾಗವಾದುದರಿಂದ, ವೇದದ

ವಿಚಾರಧಾರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಖಚಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು 'ವೇದಾಂತಗಳು' ಎಂದು ಕರೆದರು. ವೇದಾಂತ ಎನ್ನುವ ಮಾತನ್ನು ಅವರು ಬಹುವಚನದಲ್ಲೇ ಬಳಸಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ನಮ್ಮ ಈಗಿನ ಬಳಕೆಯ 'ವೇದಾಂತ' ವನ್ನು ಅವರ ನಿಲುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು ಕಷ್ಟ. ಅವರ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ 'ಒಂದೇ ತತ್ವ ಇರುವುದು, ಅದು ಆತ್ಮತತ್ವ; ಇದನ್ನು ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಹೊರಟಿರುವುದು' ಎಂಬ ಸಂದೇಶ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಮುಂದಿನವರು 'ಅದ್ವೈತ' ವೆಂದು ಗುರುತಿಸಿದರು; ಬ್ರಹ್ಮ (ಆತ್ಮತತ್ವ) ಒಂದೇ ಸತ್ಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ. ಆದರೆ 'ಅದ್ವೈತವೇದಾಂತ' ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ. ವೇದಾಂತಗಳೆಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಪರವಾದುವೇ.

ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಹಿಂದೆಯೂ ಈ ಧೋರಣೆಯಿದ್ದಿತು. ನಾವು ಈಗ ಏನನ್ನು ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಕರೆಯುವೆವೋ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದು. ಆಚಾರ್ಯರಿಗೇ ಪೂರ್ವಸೂರಿಗಳು ಹಲವರು ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದವರು, ಆಚಾರ್ಯರೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವವರು ಎಲ್ಲರೂ ಇದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರವರ್ತಕರು ಎನ್ನುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಯಾವುದೋ ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು ಎನ್ನುವಂತೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೈತಿಗಳು ಎಂಬ ಮಾತು ಬರುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವೈತವೆಂದರೆ ಸಾಂಖ್ಯರ ನಿಲುವು ಎಂದಷ್ಟೆ ಅರ್ಥ; ಪ್ರಕೃತಿ, ಪುರುಷ ಎಂದೆರಡು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಸಾಂಖ್ಯರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರಾಗಿ ಅವರು ದ್ವೈತಿಗಳೆನಿಸಿದರು. ವೇದಾಂತಗಳ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಈ ದ್ವೈತವಾದ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ತೋರಿಸಿದರು. ಅವರ ಪ್ರಕಾರ 'ದ್ವೈತವೇದಾಂತ' ಎನ್ನುವ ಮಾತೇ ಹೊರಡಲಾರದು; 'ದ್ವೈತ', 'ವೇದಾಂತ' ಎನ್ನುವ ಪದಗಳು ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಂಥವು. ಜೀವ ಬೇರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಬೇರೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವೈತ ಎನ್ನುವ ಈಗಿನ ನಿಲುವು ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಆಚಾರ್ಯರು ಔಪನಿಷದ ದರ್ಶನವನ್ನು ಸಂಪ್ರದಾಯ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಸಂಪ್ರದಾಯ ಎನ್ನುವ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದ ಆಚಾರ್-

ವಿಚಾರಗಳ ಪರಂಪರೆಯೊಂದಿದೆ ಎಂಬ ಸೂಚನೆಯಿದೆ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಇದೇ ಎಂಬ ಅರಿವು ಪರಂಪರೆಯ ಪರಿಚಯವಿದ್ದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಒದಗುತ್ತದೆ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಮಾತು ಅನುಭವದ ನೆಲೆಯಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದದ್ದು; ಮೆದುಳು ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಅಲೋಚನೆಯಿಂದ ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದಲ್ಲ. ಯುಕ್ತಿಯ, ತರ್ಕದ ಪಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿರದು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಅಪೌರುಷೇಯ ವೆನಿಸಿಕೊಂಡ ವೇದವಾಚ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರುವುದು. ಮನುಷ್ಯನ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೂ ಅಂತರ ಇರುವುದು ಇಲ್ಲಿಯೇ.

ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಗೊತ್ತು-ಗುರಿಗಳನ್ನೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ನಿಲ್ಲುವಂತಾದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಾದವರು ತಂತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ, ಮೇಧಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ, ಕಲ್ಪನಾಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರಿಸುವರು. ಇವನ್ನೆ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಬಗೆದು ಮುಂದಿನವರು ಪರದಾಡುತ್ತಾರೆ; ತಾವು ತಿಳಿದುಕೊಂಡದ್ದೇ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಎಂದು ಪಟ್ಟುಹಿಡಿಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಇದ್ದರು, ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದನಂತರವೂ ಬಂದರು. ಇವರನ್ನು ಕುರಿತು ಆಚಾರ್ಯರು ಒಂದು ಕಡೆ (ಗೀಛಾ ೧೩, ೨) 'ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರವಿದಪಿ ಅಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್ ಮೂರ್ಖವದುಪೇಕ್ಷಣೀಯಃ' (ಎಂದರೆ, 'ಎಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ಸಂಪ್ರದಾಯವೊಂದನ್ನರಿಯದಿದ್ದವನು ಬೆಪ್ಪ; ಅವನನ್ನು ಅಸಡ್ಡೆಯಿಂದ ಕಾಣಬೇಕು') ಎಂದು ಎಚ್ಚರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆಚಾರ್ಯರಿಂದಲೇ ಸಂಪ್ರದಾಯವೊಂದು ಮೊದಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ವೇದಾಂತಗಳನ್ನು (ಎಂದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು) ಕುರಿತಂತೆ ಸಂಪ್ರದಾಯವೊಂದು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೇ ಇದ್ದಿತು. ಅದು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಪ್ರಾಚೀನಚಿಂತನಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ', 'ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮೊದಲಲ್ಲಿ' ಎಂಬುದು ಉತ್ತರ. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಒದಗಿಬಂದ ಈ ವಿದ್ಯೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿತು; ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಆತ್ಮತತ್ವವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದನೆಗೆ ಬಂದಿರುವುದಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದೇ ಹೆಸರು; ಅದನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯೇ. ಹೀಗಾಗಿ 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಸಂಪ್ರದಾಯ' ಎಂಬ ಒಕ್ಕಣೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ವೇದಾಂತಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತೊಡಗುವವರು 'ನಮೋ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಭ್ಯೋ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಸಂಪ್ರದಾಯಕರ್ತೃಭ್ಯೋ

ವಂಶರ್ಷಿಭ್ಯೋ ನಮೋ ಮಹದ್ಭ್ಯೋ ನಮೋ ಗುರುಭ್ಯಃ' ಎಂದು ಗುರುಸ್ತುತೆ ಮಾಡುವುದಿದೆ.

ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ - 'ಅಪರೇ ತು ವಾದಿನಃ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಮೇವ ಜೈವಂ ರೂಪಮಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ, ಅಸ್ಮದೀಯಾಶ್ಚ ಕೇಚನ', (ವೇಸೂಭಾ ೧,೨,೧೯), ಎಂದರೆ 'ಬೇರೆಯವರಾದರೂ ಜೀವಭಾವವೇ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದುದು ಎಂದು ಬಗೆಯುತ್ತಾರೆ; ನಮ್ಮವರಲ್ಲೂ ಕೆಲವರು ಹಾಗೆಯೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ'. ಇಲ್ಲಿ 'ಬೇರೆಯವರು' ಎಂದರೆ ಔಪನಿಷದವೆನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರದೆ ಇರುವವರು; 'ನಮ್ಮವರಲ್ಲೂ ಕೆಲವರು' ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರಾದರೂ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳದೆ ಯುಕ್ತಿಯ ಬಲದಿಂದಲೇ ವಾದ ಮಾಡುವವರು. ಇವರು ಹೇಳುವಂತೆ ಜೀವಭಾವವೇ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ತತ್ತ್ವ ಎಂದು ಬಗೆಯದಿರುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ನಿಲುವು.

ಜೀವಭಾವವೆಂದರೆ ನಾನಾತ್ವ; ವ್ಯವಹಾರಾಸ್ಪದವಾದದ್ದು. ಆತ್ಮ ಒಂದೇ ಎಂಬುದು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ನಿಲುವು (ಐಕಾತ್ಮ್ಯ); ಅದೇ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ. ಅದು ಜೀವಭಾವದಿಂದ ಹೊರತಾದುದಾದರೂ ದಿಟವಾಗಿ ಜೀವವೇ. ಜೀವವನ್ನು ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮನೆಂದು ಕರೆದರೆ ಆತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ 'ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆಯಲ್ಲ; ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ಹೇಳುತ್ತವೆ; ಉಪನಿಷತ್ತನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ ಯಾರಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಈ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಯಾವ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಇರದು' ಎಂದು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ ('ಸರ್ವೋಪನಿಷತ್ಸು ಹಿ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಾನಃ ಪರಮಾತ್ಮನಾ ಏಕತ್ವಪ್ರತೀಯತ ಇತ್ಯವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಮುಪನಿಷದ್ವಾದಿನಾಂ' ಬೃಭಾ. ೨,೧,೨೦).

ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖರೆಂದರೆ ಗೌಡಪಾದರು. ಅವರ 'ಮಾಂಡೂಕ್ಯಕಾರಿಕೆ'ಯೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವಾಗ ಗೌಡಪಾದರೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ 'ವೇದಾಂತ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವರು' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ ('ಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್' ವೇಸೂಭಾ ೧,೪,೧೪, 'ವೇದಾಂತಾರ್ಥ

ಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್', ವೇಸೂಭಾ, ೨,೧,೯); ಸ್ಮೃತಿಕಾರರೆಂದೂ (ಛಾಂಭಾ, ೨,೨೩, ೧) 'ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ ಪೂಜ್ಯರೆಂದೂ ('ಪೂಜ್ಯತಮೈಃ ಪ್ರಜಾಪತ್ಯಂ ಚೇಮಂ ಸಂಪ್ರದಾಯಮನುಸರದ್ಭಿಃ' ಛಾಂಭಾ ೪,೧೨,೧) ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗೌಡಪಾದರ ಕಾಲ ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ದ 520 ರಿಂದ 620ರೊಳಗೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕತೆಯಂತೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಗುರುಗಳು ಗೋವಿಂದಭಗವತ್ತಾದರು, ಗೋವಿಂದರ ಗುರುಗಳು ಗೌಡಪಾದರು. ಗೌಡಪಾದರು ಮಾಂಡೂಕ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಬರೆದಿರುವ ಕಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಶಂಕರರು 'ಪ್ರಕರಣ ಚತುಷ್ಟಯ'ವೆಂದು ಕರೆದು ಅದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದರು. ಗೌಡಪಾದರಲ್ಲದೆ ಸುಂದರಪಾಂಡ್ಯ (ಗೀಭಾ ೩, ೧೩), ಉಪವರ್ಷ (ವೇಸೂಭಾ ೧.೩.೨೪ ಮತ್ತು ೩.೩.೫೩), ಬಾದರಾಯಣ (ವೇಸೂಭಾ ೨, ೧, ೧೪ ಮತ್ತು ೩.೪.೪೦), ದ್ರವಿಡಾಚಾರ್ಯ ('ಆಗಮವಿತ್' ಐಭಾ, ೨,೩೨, 'ಆಚಾರ್ಯ' ಛಾಂಭಾ ೨,೧೦,೧೦, 'ಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್' ಬೃಭಾ ೨,೧,೨೦) ಮತ್ತು ಕಾಶ್ಯಪ (ವೇಸೂಭಾ ೧,೪, ೨೨) ಇವರನ್ನೂ ಶಂಕರರು ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಸೂರಿಗಳೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇವರ ಬರಹಗಳು ನಮಗೆ ಈಗ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ.

ವೇದಾಂತ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೇ ಸೇರಿದ್ದರೂ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಿಲುವುಗಳನ್ನು ತಳೆದಿದ್ದ ಇತರರ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ; ಇವರಲ್ಲ ಶಂಕರರಿಗೆ ಹಿಂದಿನವರೇ. ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಿಕಾರರೆಂಬವರು (ಬೋಧಾಯನರೆಂದು ಇವರನ್ನು ಈಚೆಗೆ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ), ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತ (ಜ್ಞಾನಕರ್ಮ ಸಮುಚ್ಚಯವಾದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದವರು), ಬ್ರಹ್ಮನಂದಿ (ಈಗ ಉಪಲಬ್ಧವಿರದ 'ಛಾಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದವರು, ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು), ಭರ್ತ್ಯಹರಿ (ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮಾದ್ವೈತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ 'ವಾಕ್ಯಪದೀಯ'ವನ್ನು ಬರೆದವರು) ಭರ್ತ್ಯಪ್ರಪಂಚ (ಭೇದಾಭೇದವಾದಿಗಳು), ಮುಂತಾದವರು. ಶಂಕರರು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ನಿಲುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ.

(೪) ಶಂಕರ ಗ್ರಂಥಾವಳಿ

ಶೃಂಗೇರಿಯ ಹಿಂದಿನ ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಶಿವಾಭಿನವನೃಸಿಂಹ

ಭಾರತೀಸ್ವಾಮಿಗಳ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಶ್ರೀರಂಗದ ವಾಣೀವಿಲಾಸಮುದ್ರಣಾಲಯದವರು 1910-1913 ರಲ್ಲಿ 'ಶಾಂಕರಗ್ರಂಥಾವಳಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು. ಇವೆಲ್ಲ ಆಚಾರ್ಯರ ಬರಹಗಳೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಗಳು, ಪ್ರಕರಣಗಳು, ಸ್ತೋತ್ರಗಳು, ಉಪದೇಶಗಳು, ಪ್ರಸಂಚಸಾರಮೆಂಬ ತಾಂತ್ರಿಕಗ್ರಂಥ ಸೇರಿದಂತೆ ಸುಮಾರು ಇನ್ನೂರೈವತ್ತು ಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಆಚಾರ್ಯರವೇ ಎಂದು ಯಾವ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಸಂಪುಟಗಳ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಕೆ. ಬಾಲಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಅಯ್ಯರು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರೋ ತಿಳಿಯದು. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮಭಾಷ್ಯ, ಸೌಂದರ್ಯಲಹರಿ, ಲಲಿತಾ ತ್ರಿಶತೀಭಾಷ್ಯ, ಆಪಸ್ತಂಬಭಾಷ್ಯ, ಸನತ್ಕುಭಾತೀಯಭಾಷ್ಯ, ಯೋಗಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ (ವ್ಯಾಸಭಾಷ್ಯವಿವರಣಾ) ಇವನ್ನೂ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಿದೆ.

ಈ ಕೃತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ತೀರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿದ್ದು, ಶೈಲಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಧೋರಣೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ನಿಲುವಿನಲ್ಲಾಗಲಿ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ; ಅವೆಲ್ಲ ಒಬ್ಬರ ಕೃತಿಗಳೇ ಎಂಬುದು ಸರ್ವಥಾ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮೇಲಾಗಿ, ಶ್ರೀರಂಗದ ಪ್ರಕಟಣೆ ಹೊರಬರುವವರೆಗೆ ಅವೆಲ್ಲ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರವು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಂಡಿತಮಂಡಲಿಯಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರ ನೇರವಾದ ಶಿಷ್ಯರಾಗಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಇದ್ದ ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾಗಲಿ ಯಾರೂ ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಯಾವ ಕೃತಿಯಿಂದಲೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀರಂಗದ ಸಂಕಲನದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಹಲವು ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುಡುಬರುವ ವಿವರಗಳು ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಭಾಷ್ಯದ ನಿಲುವಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುವು; ವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯವೆಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಏನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೋ ಅದಕ್ಕೆ ಹೇಗೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳಲಾರದಂಥವು.

ಇವೆಲ್ಲವೂ ಆಚಾರ್ಯರವೇ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೆ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅಪಚಾರವೆ ಆದೀತು. ಈ ಎಲ್ಲ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಸಂಪ್ರದಾಯಸಿದ್ಧವಾದುವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರಪ್ರಯೋಜನವೇ ಕೈಗೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲೇ ಒಡಕು ಇದ್ದಾಗ, ಇದನ್ನು ನೇರಪಡಿಸಲೆಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದು; ಸಂಪ್ರದಾಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನೂ ಅಗತ್ಯವನ್ನೂ ಜನರಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಡುವುದೇ ಅವರ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದ್ದಿತು.

ಶ್ರೀರಂಗದ ಸಂಕಲನದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಲವು ಕೃತಿಗಳು ಶಾಂಕರ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಜಾಡನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ, ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೋ ಜನರನ್ನು ಎಳೆದೊಯ್ಯುತ್ತವೆ; ವೇದಾಂತ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಹೊರತಾದ ತಂತ್ರ, ಯೋಗ, ಕರ್ಮ, ಸಿದ್ಧಿ, ಅಭಿಚಾರ ಮುಂತಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸುತ್ತವೆ.

ಎಲ್ಲ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನೋಡಿದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರ ಕೃತಿಗಳು ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಭಾಷ್ಯಗಳಷ್ಟೆ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯದ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದವರು ಆಚಾರ್ಯರೇ. ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯ ನಿಂತಿರುವುದು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ. ಹಾಗೆಂದೇ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮನ್ನು ಉಪನಿಷದ್ವಾದಿಗಳೆಂದೂ, ತಮ್ಮ ನಿಲುವನ್ನು ಔಪನಿಷದರ್ಶನವೆಂದೂ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡರು. ವೇದವಾಚ್ಯಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ಹತ್ತು ಪ್ರಾಚೀನ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನೇ ಆಚಾರ್ಯರು ಉಪನಿಷತ್ಪ್ರಸ್ಥಾನ (ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸ್ಥಾನ) ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದರು. ಈ ಹತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ (ಈಶ, ಕೇನ, ಕಠ, ಪ್ರಶ್ನ, ಮುಂಡಕ, ಮಾಂಡೂಕ್ಯ, ಐತರೇಯ, ತೈತ್ತಿರೀಯ, ಛಾಂದೋಗ್ಯ, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ) ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಸಾರಸಂಗ್ರಹವೆಂದು ಹೆಸರಾದ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ಎರಡನೆಯ ವೇದಾಂತಪ್ರಸ್ಥಾನವೆಂದು (ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ; ಮಹಾಭಾರತದ ಅಂಗ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ) ಕರೆದು ಅದಕ್ಕೂ ಭಾಷ್ಯವೊಂದನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದರು. ಬಾದರಾಯಣರ ಶಾರೀರಕಮೀಮಾಂಸಾಸೂತ್ರಗಳು ವೇದಾಂತದ (ಎಂದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ) ಉಪದೇಶಗಳನ್ನೇ ನ್ಯಾಯಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿದ್ದರಿಂದ, ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಗಳೆನಿಸಿಕೊಂಡವು. ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನ (ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಪ್ರಸ್ಥಾನ) ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದರು.

ಇವು ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಭಾಷ್ಯಗಳು. ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಗಳು, ಗೀತಾಭಾಷ್ಯ ಮತ್ತು ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ವೇದಾಂತಪ್ರಸ್ಥಾನದ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ; ಅನೇಕ ಶಂಕೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೂ ಸಾಧಕರಿಗೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶೈಲಿ, ಧೋರಣೆ, ದೃಷ್ಟಿ ಭಾಷೆ, ಸಂವಿಧಾನ ಎಲ್ಲ ವಿವರಗಳೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ, ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯರ ತರುವಾಯ ಬಂದ ಸುರೇಶ್ವರರು, ಪದ್ಮಪಾದರು, ವಾಚಸ್ಪತಿಮಿತ್ರರು ಮೊದಲಾದವರು ಈ ಎಲ್ಲ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವು ಆಚಾರ್ಯರ ಕೃತಿಗಳೇ ಎಂದು

ಹೇಳಲು ಯಾವ ಅಡ್ಡಿಯೂ ಇರದು. ದಿಟವಾಗಿ ಇವಿಷ್ಟೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಕೃತಿಗಳು.

ಈ ಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯದ ನಿಲುವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲು ಆಚಾರ್ಯರು ಅವಲಂಬಿಸಿದ ಆಕರಗಳು ಹಲವು. ಹತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲದೆ ಹಲವು ಸಂಹಿತೆಗಳು (ಅಥರ್ವ, ಋಗ್ವೇದ, ತೈತ್ತಿರೀಯ, ವಾಜಸನೇಯ, ಮೈತ್ರಾಯಣೀ ಸಂಹಿತೆಗಳು), ಹಲವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು (ಐತರೇಯ, ಛಾಂದೋಗ್ಯ, ಶತಪಥ, ಕೌಷೀತಕೀ, ಅರ್ಷೇಯ, ಪಂಚವಿಂಶ, ಷಡ್ವಿಂಶ, ತೈತ್ತಿರೀಯ, ತಾಂಡ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು), ಎರಡು ಆರಣ್ಯಕಗಳು (ಐತರೇಯ ಮತ್ತು ತೈತ್ತಿರೀಯ), ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಕೆಲವು ಪುರಾಣಗಳು (ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ, ಶಿವ, ವಾಯು ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣಗಳು), ಕೆಲವು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು (ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರ, ಆಪಸ್ತಂಬ, ಕಾತ್ಯಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರ, ಮನುಸ್ಮೃತಿ, ಪಾರಾಶರಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ), ಹಲವು ಸೂತ್ರಗಳು (ನ್ಯಾಯ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ, ಜೈಮಿನಿ, ಬಾದರಾಯಣ) ಮತ್ತು ಹಲವು ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು (ಶಾಬರಭಾಷ್ಯ, ಗೌಡಪಾದರ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಈಶ್ವರಕೃಷ್ಣನ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕಾ, ಪ್ರಭಾಕರನ ಬೃಹತೀ ಮತ್ತು ಹಲವು ವೃತ್ತಿಗಳು) ಇವುಗಳಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾತುಗಳನ್ನೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇವಲ್ಲದೆ, ಬೌದ್ಧ, ಜೈನ, ಪಾಶುಪತ, ಪಾಂಚರಾತ್ರ, ಭಾಗವತ, ಲೋಕಾಯತ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದರ್ಶನಗಳ ಪರಿಚಯ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿದ್ದುದು ಅವರ ಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅವರ ದಾರ್ಶನಿಕ ನಿಲುವನ್ನು ಉದಾರ ಹೃದಯವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು, ಅವರು ಯಾವ ದರ್ಶನವನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ, ಸಾಂಖ್ಯ ಮತ್ತು ಯೋಗ ಎರಡೂ ದರ್ಶನಗಳು ವೇದಾಂತ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದವು ತಾನೆ? ಆಚಾರ್ಯರು ಅವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಎತ್ತುವಾಗ (ವೇಸೂಭಾ ೨.೧.೩) 'ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ ಎರಡೂ ದರ್ಶನಗಳು ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವುವು ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೆಸರಾಗಿವೆಯಲ್ಲವೆ? ಜನರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆನಿಸಿಕೊಂಡವರು ಅವನ್ನು ಆದರಿಸಿದ್ದಾರಲ್ಲವೆ? ('ಸಾಂಖ್ಯಾಯೋಗೌ ಹಿ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನತ್ವೇನ ಲೋಕೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತೌ, ಶಿಷ್ಟೈಶ್ಚ ಪರಿಗೃಹೀತೌ') ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ 'ಈ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಎತ್ತಿ ವಿರೋಧಿಸುವಷ್ಟು ವಿವರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಉಳಿದವೆಲ್ಲ ನಮಗೆ ಸಮ್ಮತವೇ' (ಯೇನ ತ್ವಂಶೇನ ನ ವಿರುದ್ಧೇತೇ

ತೇನೇಷ್ಟಮೇವ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಸ್ಯ ತ್ಯೋಃ ಸಾವಕಾಶತ್ವಂ') ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ದರ್ಶನವನ್ನಾಗಲಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನಾಗಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನಾಗಲಿ ಖಂಡನೆಮಾಡುವಾಗ ಅವರಿಗಿದ್ದ ದೃಷ್ಟಿ ಇದು.

ವೈದಿಕಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನೆ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಲು ಹೊರಟರಾದರೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು 'ಅದೆಲ್ಲವೂ ನಮ್ಮ ವ್ಯವಹಾರಜೀವನದಂತೆ ಅವಿದ್ಯೆಯ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುತ್ತವೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟರು. 'ಬೌದ್ಧ ತಿಳಿದಿದೆಯೆಂದು ಶ್ರುತಿ ನೂರುಬಾರಿ ಹೇಳಲಿ, ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದೆ ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಯುಕ್ತಿಯನ್ನಷ್ಟೆ ಅವಲಂಬಿಸಲೂ ಅವರು ಹಿಂಜರಿದರು. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಪ್ರತಿಭೆಯಂತೆ ಯುಕ್ತಿಯಿರುತ್ತದೆ; ಒಬ್ಬ ತನ್ನ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಇನ್ನಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೆ ತಳ್ಳಿಹಾಕಬಹುದಲ್ಲವೆ? ಇದಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯ ಮಾತೆಂಬುದಲ್ಲದೆ ? ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಿತವರಿತು ಬಳಸಬೇಕೆಂದೂ, ಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಲಿ ತರ್ಕವಾಗಲಿ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ ಆಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಸಿದರು.

(ಜ) ಪ್ರಸ್ಥಾನಭೇದ

ಆಚಾರ್ಯರು ವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯದ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯವೆಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರಾದರೂ ಶಾರೀರಕಮೀಮಾಂಸೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬಾದರಾಯಣರು ರಚಿಸಿದ ಸೂತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಅವರು ಬರೆದ ಭಾಷ್ಯ ಮುಖ್ಯವೆನಿಸಿತು. ವೇದಾಂತಗಳ (ಎಂದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ) ನಿಲುವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವ ಮತ್ತು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಗಳೆಂದೂ ವೇದಾಂತಮೀಮಾಂಸೆಯೆಂದೂ ಹೆಸರಾದವು. ಶೇರದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವ ಶಾರೀರಕ; ಈ ಜೀವವೇ ದಿಟವಾಗಿ ಆತ್ಮನೆಂದು ತೋರಿಸುವ ಗ್ರಂಥ ಇದಾದುದರಿಂದ ಶಾರೀರಕಮೀಮಾಂಸ. ಆತ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳು ಎಂದೂ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಬಾದರಾಯಣರು ರಚಿಸಿದ ಸೂತ್ರಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವು ಬಾದರಾಯಣಸೂತ್ರಗಳು. ಆದರೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು 'ಶಾರೀರಕಮೀಮಾಂಸ', 'ವೇದಾಂತಮೀಮಾಂಸ' ಎಂಬೆರಡೇ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪ್ರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದುದು,

ಅವರ ಪ್ರಕಾರ, 'ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಮಾತುಗಳೆಂಬ ಹೂಗಳನ್ನು ಆಯ್ದು ಕಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ' (ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಕುಸುಮ ಗ್ರಂಥನತ್ವಾತ್ ಸೂತ್ರಾಣಾಂ). ಹೀಗಾಗಿ ಔಪನಿಷದದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಇದೇ ಆಧಾರವಾಯಿತು; ವೇದಾಂತಪ್ರಸ್ಥಾನವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿತು.

ಆಚಾರ್ಯರು ಇದರ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಿದ್ಧವಾದುದು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ. ಭಾಮತಿಯೆಂಬ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದ ವಾಚಸ್ಪತಿ ಮಿಶ್ರರು ತಮ್ಮ ಇನ್ನೊಂದು ಗ್ರಂಥವಾದ 'ನ್ಯಾಯ ಸೂಚಿನಿಬಂಧ'ವನ್ನು ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ದ 841ರಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಸೂಚನೆಯಿದೆ. ಎಂದರೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಕಾಲವಾಗಿ ಸುಮಾರು ಒಂದು ನೂರು ಎಂಬತ್ತು ವರ್ಷಗಳನಂತರವೇ ಅವರ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೊಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ 'ಪಂಚಪಾದಿಕೆ'ಯೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇನೋ ಇದ್ದಿತು. ಇದನ್ನು ರಚಿಸಿದವರು ಪದ್ಯಪಾದರೆಂಬವರೆಂದೂ, ಅವರು ಆಚಾರ್ಯರ ನೇರವಾದ ಶಿಷ್ಯರೆಂದೂ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ಆದರೆ ಈಗ ಉಪಲಬ್ಧವಾದಂತೆ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಮೊದಲ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ಐದು ಪಾದಗಳನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಇದ್ದಿತೆಂದು 'ಪಂಚಪಾದಿಕೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ; ಅಥವಾ ಪಂಚಪಾದಿಕೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಸಂಕಲ್ಪ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಪಂಚಪಾದಿಕೆ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನವೆಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಭಾಮತಿಯಂತೆ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೇನೋ ಹೌದು.

ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆಚಾರ್ಯರ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಮತ್ತು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಗಳಿಗೆ ಸುರೇಶ್ವರರು ವಾರ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಬರೆದರು. ಸುರೇಶ್ವರರೂ ಪದ್ಯಪಾದರೆಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛಿಷ್ಯರೆಂದು ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ-ಭಾಷ್ಯವಾರ್ತಿಕ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದೆ, ವಿಶದವಾಗಿದೆ; ಆಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರಕರಣ-ಗ್ರಂಥವೊಂದನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ.

'ಪಂಚಪಾದಿಕೆ' ಮತ್ತು 'ಭಾಮತಿ' ಇವೆರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಎರಡು ವಿಭಿನ್ನ ಪ್ರಸ್ಥಾನಪರಂಪರೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡವು; ಆಚಾರ್ಯರ ನಿಲುವನ್ನು ಚೇರಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರಿಸಿದುವು. 'ಪಂಚಪಾದಿಕೆ'ಗೆ ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮಕ 'ಪಂಚಪಾದಿಕಾವಿವರಣ'ವೂ,

ಅದರ ಮೇಲೆ ನೈಸಿಂಹಾಶ್ರಮರ 'ಪಂಚಪಾದಿಕಾವಿವರಣಪ್ರಕಾಶಿಕೆ'ಯೂ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ 'ವಿವರಣಪ್ರಮೇಯ ಸಂಗ್ರಹ'ವೂ, ರಾಮಾನಂದ ಸರಸ್ವತಿಯ 'ವಿವರಣೋಪನ್ಯಾಸ'ವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಈ ವಿವರಣಪ್ರಸ್ಥಾನವು ಬಲಗೊಂಡಿತು. ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ 'ಪಂಚದಶೀ' ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿ ಈ ಪ್ರಸ್ಥಾನದ ಹರವೂ ಹೆಚ್ಚಿತು. ಈ ಪ್ರಸ್ಥಾನದ ಮೂಲಗ್ರಂಥವಾದ 'ವಿವರಣ' ('ಪಂಚಪಾದಿಕಾವಿವರಣ') ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಸುಮಾರಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಚಸ್ಪತಿಮಿತ್ರರ 'ಭಾಮತಿ'ಗೆ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಮಲಾನಂದರು ಬರೆದ 'ಕಲ್ಪತರು', ಅದರ ಮೇಲೆ ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪಯ್ಯದೀಕ್ಷಿತರು ಬರೆದ 'ಪರಿಮಳ' ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನೃಸಿಂಹನಂಬವನು ಬರೆದ 'ಅಭೋಗ' ಇವು 'ಭಾಮತಿ'ಯ ನಿಲುವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದುವು. 'ಭಾಮತಿ'ಕಾರರು ಮಂಡನಮಿತ್ರರ 'ಬ್ರಹ್ಮಸಿದ್ಧಿ'ಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದವರು. ಶಂಕರರ ಹಿರಿಯ ಸಮಕಾಲಿಕರಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಮಂಡನಮಿತ್ರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಶಂಕರರಿಗೆ ಸಂಪ್ರದಾಯಸಮ್ಮತವೆನಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ 'ಭಾಮತಿ'ಯಲ್ಲಿ ಮಂಡನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೂ ಶಂಕರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೇ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಇವೆರಡು ಪ್ರಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲದೆ, ಸುರೇಶ್ವರರ ಶಿಷ್ಯರೇ ಎನಿಸಿದ ಸರ್ವಜ್ಞಾತ್ಮಮುನಿಯು ಕಾವ್ಯಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ 'ಸಂಕ್ಷೇಪಶಾರೀರಕ' (ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ಧ ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದು) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಅನಂತರ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದ ಗ್ರಂಥವೆಂದರೆ ವಿಮುಕ್ತಾತ್ಮನ 'ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ'. ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಚೌಕಟ್ಟು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಮರೆಯಾಗುತ್ತದೆ; ಆಚಾರ್ಯರ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗದ ಹಲವು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಆಚಾರ್ಯರವೇ ಎಂಬಂತೆ ತೋರಿಕೊಂಡಿವೆ. ಮುಂದೆ ಶಾಂಕರವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯದ ವಿರುದ್ಧ ನಿಂತ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು (ಕ್ರಿ. 1017-1137) ಮತ್ತು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು (ಕ್ರಿ. 1197-1275) ಖಂಡನೆಗೆ ತಮ್ಮೆದುರು ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದುದು 'ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ'ಯನ್ನೇ !

(೬) 'ಶಂಕರವಾಣಿ'

ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ ವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯ ಬರುಬರುತ್ತ

ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲೆಂದು ಹೊರಟ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದಲೇ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು. ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಮರೆಯಿಸಿ ಅರ್ವಾಚೀನಪ್ರಕರಣಗ್ರಂಥಗಳು ಮುಂದೆ ನಿಂತುದು ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಈಗ ಪಂಡಿತಮಂಡಲಿಗಳಲ್ಲೂ, ಜನರ ನಡುವೆಯೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಹಲವು ವಿವರಗಳು ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೆ ಹಿಡಿದು ವಿಚಾರಮಾಡಿದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರ ನಿಲುವು ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾಗಿ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ; ಮತಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಅಲ್ಲಿ ಏನೇನೂ ಇರದು.

ವೇದಾಂತ ಸಂಪ್ರದಾಯವೆಂಬುದು ಒಂದೇ; ಅದರಲ್ಲಿ ದ್ವೈತ, ಅದ್ವೈತ, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಎಂಬ ಅಡ್ಡಗೋಡೆಗಳಿಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಗೆ ಬರುವ ಏಕಾತ್ಮತತ್ವ, ಮೋಕ್ಷವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಲೋಕದೃಷ್ಟಿ ಅಧ್ಯಾಸ, ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮೇಯ ವ್ಯವಹಾರ, ಶ್ರವಣ-ಮನನ-ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳೆಂಬ ಸಾಧನ, ಮುಕ್ತಿಗೆ ಜ್ಞಾನದ ಅಗತ್ಯ, ಕರ್ಮದ ನೆರವು, ಅನುಭವ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಎಲ್ಲಕಾಲದಲ್ಲೂ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದುವೆ. ವರ್ಣಾಶ್ರಮ, ಜಾತಿಮತ, ವಯಸ್ಸು, ವೃತ್ತಿ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಗಂಡು-ಹೆಣ್ಣು ಇಂಥ ನಿರ್ಬಂಧ ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇರಲಾರದು. ಆದರೆ ನೀತಿಗೆ, ಧರ್ಮಕ್ಕೆ, ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಗಳಿಗೆ, ಆಚಾರಕ್ಕೆ ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲ. ಶಂಕರರ ವಾಣಿ ಮೊಳಗಿದುದು ಸರ್ವಲೋಕದ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಎನ್ನುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೆ ಅವರನ್ನು 'ಲೋಕ-ಶಂಕರ'ರೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದು.

ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗಾಲಿ, ಭಗವದ್ಗೀತೆಗಾಗಲಿ, ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಗಳಿಗಾಗಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ಭಾಷ್ಯಗಳೇ ತುಂಬ ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ಈಗ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿವೆ. ಅವರಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ವೃತ್ತಿಗಳೂ, ಟೀಕೆಗಳೂ ಇದ್ದುವೆಂಬ ಸೂಚನೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲೇ ದೊರೆಯುತ್ತವೆಯಾದರೂ ಈ ಟೀಕೆಗಳಾಗಲಿ ವೃತ್ತಿಗಳಾಗಲಿ ಇಂದು ಉಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ನಿಲುವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದುದು ಆಚಾರ್ಯರ ದೊಡ್ಡಕೆಲಸ. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದ್ದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ದೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನೂ ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಅಳೆದು, ಸೂಕ್ತವೆಂದು ಕಂಡುಬಂದದ್ದನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂದಿನ ತತ್ತ್ವಚಿಂತನೆಗೆ ಭದ್ರವಾದ ಬುನಾದಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದರು. ಅವರ ಕಾಲದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾಗಲಿ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಲಿ ಅವರ ಬರಹಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತಲೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಈ

ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶಂಕರರು ಸರ್ವೋಪಜೀವ್ಯರು.

ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯ ಗದ್ಯರಚನೆಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನೂ ಸೊಬಗನ್ನೂ ಕಾಣಬೇಕೆಂದರೆ ಪಠಂಜಲಿಯ ವ್ಯಾಕರಣ 'ಮಹಾಭಾಷ್ಯ' ವನ್ನೂ ಶಂಕರರ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟರೆ ನಮಗೆ ಬೇರೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲ. ಗದ್ಯಶೈಲಿಯ ಪ್ರವರ್ತಕರಲ್ಲಿ ಅದ್ಯನನಿಸಿದವನು ಪಠಂಜಲಿ; ಗದ್ಯಶೈಲಿಯ ಪ್ರೌಢಿಮೆ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ವ್ಯಕ್ತವಾದುದು ಶಂಕರರ ಬರಹದಲ್ಲಿ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಆಲೋಚನೆಗಳನ್ನು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಸುವಾಗ ತೋರಿಸುವ ಭಾಷಾಗೌರವ, ಔಚಿತ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆ, ತತ್ತ್ವನಿಷ್ಠೆ ಯುಕ್ತಿನೈಪುಣ್ಯ, ಶಾಸ್ತ್ರವೈದುಷ್ಯ ಇವೆಲ್ಲ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದವು. ಮಾತುಗಳು ಸರಳವಾದುವು; ಪದಬಂಧ ಜಟಿಲವಲ್ಲ; ಅರ್ಥ ತಿಳಿಯಾಗಿ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅವರ ಬರಹ ದಿಟವಾಗಿ 'ಪ್ರಸನ್ನಗಂಭೀರ'ವೇ.

ಪ್ರಸ್ತುತಸಂಕಲನದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಸರ್ವಸಮ್ಮತವೆನಿಸುವ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು, ಅವರ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿವಾದವಾಗಿ ಅಪರವೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಮೂರು ಭಾಷ್ಯಗಳಿಂದ (ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು, ಗೀತೆ ಮತ್ತು ಶಾರೀರಕಮಿಮಾಂಸೆ) ಆಯ್ದು-ಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಭಾವಾನುವಾದವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಗತ್ಯವೆಂದು ಕಂಡಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದ್ದು, ಅವನ್ನು ಕಂಸಗಳಲ್ಲಿಟ್ಟಿದೆ. 'ಶಂಕರವಾಣಿ'ಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಾಗ ವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ವಸ್ತುವಿಭಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ಮೂಲಮಾತುಗಳ ಸಂದರ್ಭಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾದಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ; ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಮೂಲಮಾತುಗಳ ಸಂದರ್ಭವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದೇನೆ. ವಿವರಣೆ ನೀಡುವಾಗ ಯಾವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಪ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನಾಗಲಿ (ಭಾಮತಿ, ಪಂಚಪಾದಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ) ಅನುಸರಿಸದೆ, ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸುಸಂಗತವಾಗಬಲ್ಲ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹಿಡಿದಿದ್ದೇನೆ.

ಆಚಾರ್ಯರು ಜಗತ್ತನ್ನು ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ಅವರ ಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ನನಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ಅವಿದ್ಯೆ, ಮಾಯೆ, ಮುಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ಮೂಲಭೂತಕಲ್ಪನೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ವೇದಾಂತಿಗಳ ಒಮ್ಮತವೇ ಇದೆಯೆಂದು ನನಗನಿಸುತ್ತದೆ. ಜೀವೇಶ್ವರ ವಿಭಾಗ, ಜೀವೇಶ್ವರಾಭೇದಗಳ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರು ತಳೆದಿರುವ ನಿಲುವು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಕ್ಕಾಗಲಿ ದ್ವೈತಕ್ಕಾಗಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಚಾರ್ಯನಂತರ ಮೈದಳಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪ್ರಸ್ಥಾನದವರು ಅಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥ-
ಗಳಿಂದ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ ಸಿಗದ ಹಲವಾರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಅಚಾರ್ಯರ
ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ; ವೇದಾಂತಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲಕ್ಕೆ,
ವಿರಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಇದೇ ಎಂದು ನನ್ನ ಎಣಿಕೆ. ಅಚಾರ್ಯರ
ಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥಗಳನ್ನಷ್ಟೆ ಹಿಡಿದು ನೋಡಿದರೆ ಅವರು ದಿಟವಾಗಿ 'ಲೋಕಶಂಕರ'ರೆ,
ಅವರ ಉಪದೇಶ ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾದದ್ದೆ ಎಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಡಿಬಿಪ್ಪಣಿಗಳು

೧. ಮಠಗಳ ವಿವಾದಗ್ರಸ್ತ ಎಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿದ್ವಾಂಸರ
ಎಣಿಕೆಗಳು ಹೀಗಿವೆ - ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನವೆಂದು ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಗೋಪಾಳ
ಭಂಡಾರಕರರು, ಆರನೆಯ ಶತಮಾನವೆಂದು ಕಾಶೀನಾಥ ತ್ರೈಲೋಕ
ತೇಲಂಗರು, ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನವೆಂದು ಫ್ಲೀಟರು, ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನವೆಂದು
ವೆಬರ್, ಗೌ, ಕೊವೆಲ್, ಯಾಕೊಬಿ, ವಿಲ್ಸನ್-ಮುಂತಾದವರು ಎಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.
ಲೋಕಮಾನ್ಯ ಬಾಲಗಂಗಾಧರ ಟಿಳಕರು ಶೃಂಗೇರಿ ಮಠದ ಗುರುಪರಂಪರೆಯನ್ನು
ಅವಲಂಬಿಸಿ ಅಚಾರ್ಯರ ಕಾಲ ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ದ 684-716 ಎಂದೂ, ಬುರ್ನೆಲ್
652 ರಿಂದ 680 ಎಂದೂ, ಮಕ್ಸ್-ಮ್ಯೂಲರ್, ಬ್ಯುಲರ್, ಕೆ.ಬಿ. ಪಾಠಕ
ಮೊದಲಾದವರು 788-820 ಎಂದೂ, ಕೋಲ್ಬ್ರೂಕ್ 800 ರಿಂದ 900ರ
ಒಳಗೆ ಎಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೇರಳೋತ್ಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಾರ
ಅಚಾರ್ಯರು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ದ 400 ರಲ್ಲಿ.

೨. ಟಿ.ಆರ್. ಚಿಂತಾಮಣಿ, Journal of Oriental Research,
ಮದ್ರಾಸು, 1929, III ಪುಟಗಳು 39-56 ಈ ಎಣಿಕೆಯನ್ನು
ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಕುಪ್ಪಸ್ವಾಮಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳೇ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರು
ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

೩. ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ತಾಡಪತ್ರಗ್ರಂಥದ ತುಣುಕೊಂದರ ಆಧಾರದ

ಮೇಲೆ. ಇದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಪ್ರಕಟಿಸಿದವರು ಕೆ.ಬಿ. ಪಾಲಕರು. ಆದರೆ ಕೇರಳೋತ್ಪತ್ತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಆಚಾರ್ಯರ ಜೀವಿತಕಾಲ 38 ವರ್ಷಗಳು. ದೇವ್ಯಪರಾಧಕ್ಷಮಾಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉಲ್ಲೇಖವೊಂದನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎಸ್. ವಿ. ವೇಕುಂಟೇಶ್ವರ ಅವರು ಆಚಾರ್ಯರು 85 ವರ್ಷಗಳು ಬದುಕಿದ್ದರೆಂದು ವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ.

೪. 'ಶಿವರಹಸ್ಯ'ದ ಪ್ರಕಾರ ಆಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರಕ್ಷೇತ್ರ ಶಶಂಗ್ರಾಮ, ಮಾಧವೀಯ 'ಶಂಕರ ವಿಜಯ'ದ ಪ್ರಕಾರ ವೃಷಭಾದ್ರಿ, ಅನಂತಾನಂದಗಿರಿಯ 'ಶಂಕರದ್ವಿಜಯದ'ದ ಪ್ರಕಾರ ಚಿದಂಬರಂ.

೫. ಇದು 'ಮಾಧವೀಯ ಶಂಕರವಿಜಯ'ದ ಪ್ರಕಾರ; 'ಶಿವರಹಸ್ಯ'ದ ಪ್ರಕಾರ ಆಚಾರ್ಯರು ಮರೆಯಾದದ್ದು ಕಾಂಚೀಪುರದಲ್ಲಿ, ಗೋವಿಂದನಾಥೀಯ 'ಆಚಾರ್ಯಚರಿತ'ಯಂತೆ ಕೇರಳದ ತ್ರಿಚೂರಿನಲ್ಲಿ; ನೀಲಕಂಠನಂಬಿಯ ವರ್ಣನೆಯಂತೆ ಕೇರಳದಲ್ಲೇ ವೃಷಾಚಲ ಎಂಬಲ್ಲಿ.

ಕಾಲಡಿಯೆಂಬುದು ಕೇರಳದ ಕಲ್ಲಡಿಹರ ಮಂಜಪ್ರವೇರ್ತಿ ಕುತ್ತನಾಡು ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಾಯಿ ನದಿಯ ದಡದ ಮೇಲಿದೆ; ಅದನ್ನು ಸಂಕೇತ (ಎಂದರೆ ಪವಿತ್ರವಾದ ಸ್ಥಳ) ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಂದೆ ಕೈಪಳ್ಳಿ ಇಲ್ಲೊಂಗೆ (ಪೆರಿಯಾರ್ ಅಥವಾ ಪೂರ್ಣಾನದಿಯ ದಡದ ಮೇಲಣ ಅಗ್ರಹಾರ) ಸೇರಿದ ನಂಬೂದರಿ; ತಾಯಿ ಮೇಲ್ಪಾಳೂರ್ ಇಲ್ಲೊಂಗೆ (ಈಗಿನ ಎರ್ಣಾಕುಲಂಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮೈಲಿ ದೂರ) ಸೇರಿದವರು. ಮನೆತನದ ದೇವತೆ ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಗಳಂ ಕಾತ್ಯಾಯಿನಿ ಭಗವತಿ; ತಂದೆ-ತಾಯಿಯರು ತ್ರಿಚೂರಿನ (ತಿರುಶಿವಪೇರೂರಿನ) ವಡಕ್ಕುನಾಥರ್ (ಇಡವಕ್ಕುನುನಾಥರ್, ವೃಷಾಚಲೇಶ್ವರ) ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸೇವೆ ಮಾಡಿ ಹರಕೆಹೊತ್ತು ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದರಂತೆ.

ತ್ರಿಚೂರಿನಲ್ಲಿ ತಕ್ಕಮಠವೆಂಬುದೊಂದಿದೆ. ಕಾಲಡಿಸಂಕೇತ ಈ ಮಠದ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಶಂಕರರ ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛಿಷ್ಯರಾದ ಪದ್ಮಪಾದರೇ ಇದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ.

ಮೊದಲ ಪರಿಚ್ಛೇದ

ಬದುಕಿನ ಗೊತ್ತುಗುರಿ

(೧) ಧರ್ಮ

ವೇದವು ಹೇಳುವ ಧರ್ಮ ಇಬ್ಬಗೆಯದು - ಪ್ರವೃತ್ತಿ (ಎಂದರೆ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವುದು) ಮತ್ತು ನಿವೃತ್ತಿ (ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ದೂರ ಸರಿಯುವುದು) ಎಂದು. ಇವೆರಡೂ ಲೋಕವು ನೆಲೆಗೊಳ್ಳಲು ನೆರವಾಗುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಭ್ಯುದಯ (ಎಂದರೆ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಏಳಿಗೆ, ಲೌಕಿಕಸುಖಸಂಪತ್ತು), ನಿಶ್ಚೇಯಸ (ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಹಿತ, ಮುಕ್ತಿ) ಗಳಿಗೆ ನೆರವಾಗಿ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಿಂದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮವನ್ನು ವರ್ಣ, ಆಶ್ರಮಗಳ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಾನವೇ ಮೊದಲಾದವು (-ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಗಳಿಸಿ ದೇವಲೋಕ, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಮನುಷ್ಯಲೋಕ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಪಿತೃಲೋಕ-) ಒದಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರಾದರೂ, ಇದನ್ನೇ ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಸತ್ತ್ವಶುದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಸತ್ತ್ವಶುದ್ಧಿಯಿದ್ದವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠೆ ಒದಗುತ್ತದೆ; ಅದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ; ಅದರ ಮೂಲಕ ನಿಶ್ಚೇಯಸವನ್ನೂ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಹೀಗೆ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ನಿಶ್ಚೇಯಸವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುತ್ತದೆ.

['ದ್ವಿವಿಧೋ ಹಿ ವೇದೋಕ್ತೋ ಧರ್ಮಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಲಕ್ಷಣೋ ನಿವೃತ್ತಿಲಕ್ಷಣಶ್ಚ ಜಗತಃ ಸ್ಥಿತಿ ಕಾರಣಂ | ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಸಾಕ್ಷಾದಭ್ಯುದಯ ನಿಶ್ಚೇಯಸ ಹೇತುಃ |

ಅಭ್ಯುದಯಾರ್ಥೋಪಿ ಯಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಲಕ್ಷಣೋ ಧರ್ಮೋ ವರ್ತಾಶ್ರಮಾಂಶ್ಚ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ವಿಹಿತಃ ಸ ದೇವಾದಿಸ್ಥಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುರಪಿ ಸನ್ನಿಶ್ವರಾರ್ಪಣಬುದ್ಧ್ಯಾ ಅನುಷ್ಠೀಯಮಾನಃ ಸತ್ತ್ವಶುದ್ಧಯೇ ಭವತಿ ಫಲಾಭಿಸಂಧಿವರ್ಜಿತಃ | ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವಸ್ಯ ಚ ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠಾಯೋಗ್ಯತಾಪ್ರಾಪ್ತಿದ್ವಾರೇಣ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಹೇತುತ್ವೇನ ಚ ನಿಶ್ಚೇಯಸತ್ವಮಪಿ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ |

ಇಮಂ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರಂ ಧರ್ಮಂ ನಿಶ್ಚೇಯಸ ಪ್ರಯೋಜನಂ...! ’

ಗೀಭಾ, ಅವತರಣಿಕೆ]

‘ಸತ್ತ್ವಶುದ್ಧಿ’ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಆಚಾರ್ಯರ ವಿವರಣೆ :

ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪದೇಶದಿಂದ, ಶಮ ದಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದರೆ ಅದು ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ.

[ಶಾಸ್ತ್ರಾಚಾರ್ಯೋಪದೇಶ-ಶಮದಮಾದಿ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಮನಃ ಆತ್ಮದರ್ಶನೇ ಕರಣಂ । ’

ಗೀಭಾ, ೨,೨೧]

ಯಾವುದು ಧರ್ಮ, ಯಾವುದು ಅಧರ್ಮ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ತಿಳಿಸಿಕೊಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವೆರಡೂ ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಾದುವಲ್ಲ, ಅವಕ್ಕೆ ದೇಶ, ಕಾಲ, ನಿಮಿತ್ತ ಎಂಬ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳಿಲ್ಲ. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ, ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವೆಂದು ಮಾಡುವೆವೋ ಅದೇ ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮವೆಂದಾಗಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ, ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯಾರಿಗಾಗಲಿ ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಬರಲಾರದು.

[‘ಅಯಂ ಧರ್ಮೋಯಮಧರ್ಮಮಿತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಮೇವ ವಿಜ್ಞಾನೇ ಕಾರಣಂ, ಅತೀಂದ್ರಿಯತ್ವಾತ್ ತಯೋಃ, ಅನಿಯತದೇಶಕಾಲನಿಮಿತ್ತತ್ವಾಚ್ಚ । ಯಸ್ಮಿನ್ ದೇಶೇ ಕಾಲೇ ನಿಮಿತ್ತೇ ಚ ಯೋ ಧರ್ಮೋನುಷ್ಠಿಯತೇ ಸ ಏವ ದೇಶಕಾಲನಿಮಿತ್ತಾಂ ತರೇಷ್ವಧರ್ಮೋ ಭವತಿ । ತೇನ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಾದೃತೇ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮವಿಷಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಕಸ್ಯಚಿದಸ್ತಿ । ’

ವೇಸೂಭಾ, ೩.೧,೨೫]

(ಧರ್ಮದ ವಿಷಯವಾಗಿ) ಮನುಷ್ಯ ಹೀಗೆ ಬಗೆಯುತ್ತಾನೆ - ‘ಧರ್ಮಶುದ್ಧಿಯನ್ನು (ಎಂದರೆ ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟು ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂದು) ಬಯಸುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರ ಇವು ಮೂರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಯಜ್ಞಿಗಳು ಧರ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಯದೇಳಿರುವುದನ್ನು ವೇದಕ್ಕಾಗಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕಾಗಲಿ ವಿರೋಧವಾಗದಂತೆ ತರ್ಕಕ್ಕೆ (ಯುಕ್ತಿಗೆ) ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದವನೇ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ’

ತರ್ಕಕ್ಕೆ ನಿಲುಗಡೆಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಶೋಭೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ತರ್ಕ ಇಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ ಮುಂದೆ ಸಾಗದು ಎನ್ನುವುದಾದರೆ, ಸರಿಯಲ್ಲದ ತರ್ಕವನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕಿ ಸರಿಯಾದ ತರ್ಕವನ್ನು ಬಳಸುವುದಾದೀತೆ? ಹಿಂದೆ ತರ್ಕಮಾಡಿದವನು ಬೆಪ್ಪನಾದರೆ ಮುಂದೆ ತರ್ಕಮಾಡುವ ನಾನೂ ಬೆಪ್ಪನಾಗಿರಬೇಕೆಂದೇನು ಇಲ್ಲವಲ್ಲ !

['ಮನುರಪಿ ಚ ಏವಂ ಮನ್ಯತೇ - 'ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮನುಮಾನಂ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ ವಿವಿಧಾಗಮಂ । ತ್ರಯಂ ಸುವಿದಿತಂ ಕಾರ್ಯಂ ಧರ್ಮಶುದ್ಧಿಮಭೀಪ್ಸತಾ॥' ಇತಿ । 'ಅರ್ಷಂ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಂ ಚ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾವಿರೋಧಿನಾ ಯಸ್ತರ್ಕೇಣಾನುಸಂಧತ್ತೇ ಸ ಧರ್ಮ ವೇದ ನೇತರಃ ॥' ಇತಿ ಬ್ರುವನ್ (ಮನುಸ್ಮೃತಿ ೧೨, ೧೦೫ ಮತ್ತು ೧೦)।

ಅಯಮೇವ ತರ್ಕಸ್ಯಾಲುಕಾರೋ ಯದಪ್ರತಿಷ್ಠಿತತ್ವಂ ನಾಮ । ಏವಂ ಹಿ ಸಾವದ್ಯತರ್ಕಪರಿತ್ಯಾಗೇನ ನಿರವದ್ಯಸ್ತರ್ಕಃ ಪ್ರತಿಪತ್ತವ್ಯೋ ಭವತಿ । ನ ಹಿ ಪೂರ್ವಜೋ ಮೂಢ ಆಸೀದಿತಿ ಅತ್ಮನಾಪಿ ಮೂಢೇನ ಭವಿತವ್ಯಮಿತಿ ಕಿಂಚಿದಸ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣಂ॥'

ವೇಸೂಭಾ, ೨,೧,೧೧]

ಬ್ರೂತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಮೈ, ಮಾತು, ಮನಸ್ಸುಗಳಿಂದ ನಡೆಯುವ ಕೆಲಸವೆಲ್ಲ ಧರ್ಮವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ; ಅದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ 'ಅಥಾತೋ ಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ' ಎಂಬ ಜೈಮಿನಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ, ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಹಿಂಸೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಅಧರ್ಮವನ್ನೂ, ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಬೇಕು, ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥರೂಪವಾದ ಧರ್ಮ ಅನರ್ಥರೂಪವಾದ ಅಧರ್ಮ ಎರಡರ ಫಲಗಳಾಗಿ ಸುಖ ಮತ್ತು ದುಃಖ ಇವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರು; ಅವು ಮೈ, ಮಾತು, ಮನಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೇ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಅವು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವಿಷಯಗಳು ಎರಡರ ಸಂಯೋಗದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮೊದಲುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜಡಪದಾರ್ಥದ ವರೆಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದದ್ದೇ.

ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಮೊದಲಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನವರೆಗೆ ಶರೀರವಿರುವ ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಮೆ ಇರುವುದನ್ನು ಕೇಳಿತಿಳಿದಿದ್ದೇವಷ್ಟೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಧರ್ಮದಲ್ಲೂ

ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಮೆ ಇರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ (ಧರ್ಮದಿಂದ ಸುಖ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ). ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಮೆ ಇರುವುದು ಅಧಿಕಾರಿಗಳ (ಎಂದರೆ ಯಾರಿಗೆ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ, ಯೋಗ್ಯತೆ, ಅಗತ್ಯಗಳಿವೆಯೋ ಅವರ) ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಮೆಯಿಂದ. ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು ಅವರವರ ಬಯಕೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಎಂಬುದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರು.

ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಗಿನ ನೆಲೆಯವರೆಗೆ ದುಃಖದ ಅನುಭವದಲ್ಲೂ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಮೆ ಇರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಮೆಯಿರುತ್ತದೆ.

ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಮುಂತಾದ (ರಾಗ, ದ್ವೇಷ, ಮೋಹ, ಭಯ, ಅಸೂಯೆ ಇತ್ಯಾದಿ) ದೋಷವುಳ್ಳ ನಮಗಲ್ಲ ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಮೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಮೆ ಇರುವುದು ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿ ಮತ್ತು ಯುಕ್ತಿ ಇವುಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಸಂಸಾರದ ರೂಪ.

['ಶಾರೀರಂ ವಾಚಿಕಂ ಮಾನಸಂ ಚ ಕರ್ಮ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧಂ ಧರ್ಮಾಽಪ್ಯಂ, ಯದ್ವಿಷಯಾ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ "ಅಥಾತೋ ಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ" ಇತಿ ಸೂತ್ರಿತಾ | ಅಧರ್ಮೋಪಿ ಹಿಂಸಾದಿಃ ಪ್ರತಿಷೇಧಚೋದನಾ-ಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಃ ಪರಿಹಾರಾಯ | ತಯೋಃ ಚೋದನಾಲಕ್ಷಣಯೋಃ ಅರ್ಥಾನರ್ಥಯೋಃ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಯೋಃ ಫಲೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇ ಸುಖದುಃಖೇ ಶರೀರವಾಚ್ಮನೋಭಿರೇ ಘೋಷಭುಜ್ಯಮಾನೇ, ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯಸಂಯೋಗಜನ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಷು ಸ್ಥಾಮಾಂತೇಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧೇ |

ಮನುಷ್ಯಾದಾರಭ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾಂತೇಷು ದೇಹವತ್ತು ಸುಖತಾರತಮ್ಯಂ ಅನು ಶ್ರೂಯತೇ | ತತಶ್ಚ ತದ್ವೇತೋರ್ಧರ್ಮಸ್ಯ ತಾರತಮ್ಯಂ ಗಮ್ಯತೇ | ಧರ್ಮತಾರತಮ್ಯಾದಧಿಕಾರಿತಾರತಮ್ಯಂ | ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಚ ಅರ್ಥಿತ್ವ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕೃತಂ ಅಧಿಕಾರಿತಾರತಮ್ಯಂ |

ತಥಾ ಉರ್ದ್ವಗತೇಷು ಅಧೋಗತೇಷು ಚ ದೇಹವತ್ತು ದುಃಖತಾರತಮ್ಯ ದರ್ಶನಾತ್ ತದ್ವೇತೋರ್ಧರ್ಮಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷೇಧಚೋದನಾಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ತದನುಷ್ಠಾಯಿನಾಂ ಚ ತಾರತಮ್ಯಂ ಗಮ್ಯತೇ |

ಏವಂ ಅವಿದ್ಯಾದಿದೋಷವತಾಂ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮತಾರತಮ್ಯನಿಮಿತ್ತಂ
ಶರೀರೋಪಾದಾನಪೂರ್ವಕಂ ಸುಖದುಃಖತಾರತಮ್ಯಂ ಅನಿತ್ಯಂ ಸಂಸಾರರೂಪಂ
ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ-ನ್ಯಾಯಪ್ರಸಿದ್ಧಂ॥'

ವೇಸೂಭಾ ೧,೧,೪]

(೨) ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಿ

ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರೆ ಋಗ್ವೇದವೇ ಮೊದಲಾದವು; ಹಲವಾರು ವಿದ್ಯಾಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ
(ಎಂದರೆ ನ್ಯಾಯ, ಮೀಮಾಂಸಾ, ವೇದಾಂಗ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ) ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು. ದೀಪದಂತೆ ಅದು ಎಲ್ಲ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೂ ಬೆಳಗುವುದು

['ಮಹತಃ ಋಗ್ವೇದಾದೇಃ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಅನೇಕವಿದ್ಯಾಸ್ಥಾನೋಪಬೃಂಹಿತಸ್ಯ
ಪ್ರದೀಪವತ್ ಸರ್ವಾರ್ಥಾವದ್ಯೋತಿನಃ ಸರ್ವಜ್ಞ ಕಲ್ಪಸ್ಯ...'

ವೇಸೂಭಾ, ೧,೧,೩]

ಶಾಸ್ತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವವನು ಅದರಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವ ಮೊದಲೇ
ರಾಗ-ದ್ವೇಷಗಳ ಹಿಡಿತದಿಂದ ದೂರವಿರಬೇಕು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನ
ಸ್ವಭಾವವೆಂದರೆ ರಾಗ-ದ್ವೇಷಗಳನ್ನು ಮುಂದುಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ
ಮಾಡುವುದು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಸ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಕೈಬಿಡುವುದು, ಪರಧರ್ಮವನ್ನು
ಹಿಡಿಯುವುದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ರಾಗ-ದ್ವೇಷಗಳನ್ನು ಅವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ
ಭಾವನೆಗಳಿಂದ ತಡೆಗಟ್ಟಿದಾಗ, ಆಗ ಅವನು ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ;
ಸ್ವಭಾವ ಅವನನ್ನು ಆಳಲಾರದು.

['ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥೇ ಪ್ರವೃತ್ತಃ ಪೂರ್ವಮೇವ ರಾಗದ್ವೇಷಯೋಃ ವಶಂ ನಾಗಚ್ಛೇತ್
| ಯಾ ಹಿ ಪುರುಷಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸಾ ರಾಗದ್ವೇಷಪುರಃಸರೈವ ಸ್ವಕಾರ್ಯೇ
ಪುರುಷಂ ಪ್ರವರ್ತಯತಿ | ತದಾ ಸ್ವಧರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗಃ ಪರಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಂ
ಚ ಭವತಿ | ಯದಾ ಪುನಃ ರಾಗದ್ವೇಷೌ ತತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷೇಣ ನಿಯಮಯತಿ ತದಾ
ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಿರೇವ ಪುರುಷೋ ಭವತಿ, ನ ಪ್ರಕೃತಿವಶಃ | '

ಗೀಭಾ, ೩,೩೪]

ಹಸುವಿನ ಹಾಲು ಚೇತನವಿಲ್ಲದ್ದಾದರೂ ಕರುವಿನ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಾಗಿ ಹೊರಬರುತ್ತದೆ;
ಹಾಗೆಯೇ ನೀರು ಜಡವಾದರೂ ಜನರ ಬಳಕೆಗಂದು ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಅಚೇತನವಾದ

ಪ್ರಧಾನವು ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಪುರುಷನ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು (ಎಂದರೆ ಬಂಧ-
ಮುಕ್ತಿಗಳನ್ನು) ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ
ಇವೆರಡೂ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಚೇತನವುಳ್ಳದ್ದು ಅದಕ್ಕೆ ಆಸೆಯಾಗಿದ್ದರೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆ?
ಇದು ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಇದನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. 'ನೀರಿನೊಳಗೆ
ಇದ್ದುಕೊಂಡು, ಒಳಗಿನಿಂದಲೇ ಅದನ್ನು ನಡೆಸುವನೋ' (ಬೃ. ೩. ೭. ೪), 'ಗಾರ್ಗಿಯೆ,
ಈ ಅಕ್ಷರದ ಅಣತಿಯಂತೆ ಕೆಲವು ನದಿಗಳು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಹರಿಯುತ್ತವೆ' (ಬೃ. ೨. ೮,
೯) ಎಂಬಂಥ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಲೋಕದ ಎಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಈಶ್ವರನನ್ನು
ಅವಲಂಬಿಸಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಮೊದಲು ಕೊಟ್ಟ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಹೊರಗಿನ ಕಾರಣವನ್ನು ಕುರಿಯದೆ ತನ್ನ ಕೆಲಸ
ತನ್ನಿಂದ ತಾನೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದವು. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ
ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಯೆ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ
ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ; ಇದನ್ನು ಲೋಕದೃಷ್ಟಿ ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲಾರದು

['ಯಥಾ ಕ್ಷೀರಂ ಅಚೇತನಂ ಸ್ವಭಾವೇನೈವ ವತ್ಸವಿವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ,
ಯಥಾ ಚ ಜಲಂ ಅಚೇತನಂ ಸ್ವಭಾವೇನೈವ ಲೋಕೋಪಕಾರಾಯ ಸ್ಯಂದತೇ,
ಏನಂ ಪ್ರಧಾನಮಚೇತನಂ ಸ್ವಭಾವೇನೈವ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಿದ್ಧಯೇ ಪ್ರವರ್ತಯಿಷ್ಯತೇ
ಇತಿ ನೈತತ್ ಸಾಧೂಚ್ಛತೇ | ಯತಃ ತತ್ರಾಪಿ ಪಯೋಂಬುನೋಶ್ವೇತಾದಿಷ್ಠಿತಯೋರೇವ
ಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತ್ಯನುಮಿಮಾಮಹೇ | ... ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ 'ಯೋಷು ತಿಷ್ಠನ್ ಯೋಃ ಪೋಃಕರೋ
ಯಮಯತಿ', 'ಏತಸ್ಯವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಪ್ರಾಚ್ಯೋನ್ಯಾ ನದ್ಯಃ
ಸ್ಯಂದಂತೇ' ಇತ್ಯೇವಂಜಾತೀಯಕಾನಿ ಸಮಸ್ತಸ್ಯ ಲೋಕಪರಿಸ್ಪಂದಿತಸ್ಯ
ಈಶ್ವರಾಧಿಷ್ಠಿತಾಂ ಶ್ರಾವಯತಿ |

ಬಾಹ್ಯನಿಮಿತ್ತನಿರಪೇಕ್ಷಮಪಿ ಸ್ವಾಶ್ರಯಂ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತಿ ಇತ್ಯೇತತ್
ಲೋಕದೃಷ್ಟ್ಯಾ ನಿದರ್ಶಿತಂ | ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟ್ಯಾ ತು ಪುನಃ ಸರ್ವತ್ರೈವ
ಈಶ್ವರಾಪೇಕ್ಷತ್ವಮಾಪದ್ಯಮಾನಂ ನ ಪರಾಣುದ್ಯತೇ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೨,೨,೩]

(ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಕಂಡುಕೊಂಡು, ಫಲರೂಪವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತ,
ಹೀಗೆ ಮನನಮಾಡಿ, ಉಪಪತ್ತಿಗಳಿಂದ (ಎಂದರೆ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ) ಚಿಂತಿಸುತ್ತ,
ಅನಂತರ ಹೀಗೆ ಅರಿತುಕೊಂಡು ಉಪಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಂಡು 'ಇದು

ಹೀಗೆಯೆ ಇರಬೇಕು' ಎಂದು ಖಚಿತಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು 'ಅತಿವಾದ' (-ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತು). ಮನನ (ಅಲೋಚನೆಮಾಡುವುದು) ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ (ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು) ಎರಡೂ ಜೊತೆಗೂಡಿದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಗೊತ್ತುಗುರಿ ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ; ಅದನ್ನು ಆಗ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

['...ಏವಂ ಯಥೋಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಪಶ್ಯನ್ ಫಲತ್ಯೋನುಭವನ್, ಏವಂ ಮನ್ಯಾನ್ಃ ಉಪಪತ್ತಿಭಿಶ್ಚಿಂತಯನ್, ಏವಂ ವಿಜಾನನ್ ಉಪಪತ್ತಿಭಿಃ ಸಂಯೋಜ್ಯ, 'ಏವಮೇವ' ಇತಿ ನಿಶ್ಚಯಂ ಕರ್ವನ್..| ಮನನ ವಿಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಂ ಹಿ ಸಂಭೂತಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಃ ನಿಶ್ಚಿತೋ ದೃಷ್ಟೋ ಭವೇತ್ | '

ಛಾಂಭಾ, ೭, ೧೫, ೪]

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಮುಗ್ಧೇದವೇ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ; ಅದೇ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಹೌದು.

['ಯಥೋಕ್ತಂ ಮುಗ್ಧೇದಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಯೋನಿಃ ಕಾರಣಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ಅಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಯಥಾವತ್ಸ್ವರೂಪಾಧಿಗಮೇ'

ವೇಸೂಭಾ ೧,೧,೪]

ಈ ಅತಿಗಂಭೀರವಾದ (ಎಂದರೆ ತುಂಬ ಆಳದಲ್ಲಿರುವ, ತಟ್ಟನೆ ಗೋಚರವಾಗದ) ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವಂಥ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತು ಹೇಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ನೆರವಿಲ್ಲದೆ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಸಾಧ್ಯವಿರದು. ಅದಕ್ಕೆ ರೂಪವಿಲ್ಲವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಸಿಗುವಂತಿಲ್ಲ; ಲಿಂಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಸೂಚಕವಿವರಗಳಿಲ್ಲವಾಗಿ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಅರಿಯಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

['ನ ಹೀದಮತಿಗಂಭೀರಂ ಭಾವಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಂ ಮುಕ್ತಿನಿಬಂಧನಂ ಆಗಮಮಂತರೇಣ ಉತ್ಪೇಕ್ಷಿತುಮಪಿ ಶಕ್ಯಂ | ರೂಪಾದ್ಯಭಾವಾದಿ ನಾಯಮರ್ಥಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗೋಚರಃ ಲಿಂಗಾದ್ಯಭಾವಾಚ್ಚ ನಾನುಮಾನಾದೀನಾಂ...| '

ವೇಸೂಭಾ, ೨,೧,೧೧]

ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬರಿಯ ತರ್ಕವನ್ನು (ಎಂದರೆ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು) ಎದುರಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ನೆರವಿಲ್ಲದೆ, ಮನುಷ್ಯನ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ-ಉದ್ದೇಶಗಳ ಬಲದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾದ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ನಿಲುಗಡೆಯೆಂಬುದಿರದು; ಉದ್ದೇಶ ತಡೆಯಲ್ಲಿಯದು? ಕೆಲವರು ಬುದ್ಧಿವಂತರು

ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕಲ್ಪನೆಯ ಉಹೆಯ ಬಲದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು, ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಇತರರು ಟೊಳ್ಳೆಂದು ಕಾಣಿಸಿ ತಳ್ಳಿಹಾಕುತ್ತಾರೆ; ಇವರು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಅವರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಬುದ್ಧಿವಂತರು ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಎಂದಮೇಲೆ ಯುಕ್ತಿಗೆ ನಿಲುಗಡೆಯಿಲ್ಲ. ಮನುಷ್ಯರ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಾದರೂ ನಾನಾಬಗೆಯದು.

ಇನ್ನು ಯಾರಾದರೂಬ್ಬ ಮಹಾತ್ಮನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು (ಕಪಿಲನೋ ಮತ್ತೊಬ್ಬನೋ) ಒಪ್ಪಿರುವ ಯುಕ್ತಿಗಾದರೂ ನಿಲುಗಡೆಯಿದ್ದೀತೆ ಎಂದರೆ, ಅದೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರೂ ಇಂಥವರನ್ನು ಮಹಾತ್ಮರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರು, ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದರೂ, ಅವರವರಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮತವಿರದು. ಕಪಿಲ, ಕಣಾದ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರ (ತೀರ್ಥಂಕರರ) ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದೇ. ಆದರೆ ಒಬ್ಬರ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಒಪ್ಪಿಯಾರ?

['ನ ಆಗಮಗಮ್ಯ ಅರ್ಥೇ ಕೇವಲೇನ ತರ್ಕೇಣ ಪ್ರತ್ಯವಸ್ಥಾತವ್ಯಂ ।
ಯುಕ್ತಾತ್ ನಿರಾಗಮಾಃ ಪುರುಷೋತ್ಥೇಕ್ಷಾಮಾತ್ರನಿಬಂಧನಾಸ್ತರ್ಕಾಃ
ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ಭವಂತಿ, ಉತ್ಥೇಕ್ಷಾಯಾ ನಿರಂಕುಶತ್ವಾತ್ । ತಥಾ ಹಿ ಕ್ವಕ್ಷಿತ್
ಅಭಿಯುಕ್ತಃ ಯತ್ನೇನ ಉತ್ಥೇಕ್ಷಿತಾಸ್ತರ್ಕಾಃ ಅಭಿಯುಕ್ತತರ್ಕರನ್ನೈರಾಭಾಸ್ಯ
ಮಾನಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ । ತೈರಪ್ಯುತ್ಥೇಕ್ಷಿತಾಃ ಸಂತಃ ತತ್ಕೋನ್ಯೈರಾಭಾಸ್ಯಂತೇ ಇತಿ
ನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತತ್ವಂ ತರ್ಕಾಣಾಂ ಶಕ್ಯಮಾಶ್ರಯಿತುಂ ।

ಅಥ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಸ್ಯ ಕಪಿಲಸ್ಯ ವಾ ಅನ್ಯಸ್ಯ ವಾ
ಸಂಮತಸ್ತರ್ಕಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಇತ್ಯಾಶ್ರೀಯೇತ । ಏವಮಪಿ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಿ
ತತ್ವಮೇವ । ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾನುಮತಾನಾಮಪಿ ತೀರ್ಥಂಕರಾಣಾಂ ಕಪಿಲ
ಕಣಭುಕ್ಪ್ರಬೃತೀನಾಂ ಪರಸ್ಪರವಿಪ್ರಪತ್ತಿದರ್ಶನಾತ್ । '

ವೇಸೂಭಾ, ೨, ೧, ೧೧]

ಜಗತ್ತಿನ ಹುಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಗಳಿದ್ದರೂ, ಅವುಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಲ್ಲದ ಅನುಮಾನವೂ ಪ್ರಮಾಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನೆರವಿಗೆ ಬರುವಂತಿದ್ದರೆ ನಾವೇನು ಅದನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಯೂ (ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ) ತರ್ಕವನ್ನು (ಎಂದರೆ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು) ನೆರವಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದೆಯಲ್ಲವೆ?

‘ಶ್ರವಣ ಮಾಡಬೇಕು, ಮನನಮಾಡಬೇಕು’ (ಬೃ ೨, ೪, ೫) ಎಂಬ ಮಾತಿದೆಯಲ್ಲ.

(ಆದರೆ) ಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದುವಷ್ಟೇ (ಸ್ಮೃತಿ, ನ್ಯಾಯ, ಪುರಾಣ ಇತ್ಯಾದಿ) ಪ್ರಮಾಣ ಎನ್ನುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಅನುಭವವೇ ಮೊದಲಾದುವೂ (ಅನುಮಾನ, ಯುಕ್ತಿ) ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುವುದು ಅನುಭವದಲ್ಲಿಯೇ; ಮತ್ತು ಈ ಜ್ಞಾನದ ವಿಷಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೋ ಎಂದೂ ಇದ್ದೇ ಇರುವ ವಸ್ತು.

(ಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ) ಧರ್ಮವೆಂದರೆ ನಾವು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು; ಅದರಲ್ಲಿ ಅನುಭವದ ಪಾತ್ರವಿರದು; ಅದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವುದೇ ಪ್ರಮಾಣ. ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ ಲೌಕಿಕವೇ ಆಗಲಿ ವೈದಿಕವೇ ಆಗಲಿ, ಅದನ್ನು ಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬೇಕಿದ್ದರೆ ಮಾಡಿಯಾನು, ಬೇಡದಿದ್ದರೆ ಬಿಟ್ಟಾನು, ಮಾಡಿದರೂ ಒಂದಲ್ಲ ಇನ್ನೊಂದು ಒಗೆಯಿಂದ ಮಾಡಿಯಾನು. ಆದರೆ ಇರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ‘ಇದು ಹೀಗಿದೆ’, ‘ಇದು ಹೀಗಿಲ್ಲ’, ‘ಇದೆ’, ‘ಇಲ್ಲ’ ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಕಾಣಲಾರೆವಷ್ಟೆ. ಇದ್ದದ್ದನ್ನು ಇದ್ದಂತೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಮನುಷ್ಯನ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಇರುವ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೆನ್ನುವುದು ವಸ್ತುವನ್ನು (ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು) ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತದೆ.

‘ಸತ್ಯು ತು ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯೇಷು ಜಗತೋ ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣವಾದಿಷು ತದರ್ಥಗ್ರಹಣದಾರ್ಥ್ಯಾಯ ಅನುಮಾನಮಪಿ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಾವಿರೋಧಿ ಪ್ರಮಾಣಂ ಭವನ್ ನಿವಾರ್ಯತೇ । ಶ್ರುತ್ಯೈವ ಚ ಸಹಾಯ್ಯತ್ವೇನ ತರ್ಕಸ್ಯ ಅಭ್ಯುಪೇ ತತ್ವಾತ್ । ತಥಾ ಹಿ ‘ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯ’ ಇತಿ ।

ನ ಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾಯಾಮಿವ ಶ್ರುತ್ಯಾದಯಃ ಏವ ಪ್ರಮಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾಯಾಂ । ಕಿಂತು ಶ್ರುತ್ಯಾದಯಃ ಅನುಭವಾದಯಶ್ಚ ಯಥಾಸಂಭವಮಿಹ ಪ್ರಮಾಣಂ । ಅನುಭವಾವಸಾನತ್ವಾತ್ ಭೂತವಸ್ತು ವಿಷಯತ್ವಾಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಸ್ಯ ।

ಕರ್ತವ್ಯೇ ಹಿ ವಿಷಯೇ ನಾನುಭವಾಪೇಕ್ಷಾ ಅಸ್ತೀತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದೀನಾಮೇವ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಪುರುಷಾಧೀನಾತ್ಮಲಾಭತ್ವಾಚ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ತುಂ

ಅಕರ್ತುಂ ಅನ್ಯಥಾ ವಾ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂ ಲೌಕಿಕಂ ವೈದಿಕಂ ಚ ಕರ್ಮ | ... ನ
ತು ವಸ್ತು 'ಏವಂ', 'ನೈವಂ', 'ಅಸ್ತಿ', 'ನಾಸ್ತಿ' ಇತಿ 'ವಾ' ವಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ |
ವಿಕಲ್ಪನಾಸ್ತು ಪುರುಷಬುದ್ಧ್ಯಪೇಕ್ಷಾ, ನ ವಸ್ತುಯಾಧಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನಂ
ಪುರುಷಬುದ್ಧ್ಯಪೇಕ್ಷಂ | ಕಿಂತು ವಸ್ತುತಂತ್ರಮೇವ ತತ್ |

ತತ್ರ ಏವ ಸತಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಮಪಿ ವಸ್ತುತಂತ್ರಮೇವ ಭೂತವಸ್ತುವಿಷಯತ್ವಾತ್ | '

ವೇಸೂಭಾ ೧, ೧, ೨

ವಿದ್ಯೆಯನ್ನುವುದು (ಎಂದರೆ ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ) ಎದುರಿಗೇ ಇರುವ
ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಮರೆಮಾಚುವುದಿಲ್ಲ, ಹೊಸದಾಗಿ
ಉಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ವಸ್ತುವಿನ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು (ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು)
ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ ಅಷ್ಟೆ ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುವುದು.

['ನ ಹಿ ಕೃಚಿತ್ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಸ್ತುಧರ್ಮಸ್ಯ ಅಪೋಥೀ ಕರ್ತ್ರೀ ವಾ ವಿದ್ಯಾ |
ಅವಿದ್ಯಾಯಾಸ್ತು ಸರ್ವತ್ರೈವ ನಿವರ್ತಿತಾ ದೃಶ್ಯತೇ | '

ಬೃಭಾ, ೧, ೪, ೧೦]

ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು, ಎಂದರೆ ಆತ್ಮನನ್ನು ಅನಾತ್ಮದ ಮೇಲೂ, ಅನಾತ್ಮವನ್ನು ಆತ್ಮದ
ಮೇಲೂ ಅಧ್ಯಾಸವಾಗುವುದನ್ನು, ಮುಂದುಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಎಲ್ಲ
ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮೇಯವ್ಯವಹಾರಗಳೂ (ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಬಗೆ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ
ವಸ್ತು ಇತ್ಯಾದಿ) ಲೌಕಿಕವಾಗಲಿ ವೈದಿಕವಾಗಲಿ ಹೊರಟವೆ; ಅದೇ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೆ
ಎಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಮಾಡಬೇಕಾದದ್ದು, ಬಿಡಬೇಕಾದದ್ದು, ಮುಕ್ತಿ ಎಂಬ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ
ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಆದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಕೂಡ ಅವಿದ್ಯೆಯ
ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ದೇಹ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ 'ನಾನು', 'ನನ್ನದು' ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದವನನ್ನು
ಪ್ರಮಾತ್ಯ (ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು) ಎನ್ನಲಾಗದು, ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳು
(ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನಗಳು) ಕೆಲಸಮಾಡಲಾರವು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸದೆ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರ ಜರುಗಲಾರದು. ಆಸರೆಯಿಲ್ಲದೆ (ಎಂದರೆ
ದೇಹವಿಲ್ಲದೆ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯವಹಾರ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ನಾನು' ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾಸವನ್ನು

ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಮೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಯಾರು ತಾನೆ ಏನನ್ನು ತಾನೆ ಮಾಡಿಯಾರು? ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಇರದಿದ್ದರೆ ಅಸಂಗನಾದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವವಿರದು; ಪ್ರಮಾತೃತ್ವವಿರದೆ ಪ್ರಮಾಣದ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಮಾಣಗಳೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಅವಿದ್ಯೆಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲೇ ಇವೆ.

['ತಮೇತಮವಿದ್ಯಾಖ್ಯಮಾತ್ಮಾನಾತ್ಮನೋರಿತರೇತರಾಧ್ಯಾಸು ಪುರಸ್ಕೃತ್ಯ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮೇಯವ್ಯವಹಾರಾ ಲೌಕಿಕಾ ವೈದಿಕಾಶ್ಚ ಪ್ರವೃತ್ತಾಃ | ಸರ್ವಾಣಿ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ವಿಧಿ-ಪ್ರತಿಷೇಧ-ಮೋಕ್ಷಪರಾಣಿ |

ಕಥಂ ಪುನರವಿದ್ಯಾವದ್ವಿಷಯಾಣಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದೀನಿ ಪ್ರಮಾಣಾನಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಚೇತ್ಯುಚ್ಯತ |

ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಷು 'ಅಹಂ', 'ಮಮಾ' ಭಿಮಾನರಹಿತಸ್ಯ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವಾ ನುಪಪತ್ತೌ ನ ಚ ಅಧಿಷ್ಠಾನಮಂತರೇಣ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ವ್ಯವಹಾರಃ ಸಂಭವತಿ | ನ ಚ ಅನದ್ಯಸ್ತಾತ್ಮಭಾವೇನ ದೇಹೇನ ಕಕ್ಷಿದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುತೇ | ನ ಚ ಏತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ನಸತಿ ಅಸಂಗಸ್ಯಾತ್ಮನಃ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವಮುಪಪದ್ಯತೇ | ನ ಚ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವಮಂತರೇಣ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರವೃತ್ತಿರಸ್ತಿ | ತಸ್ಯಾದವಿದ್ಯಾವದ್ವಿಷಯಾಣ್ಯೇ ವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದೀನಿ ಪ್ರಮಾಣಾನಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಚ | '

ಅಭಾ]

ಶಾಸ್ತ್ರದ ಕೆಲಸಮೆಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಒದಗಿದ ಭೇದವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. ಶಾಸ್ತ್ರವೇನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ವಿಷಯದಂತೆ 'ಇದೇ' ಎಂದು ಬೆರಳಿಟ್ಟು ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಲ್ಲರ ಒಳಗಿರುವ ಆತ್ಮನೇ ಆದುದರಿಂದ ವಿಷಯನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಒದಗಿದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದುದು, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಮೊದಲಾದ ಭೇದವನ್ನು ತೊಲಗಿಸುತ್ತದೆ.

['ಅವಿದ್ಯಾಕಲ್ಪಿತಭೇದನಿವೃತ್ತಿಪರತ್ವಾತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ | ನ ಹಿ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಇದಂತಯಾ ವಿಷಯಭೂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪಿಪಾದಯಿಷತಿ | ಕಿಂ ತರ್ಹಿ? ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮತ್ವೇನ ಅವಿಷಯತಯಾ ಪ್ರತಿಪಾದಯತ್ ಅವಿದ್ಯಾಕಲ್ಪಿತಂ ವೇದ್ಯ-ವೇದಿತ್ಯ-ವೇದನಾದಿ ಭೇದಮುಪನಯತಿ | '

(೩) ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ

ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಒಬ್ಬನೇ ಆತ್ಮನಂಬ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ; ಅದರ ಹೊರತಾಗಿ ಇರುವುದಲ್ಲ ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನವೆ. ದ್ವೈತಿಗಳ (ಎಂದರೆ ನಾನಾತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವವರ) ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ರಾಗ, ದ್ವೇಷ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

ಕಪಿಲ, ಕಣಾದ, ಬುದ್ಧ, ಜಿನ ಮೊದಲಾದವರ ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ದ್ವೈತಿಗಳು (ಎಂದರೆ ಅತ್ಮೈಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವ ಸಾಂಖ್ಯರು, ವೈಶೇಷಿಕರು, ಬೌದ್ಧರು, ಅರ್ಹತರು) ತಂತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ, ತಂತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟುಹಿಡಿದು ತೊಡಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗುಂಪಿನವರೂ ತಮ್ಮದೇ ಪರಮಾರ್ಥ, ಬೇರೆಯದಲ್ಲ ಎಂದು ತಮ್ಮ ನಿಲುವಿನಲ್ಲಿ ಒಲುಮೆಯಿಟ್ಟು ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ತಮಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ದರ್ಶನದ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸಿಟ್ಟುಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ; ಹೀಗೆ ತಂತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ ದರ್ಶನಗಳಿಂದಲೇ ರಾಗ-ದ್ವೇಷಗಳಿಗೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮ-ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕಾದಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಿಗಳಾದವರನ್ನು ನಮ್ಮ ವೈದಿಕ ದರ್ಶನವು ಯಾವ ಪಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರದೆ ಆತ್ಮ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ಕಾಣುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾರಾಗಲಿ ತಮ್ಮ ಕೈ, ಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳೊಂದಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿರುವರೆ? ಆದ್ದರಿಂದ, ರಾಗ-ದ್ವೇಷಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಎಡಕೊಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ, ಆತ್ಮ ಒಂದೇ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯಿರುವುದೇ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ.

['ಶಾಸ್ತ್ರೋಪಪತ್ತಿಭ್ಯಾಮವಧಾರಿತತ್ವಾತ್ ಅದ್ವಯಾತ್ಮದರ್ಶನಂ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಂ । ತದ್ಭಾಹ್ಯತ್ವಾನೈಧ್ಯಾದರ್ಶನಮನ್ಯತ್ । ಇತಶ್ಚ ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನಂ ದ್ವೈತಿನಾಂ ('ದ್ವೈತಂ ನಾನಾತ್ವಂ') ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿದೋಷಾಸ್ಪದತ್ವಾತ್ । ಸ್ವಸಿದ್ಧಾಂತವ್ಯವಸ್ಥಾಸು ಸ್ವಸಿದ್ಧಾಂತರಚನಾನಿಯಮೇಷು ಕಪಿಲ-ಕಣಾದ-ಬುದ್ಧಾರ್ಹತಾದಿದೃಷ್ಟ್ಯನುಸಾರಿಣೋ ದ್ವೈತಿನೋ ನಿಶ್ಚಿತಾಃ । ಏವಮೇವೈಷ ಪರಮಾರ್ಥಃ ನಾನ್ಯಥಾ ಇತಿ ತತ್ರ ತತ್ರ ಅನುರಕ್ತಾಃ । ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಂ ಚ ಆತ್ಮನಃ ಪಶ್ಯಂತಸ್ತಂ ದ್ವಿಕಂಠ ಇತ್ಯೇವ ರಾಗದ್ವೇಷೋಪೇತಾಃ ಸ್ವಸಿದ್ಧಾಂತದರ್ಶನನಿಮಿತ್ತಮೇವ

ಪರಸ್ಪರಂ ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ವಿರುದ್ಧ್ಯಂತೇ ।

ತೈರನ್ಯೋನ್ಯವಿರೋಧಿಭಿಃ ಅಸ್ಯದೀಯಮಯಂ ವೈದಿಕಃ ಸರ್ವಾನನ್ಯತ್ವಾತ್
ಆತ್ಮಕತ್ವದರ್ಶನಪಕ್ಷಃ ನ ವಿರುದ್ಧ್ಯತೇ । ಯಥಾ ಸ್ವಹಸ್ತಪಾದಾದಿಭಿಃ । ಏವಂ
ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿರೋಷಾನಾಸ್ತದತ್ವಾತ್ ಆತ್ಮಕತ್ವಬುದ್ಧಿರೇವ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಂ
ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ । ’

ಗೌಕಾಭಾ, ೩,೧೭]

(ಒಬ್ಬನೇ ಆತ್ಮನಿಗೆ) ದೇಹಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ (ಅನುಜ್ಞಾಪರಿಹಾರಗಳು ಒದಗುತ್ತವೆ), ಎನ್ನುವಾಗ ದೇಹಸಂಬಂಧವೆಂದರೇನು? ‘ದೇಹವೇ ಮೊದಲಾದ (ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಮನಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿ) ಅಂಗಗಳ ಒಕ್ಕೂಟವು ನಾನೇ’ ಎಂದು ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರಿಯಲ್ಲದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ‘ನಾನು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ’, ‘ನಾನು ಬರುತ್ತೇನೆ’, ‘ನಾನು ಕುರುಡ’, ‘ನಾನು ಕುರುಡನಲ್ಲ’, ‘ನಾನು ಬೆಪ್ಪ’, ‘ನಾನು ಬೆಪ್ಪನಲ್ಲ’ ಎಂಬಂಥ ಭಾವನೆಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆ? (ದೇಹ-ಇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದ ಸಂಘಾತಕ್ಕೇ ಈ ಮಾತುಗಳು ಅನ್ವಯಿಸುವವಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಲಾರವು). ಇದನ್ನು ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಏನೂ ಹೋಗಲಾಡಿಸಲಾರದು. ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಒದಗುವ ಮೊದಲು ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಭ್ರಾಂತಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ.

ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಪಡೆದವನು ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿದವನು. ಅವನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಅನುಜ್ಞೆ (ಹೀಗೆ ಮಾಡು ಎನ್ನುವ ವಿಧಿ) ಯನ್ನಾಗಲಿ ಪರಿಹಾರ (ಹೀಗೆ ಮಾಡಬಾರದು ಎನ್ನುವ ನಿಷೇಧ)ವನ್ನಾಗಲಿ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಬಿಡಬೇಕು, ಹಿಡಿಯಬೇಕು ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿದ್ದರಲ್ಲವೆ ವಿಧಿ-ನಿಷೇಧಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಬಹುದು? ಅವನಿಗಾದರೂ ಆತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾವ ಹಿಡಿಯಬೇಕಾದ ಅಥವಾ ಬಿಡಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವೂ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ; ಅವನಿಗೆ ವಿಧಿ-ನಿಷೇಧಗಳ ಕಟ್ಟುಪಾಡು ಹೇಗಿದ್ದೀತು?

ಈ ಕಟ್ಟುಪಾಡು ಇಲ್ಲ ಎಂದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶಿಯು ತನಗೆ ಬೇಕಾದಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದಲ್ಲ. ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಯಾವ ಕೆಲಸದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲೂ ಅಭಿಮಾನವೇ (ದೇಹ ನಾನು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ನನ್ನವು ಎಂಬುದು)

ಇದ್ದುಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೆ? ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶಿಗೆ ಈ ಬಗೆಯ ಅಭಿಮಾನವಿರದು.

['ಈ ಪ್ರಸರ್ದೇಹಸಂಬಂಧಃ? ದೇಹಾದಿರಯಂ ಸಂಘಾತೋಹಮೇವ ಇತ್ಯಾತ್ಮನಿ ವಿಪರೀತಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿಃ | ದೃಷ್ಟಾ ಚ ಸಾ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿನಾಂ 'ಅಹಂ ಗಚ್ಛಾಮಿ', 'ಅಹಮಾಗಚ್ಛಾಮಿ' 'ಅಹಮಂಧಃ', 'ಅಹಮನಂಧಃ', 'ಅಹಂ ಮೂಢಃ', 'ಅಹಮಮೂಢಃ' ಇತ್ಯೇವಮಾತ್ಮಿಕಾ | ನ ಹಿ ಅಸ್ಯಾಃ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಾದನ್ಯನ್ನಿವಾರಕಮಸ್ತಿ | ಪ್ರಾಕ್ ತು ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಾತ್ ಪ್ರತತಾ ಏಷಾ ಭ್ರಾಂತಿಃ ಸರ್ವಜಂತುಷು |

ತಸ್ಯ ಕೃತಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ನಿಯೋಜ್ಯತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇ | ಹೇಯೋಪಾದೇಯೋರ್ಹಿ ನಿಯೋಜ್ಯೋ ನ ಯೋಕ್ತವ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ | ಆತ್ಮನಸ್ತು ಅತಿರಿಕ್ತಂ ಹೇಯಮುಪಾದೇಯಂ ವಾ ವಸ್ತು ಅಪಶ್ಯನ್ ಕಥಂ ನಿಯುಜ್ಯೇತ?

ನ ಚ ನಿಯೋಗಾಭಾವಾತ್ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶಿನೋ ಯಥೇಷ್ಟಚೇಷ್ಟಾಪ್ರಸಂಗಃ | ಸರ್ವತ್ರ ಅಭಿಮಾನಸ್ಮೈವಪ್ರವರ್ತಕತ್ವಾತ್, ಅಭಿಮಾನಾಭಾವಾಚ್ಚ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶಿನಃ |

ವೇಸೂಭಾ ೨, ೩, ೪೮]

ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಈ ಆತ್ಮನು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವನೋ, ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಅವನ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದಿಂದ ಈ ಸಂಸಾರದ ತೊಡಕು ಬಗೆಹರಿದಿಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಅವನಿಗೂ ಬುದ್ಧಿಗೂ ಇರುವ ನಂಟು ಅಡಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಈ ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯೊಡನೆ ನಂಟು ಉಳಿದಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಜೀವನಿಗೆ ಜೀವಭಾವ, ಸಂಸಾರಿತ್ವ. ದಿಟವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ (ಪರಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ), ಈ ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಜೀವನಂಬುದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವಾದ (ಎಂದಿಗೂ ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದ) ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಎರಡನೆಯ ಚೇತನವಾವುದನ್ನೂ ವೇದಾಂತಗಳು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.

['ಯಾವದಯಮಾತ್ಮಾ ಸಂಸಾರೀ ಭವತಿ, ಯಾವದಸ್ಯ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನೇನ ಸಂಸಾರಿತ್ವಂ ನ ನಿವರ್ತತೇ, ತಾವದಸ್ಯ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸಂಯೋಗೋ ನ ಶಾಮ್ಯತಿ | ಯಾವದೇವ ಚಾಯಂ ಬುದ್ಧ್ಯುಪಾಧಿಸಂಬಂಧಃ ತಾವಜ್ಞೇವಸ್ಯ ಜೀವತ್ವಂ ಸಂಸಾರಿತ್ವಂ ಚ | ಪರಮಾರ್ಥಸ್ತು ನ ಜೀವೋ ನಾಮ ಬುದ್ಧ್ಯುಪಾಧಿಪರಿಕಲ್ಪಿತ ಸ್ವರೂಪವೃತ್ತಿರೇಕೇಣಾಸ್ತಿ | ನ ಹಿ ನಿತ್ಯ ಮುಕ್ತಸ್ವರೂಪಾತ್

ಸರ್ವಜ್ಞಾದೀಶ್ವರಾದನ್ಯ ಶ್ವೇತನೋ ಧಾತುದ್ವಿತೀಯಃ ವೇದಾಂತಾ
ರ್ಥನಿರೂಪಣಾಯಾಮುಪಲಬ್ಧತೇ । ’

ವೇಸೂಭಾ ೨,೩,೩೦]

ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮನಿಗೂ (ಎಂದರೆ ಜೀವನಿಗೂ) ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ (ಎಂದರೆ ಆತ್ಮಕ್ಕೂ) ನಡುವೆ ಇರುವ ಭೇದ ದಿಟವಾದುದಲ್ಲ (ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಲ್ಲ); ಅವಿದ್ಯೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಒದಗಿದ ನಾಮ-ರೂಪಗಳು ಏರ್ಪಡಿಸುವ ದೇಹವೇ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಭೇದ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಅಷ್ಟೆ. ಇದು ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷದ್ವಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾದ ವಿಚಾರವೇ. ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ (ಜೀವ) ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ (ಆತ್ಮ) ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಎಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯೇ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ; ಇದು ಹೀಗಿರಲಾಗಿ, ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂದು ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿಯಷ್ಟೇ ಇರುವ ಭೇದದಿಂದ ‘ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದಾನೆ’, ‘ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದಾನೆ’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಆತ್ಮಭೇದವನ್ನು (ಎಂದರೆ ಒಂದೊಂದು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಬೇರೆಯಾದ ಆತ್ಮ ಎಂದು) ಹೇಳುವ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳು ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದುವು...

[ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಪರಮಾತ್ಮನೋಃ ಅವಿದ್ಯಾಪ್ರತ್ಯುಪಸ್ಥಾಪಿತನಾಮರೂಪರಚಿತ ದೇಹಾದ್ಯುಪಾಧಿನಿಮಿತ್ತೋ ಭೇದಃ ನ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಃ ಇತ್ಯೇಷೋರ್ಧ್ವ ಸರ್ವವೇದಾಂತವಾದಿಭಿರಭುಪಗಂತವ್ಯಃ । ... ಸ್ಥಿತೇ ಚ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ-ಪರಮಾತ್ಮೈ ತತ್ತ್ವವಿಷಯೇ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನೇ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಇತಿ ನಾಮಮಾತ್ರಭೇದಾತ್ ‘ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞೋಯಂ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಭಿನ್ನಃ’, ‘ಪರಮಾತ್ಮಾಯಂ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಾಭಿನ್ನಃ ಇತ್ಯೇವಂಜಾತೀಯಕಃ ಆತ್ಮಭೇದವಿಷಯೋ ನಿರ್ಬಂಧೋ ನಿರರ್ಥಕಃ । ’

ವೇಸೂಭಾ ೧,೪,೨೨]

(ದೇಹದ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೆಲೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ನೆಲೆಗೆ ಸಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ ಗತಿ, ಏನನ್ನಾದರೂ ಪಡೆಯುವುದು ಎಂಬ ಮಾತುಗಳು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುವುವು.) ಆದರೆ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಹೀಗಲ್ಲ. ಆತ್ಮ ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವ ಎಂದು ಅರಿತುಕೊಂಡವರು, ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ ಹೋದವರು, ಇಲ್ಲಿಯೇ (ಎಂದರೆ ಬದುಕಿರುವಾಗಲೇ) ಸಂಸಾರದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುಟ್ಟುಹಾಕಿಬಿಟ್ಟವರು. ಇವರಿಗೆ ಫಲಕೊಡಲು ಆಗಲೆ ಮೊದಲಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಾಶಯವನ್ನು ಅಳಿಸಿಹಾಕಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು

ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಏನು ಬೇಕಾಗಿದೆ?

['ನ ಹಿ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನೇ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥೋಪಲಬ್ಧಿರಸ್ತಿ । ನ ಹಿ ಆತ್ಮಕತ್ವದರ್ಶಿನಾಂ ಅಪ್ರಕಾಮಾನಾಂ ಇಹೈವ ದಗ್ಧಾಶೇಷಕ್ಷೇಶಬೀಜಾನಾಂ ಅರಬ್ಧಭೋಗಕರ್ಮಾಶಯಕ್ಷಪಣವೃತ್ತಿರೇಕೇಣ ಅಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯಂ ಕಿಂಚಿದಸ್ತಿ । '

ವೇಸೂಭಾ ೩,೩,೩೦]

ಯೋಗವೆನ್ನುವುದು ದಿಟವಾಗಿ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೆಯಿರುವುದೇ. ಅದರ ಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ನಶಿಸಿಹೋಗುವುದಲ್ಲ...

['ನ ಹ್ಯಸ್ಯ ಯೋಗಸ್ಯ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನನಿಷ್ಠಾಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಾಖ್ಯಂ ಫಲಂ ವ್ಯೇತಿ । '

ಗೀಭಾ, ೪,೧]

ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಉಪಾಯವಾಗಿಯೇ ಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು... 'ಸರ್ವಭೂತಾತ್ಮಭೂತಾತ್ಮ'ನೆಂದರೆ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶಿಯೆ. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಮೊದಲುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಣ್ಣ ಹುಳುವಿನವರೆಗೆ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಆತ್ಮನಾಗಿರುವವನು (ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವವನು) ಒಳಗಿರುವ ಚೇತನನು ತನ್ನ ಆತ್ಮವೇ ಎಂದು ಯಾರು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೋ ಅವನು 'ಸರ್ವಭೂತಾತ್ಮಭೂತಾತ್ಮ'

['ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಪಾಯತ್ವೇನ ಯೋಗೇನ ಯುಕ್ತಃ । ... ಸರ್ವಭೂತಾತ್ಮಭೂತಾತ್ಮ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ... ಸರ್ವೇಷಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ಸ್ತಂಬಪರ್ಯಂತಾನಾಂ ಭೂತಾನಾಂ ಆತ್ಮಭೂತಃ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇತನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ... । '

ಗೀಭಾ, ೫,೭]

ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಅಕರ್ಮವನ್ನು ಕಾಣುವವನೇ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶಿ. ಅವನಿಗೆ ತಾನೆ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದು? ಮರಳುಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮರುಮರೀಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಕಂಡು ಅದು ದಿಟವಾದುದೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಆ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಹೊರಟವನಿಗೆ ತಾನು ನೋಡಿದ್ದು ನೀರಲ್ಲ, ಅಲ್ಲಿ ನೀರು ಇರದು ಎಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಮೂಡಿಕೊಂಡುತರುವೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ತೊಡಗುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ

['ಕರ್ಮಸ್ಯಕರ್ಮ ಏವ ಪಶ್ಯತಃ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶಿನಸ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸೇ ಏವಾಧಿಕಾರಃ । ... ನ ಹಿ ಮೃಗತ್ಯಷ್ಟಿಕಾಯಾಂ ಉದಕಬುದ್ಧ್ಯಾ ಪಾನಾಯ

ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಉದಾಹರಣವಜ್ಞಾನ್ವಯಿ ತತ್ತ್ವವ ಪಾನಪ್ರಯೋಜನಾಯ ಪ್ರವರ್ತತೇ।

ಗೀಭಾ, ೫, ೯]

ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶಿಗಳಾದವರು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ ಜ್ಞಾನವೇ ಫಲಕಾರಿಯಾಗುವುದು.
ಬೇರೆಯವರ ಉಪದೇಶ ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಲಾರದು.

[ಯೇ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶಿನಃ ತೈರುಪದಿಷ್ಠಂ ಜ್ಞಾನಂ ಕಾರ್ಯಕ್ಷಮಂ ಭವತಿ |
ನೇತರತ್ |

ಗೀಭಾ, ೪, ೩೪]

ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಒದಗಿದ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಅದರ ಫಲವಾದ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವವು
ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

['ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಕಾಪಿಲ (ಎಂದರೆ
ಸಾಂಖ್ಯ) ಮೊದಲಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಏರ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅನುಷ್ಠೇಯವೆಂಬ
(ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಎಡೆಯಿಲ್ಲ (ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷ
ಎಂಬುದು ಅವರೆಲ್ಲರ ನಿಲುವು).

['ನೈವಂ ಕಪಿಲಾದಿಸ್ಮೃತೀನಾಮನುಷ್ಠೇಯೇ ವಿಷಯೇ ಅವಕಾಶೋಸ್ತಿ |
ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಮೇವ ಹಿ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಮಧಿಕೃತ್ಯ ತಾಃ ಪ್ರಣೀತಾಃ'

ವೇಸೂಭಾ, ೨, ೧, ೧]

ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದಿಂದ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ
ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ['ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಾದಶೇಷಕರ್ಮಕ್ಷಯಶ್ಚುತಃ |

ವೇಸೂಭಾ, ೩, ೧, ೮]

ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದಿಂದ ಬದುಕಿನ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು
['ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಾತ್ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಃ |

ವೇಸೂಭಾ, ೩ನೆ ಅಧ್ಯಾಯ ಅವತರಣಿಕೆ]

ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಂತ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ (ಕರ್ಮಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರಿಗೆ)
ಸದ್ಯೋಮುಕ್ತಿ (ಜ್ಞಾನವಾದೊಡನೆಯ ಮುಕ್ತಿ) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

['ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನನಿಷ್ಠಾನಾಂ ಸಂನ್ಯಾಸಿನಾಂ ಸದ್ಯೋಮುಕ್ತಿರುಕ್ತಾ |

ಗೀಭಾ ೫, ೨೭]

ಮೊದಲು ಆಚಾರ್ಯರಿಂದಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೂ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಶ್ರವಣದಿಂದ

ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅನಂತರ, ಹಾಗೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮನನಮಾಡಬೇಕು. ಅದಾದಮೇಲೆ ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನಮಾಡಬೇಕು, ನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನಗಳನ್ನು ಸಾಧನರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಅವುಗಳ ಮೂಲಕ ಆತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತರೆ ಆಗ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನವು, ಬ್ರಹ್ಮ ಒಂದೇ ಎಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು, ತಿಳಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶ್ರವಣವೊಂದರಿಂದಲೇ ಇದಾಗದು.

[ಶ್ರೋತವ್ಯಃ ಪೂರ್ವಮಾಚಾರ್ಯತಃ ಅಗಮತಶ್ಚ | ಪಶ್ಚಾನ್ ಮಂತವ್ಯಃ ತರ್ಕತಃ | ತತೋ ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯಃ ನಿಶ್ಚಯೇನ ಧ್ಯಾನತವ್ಯಃ | ಏವಂ ಹ್ಯಸೌ ದೃಷ್ಟೋ ಭವತಿ ಶ್ರವಣ-ಮನನ-ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನಸಾಧನೈರ್ನಿರ್ವಹಿತೈಃ | ಯದಾ ಏಕತ್ವಮೇತಾನ್ಯುಪಗತಾನಿ ತದಾ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಂ ಬ್ರಹ್ಮೈಕತ್ವವಿಷಯಂ ಪ್ರಸೀದತಿ, ನಾನ್ಯಥಾ ಶ್ರವಣಮಾತ್ರೇಣ |]

ಬೃಭಾ ೨, ೪, ಜ]

ಎರಡನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ

ವ್ಯವಹಾರ - ಪರಮಾರ್ಥ

(೧) ಅಧ್ಯಾಸ

‘ನೀನು’, ‘ನಾನು’ ಎಂಬೀ ಅರಿವುಗಳಿಗೆ ನೆಲೆಗಟ್ಟಾಗಿರುವ ವಿಷಯ (ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಾದ ವಸ್ತುಗಳು) ಮತ್ತು ವಿಷಯ (ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವಾತ) ಇವು ಕತ್ತಲೆ-ಬೆಳಕು ಇದ್ದಂತೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಳೆಯಲಾರದು (ಎಂದರೆ ವಿಷಯವು ವಿಷಯಿಯಾಗದು, ವಿಷಯಿಯು ವಿಷಯವಾಗದು) ಎಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗಿರುವಾಗ ಒಂದರಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮ (ಗುಣಗಳು) ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಕಂಡೀತು ಎಂಬುದು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. ಆದ್ದರಿಂದ, ನಾನೆಂಬ ಅರಿವಿಗೆ ನೆಲೆಗಟ್ಟಾಗಿರುವ ವಿಷಯವಾಗಲಿ ಅದರ ಧರ್ಮಗಳಾಗಲಿ ಅಧ್ಯಾಸಗೊಳ್ಳುವುದೆಂಬುದಾಗಲಿ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ವಿಷಯಿಯು ಅಥವಾ ಅದರ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಸಗೊಳ್ಳುವುದೆಂಬುದಾಗಲಿ ಸರಿಯಾಗದು. ಅಧ್ಯಾಸವು ಸುಳ್ಳು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದರೂ, ತೀರ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಿ (ವಿಷಯ ಅಥವಾ ವಿಷಯಿ) ಇವುಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಅರಿಯದ ಕಾರಣ, ಒಂದರ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದನ್ನೂ (ಅದರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು, ಇದರಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು) ಒಂದರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡಿ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ, ಇರುವುದು-ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಎರಡನ್ನೂ ಕಲಬೆರಸಿ ‘ನಾನು ಇದು’, ‘ನನ್ನದು ಇದು’ ಎಂದು ಜನರು ವ್ಯವಹಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ (ಎಂದರೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ) ಇದೆ.

[‘ಯುಷ್ಮದಸ್ಮತ್ಪ್ರತ್ಯಯಗೋಚರಯೋರ್ವಿಷಯವಿಷಯಿಣೋಃ ತಮಃ ಪ್ರಕಾಶವ ದ್ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವಯೋರಿತರೇತರಭಾವಾನುಪಪತ್ತೌ ಸಿದ್ಧಾಯಾಂ, ತದ್ಧರ್ಮಾಣಾಮಪಿ ಸುತರಾಂ ಇತರೇತರಭಾವಾನುಪಪತ್ತಿರಿತ್ಯತಃ ಅಸ್ಯತ್ಪ್ರ ಯಗೋಚರೇ ವಿಷಯಿಣಿ ಚಿದಾತ್ಮಕೇ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರತ್ಯಯಗೋಚರಸ್ಯ ವಿಷಯಸ್ಯ ತದ್ಧರ್ಮಾಣಾಂ ಚ ಅಧ್ಯಾಸಃ, ತದ್ವಿಷಯಯೋಣ ವಿಷಯಿಣಃ ತದ್ಧರ್ಮಾಣಾಂ ಚ ವಿಷಯೇ ಅಧ್ಯಾಸಃ ಮಿಥ್ಯಾ ಇತಿ ಭವಿತುಂ ಯುಕ್ತಂ ।

ತಥಾಪಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾತ್ಮಕತಾಂ ಅನ್ಯೋನ್ಯಧರ್ಮಾನ್ ಅಧ್ಯಸ್ಯ
ಇತರೇತದಾವಿವೇಕೇನ ಅತ್ಯಂತವಿವಿಕ್ತಯೋರ್ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಕೋರ್ಮಿಧ್ಯಾಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತಃ
ಸತ್ಯಾನ್ಯತೇ ಮಿಥುನೀಕೃತ್ಯ 'ಅಹಮಿದಂ', 'ಮಮೇದಂ' ಇತಿ ನೈಸರ್ಗಿಕೋಯಂ
ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಃ । '

ಅಭಾ]

ಈ ಅಧ್ಯಾಸವೆಂಬುದು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ಹೇಳುವವು - ಹಿಂದೆ ನಾವು
ನೋಡಿದ ವಸ್ತುವೊಂದನ್ನು ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ನೆನಪಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು
ಅಧ್ಯಾಸವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಕೆಲವರು, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು
ವಸ್ತುವಿನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಕಾಣುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನು
ಕೆಲವರು, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೀಗೆ ನೋಡಿದಾಗ
ಅವರಡನ್ನೂ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಾರದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಒಂದರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೀಗೆ
ನೋಡಿದಾಗ, ಅದಕ್ಕೇ ಬೇರೆ ಧರ್ಮವಿರುವಂತೆ ಕಲ್ಪಿಸುವುದೆ (ಎಂದರೆ ಒಂದನ್ನು
ಮತ್ತೊಂದೆಂದು ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದೆ) ಅಧ್ಯಾಸವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ
ವಿವರಣೆಗಳು ಹೇಗಾದರಿದರೂ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ
ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಾಣುವುದು ಎಂಬುದಂತೂ ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪುವ ವಿವರವೇ. ಲೋಕದ
ಅನುಭವವೂ ಹೀಗೆ ತಾನೆ ಇರುವುದು? 'ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು ಬೆಳ್ಳಿಯಂತೆ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ',
'ಒಬ್ಬ ಚಂದ್ರನೊಂದಿಗೆ ಎರಡನೆಯ ಚಂದ್ರನಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ'.

['ಅಹ-ಕೋಯಮಧ್ಯಾಸೋ ನಾಮ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ-ಸ್ಮೃತಿರೂಪಃ ಪರತ್ರ
ಪೂರ್ವದೃಷ್ಟಾವಭಾಸಃ । ತಂ ಕೇಚಿದನ್ಯತ್ರ ಅನ್ಯಧರ್ಮಾಧ್ಯಾಸಃ ಇತಿ ವದಂತಿ ।
ಕೇಚಿತ್ತು ಯತ್ರ ಯದಧ್ಯಾಸಃ ತದ್ವಿವೇಕಾಗ್ರಹನಿಬಂಧನೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ।
ಅನ್ಯೇತು ಯತ್ರ ಯದಧ್ಯಾಸಃ ತಸ್ಯೈವ ವಿಪರೀತಧರ್ಮತ್ವಕಲ್ಪನಾಮಾಚಕ್ಷತೇ
ಇತಿ । ಸರ್ವಾಧಾಪಿ ತು ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ಯಧರ್ಮಾವಭಾಸತಾಂ ನ ವ್ಯಭಿಚರತಿ ।
ತಥಾ ಚ ಲೋಕೇ ಅನುಭವಃ- 'ಶುಕ್ರಿಕಾ ಹಿ ರಜತವದವಭಾಸತೇ', 'ಏಕಶ್ಚಂದ್ರಃ
ಸದ್ವಿತಿಯವತ್' ಇತಿ । '

ಅಭಾ]

ಹೀಗಿರುವ ಈ ಅಧ್ಯಾಸವನ್ನೇ ಪಂಡಿತರು ಅವಿದ್ಯೆಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಅದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅದರಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟಂತೆ ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅದು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಮನವರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ವಿದ್ಯೆಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರಲಾಗಿ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡಿದಾಗ ಅದರಿಂದ ಅದರ ದೋಷವಾಗಲಿ ಗುಣವಾಗಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದಿಷ್ಟೂ ಅಂಟುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನಾತ್ಮವನ್ನು, ಅನಾತ್ಮದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನನ್ನು ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡುವುದನ್ನೇ ಅವಿದ್ಯೆಯೆನ್ನುವರಲ್ಲ, ಅದನ್ನು ಮುಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡೇ ಲೌಕಿಕವಾಗಲಿ ವೈದಿಕವಾಗಲಿ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಮಾಣ (ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನ) ಪ್ರಮೇಯ (ತಿಳಿಯುವ ವಿಷಯ) ವ್ಯವಹಾರಗಳೂ ಹೊರಡುವುವು; ವಿಧಿ, ನಿಷೇಧ, ಮೋಕ್ಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಎಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ (ವಿಧಿನಿಷೇಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಕಾಂಡ, ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ಉತ್ತರ ಮೀಮಾಂಸೆ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡ) ಹೀಗೆಯೇ (ಅವಿದ್ಯೆಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವುವು)

['ತಮೇತಮೇವಲಕ್ಷಣಮಧ್ಯಾಸಂ ಪಂಡಿತಾ ಅವಿದ್ಯೇತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ।
ತದ್ವಿವೇಕೇನ ಚ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪಾವಧಾರಣಂ ವಿದ್ಯಾಮಾಹುಃ । ತತ್ರ ಏವಂ ಸತಿ
ಯತ್ರ ಯದಧ್ಯಾಸಃ ತತ್ಕೃತೇನ ದೋಷೇಣ ಗುಣೇನ ವಾ ಅಣುಮಾತ್ರೇಣಾಸಿ ಸ
ನ ಸಂಬದ್ಧತೇ ।

ತಮೇತಮವಿದ್ಯಾಖ್ಯಂ ಆತ್ಮಾನಾತ್ಮನೋರಿತರೇತರಾಧ್ಯಾಸಂ ಪುರಸ್ಕೃತ್ಯ ಸರ್ವೇ
ಪ್ರಮಾಣ-ಪ್ರಮೇಯವ್ಯವಹಾರಾ ಲೌಕಿಕಾ ವೈದಿಕಾಶ್ಚ ಪ್ರವೃತ್ತಾಃ । ಸರ್ವಾಣಿ
ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ವಿಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಮೋಕ್ಷಪರಾಣಿ । '

ಅಭಾ]

ಅಧ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಅದಲ್ಲದ್ದರಲ್ಲಿ ಅದು ಎಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆ (ಒಂದನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು) ಎಂದು ಆಗಲೆ ಹೇಳಿದೆವು. ಇದು ಹೇಗೆಂದರೆ - ತನ್ನ ಮಗನೋ ಹೆಂಡತಿಯೋ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಹತ್ತಿರದವನೋ ಗಾಸಿಗೊಂಡರೆ ಅಥವಾ ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ, ತಾನೇ ಗಾಸಿಗೊಂಡಂತೆ ಅಥವಾ ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದಂತೆ ಅಧ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊರಗಣ (ಎಂದರೆ ಇತರರ) ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಹಾಗೆಯೇ ಶರೀರದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು 'ದಪ್ಪನಾಗಿದ್ದೇನೆ', 'ತಳ್ಳಗಿದ್ದೇನೆ', 'ಬೆಳ್ಳಗಿದ್ದೇನೆ' 'ನಿಂತಿದ್ದೇನೆ',

‘ನಡೆಯುತ್ತೇನೆ’, ‘ಹಾರುತ್ತೇನೆ’ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳುವೆವಲ್ಲವೆ? ಮತ್ತೆ, ಇಂದ್ರಿಯಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು ‘ನಾನು ಮೂಗ’ ‘ನಾನು ನಪುಂಸಕ’, ‘ನಾನು ಕಿವುಡ’, ‘ನಾನು ಕುರುಡ’ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳುವೆವು. ಹಾಗೆಯೇ ಮನಸ್ಸಿನ ಧರ್ಮಗಳಾದ ಬಯಕೆ, ಸಂಕಲ್ಪ, ಸಂಶಯ, ನಿಶ್ಚಯ ಮೊದಲಾದವೂ ಅಧ್ಯಾಸಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಾನು ಎನ್ನುವ ಅರಿವಿಗೆ ಮೂಲವಾಗಿರುವ ಅಂತಃಕರಣವನ್ನು ತನ್ನೆಲ್ಲ ವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಂತೆ ಇರುವ ಒಳಗಣ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡಿ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸಾಕ್ಷಿಯಾದ ಆ ಒಳಗಣ ಆತ್ಮನನ್ನು ಅಂತಃಕರಣವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ (ಮನಸ್ಸು, ಇಂದ್ರಿಯ, ದೇಹ, ತನ್ನವರು) ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

[‘ಅಧ್ಯಾಸೋ ನಾಮ ಅತಸ್ತಿಸ್ತದ್ಬುದ್ಧಿರಿತ್ಯವೋಚಾಮ | ತದ್ಯಥಾ - ಪುತ್ರಭಾರ್ಯಾದಿಷು ವಿಕಲೇಷು ಸಕಲೇಷು ವಾ ಅಹಮೇವ ವಿಕಲಃ ಸಕಲೋ ವಾ ಇತಿ ಬಾಹ್ಯಧರ್ಮಾನಾತ್ಮನೃದ್ಯಸ್ಯತಿ | ತಥಾ ದೇಹಧರ್ಮಾನ್ ‘ಸೂತ್ರೋಹಂ’, ‘ಕೃಶೋಹಂ’, ‘ಗೌರೋಹಂ’, ‘ತಿಷ್ಠಾಮಿ’, ‘ಗಚ್ಛಾಮಿ’ ‘ಲಂಘಯಾಮಿ ಚ’ ಇತಿ | ತಥಾ ಇಂದ್ರಿಯಧರ್ಮಾನ್ ‘ಮೂಕಃ’, ‘ಕ್ಷೀಬಃ’, ‘ಬದ್ಧಿಃ’ ‘ಅಂಧೋಹಂ’ ಇತಿ | ತಥಾ ಅಂತಃಕರಣಧರ್ಮಾನ್ ಕಾಮಸಂಕಲ್ಪ ವಿಚಿತ್ರ್ಯಾದ್ಯವ ಸಾಯಾದೀನ್ | ಏವಂ ಅಹಂಪ್ರತ್ಯಯಿನಂ ಅಶೇಷಸ್ವಪ್ರಚಾರಸಾಕ್ಷಿಣಿ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನಿ ಅದೃಶ್ಯ, ತು ಚ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಾನು ಸರ್ವಸಾಕ್ಷಿಣಂ ತದ್ವಿಪರ್ಯಯೇಣ ಅಂತಃಕರಣಾದಿಷು ಅದೃಶ್ಯತಿ | ’

ಅಭಾ]

ಹೀಗೆ ಕೊನೆಮೊದಲಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಇರುವ ಅಧ್ಯಾಸವು ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಜನರಲ್ಲಿ ‘ನಾನು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು’, ‘ನಾನು ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು’ ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿರುವುದು ಎಲ್ಲರ ನೇರವಾದ ಅನುಭವದಲ್ಲೇ ಇದೆ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದೇ ಇದೆ. ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಈ ಅಧ್ಯಾಸವನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕಬಲ್ಲುದು ಆತ್ಮವೊಂದೆ ತತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಅರಿವು. ಇದೇ ವಿದ್ಯೆ. ಇದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒದಗಲೆಂದು ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ಹೊರಟಿವೆ. ಇದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇ ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಈ ಶಾರೀರಕ ಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವೆವು.

['ಏವಮಯಮನಾದಿರನಂತಃ ಸೈಸರ್ಗಿಕೋ ಧ್ಯಾಸಃ ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಯರೂಪಃ
ಕರ್ತೃತ್ವ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವ-ಪ್ರವರ್ತಕಃ ಸಕಲಲೋಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಃ | ಅಸ್ಯಾನರ್ಥಹೇತೋಃ
ಪ್ರಹಾಣಾಯ ಅತ್ಯೈಕತ್ವವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಪತ್ತಯೇ ಸರ್ವೇ ವೇದಾಂತಾ ಅರಬ್ಯಂತೇ |
ಯಥಾ ಚಾಯಮರ್ಥಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವೇದಾಂತಾನಾಂ ತಥಾ ವಯಮಸ್ಯಾಂ
ಶಾರೀರಕಮೀಮಾಂಸಾಯಾಂ ಪ್ರದರ್ಶಯಿಷ್ಯಾಮಃ | '

ಅಭಾ]

(೨) ಅವಿದ್ಯೆ-ವಿದ್ಯೆ

(ಆತ್ಮ ಅನಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಇತರೇತರಾಧ್ಯಾಸವನ್ನು ಪಂಡಿತರು ಅವಿದ್ಯೆಯೆಂದು
ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಮಾತು ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕಿಂತ
ಹೆಚ್ಚು ವಿಶಾಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿದೆ.)

ಈ ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದೂ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ
ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ತೋರಿಸುವುದರಲ್ಲೇ. ಶಾಸ್ತ್ರವೆಲ್ಲದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಇದೇ ಎಂಬುದನ್ನು
ಕಾಣಿಸುತ್ತೇವೆ.

['ಸರ್ವಾ ಹೀಯಮುಪನಿಷತ್ ವಿದ್ಯಾ ವಿದ್ಯಾವಿಭಾಗಪ್ರದರ್ಶನೇ
ನೈವಾಪೇಕ್ಷಣೀಯಾ | ಯಥಾ ಚೈಷೋರ್ಧಃ ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಸ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ತಥಾ
ಪ್ರದರ್ಶಯಿಷ್ಯಾಮಃ | '

ಬೃಹಾ ೧,೪,೧೦]

'ಆತ್ಮನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವರು' ಯಾರು? ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವರು. ಅವರು
ನಿತ್ಯನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದಿಗೂ ಇರುವ ಆತ್ಮನನ್ನು
ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಅವಿದ್ಯೆಯ ದೋಷದಿಂದಾಗಿ ಅವರು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಹಿಂದೆ
ತಳ್ಳುತ್ತಾರೆ, ಮರೆಮಾಚುತ್ತಾರೆ, ಅಲ್ಲಗಳೆಯುತ್ತಾರೆ, ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ).
ಇರುವ ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡರೆ ಒದಗುವ 'ಆತ್ಮನಿಗೆ ಮುಖ್ಪಿಲ್ಲ, ಸಾವಿಲ್ಲ'
ಎಂಬ ರೀತಿಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಮರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಪ್ರಾಕೃತರಾದ, ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲದ ಇವರನ್ನು 'ಆತ್ಮನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವರು' ಎಂದು
ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮನನ್ನು 'ಕೊಂದ' ಈ ದೋಷದಿಂದಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಸಂಸಾರ
ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ.

['ಯೇ ಕೇ ಚಾತ್ಮಹನಃ ಆತ್ಮಾನಂ ಘ್ನಂತೀತಿ | ಕೇ, ತೇ ಜನಾ ಯೈ ವಿದ್ವಾಂಸಃ | ಕಥಂ ತೇ ಆತ್ಮಾನಂ ನಿತ್ಯಂ ಹಿಂಸಂತಿ? ಅವಿದ್ಯಾದೋಷೇಣ ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯಾತ್ಮನಸ್ತಿರಸ್ಕರಣಾತ್ | ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯಾತ್ಮನೋ ಯತ್ಕಾರ್ಯಂ ಫಲಂ ಅಜರಾಮರತ್ವಾದಿಸಂವೇದನಲಕ್ಷಣಂ ತದ್ವತ್ಸ್ಯೇವ ತಿರೋಭೂತಂ ಭವತೀತಿ ಪ್ರಾಕೃತಾ ಅವಿದ್ವಾಂಸೋ ಜನಾ ಆತ್ಮಹನ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತೇನ ಹ್ಯಾತ್ಮಹನನದೋಷೇಣ ಸಂಸರಂತಿ ತೇ | '

ಈಭಾ ೩]

‘ವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಎರಡನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಯಾರು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವನೋ’ ಎಂಬ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ, ವಿದ್ಯೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆಯೊಡನೆ ಅವಿದ್ಯೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಒಬ್ಬನೇ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಇವೆರಡೂ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಲಾರವು. ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ‘ಇದು ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು’, ‘ಇದು ಬೆಳ್ಳಿ’ ಎಂಬ ಅರಿವು ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಗಾದೀತು?... ವಿದ್ಯೆಯಿರುವಾಗ ಅವಿದ್ಯೆಯೂ ಇರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ.

['ವಿದ್ವಾಂ ಚಾವಿದ್ವಾಂ ಚ ಯಸ್ತದ್ವೇದೋಭಯಂ ಸಹ' ಇತಿ ನ ವಿದ್ಯಾವತೋ ವಿದ್ಯಯಾ ಸಹಾವಿದ್ಯಾಪಿ ವರ್ತತೇ ಇತ್ಯಯಮರ್ಥಃ | ಕಸ್ತರ್ಹಿ? ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಪುರುಷೇ ಏತೇ ಏಕದೈವ ನ ಸಹ ಸಂಬದ್ಧೇಯಾತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಥಾ ಶುಕ್ತಿಶಾಯಾಂ ರಜತಶುಕ್ತಿಜ್ಞಾನೇ ಏಕಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ | ... ತಸ್ಯಾನ್ವ ವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಸತ್ಯಾಂ ಅವಿದ್ಯಾಸಂಭವೋನ್ಮಿ | '

ಐಭಾ, ೧, ೧, ಅವತರಣಿಕೆ]

ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶದಿಂದ ಈ ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಹೊರಗಣ, ತೋರಿಯಡಗುವ ಉಪಾಧಿಯನ್ನೇ ಆತ್ಮನೆಂದು ಬಗೆದು, ಅಲ್ಲಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡು, ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದಾಗಿ ಉಪಾಧಿಧರ್ಮಗಳನ್ನೆ ತನ್ನ ಧರ್ಮಗಳೆಂದು ತಿಳಿದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೇಟದವರೆಗೆ ಇರುವ ದೇವತೆಗಳ, ಮನುಷ್ಯರ, ಕೆಳಪ್ರಾಣಿಗಳ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ತಿರುಗಿ ತಿರುಗಿ ಅಲೆದಾಡುತ್ತ ಅವಿದ್ಯೆ, ಕಾಮ, ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ತೊಡಗಿದ್ದು, ತನಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಬಂದ ದೇಹ-ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಒಕ್ಕೂಟವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ, ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆ.

['ಯಾವದಯಮೇವ ಯಥೋಕ್ತಮಿಮಮಾತ್ಮಾನಂ ನ ವೇತ್ತಿ ತಾವದಯಂ
ಬಾಹ್ಯಾನಿತ್ಯದೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಮುಪಾಧಿಂ ಆತ್ಮತ್ವೇನೋಪೇತ್ಯ ಅವಿದ್ಯಯಾ
ಉಪಾಧಿಧರ್ಮಾನಾತ್ಮನೋ ಮನ್ಯಮಾನಃ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸ್ತಂಬಪರ್ಯಂತೇಷು ದೇವ-
ತೀರ್ಯಜ್ಞ-ಸಂಸ್ಥಾನೇಷು ಪುನಃ ಪುನರಾವರ್ತಮಾನೋ ವಿದ್ಯಾಕಾಮಕರ್ಮಮಾತ್
ಸಂಸರತಿ | ಸ ಏವ ಸಂಸರನ್ನುಪಾತ್ರದೇಹೇಂದ್ರಿಯಸಂಘಾತಂ ತ್ಯಜತಿ |
ತ್ಯಕ್ತ್ವಾನ್ಯಮುಪಾದತ್ತೇ | '

ಐಭಾ, ೪,೧ ಅವತರಣಿಕೆ

ಕಟ್ಟುಗಳು ಕಳಚಿಬಿಳುವುದೆ ಮೋಕ್ಷ ... ಕಟ್ಟುಗಳೆಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ..

['ಬಂಧನನಾಶ ಏವ ಹಿ ಮೋಕ್ಷಃ... ಬಂಧನಂ ಚಾವಿದ್ಯೇತ್ಯವೃಚಾಮ | '

ಬೃಭಾ, ೩,೩,೧ ಅವತರಣಿಕೆ

ಕ್ಷೇತ್ರ (ಶರೀರ ಇತ್ಯಾದಿ) ಎಂಬುದು ವಿಷಯ, ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ (ಆತ್ಮ)ನೆನ್ನುವುದು
ವಿಷಯ; ಇವೆರಡರ ಸ್ವಭಾವಗಳು ತೀರ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದವು. ಆದರೂ ಒಂದರಲ್ಲಿ
ಇನ್ನೊಂದನ್ನು, ಇನ್ನೊಂದರ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತೇವಲ್ಲ, ಅದನ್ನೆ
ಸಂಯೋಗವೆನ್ನುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಸ್ವರೂಪವೇನು
ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನ ಸ್ವರೂಪವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದೆ ಇರುವುದು.
ಹಗ್ಗ, ಹಾವುಗಳ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೋ, ಅಥವಾ ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು, ಬೆಳ್ಳಿ ಇವುಗಳ
ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೋ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಅರಿಯದಿದ್ದಾಗ ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾವನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ,
ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ, ಹಾಗೆ. ಈ ಅಧ್ಯಾಸರೂಪದ ಸಂಯೋಗ
(ಕ್ಷೇತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞರ ನಡುವೆ) ಸರಿಯಲ್ಲದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದು.

... ಇದು ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ, ಸರಿಯಾದ ಮತ್ತು ದೃಢವಾದ
ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಒದಗಿತೆಂದರೆ ಈ ಸರಿಯಲ್ಲದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ತೊಲಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ..
ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ಫಲವೇನೆಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಂಸಾರದ ಬೀಜವನ್ನೆ
ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಜನ್ಮವಿರದಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

['ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಯೋ ವಿಷಯ-ವಿಷಯಿನೋರ್ಭಿನ್ನ ಸ್ವಭಾವಯೋರಿತರೇತದತ
ದ್ಧರ್ಮಾಧ್ಯಾಸಲಕ್ಷಣಃ ಸಂಯೋಗಃ ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಸ್ವರೂಪವಿವೇಕಾಭಾವ
ನಿಬಂಧನಃ | ರಜ್ಜುಶುಕ್ತಕಾದೀನಾಂ ತದ್ವಿವೇಕಜ್ಞಾನಾಭಾವಾದಧ್ಯಾರೋಪಿತಸರ್ಪ-
ರಜತಾದಿಸಂಯೋಗವತ್ | ಸೋಯಮಧ್ಯಾಸಸ್ವರೂಪಃ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಸಂಯೋಗಃ

ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣಃ ।

.. ನಿಶ್ಚಿತವಿಜ್ಞಾನೋ ಯಃ ತಸ್ಯ ಯಥೋಕ್ತಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನವಿರೋಧಾದಪಗಚ್ಛತಿ
ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಂ । ...ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಫಲಂ ಅವಿದ್ಯಾದಿಸಂಸಾರಬೀಜನಿವೃತ್ತಿದ್ವಾರೇಣ
ಜನ್ಯಾಭಾವಃ । '

ಗೀಛಾ, ೧೩, ೨೬]

ಶರೀರವೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ ಇರುವುದೆಂದರ್ಥ... ಇದು
ಆತ್ಮನ ಅನುಭವಗಳಿಗೆ ಆಸರೆಯು ... ಈ ಆಸರೆಯುಳ್ಳವನನ್ನು ಶರೀರವುಳ್ಳವನು
(ಸಶರೀರ) ಎನ್ನುವೆವು. ಆತ್ಮನ ಸ್ವಭಾವವಾದರೋ ಶರೀರವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದು
(ಅಶರೀರ). ಆದರೆ 'ನಾನೇ ಈ ಶರೀರ', 'ಈ ಶರೀರವೇ ನಾನು' ಎಂದು ಎರಡನ್ನೂ
ವಿಂಗಡಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದೆ ತಾನು 'ಸಶರೀರ'ನೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

['ಶರೀರಮಿತ್ಯತ್ರ ಸಹೇಂದ್ರಿಯಮನೋಭಿರುಚ್ಯತೇ । ... ಆತ್ಮನಃ ಭೋಗಾದಿ-
ಪ್ಪಾಪಂ । ...ತದಧಿಷ್ಠಿತಸ್ತದ್ವಾನ್ ಸಶರೀರೋ ಭವತಿ । ಅಶರೀರಸ್ವಭಾವಸ್ಯಾತ್ಮನಃ
'ತದೇವಾಹಂ ಶರೀರಂ', 'ಶರೀರಮೇವ ಚಾಹಂ' ಇತ್ಯವಿವೇಕಾತ್ಯಭಾವಃ
ಸಶರೀರತ್ವಂ ।

ಛಾಂಭಾ, ೮, ೧೨-೧]

ಶ್ರೇಯಸ್ಸು (ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಯಸುವುದು) ವಿದ್ಯೆಯ ವಿಷಯ; ಪ್ರೇಯಸ್ಸು
(ಲೌಕಿಕ ಸುಖಗಳನ್ನು ಬಯಸುವುದು) ಅವಿದ್ಯೆಯ ಕೆಲಸ (ಎಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ
ಆದುದು) (ಕಾರಕ, ೧, ೨, ೨). ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿ, ಯುಕ್ತಿ ಎಲ್ಲವೂ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ
ಅದರ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ತೊಲಗಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತವೆ.

ದೇಹವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೆ ಆತ್ಮನೆಂದು ಬಗೆಯುವ ಮೂಢನು ರಾಗ-
ದ್ವೇಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅಧರ್ಮವನ್ನೂ ಅಧರ್ಮವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ,
ಸಾಯುತ್ತಾನೆ. ದೇಹವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಆತ್ಮನಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು
ಕಂಡುಕೊಂಡವರು ರಾಗ-ದ್ವೇಷಗಳನ್ನು ಕೈಬಿಡುವುದರಿಂದ, ಅದನ್ನವಲಂಬಿಸಿದ
ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲೂ ತೊಡಗುವುದಿಲ್ಲ; ಅವರು ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ
ಇದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾದೀತೆ?

ಹೀಗಿರಲಾಗಿ, ಈಶ್ವರನೇ ಆಗಿರುವ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಗೆ (ಆತ್ಮನಿಗೆ) ಅವಿದ್ಯೆಯು

ಒದಗಿಸುವ ಉಪಾಧಿವಿಶೇಷದಿಂದ ಸಂಸಾರಿತ್ವವಿರುವಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ; ದೇಹವೇ ಮೊದಲಾದವು ತಾನೇ (ಆತ್ಮನೇ) ಎಂದು ತಿಳಿಯುವಂತೆಯೇ ಇದು. ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಅನಾತ್ಮವಾದ ದೇಹವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಭಾವವು (ಅವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಬಗೆಯುವುದು) ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದಾದುದು ಎನ್ನುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದದ್ದೇ; ನಸುಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೋಟುಮರವೊಂದನ್ನು ನೋಡಿ ಅದು ಮನುಷ್ಯನೆಂದು ಬಗೆಯುವಂತೆ. ಹೀಗೆ ಬಗೆದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮೋಟುಮರಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯನ ಗುಣ ಧರ್ಮ ಒದಗಿಬರಲಾರದು; ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮೋಟುಮರದ ಗುಣ-ಧರ್ಮ ಬರಲಾರದು. ಹಾಗೆಯೇ ದೇಹಕ್ಕೆ ಚೈತನ್ಯಧರ್ಮವಾಗಲಿ, ಚೈತನ್ಯಕ್ಕೆ ದೇಹಧರ್ಮವಾಗಲಿ ಒದಗಿಬರದು.

ಸುಖ, ದುಃಖ, ಮೋಹ ಮೊದಲಾದವು ಮುಪ್ಪು-ಸಾವುಗಳಂತೆಯೆ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿವರಗಳಷ್ಟೆ; ಅವು ಆತ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲ.

['ವಿದ್ಯಾವಿಷಯಃ ಶ್ರೇಯಃ, ಪ್ರೇಯಸ್ತು ಅವಿದ್ಯಾಕಾರ್ಯಂ | .. ಅವಿದ್ಯಾ ಚ ಸಹಕಾರ್ಯೇಣ ವಿದ್ಯಯಾ ಹಾತವ್ಯಾ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿನ್ಯಾಯೇಭ್ಯೋವ-
ಗಮ್ಯತೇ |

... ದೇಹಾದಿಷು ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿರವಿದ್ವಾನ್ ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಪ್ರಯುಕ್ತಃ
ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕೃಜ್ಞಾಯತೇ ಮ್ರಿಯತೇ ಚ ಇತ್ಯವಗಮ್ಯತೇ |
ದೇಹಾದಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾತ್ಮದರ್ಶಿನಃ ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಪ್ರಹಾಣಾತ್ ತದಪೇಕ್ಷಧರ್ಮಾ
ಧರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತ್ಯುಪಶಮಾನ್ಮುಚ್ಯಂತೇ ಇತಿ ನ ಕೇನಚಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾತುಂ
ಶಕ್ಯಂ ನ್ಯಾಯತಃ |

ತತ್ತ್ವಮ ಸತಿ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಸ್ಯ ಈಶ್ವರಸ್ಯೈವ ಸತಃ ಅವಿದ್ಯಾಕೃತೋಪಾಧಿಭೇದತಃ
ಸಂಸಾರಿತ್ವಮಿವ ಭವತಿ, ಯಥಾ ದೇಹಾದ್ಯಾತ್ಮತ್ವಮಾತ್ಮನಃ | ಸರ್ವಜಂತೂನಾಂ
ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ದೇಹಾದಿಷ್ವನಾತ್ಮಸು ಆತ್ಮಭಾವೋ ನಿಶ್ಚಿತಃ ಅವಿದ್ಯಾಕೃತಃ | ಯಥಾ
ಸ್ಥಾಣೌ ಪುರುಷನಿಶ್ಚಯಃ | ನ ಚ ಏತಾವತಾ ಪುರುಷಧರ್ಮಃ ಸ್ಥಾಣೋರ್ಭವತಿ,
ಸ್ಥಾಣುಧರ್ಮೋ ವಾ ಪುರುಷಸ್ಯ | ತಥಾ ನ ಚೈತನ್ಯಧರ್ಮೋ ದೇಹಸ್ಯ,
ದೇಹಧರ್ಮೋ ವಾ ಚೈತನ್ಯಸ್ಯ |

ಸುಖದುಃಖಮೋಹಾತ್ಮಕತ್ವಾದಿರಾತ್ಮನೋ ನ ಯುಕ್ತಃ, ಅವಿದ್ಯಾಕೃತತ್ವಾ
ವಿಶೇಷಾತ್ ಜರಾಮೃತ್ಯುವತ್ |

ಹೀಗಿರುವಾಗ ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ (ಎಲ್ಲ ದೇಹಗಳಲ್ಲೂ) ಇದ್ದುಕೊಂಡರೂ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ (ಆತ್ಮನಿಗೆ) ಸಂಸಾರಿತ್ವದ ಸೋಲಕು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರಕ್ಕೂ ಇರದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಒದಗಿಸಿದ ಧರ್ಮದಿಂದ ಯಾರಿಗಾಗಲಿ ಒಳಿತಾಗಲಿ ಕೆಡುಕಾಗಲಿ ಆಗಿರುವುದನ್ನು ಯಾರೂ ಕಂಡಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ.

['ಏವಂ ಚ ಸತಿ ಸರ್ವಕ್ಷೇತ್ರೇಷ್ವಪಿ ಸತೋಭಗವತಃ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಸ್ಯೇಶ್ವರಸ್ಯ ಸಂಸಾರಿತ್ಯ-ಗಂಧಮಾತ್ರಮಪಿ ನ ಅಶಂಕ್ಯಂ । ನ ಹಿ ಕ್ವಚಿದಪಿ ಲೋಕೇ ಅವಿದ್ಯಾದ್ಯಸ್ತೇನ ಧರ್ಮೇಣ ಕಸ್ಯಚಿದುಪಕಾರಃ ಅಪಕಾರೋ ವಾ ದೃಷ್ಟಃ । '

ಗೀಭಾ, ೧೩,೨]

ಸಂಸಾರವೆಲ್ಲ ಅವಿದ್ಯೆಯಷ್ಟೆ ನೋಡಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿದಂತೆಯೇ ಇದೆ ಎಂದು ನಂಬುವವರ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದದ್ದು. ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನು (ಎಂದರೆ ಆತ್ಮನು) ತನ್ನ ಪಾಡಿಗೆ ತಾನಿದ್ದಾಗ ಅವಿದ್ಯೆಯೂ ಇಲ್ಲ, ಅದರ ಕೆಲಸಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ಪರಮಾರ್ಥವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಾರದು. ಮರಳುಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಬಿಸಿಲುಗುದರೆಯ ನೀರು (ಮರೀಚಿಕೆ) ನೆಲವನ್ನು ಕೆಸರು ಮಾಡಬಲ್ಲದ್ದೆ? ಹಾಗೆಯೇ ಅವಿದ್ಯೆಯೂ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನನ್ನು (ಆತ್ಮನನ್ನು) ಏನೂ ಮಾಡಲಾರದು.

ಪಾಮರರಾದ ಸಂಸಾರಿಗಳಾದರೆ ಸರಿ, ಪಂಡಿತರು ಕೂಡ 'ನಾನು ಹೀಗೆ', 'ನನ್ನದು ಇದು' ಎಂದು ಬಗೆಯುವರಲ್ಲ, ಏಕೆ? ಈ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಎಂಥದೊಬ್ಬರೂ ಕೇಳಿ, ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ (ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ) ಆತ್ಮನನ್ನು ಕಾಣುವ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಅದು ! ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಗೆ (ಎಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ) ವಿಕಾರವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವರು ಅರಿತಿದ್ದರೆ, ಅವರು ಭೋಗವನ್ನಾಗಲಿ ಕರ್ಮವನ್ನಾಗಲಿ 'ನನಗೆ ಒದಗಲಿ' ಎಂದು ಬಯಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಭೋಗ, ಕರ್ಮ ಎರಡೂ ವಿಕಾರಗಳೆ. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ಫಲವನ್ನು ಬಯಸುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಭೋಗ-ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ.

['ಅವಿದ್ಯಾಮಾತ್ರಂ ಸಂಸಾರಃ ಯಥಾದೃಷ್ಟವಿಷಯ ಏವ । ನ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇವಲಸ್ಯ ಅವಿದ್ಯಾ ತತ್ಕಾರ್ಯಂ ಚ । ನ ಚ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಂ ಪರಮಾರ್ಥವಸ್ತು ದೋಷಯತುಂ ಸಮರ್ಥಂ । ನ ಹಿ ಊಷರದೇಶಂ ಸ್ನೇಹೇನ ಪಂಕೀಕರ್ತುಂ ಶಕ್ನೋತಿ ಮರೀಚ್ಯುದಕಂ । ತಥಾ ಅವಿದ್ಯಾ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಸ್ಯ ನ ಕಿಂಚಿತ್ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ನೋತಿ ।

ಕಿಮಿದು ಸುಸಾರಿಣಾಮಿವ 'ಅಹಮೇವ', 'ಮಮೇದ' ಇತಿ ಪಂಡಿತಾನಾಮಪಿ,
ಶ್ರುಣು । ಇದಂ ತತ್ಪಾಂಡಿತ್ಯಂ ಯತ್ಕ್ಷೇತ್ರೇ ಏವ ಅತ್ಯದರ್ಶನಂ । ಯದಿ
ಪುನಃ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಂ ಅವಿಕ್ರಿಯಂ ಪಶ್ಯೇಯುಃ, ತತೋ ನ ಭೋಗಂ ಕರ್ಮ ವಾ
ಆಕಾಂಕ್ಷೇಯುಃ 'ಮಮ ಸ್ಯಾದಿ'ತಿ । ವಿಕ್ರಿಯೈವ ಭೋಗಕರ್ಮಣಃ । ಅದ್ವಯಂ
ಸತಿ ಫಲಾರ್ಥಿತ್ವಾದವಿದ್ಯಾನ್ ಪ್ರವರ್ತತೇ । '

ಗೀಭಾ, ೧೩, ೨]

ಅವಿದ್ಯೆಯು ಕತ್ತಲೆಯ ಸ್ವಭಾವದ್ದು. ಅವಿದ್ಯೆಯು ಕತ್ತಲೆಯಂತೆ ವಸ್ತುವನ್ನು
ಮರೆಮಾಚುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ, ಅದು ಇರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ತಪ್ಪಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ;
ಇಲ್ಲವೆ, ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪದ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ;
ಅಥವಾ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅರಿವಿಗೆ ತರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ವಿವೇಕದ ಬೆಳಕು ಬಿದ್ದಿತೆಂದರೆ
ಅವಿದ್ಯೆ ಮರೆಯಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಕತ್ತಲೆಯ ರೂಪದ್ದೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದೂ
ಆದ ತಿಮಿರ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿದ್ದರೆ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅವಿದ್ಯೆ
(ಅನ್ಯಥಾಗ್ರಹಣ, ಸಂಶಯ, ಅಗ್ರಹಣ) ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ.

['ಅವಿದ್ಯಾಯಾಃ ತಾಮಸತ್ವಾತ್ । ತಾಮಸೋ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಆಮರಣಾತ್ಯಕ್ತ್ವಾತ್
ಅವಿದ್ಯಾ ವಿಪರೀತಗ್ರಾಹಕಃ, ಸಂಶಯೋಪಸ್ಥಾಪಕಃ, ಅಗ್ರಹಣಾತ್ಮಕೋ ವಾ ।
ವಿವೇಕಪ್ರಕಾಶಭಾವೇ ತದಭಾವಾತ್ । ತಾಮಸೇ ಚ ಆಮರಣಾತ್ಮಕೇ ತಿಮಿರಾದಿದೋಷೇ
ಸತಿ ಅಗ್ರಹಣಾದೇಃ ಅವಿದ್ಯಾತ್ರಯಸ್ಯೋಪಲಬ್ಧೇ : । '

ಗೀಭಾ, ೧೩, ೨]

ಸಂಶಯ, ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇವೆರಡೂ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲೂ ಅನರ್ಥವನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುವುವೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರಷ್ಟೆ'

['ಸಂಶಯ-ವಿಪರ್ಯಯೌ ಹಿ ಸರ್ವತ್ರಾನರ್ಥಕರತ್ವೇನೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧೌ । '

ಕೇಭಾ ೨, ೨]

ಅಜ್ಞಾನವೆನ್ನುವುದು ಎದುರಿಗೆ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವುದಲ್ಲ (ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿ); ಆದರೆ
ಜ್ಞಾನವು ಎದ್ದು ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದು (ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಲಕ್ಷಣ). ಆದ್ದರಿಂದ
ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಜ್ಞಾನವು ವಿರೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮವಾದರೂ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು
ವಿರೋಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ತೀರ ಬೇರೆಯ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು.
ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವುದಾಗಲಿ (ಜ್ಞಾನಾಭಾವ ಅಥವಾ ಅಗ್ರಹಣ),

ಸಂಶಯವಾಗಲಿ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಾಗಲಿ (ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನ, ಅನ್ಯಥಾಗ್ರಹಣ) ಇದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಅಜ್ಞಾನ (ಅವಿದ್ಯೆ) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ; ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಜ್ಞಾನವು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮ ಹೀಗೆ ಮಾಡಲಾರದು, ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮವೇನು ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಲ್ಲ.

['ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿರಜ್ಞಾನಂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಲಕ್ಷಣೇನ ಜ್ಞಾನೇನ ವಿರುದ್ಧತೇ | ಕರ್ಮ ತು ನ ಅಜ್ಞಾನೇನ ವಿರುದ್ಧತೇ | ತೇನ ಜ್ಞಾನವಿಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ | ಯದಿ ಜ್ಞಾನಾಭಾವೋ, ಯದಿ ಸಂಶಯಜ್ಞಾನಂ, ಯದಿ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಂ ಪೋಚ್ಯತೇ - ಜ್ಞಾನಮಿತಿ ಸರ್ವಂ ಹಿ ತತ್ ಜ್ಞಾನೇನೈವ ನಿವರ್ತ್ಯತೇ | ನ ತು ಕರ್ಮತಾನ್ಯತಮೇನಾಪಿ, ವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್ | ']

ಬೃಭಾ, ೩,೩,೧ ಅವತರಣಿಕೆ].

‘ವಿದ್ಯೆ ಮತ್ತು ಅವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು’ ಎಂಬ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡರ ನಡುವೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡರ ಕಾರಣ, ಸ್ವರೂಪ, ಫಲಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಿ. ಎರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒದಗುವಂತೆಯೂ ಇಲ್ಲ, ಒಂದೇ ಸಲೆಗಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಒಂದಾದಮೇಲೊಂದು ಒದಗುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ಹಾಗೂ ಇಲ್ಲ. ವಿದ್ಯೆ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತೆಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆ ಮರೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆಗೆ ವಿದ್ಯೆಯೇ ಆಶ್ರಯ ಎನ್ನುವಂತಿಲ್ಲ. ‘ಬೆಂಕಿ ಬಿಸಿಯಾಗಿದೆ, ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ’ ಎಂಬ ಅರಿವು ಮೂಡಿದಮೇಲೆ, ಯಾವ ಆಶ್ರಯದ ಮೇಲೆ ಈ ಅರಿವು ಮೂಡಿಕೊಂಡಿತೋ ಅದೇ ಆಶ್ರಯದ ಮೇಲೆ ‘ಬೆಂಕಿ ತಣ್ಣಗಿದೆ, ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ’ ಎಂದು ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ (ಅವಿದ್ಯೆ) ಹುಟ್ಟಲಾರದಷ್ಟೆ; ಬೆಂಕಿಯ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸಂಶಯವಾಗಲಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದಾಗಲಿ ಒದಗಲಾರದು.

['ವಿದ್ಯಾಂ ಚಾವಿದ್ಯಾಂ ಚ' ಇತಿ ವಚನಾದವಿರೋಧ ಇತಿ ಚೇನ್ನ | ಹೇತು- ಸ್ವರೂಪಫಲ ವಿರೋಧಾತ್ | ... ಸಹಸಂಭವಾನುಪಪತ್ತೇ | ಕ್ರಮೇಣೈಕಾಶ್ರಯೇ ಸ್ವಾತಂ ವಿದ್ಯಾವಿದ್ಯೇ ಇತಿ ಚೇನ್ನ | ವಿದ್ಯೋತ್ಪತ್ತೌ ಅವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಹಿ ಅಸ್ತತ್ವಾತ್ ತದಾಶ್ರಯ್ಯೇ ವಿದ್ಯಾನುಪಪತ್ತೇ | ನ ಹಿ 'ಅಗ್ನಿರುಷ್ಣಃ ಪ್ರಕಾಶಶ್ಚ' ಇತಿ ವಿಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತೌ, ಯಸ್ಮಿನ್ನಾಶ್ರಯೇ ತದುತ್ಪನ್ನಂ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾಶ್ರಯೇ 'ಶೀತೋಗ್ನಿಃ ಅಪ್ರಕಾಶಃ ವಾ' ಇತ್ಯವಿದ್ಯಾಯಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಃ, ನಾಪಿ ಸುಶಯೋ ಜ್ಞಾನಂ ವಾ | ']

ಈಭಾ, ೧೮, ಮುಕ್ತಾಯುಭಾಗ]

ಅವಿದ್ಯೆಯ ಮರ್ಮವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸಬಹುದು - ಎಲ್ಲದರ ಆತ್ಮನಾಗಿರುವವನನ್ನು ಎಲ್ಲದರ ಆತ್ಮನಲ್ಲವೆಂದು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇರುವಂತೆ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮನು ಎಲ್ಲವೂ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಬಯಕೆ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ; ಬಯಕೆಯಿಂದ ಒಡಕು ಉಂಟಾದಾಗ ಕೆಲಸ ಒದಗಿಬರುತ್ತದೆ; ಅದಕ್ಕೆ ಫಲವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅವಿದ್ಯೆಯೂ ಅದರ ಕೆಲಸವೂ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು.

ವಿದ್ಯೆಯ ಕೆಲಸವೋ ಎಂದರೆ, ಅವಿದ್ಯೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಎಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮವೆಂಬ ಅರಿವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಅವಿದ್ಯೆಯೆಂಬುದೇನು ಆತ್ಮದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಧರ್ಮವಲ್ಲ. ವಿದ್ಯೆಯು ಮೇಲೆ ಬಂದಂತೆಲ್ಲ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಸೊರಗುತ್ತ ಬಂದು, ವಿದ್ಯೆಯು ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿ ಎಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮವೇ ಎಂಬ ಅರಿವು ಒಡಮೂಡಿದಾಗ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರೆಯಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ; ನಸುಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗವನ್ನು ನೋಡಿ ಹಾವೆಂದು ಬೆದರಿ, ಅನಂತರ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಇದು ಹಗ್ಗವೇ ಎಂಬುದು ಮನದಟ್ಟಾದಾಗ ಹಾವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ ಮರೆಯಾಗುವಂತೆ. ಅವಿದ್ಯೆ ಆತ್ಮನ ಧರ್ಮವಲ್ಲ. ಅದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದಾದರೆ ಅದು ಎಂದಾದರೂ ಮರೆಯಾಗುವ ಸಂಭವವೇ ಇರದು. ಸೂರ್ಯನ ಕಾವು ಅಥವಾ ಬೆಳಕು ಎಂದಿಗಾದರೂ ಮರೆಯಾದೀತೆ?

['ಅತ ಇದಂ ಅವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಸತತ್ತ್ವಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ - ಸರ್ವಾತ್ಮಾನಂ ಸಂತಂ ಅಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವೇನ ಗ್ರಾಹಯತಿ | ಆತ್ಮನೋ ನೃದ್ವಸ್ತಂತರಮವಿದ್ಯಮಾನಂ ಪ್ರತ್ಯುಪಸ್ಥಾಪಯತಿ | ಆತ್ಮಾನಮಸರ್ವಮಾಪಾದಯತಿ | ತತಸ್ತದ್ವಿಷಯಃ ಕಾಮೋ ಭವತಿ | ಯತೋ ಭಿದ್ಯತೇ ಕಾಮತಃ ಕ್ರಿಯಾಮುಪಾದತೇ | ತತಃ ಫಲಂ - ತದೇತದುಕ್ತಂ | ... ಇದಮವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಸತತ್ತ್ವಂ ಸಹ ಕಾರ್ಯೇಣ ಪ್ರದರ್ಶತಂ |

ವಿದ್ಯಾಯಾಶ್ಚ ಕಾರ್ಯಂ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವಃ ಪ್ರದರ್ಶಿತೋ ವಿದ್ಯಾಯಾ ವಿಪರ್ಯಯೇಣ | ಸಾ ಚಾವಿದ್ಯಾ ನಾತ್ಮನಃ ಸ್ವಾಭಾವಿಕೋ ಧರ್ಮೋ, ಯಸ್ಮಾದ್ವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಉತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಮಾಣಾಯಾಂ ಸ್ವಯಮುಪಚೇಯಮಾನಾ ಸತೀ ಕಾಷ್ಠಾಂ ಗತಾಯಾಂ ವಿದ್ಯಾಯಾಂ, ಪರಿನಿಷ್ಠಿತೇ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವೇ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ನಿವರ್ತತೇ | ರಜ್ಜಾಮಿವ ಸರ್ಪಜ್ಞಾನಂ ರಜ್ಜುನಿಶ್ಚಯೇ | ... ತಸ್ಮಾನ್ನಾತ್ಮಧರ್ಮೋ ವಿದ್ಯಾ |

ನ ಹಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಸ್ಯೋಚ್ಛ್ರಿತಿಃ ಕದಾಚಿದಪ್ಯುಪಪದ್ಯತೇ, ಸವಿತುರಿವಾಪ್ತ್ಯ -
ಪ್ರಕಾಶಯೋಃ । '

ಬೃಭಾ, ೪,೩,೨೦]

ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು ನಸುಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಹಗ್ಗವನ್ನು ನೋಡಿ ಅದು ಹಾವೆಂದು ಬಗೆದು ಹೆದರಿ ನಡುಗುತ್ತ ಓಡತೊಡಗುವನು. ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು 'ಬೆದರಬೇಡ, ಅದು ಹಾವಲ್ಲ; ಹಗ್ಗ ಅಷ್ಟೆ' ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಆಗ ಮೊದಲಿನವನಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆಯೂ ಹೋಗುತ್ತದೆ, ನಡುಕವೂ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ; ಓಟವೂ ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹಾವೆಂದು ಬಗೆದಾಗ ಆಗಲಿ ಹಾವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದಾಗಲಾಗಲಿ ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ಮಾರ್ಪಾಟು ಇರುವುದೋ?

['ಯಥಾ ಕಶ್ಚಿತ್ ಸಂತಮಸೇ ಪತಿತಾಂ ಕಾಂಚಿದ್ರಜ್ಜಂ ಅಹಿಂ ಮನ್ಯಮಾನಃ ಭೀತೋ ವೇಪಮಾನಃ ಪಲಾಯತೇ । ತಂ ಚ ಅಪರೋ ಬ್ರೂಯಾತ್ - 'ಮಾ ಭೃಷೀ! ನಾಯಮಹಿಃ, ರಜ್ಜುರೇವ' ಇತಿ । ಸ ಚ ತದುಪಶ್ರುತ್ಯ ಅಹಿಕ್ಕೃತಂ ಭಯಮುತ್ಸೃಜೇತ್ ವೇಪಥುಂ ಪಲಾಯನಂ ಚ । ನ ಹಿ ಅಹಿಬುದ್ಧಿ ಕಾಲೇ ತದಪಗಮಕಾಲೇ ಚ ವಸ್ತುನಃ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಶೇಷಃ ಸ್ಯಾತ್ । '

ವೇಸೂಭಾ ೧,೪,೬]

ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯೆಯಿದ್ದು ಅದು ಹೋದಾಗ ಅಥವಾ ಹೋಗದೆ ಇದ್ದಾಗ ಏನಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದೋ ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ. (ಅವಿದ್ಯೆ ಒದಗುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಇದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ). ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾವನ್ನೋ, ಮರಳುಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮರೀಚಿಕೆಯ ನೀರನ್ನೋ, ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನೋ, ಅಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕೊಳೆಯನ್ನೋ ನೋಡಿದಾಗ ಹಗ್ಗದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಮರಳುಗಾಡಿನಲ್ಲಾಗಲಿ, ಕಪ್ಪೆ-ಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಾಗಲಿ, ಅಕಾಶದಲ್ಲಾಗಲಿ ಏನಾದರೂ ಮಾರ್ಪಾಟು ಒದಗುವುದೋ? ಇನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ತಿಮಿರದೋಷ ಇದ್ದಾಗ ಅದು ಹೋದಾಗ ನೋಟದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪಾಟಿರುವಂತೆ ಅವಿದ್ಯೆ ಇದ್ದಾಗ ಹೋದಾಗ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪಾಟು ಇದ್ದೀತು ಎಂದರೂ ಅದೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಗೆ ತಾನೇ ಯಾವ ಮಾರ್ಪಾಟನ್ನೂ ಒದಗಿಸುವ ಧರ್ಮವಿರದು (ಅವಿದ್ಯೆಗೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆಯೆಂಬುದು ಸಲ್ಲದು).

['ಅವಿದ್ಯಾವತೋ ವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತ್ಯನಿವೃತ್ತಿಕ್ಕತೋ ವಿಶೇಷ ಆತ್ಮನಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಅವಿದ್ಯಾ ಕಲ್ಪನಾವಿಷಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ರಜ್ಜುಷರಶುಕ್ತಿಕಾಗ್ಗುಣಾನಾಂ ಸರ್ಪೋದಕರಜತಮಲಿನತ್ವಾದಿವದೋಷ ಇತ್ಯಪೋಚಾಮ | ತಿಮಿರಾತಿಮಿರದೃಷ್ಟಿವದ -ವಿದ್ಯಾಕರ್ತೃತ್ವಾಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕತ ಆತ್ಮನೋ ವಿಶೇಷಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ | ... ಸ್ವತೋ ವಿದ್ಯಾಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧತ್ವಾತ್ | ']

ಬೃಭಾ, ೪, ೪, ೬]

ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಬೀಜಭೂತವಾದ (ಎಂದರೆ ಕಾರಣವಾದ) ಶಕ್ತಿಯು ಅವಿದ್ಯೆಯದೇ; ಇದು ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು (ಎಂದರೆ ಆತ್ಮನನ್ನು) ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದೂ, ಮಾಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೂ ಅದ ಗಾಢನಿದ್ರೆ (ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ); ಇದನ್ನೆ ಅವ್ಯಕ್ತವೆಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗಾಢನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಿಗಳಾದ ಜೀವರು ತಮ್ಮ ದಿಟವಾದ ರೂಪ (ಸ್ವಭಾವ)ವನ್ನು ತಿಳಿಯದವರಾಗಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅವ್ಯಕ್ತವನ್ನೆ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಆಕಾಶ ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; ಇನ್ನು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅದನ್ನೆ ಮಾಯೆಯೆಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರದಲ್ಲಿ 'ಮಾಯೆಯನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು; ಮಾಯೆಯುಳ್ಳವನು ಪರಮೇಶ್ವರ' ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಯೆಯು ಅವ್ಯಕ್ತವೇ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ಎಂದಾಗಲಿ (ತತ್ತ್ವ), ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದದ್ದು ಎಂದಾಗಲಿ (ಅನ್ಯತ್ವ) ಹೇಳುವುದಾಗದು.

'ಮಹತ್ತಿಗಿಂತ ಅಚೆಯಿರುವುದು, ಹೆಚ್ಚಿನದು ಅವ್ಯಕ್ತ' ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಮಹತ್ತು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಮಹತ್ತು ಅವ್ಯಕ್ತದಿಂದಲೇ ಒದಗಿಬಂದಿದೆ' ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಜೀವವೆ ಮಹತ್ತು (ಮಹಾನ್ ಆತ್ಮಾ) ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಆಗಲೂ ಜೀವಭಾವವೂ ಅವ್ಯಕ್ತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅವ್ಯಕ್ತವೇ ಅವಿದ್ಯೆ. ಅವಿದ್ಯೆಯೊಡಗೂಡಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಜೀವದ ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳೂ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಸಾಗುತ್ತಿವೆ'

['ಅವಿದ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ಹಿ ಬೀಜಶಕ್ತಿಃ ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದನಿರ್ದೇಶ್ಯಾ ಪರಮೇಶ್ವರಾಶ್ರಯಾ ಮಾಯಾಮಯಾ ಮಹಾಸುಪ್ತೀ, ಯಸ್ಯಾಂ ಸ್ವರೂಪಪ್ರತಿಬೋಧರಹಿತಾಃ ಶೇರತೇ ಸಂಸಾರಿಣೋ ಜೀವಾಃ | ತದೇತತ್ ಕ್ವಚಿತ್ ಆಕಾಶಶಬ್ದನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ... ಕ್ವಚಿತ್ ಮಾಯಾ ಇತಿ ಸೂಚಿಕಂ - 'ಮಾಯಾಂ ತು ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದ್ಯಾನ್ಮಾಯಿನಂ ತು

ಮಹೇಶ್ವರಂ' ಇತಿ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾತ್ | ಅವ್ಯಕ್ತಾ ಹಿ ಸಾ ಮಾಯಾ |
ತತ್ತ್ವಾನ್ಯತ್ಯ ನಿರೂಪಣಸ್ಯಾಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ |

ತದಿದಂ 'ಮಹತಃ ಪರಮವ್ಯಕ್ತಂ' ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಅವ್ಯಕ್ತಪ್ರಭವತ್ವಾನ್ಮಹತಃ
ಯದಾ ಹೈರಣ್ಯಗರ್ಭೇ ಬುದ್ಧಿರ್ಮಹಾನ್ | ... ಅವಿದ್ಯಾ ಹಿ ಅವ್ಯಕ್ತಂ |
ಅವಿದ್ಯಾವತ್ತ್ವೇ ನೈವ ಜೀವಸ್ಯ ಸರ್ವಃ ಸಂವ್ಯವಹಾರಃ ಸಂತತೋ ವರ್ತತೇ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೧, ೪, ೩]

(೩) ಅಧ್ಯಾರೋಪ-ಅಪವಾದ

ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಇಂದ್ರಿಯ-ಮನಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ, ಶರೀರ
(ಕ್ಷೇತ್ರ)ದಿಂದ, ಬೇರೆಯಾದ ಆತ್ಮ (ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ)ನೊಬ್ಬನಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.
ಕ್ಷೇತ್ರ (ಶರೀರ)ವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅವನು ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.
ಕ್ಷೇತ್ರವಾದರೋ (ಶರೀರವು) ಕೈ, ಕಾಲು ಮೊದಲಾಗಿ ಅಂಗಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ
ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಉಪಾಧಿಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ
ಅವು ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನನ್ನೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಸುಳ್ಳು; ಇದನ್ನು
ಅಲ್ಲಗಳೆದು ಅನಂತರ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿರುವ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ (ಆತ್ಮ)ನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು
ಹೇಳಿದೆ. 'ಅದು ದಿಟವಲ್ಲ, ಅದು ಸುಳ್ಳೂ ಅಲ್ಲ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿ. ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ
ಒಂದಿಗಿದ ರೂಪವು ಸುಳ್ಳಾದರೂ, ಇರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ
ಇಲ್ಲದುದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದೇ ಎಂಬಂತೆ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆಯೇ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವರ ಮಾತೊಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ -
ಪ್ರಪಂಚವಿಲ್ಲದ (ಎಂದರೆ ನಾನಾತ್ವವಿರದ, ಏಕವಾದ) ವಸ್ತುವು ಅಧ್ಯಾರೋಪ
(ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ತೋರಿಕೊಂಡ ರೂಪವನ್ನೆ ದಿಟವೆಂದು ಮೊದಲು ಗ್ರಹಿಸಿ)
ಅಪವಾದ (ಅನಂತರ ಹಾಗೆ ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡ ರೂಪವು ದಿಟವಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲಗಳೆದು)
ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ'. ಎಂದು.

ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಶರೀರದ ಅವಯವಗಳೆಂದು ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ
ಕೈ, ಕಾಲು ಮೊದಲಾದವು, ನಾವು ದಿಟವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದುದರ (ಜ್ಞೇಯ)
(ಆತ್ಮನ) ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಗುರುತುಗಳು. ಉಪಚಾರದಿಂದ ಅವನ್ನು
ಜ್ಞೇಯದ ಧರ್ಮಗಳೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

[‘ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಕರೋಪಾಧಿಭಿಃ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಾಸ್ತಿತ್ವಂ ವಿಭಾವ್ಯತೇ | ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಶ್ಚ ಕ್ಷೇತ್ರೋಪಾಧಿತಃ ಉಚ್ಯತೇ | ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಚ ಪಾಣಿಪಾದಾದಿಭಿರನೇಕಧಾ ಭಿನ್ನಂ | ಕ್ಷೇತ್ರೋಪಾಧಿಭೇದಕೃತಂ ವಿಶೇಷಜಾತಂ ಮಿಥ್ಯೈವ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಸ್ಯ ಇತಿ ತದಪನಯನೇನ ಜ್ಞೇಯತ್ವಮುಕ್ತಂ “ನ ಸತ್ತನ್ನಾಸದುಚ್ಯತೇ” ಇತಿ | ಉಪಾಧಿಕೃತಂ ಮಿಥ್ಯಾ ರೂಪಮಪಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಾಧಿಗಮಾಯ ಜ್ಞೇಯಧರ್ಮವತ್ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ “ಸರ್ವತಃ ಪಾಣಿಪಾದಂ” ಇತ್ಯಾದಿ |

ತಥಾ ಹಿ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದಾಂ ವಚನಂ - “ಅಧ್ಯಾರೋಪಾಪವಾದಾಭ್ಯಾಂ ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚಃ ಪ್ರಪಂಚ್ಯತೇ” ಇತಿ |

ಸರ್ವತ್ರ ಸರ್ವದೇಹಾವಯವತ್ವೇನ ಗಮ್ಯಮಾನಾಃ ಪಾಣಿಪಾದಾದಯಃ ಜ್ಞೇಯಶಕ್ತಿಸದ್ಭಾವನಿಮಿತ್ತಸ್ವಕಾರ್ಯಾ ಇತಿ ಜ್ಞೇಯಸದ್ಭಾವೇ ಲಿಂಗಿನಿ ಜ್ಞೇಯಸ್ಯೇತ್ಯು ಪಚಾರತಃ ಉಚ್ಯಂತೇ | ’

ಗೀಭಾ, ೧೩, ೧೩]

ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಸೊಂಟ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ‘ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದನ್ನು (ಜ್ಞೇಯನಾದ ಅತ್ಯನನ್ನು) ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ’ಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟು ಈಗ ‘ಅದು ಇರುವುದೂ ಅಲ್ಲ, ಇಲ್ಲದಿರುವುದೂ ಅಲ್ಲ’ ಎಂದು ಹೇಳುವೆಯಲ್ಲ, ಅದು ಸರಿಯೆ? ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞೇಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು “ಇದಲ್ಲ”, “ಇದಲ್ಲ” (ಬೃ ೨, ೩, ೬) ಎಂದೂ, “ಅದು ಸ್ಥೂಲವಲ್ಲ, ಅಣುವಲ್ಲ” (ಬೃ ೨, ೮, ೮) ಎಂದೂ, ಅದು ಇದು ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದು ತಾನೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ? “ಇದು ಹೀಗೆ” ಎಂದು ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಹೇಳಿದೆಯೆ? ಜ್ಞೇಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಮಾತಿಗೆ ನಿಲುಕುವಂಥದಲ್ಲವಲ್ಲ.

[‘ನನು ಮಹತಾ ಪರಿಕರಬಂನ ಕಂಠರವೇಷೋದ್ಭುಷ್ಯ ‘ಜ್ಞೇಯಂ ಪ್ರಪಕ್ಷಾಮಿ’ ಇತ್ಯನನುರೂಪಮುಕ್ತಂ ‘ನ ಸತ್ತನ್ನಾಸದುಚ್ಯತೇ’ ಇತಿ? ನ, ಅನುರೂಪಮೇ ವೋಕ್ತಂ | ಕಥಂ? ಸರ್ವಾಸು ಹಿ ಉಪನಿಷತ್ತು ಜ್ಞೇಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ‘ನೇತಿ ನೇತಿ’, ‘ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಪ್ರತಿಷೇಧೇನೈವ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ | ನ ‘ಇದಂ ತತ್’ ಇತಿ | ವಾಚಃ ಅಗೋಚರತ್ವಾತ್ | ’

ಗೀಭಾ, ೧೩, ೧೨]

ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನು (ಎಂದರೆ ದಿಟವಾಗಿ ಇರುವುದನ್ನು) ಹಿಡಿದು ಪರಮಾರ್ಥವಲ್ಲದ್ದನ್ನು (ಎಂದರೆ ದಿಟವಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು) ಅಲ್ಲಗಳೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾವು ತೋರಿಕೊಂಡರೆ ಹಾವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದು ಹಗ್ಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಅಲ್ಲವೆ? ಒಂದನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದಾಗ ಇನ್ನಾವುದರೂ ಒಂದು ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಗಳೆದರೆ ಶೂನ್ಯವಾದವೇ ಆದೀತು ! ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ಹೊರಟು (ಬ್ರ ೨,೧,೧) ಅದನ್ನೆ ಇಲ್ಲವೆಂದುಬಿಟ್ಟರೆ ಹೇಗೆ? 'ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು' ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು (ಕಠ, ೩, ೩, ೧೩) ಏತಿತವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕೂ ಇದು ವಿರೋಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾತು, ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಮೀರಿದವನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾತು, ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಮೀರಿದವನು, ವಿಷಯಪ್ರಪಂಚದೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳದವನು, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇರುವವನು, ಒಳಗಣ ಆತ್ಮ, ನಿತ್ಯ ಶುದ್ಧ ? ಬದ್ಧ ಮುಕ್ತಸ್ವಭಾವದ ಬ್ರಹ್ಮ. ರೂಪವುಳ್ಳ ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲಗಳೆದಿದೆ; ಬ್ರಹ್ಮನೇನೋ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನೇ.

(ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇ ಎರಡು ರೂಪಗಳಿವೆ, ಒಂದು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲ್ಪಡಬೇಕಾದುದು ಇನ್ನೊಂದು ಉಳಿಯುವುದು ಎಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ) ಶಾಸ್ತ್ರವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಎರಡು ರೂಪಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೆಂದು ಹೊರಟಿಲ್ಲ. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಎರಡು ರೂಪಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮನವರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಡುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರದ ಉದ್ದೇಶ.

ಮತ್ತೆ 'ನೇತಿ, ನೇತಿ' ಎಂದು ಎರಡು ಬಾರಿ ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದರ ಸ್ವಾರಸ್ಯವೇನೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಅದಲ್ಲ. ಅದು, ಇದು ಎಂದು ಎಣಿಕೆಮಾಡಿ 'ಇದು ಬ್ರಹ್ಮನೇ?', 'ಅದು ಬ್ರಹ್ಮನೇ?' ಎಂದಾಗ 'ಇದಲ್ಲ', 'ಅದಲ್ಲ' ಎಂದು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಗಳೆದರೆ 'ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಯಾವುದು?' ಎಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. 'ನೇತಿ' 'ನೇತಿ' ಎಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಇತಿ' ಎಂಬ ವೀತ್ಯಯು ವಿಷಯವೆಂದು ಏನೇನನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೋ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದರಿಂದ, ವಿಷಯವಲ್ಲದ, ಒಳಗಡೆಯ ಆತ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ನಾವು

ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನಷ್ಟೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇನೋ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನೇ.

['ಕಿಂಚಿದ್ಧಿ ಪರಮಾರ್ಥಮಾಲಂಬ್ಯ ಅಪರಮಾರ್ಥಃ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧತೇ | ಯಥಾ ರಜ್ಜ್ವಾದಿಷು ಸರ್ಪಾದಯಃ | ತಚ್ಚ ಪರಿಶಿಷ್ಯಮಾಣೇ ಕಿಸ್ಕಿಂಕ್ಷಿದ್ಧ ಅವಕಲ್ಪತೇ | (ಅನ್ಯಥಾ ಶೂನ್ಯವಾದ ಪ್ರಸಂಗಾತ್) | ನಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಷೇಧಃ ಉಪಪದ್ಯತೇ | 'ಬ್ರಹ್ಮ ತೇ ಬ್ರವಾಣಿ' ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಕ್ರಮವಿರೋಧಾತ್ | ... 'ಅಸ್ತೀತ್ಯೇವೋಪಲಬ್ಧವ್ಯಃ' ಇತ್ಯವಧಾರಣವಿರೋಧಾತ್ | ... ಏತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ - ವಾಚ್ಯನಸಾತೀತಂ ಅವಿಷಯಾಂತಃಪಾತಿ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಭೂತಂ ನಿತ್ಯಶುದ್ಧಬುದ್ಧಮುಕ್ತಸ್ವಭಾವಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ | ತಸ್ಮಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಪ್ರಪಂಚಂ ಪ್ರತಿಷೇಧತಿ, ಪರಿಶಿಷ್ಯತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಂ | ...

ಯತೋ ನೇದಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪದ್ವಯಂ ನಿರ್ದಿಶತಿ | ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ತ್ವಿದಂ ರೂಪದ್ವಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಕಲ್ಪಿತಂ ಪರಾಮೃಶತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧ್ಯತ್ವಾಯ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಪ್ರತಿಪಾದನಾಯ ಚ ಇತಿ ನಿರವದ್ಯಂ | ...

ದ್ವೌ ಚ ಏತೌ ಪ್ರತಿಷೇಧೌ ... ಯಾವತ್ ಕಿಂಚಿದುತ್ಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ ತತ್ಸರ್ವಂ ನ ಭವತಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಪರಿಗಣಿತಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಹಿ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ 'ಯದಿ ನೈತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಕಿಮನ್ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮಭವೇತ್?' ಇತಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಸ್ಯಾತ್ | ವೀಕ್ಷಾಯಾಂ ತು ಸತ್ಯಾಂ ಸಮಸ್ತಸ್ಯ ವಿಷಯಜಾತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷೇಧನಾತ್ ಅವಿಷಯಃ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ನಿವರ್ತತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಪಂಚಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಕಲ್ಪಿತಂ ಪ್ರತಿಷೇಧತಿ, ಪರಿಶಿಷ್ಯತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ನಿರ್ಣಯಃ |

ವೇಸೂಭಾ, ೩, ೨, ೨೨]

'ಇದಲ್ಲ' 'ಅದಲ್ಲ' ಎಂದರೆ ಅರ್ಥವೇನು? ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇರದು ಎಂದು; ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ಯಾವುದುಯಾವುದು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನದಾದ, ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲಾಗದ ಬ್ರಹ್ಮ ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದರ್ಥ. ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದು ಅಭಾವದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯಬಾರದು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯಬೇಕು. ಅಭಾವದಲ್ಲೆ ಮುಗಿಯುವುದಾದರೆ 'ಸತ್ಯದ ಸತ್ಯ' ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುವುದು ಏನನ್ನು? ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದು ಮುಗಿಯುವುದೇ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ.

[“ನೇತಿ ನೇತಿ” ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕೋರ್ಥಃ? ನ ಹಿ ಏತಸ್ಮಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಮಸ್ತಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಚ್ಚ ದರ್ಶಯತಿ ಅನ್ಯತ್ ಪರಮಪ್ರತಿಷ್ಠಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತೀತಿ | ... ತಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮಾವಸಾನೇ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಸಮಂಜಸಂ ಭವತಿ | ಅಭಾವಾವಸಾನೇ ತು ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಕಿಂ “ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ” ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ? ತಸ್ಮಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಾವಸಾನೋ ಯಂ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ, ನ ಅಭಾವಾವಸಾನಃ ಇತ್ಯದ್ಯವಸ್ಯಾಮಃ | ’

ವೇಸೂಭಾ ೩, ೨, ೨೨]

ಹೀಗೆ ‘ಇದಲ್ಲ’ ‘ಅದಲ್ಲ’ ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಿಂದ “ಸತ್ಯದ ಸತ್ಯ”ವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಆದೀತು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ವಿಶೇಷವಾದ ಎಲ್ಲ ಉಪಾಧಿಗಳನ್ನೂ ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದರಿಂದ’ ಎಂಬುದು ಉತ್ತರ. ಎಲ್ಲಿ ನಾಮ, ರೂಪ, ಕರ್ಮ, ಭೇದ, ಜಾತಿ, ಗುಣ ಎಂಬ ಯಾವ ವಿಶೇಷವಾದ ಉಪಾಧಿಯೂ ಇಲ್ಲವೋ ಅದೇ ‘ಸತ್ಯದ ಸತ್ಯ’, ಈ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದಲೇ ಮಾತುಗಳ ಬಳಕೆ ಒದಗಿಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವೊಂದು ವಿಶೇಷವೂ ಇರದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ‘ಇದು ಹೀಗೆ’ (‘ಅದೇ ಇದು’) ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ; ಜನರು ‘ಇದು ಹಸು, ಅಲುಗಾಡುತ್ತದೆ, ಇದರ ಬಣ್ಣ ಬಿಳಿ, ಇದಕ್ಕೆ ಕೊಂಬಿದೆ’ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳುವಂತೆ. ನಾಮ, ರೂಪ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾರೋಪಿಸಿ ‘ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನ, ಆನಂದ’ ಎಂದೋ, ‘ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮನು ವಿಜ್ಞಾನಘನ’ ಎಂದೋ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಾತುಗಳ ಮೂಲಕ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಯಾವ ಉಪಾಧಿವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ, ಯಾವ ಬಗೆಯಿಂದ ಹೇಳುವುದೂ ಆಗದು. ಆಗ ಈ ಉಪಾಯ ನೆರವಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ, ಒದಗುವ ಯಾವ ಮಾತನ್ನೂ ಅಲ್ಲಗಳೆದು ‘ಇದಲ್ಲ’, ‘ಅದಲ್ಲ’ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದು.

[‘ನನು ಕಥಮಾಭ್ಯಾಂ “ನೇತಿ ನೇತಿ” ಇತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಿತಮಿತಿ | ಉಚ್ಯತೇ - ಸರ್ವೋಪಾಧಿವಿಶೇಷಾಪೋಹೇನ | ಯಸ್ಮಿನ್ನ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಶೇಷೋಸ್ತಿ ನಾಮ ವಾ ರೂಪಂ ವಾ ಕರ್ಮ ವಾ ಭೇದೋ ವಾ ಜಾತಿರ್ವಾ ಗುಣೋ ವಾ | ತದ್ವಾದ್ವೇದ ಹಿ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಭವತಿ | ನ ಚೈಷಾಂ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಶೇಷೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಸ್ತಿ | ಅತೋ ನ ನಿರ್ದೇಷ್ಟುಂ ಶಕ್ಯತ ಇದಂ ತದಿತಿ, “ಗೌರಸೌ, ಸ್ವಂದತೇ, ಶುಕ್ಲೋ, ವಿಷಾಣೀ” ತಿ ಯಥಾ ಲೋಕೇ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ

ತಥಾ | ಅಧ್ಯಾರೋಪಿತನಾಮರೂಪಕರ್ಮದ್ವಾರೇಣ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ
 “ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ”, “ವಿಜ್ಞಾನಘನಂ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಾ” ಇತ್ಯೇವ
 ಮಾದಿಶಬ್ದೈಃ | ಯದಾ ಪ್ರಾಣಃ ಸ್ವರೂಪಮೇವ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತಂ ಭವತಿ
 ನಿರಸ್ತಸರ್ವೋಪಾದಿವಿಶೇಷಂ, ತದಾ ನ ಶಕ್ಯತೇ ಕೇನಚಿದಪಿ ಪ್ರಕಾರೇಣ
 ನಿರ್ದೇಷ್ಯಂ | ತದಾ ಅಯಮೇವಾಭ್ಯುಪಾಯೋ ಯದುತ ಪ್ರಾಪ್ತ
 ನಿರ್ದೇಶಪ್ರತಿಷೇಧದ್ವಾರೇಣ “ನೇತಿ ನೇತಿ” ಇತಿ ನಿರ್ದೇಶಃ | ’

ಬೃಹಾ, ೨, ೩, ೬]

ಅಧ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ, ಒಂದರ ಬುದ್ಧಿಯು (ಎಂದರೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು)
 ಹೋಗದೆ ಇರುವಾಗಲೆ (ಎಂದರೆ ಇದ್ದಂತೆಯೆ), ಇನ್ನೊಂದು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮೇಲೆ
 ಹಾಕುವುದು. ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಈ ಬೇರೊಂದು ಬುದ್ಧಿಯು ಮೇಲೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೋ,
 ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ಮೊದಲೆ ಇದ್ದ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿಕೊಂಡುಬರುತ್ತದೆ.
 ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ (ನಾಮವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವಾಗ) ನಾಮದ ಮೇಲೆ
 ಬ್ರಹ್ಮನಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಮೇಲೆ ಹಾಕಲ್ಪಡುತ್ತದೆ); ಆದರೆ
 ನಾಮವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಂಬ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತೊಲಗಿಹೋಗದೆ ಅನುಸರಿಸಿ
 ಕೊಂಡೇ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡಿದಾಗಲೂ ಹೀಗೆಯೇ;
 ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಉದ್ಗೀಢವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನಾಗಲಿ, ಉದ್ಗೀಢದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರವೆಂಬ
 ಬುದ್ಧಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡಿದಾಗಲೂ ಹೀಗೆಯೇ.

ಇನ್ನು ಅಪವಾದವೆಂದರೆ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸರಿಯಲ್ಲದ
 ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ಮೊದಲೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಇರುವಾಗ, ಅನಂತರ ಒದಗುವ ಸರಿಯಾದ
 ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ಮೊದಲಿದ್ದ ತಪ್ಪಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ತೊಲಗಿಸುವುದು. ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ
 ದೇಹ, ಇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಒಕ್ಕೂಟವೇ ಆತ್ಮನಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು,
 ಅನಂತರ ‘ತತ್ತ್ವಮಸಿ’ (ಛಾಂ ೬, ೮, ೭) ಯಂಥ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಒದಗುವ ಆತ್ಮನು
 ಯಾರೆಂಬ ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ (ಆತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಆತ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯು
 ಒದಗುವುದರಿಂದ) ಅಳಿಸಿಹೋಗುತ್ತದೆ.

['ಅಧ್ಯಾಸೋ ನಾಮ ದ್ವಯೋರ್ವಸ್ತುನೋರನಿರ್ವರ್ತಿಯಾಮೇವ ಅನ್ಯತರಬುದ್ಧಾ ಅನ್ಯತರಬುದ್ಧಿರದ್ಯಸ್ಯತೇ | ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತರಬುದ್ಧಿರದ್ಯಸ್ಯತೇ ಅನುವರ್ತತ ಏವ ತಸ್ಮಿನ್ ತದ್ಬುದ್ಧಿರದ್ಯಸ್ಯತರಬುದ್ಧಾವಪಿ | ಯಥಾ ನಾಮ್ನಿ ಬ್ರಹ್ಮಬುದ್ಧಾ ಅದ್ಯಸ್ಯಮಾನಾಯಾ ಮಪ್ಯನುವರ್ತತ ಏವ ನಾಮಬುದ್ಧಿಃ ನ ಬ್ರಹ್ಮಬುದ್ಧಾಃ ನಿವರ್ತತೇ | ಯಥಾ ವಾ ಪ್ರತಿಮಾದಿಷು ವಿಷ್ಣ್ವಾದಿಬುದ್ಧ್ಯಧ್ಯಾಸಃ ಏವ ಮಿಹಾಪ್ಯಕ್ಷರೇ ಉದ್ಧೀಛಬುದ್ಧಿರದ್ಯಸ್ಯತೇ ಉದ್ಧೀಛೇ ವಾ ಅಕ್ಷರಬುದ್ಧಿಃ |

ಅಪಾದೋ ನಾಮ ಯತ್ರ ಕ್ಷಿಂಶ್ಚಿದ್ವಸ್ತುನಿ ಪೂರ್ವನಿವಿಷ್ಣಾಯಾಂ ಮಿಥ್ಯಾಬುದ್ಧಾ ನಿಶ್ಚಿತಾಯಾಂ ಪಶ್ಚಾದುಪಜಾಯಮಾನಾ ಯಥಾರ್ಥಬುದ್ಧಿಃ ಪೂರ್ವನಿವಿಷ್ಣಾಯಾಃ ಮಿಥ್ಯಾಬುದ್ಧೇರ್ನಿರ್ವರ್ತಿಕಾ ಭವತಿ | ಯಥಾ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಸಂಘಾತೇ ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿಃ ಆತ್ಮನೈವಾತ್ಮಬುದ್ಧ್ಯಾ ಪಶ್ಚಾದ್ಭಾವಿನ್ಯಾ "ತತ್ತ್ವಮಸೀ" ತ್ವನಯಾ ಯಥಾರ್ಥಬುದ್ಧ್ಯಾ ನಿವರ್ತಕತೇ | '

ವೇಸೂಭಾ ೩, ೩, ೯]

ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದಾಗಿಯೇ ಮಡಕೆ ಮುಂತಾದ ಉಪಾಧಿಗಳು ಅಧ್ಯಾಸೋಪಿತವಾದಾಗ (ಮೇಲೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟಾಗ) ಧೂಳು, ಹೊಗೆ, ಕೊಳೆ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳು ಹೇಗೆ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವುವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೆ ಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳು ಅಧ್ಯಾಸೋಪಿತವಾಗಿ ಸುಖ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳೂ, ಬಂಧಮೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳೂ ಬಂದೊದಗಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತವೆ.

['ಯಥಾ ತ್ವಾಕಾಶಸ್ಯ ಅವಿದ್ಯಾಧ್ಯಾಸೋಪಿತಘಟಾದ್ಯುಪಾಧಿಕೃತರಜೋಧೂ ಮಮಲವತ್ತ್ವಾದಿ ದೋಷವತ್ತ್ವಂ ತಥಾತ್ಮನಃ ಅವಿದ್ಯಾಧ್ಯಾಸೋ ಪಿತಬುದ್ಧ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧಿಕೃತ ಸುಖದುಃಖಾದಿ ದೋಷವತ್ತ್ವಂ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಾದಯೋ ವ್ಯವಹಾರಾ ನ ವಿರುದ್ಧಂತೇ | '

ಗೌಕಾಭಾ, ೩, ೫]

ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಅದಲ್ಲದ ಬೆಳ್ಳಿಯು ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಆಕಾಶದ ತಳದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿರದ ಕೊಳೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ದಿಟವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದು ಎಲ್ಲವೂ ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ತಾವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂದೂ, ಎಲ್ಲವೂ ತಾವಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಯುವರು; ಬ್ರಹ್ಮನ ಅರಿವಾದಮೇಲೆ

ಈ ಅಧ್ಯಾರೋಪವು ತೊಲಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನುವುದು ಇರುವ ವಸ್ತುವಿನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ, ಉಂಟು ಮಾಡುವುದೂ ಇಲ್ಲ; ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೊಲಗಿಸುತ್ತದೆ. ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಒದಗಿಬಂದಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವನೆ, ಎಲ್ಲವೂ ತಾನಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವನೆ ಇದು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಹೋಗಬೇಕಷ್ಟೆ. ದಿಟವಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲೂ ಇರುವುದೊಂದನ್ನು ಅಳಿಸಿಹಾಕಲೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ ಸಮರ್ಥವಲ್ಲ.

['ಪ್ರಾಗ್‌ಬ್ರಹ್ಮವಿಜ್ಞಾನಾದಪಿ ಸರ್ವೋಜಂತುಃ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಾನ್ನಿತ್ಯಮೇವ ಸರ್ವಭಾವಾಪನ್ನಃ ಪರಮಾರ್ಥತಃ ಅವಿದ್ಯಯಾ ತ್ವಬ್ರಹ್ಮತ್ವಮಸರ್ವತ್ವಂ ಚಾಧ್ಯಾರೋಪಿತಂ, ಯಥಾಶುಕ್ತಿಕಾಯಾಂ ರಜತಂ, ಪ್ಲೋಮ್ನಿ ಚ ತಲಮಲ ವತ್ತ್ವಾದಿ ।

['... ನ ಹಿ ಕ್ವಚಿತ್ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಸ್ತುಧರ್ಮಸ್ಯಾಪೋದ್ರೀ ದೃಷ್ಟಾ ಕರ್ತ್ರೀ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ । ಅವಿದ್ಯಯಾಸ್ತು ಸರ್ವತ್ರೈವ ನಿವರ್ತಿತಾ ದೃಶ್ಯತೇ । ತಥೇ ಹಾಪ್ಯಬ್ರಹ್ಮತ್ವಮಸರ್ವತ್ವಂ, ಚಾವಿದ್ಯಾಕೃತಮೇವ ನಿವರ್ತ್ಯತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯಯಾ । ನ ತು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಂ ವಸ್ತು ಕರ್ತುಂ ನಿವರ್ತಯಿತುಂ ವಾರ್ಹತಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ । '

ಬೃಭಾ ೧,೪,೧೦]

ಮೂರನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ

ಆತ್ಮದರ್ಶನ - ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ

(೧) ಶಾರೀರ ಆತ್ಮಾ (ಜೀವ)

ಆತ್ಮದ ಸ್ವರೂಪದ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶರೀರವೇ ಆತ್ಮನೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜನ ನಂಬಿದ್ದಾರೆ; ಲೋಕಾಯತರು ಹೇಳುವುದು ಹೀಗೆಯೇ. ಚೇತನವಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಆತ್ಮನೆಂದು (ಲೋಕಾಯತರಲ್ಲ) ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ; ಮನಸ್ಸೇ ಆತ್ಮನೆಂದು (ಲೋಕಾಯತರಲ್ಲ ಇನ್ನು) ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕ್ಷಣಕಾಲ ತೋರಿಯಡಗುವ ಅರಿವೇ ಆತ್ಮನೆಂದು ಕೆಲವರ (ಯೋಗಾಚಾರಬೌದ್ಧಪಂಥದವರ) ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆತ್ಮನು ಶೂನ್ಯನೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರ (ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಬೌದ್ಧಪಂಥದವರ) ಹೇಳಿಕೆ. ಆತ್ಮನು ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದವನೆಂದೂ, ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನೆಂದೂ, ಕರ್ತೃ-ಭೋಕ್ತೃವೆಂದೂ ಕೆಲವರ (ತಾರ್ಕಿಕರ) ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯವನಾದರೂ, ಸಂಸಾರಿಯಾದರೂ ಆತ್ಮನು ಕರ್ತೃವಲ್ಲ, ಬರಿಯ ಭೋಕ್ತೃ ಎಂದು ಕೆಲವರ (ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನದವರ) ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅದಕ್ಕಿಂತ (ಎಂದರೆ ದೇಹ, ಜೀವ ಎರಡೂ ಕೂಡಿದ್ದರಿಂದ) ಬೇರೆಯಾಗಿ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ, ಸರ್ವಶಕ್ತನಾದ ಈಶ್ವರನೊಬ್ಬನಿದ್ದಾನೆಂದು ಕೆಲವರು (ಯೋಗದರ್ಶನದವರು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಈಶ್ವರನೇ ಭೋಕ್ತೃವಾದ ಜೀವನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಆತ್ಮನೆಂದು ಕೆಲವರು (ವೇದಾಂತಿಗಳು) ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನೂ (ಶ್ರುತಿ) ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಅಭಾಸಗಳನ್ನೂ (ದುರ್ಬಲವಾದ ಯುಕ್ತಿ, ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು) ಅವಲಂಬಿಸಿ ಹಲವಾರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡದೆ, ಯಾವುದೂ ಒಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟರೆ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ದುಃಖವನ್ನೂ ಹೊಂದಬೇಕಾದೀತು.

[ತದ್ವಿಶೇಷಂ ಪ್ರತಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತೇ | ದೇಹಮಾತ್ರಂ ಚೈತನ್ಯವಿಶಿಷ್ಟಮಾತ್ಮೈತಿ ಪ್ರಾಕೃತಾ ಜನಾ ಲೋಕಾಯತಿಕಾಶ್ಚ ಪ್ರತಿಪನ್ನಾಃ | ಇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯೇವ ಚೇತನಾನ್ಯಾತ್ಮೈತ್ಯಪರೇ | ಮನ ಇತ್ಯನ್ಯೇ | ವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಂ ಕ್ಷಣಿಕ ಮಿತ್ಯೇಕೇ | ಶೂನ್ಯಮಿತ್ಯಪರೇ | ಅಸ್ತಿ ದೇಹಾದಿವೃತ್ತಿರಿಕ್ತಃ ಸಂಸಾರೀ ಕರ್ತಾ,ಭೋಕ್ತೈತ್ಯಪರೇ | ಭೋಕ್ತೃವ ಕೇವಲಂ ನ ಕರ್ತೃತ್ಯೇಕೇ | ಅಸ್ತಿ

ತದ್ವೈತಿರಿಕ್ತ ಈಶ್ವರಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವಶಕ್ತಿರಿತಿ ಕೇಚಿತ್ | ಆತ್ಮಾ ಸ ಭೋಕ್ತು
ರಿತ್ಯಪರಃ | ಏವಂ ಬಹುವೋ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾ ಯುಕ್ತಿ-ವಾಕ್ಯ-ತದಾಭಾಸಸಮಾಶ್ರಯಾಃ
ಸಂತಃ | ತತ್ರಾವಿಚಾರ್ಯ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರತಿಪದ್ಯಮಾನೋ
ನಿಶ್ಚಯಸಾತ್ಪ್ರತಿಹನ್ಯೇತ, ಅನರ್ಥಂ ಚೇಯಾತ್ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೧, ೧, ೨]

ಶರೀರ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ, ಒಂದು
ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನಿದ್ದಾನೆಂದು
ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ; ಹೀಗಿರುವ ಆತ್ಮನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು. ಇದನ್ನು
ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಹೀಗೇ ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಲಿ, ಅನುಮಾನವಾಗಲಿ
ನೆರವಿಗೆ ಬಾರದು. ಆದರೆ ಇದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರೆ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ.

['ಅಸ್ತಿ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಮನೋಬುದ್ಧಿವೈತಿರಿಕ್ತಃ ದೇಹಾಂತರಸಂಬಂಧ್ಯಾ
ತ್ಯೈತ್ಯೇಕೇ ಮನ್ಯಂತೇ | ನಾಯಮೇವವಿಧೋ ಅಸ್ತೀತಿ ಚೈಕೇ |
ಅತಶ್ಚಾಸ್ತಾಕಂ ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ನಾಪಿ ವಾನುಮಾನೇನ ನಿರ್ಣಯವಿಚ್ಛಾನಂ |
ಏತದ್ವಿಜ್ಞಾನಾದೀನೋ ಹಿ ಪರಃ ಪುರುಷಾರ್ಥಃ ... | '

ಕಭಾ, ೧, ೨೦]

ಆತ್ಮನೆಂಬುವನು ಯಾರಿಗಾಗಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವವನಲ್ಲ;
ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ಸ್ವಯಂಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವವನು. ಆತ್ಮನು ತನಗಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೂ
ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು
ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಅವನೇ ತಾನೆ ಬಳಸಬೇಕು?
ಆಕಾಶವೇ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಒಯಿಸದೆ ತಾವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ
ಎಂದು ಯಾರಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದೋ? ಈ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ
ಆತ್ಮನೇ ಆಶ್ರಯ; ಆದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಮೊದಲೆ ಅವನು ಇದ್ದಿರಬೇಕು
ತಾನೆ? ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅವನನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಳ್ಳಿ ಹಾಕುವುದಾಗದು. ಹೊಸದಾಗಿ
ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತುವನ್ನಾದರೆ ನಿರಾಕರಣೆಮಾಡಬಹುದು; ಸ್ವರೂಪವೆಂದೇ
ಆದುದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಯಾರು ಯಾವುದನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ
ಮಾಡಲೆಂದು ಹೊರಡುವನೋ, ಅವನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಅದು! ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿರುವ

ಕಾವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆ?

['ನ ಹ್ಯಾತ್ಮಾ ಆಗಂತುಕಃ ಕಸ್ಯಚಿತ್ | ಸ್ವಯಂಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ | ನ ಹ್ಯಾತ್ಮಾ
ಆತ್ಮನಃ ಪ್ರಮಾಣಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಸಿದ್ಧತಿ | ತಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿನಿ ಪ್ರಮಾಣಾನಿ
ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಪ್ರಮೇಯಸಿದ್ಧಯೇ ಉಪಾದೀಯಂತೇ | ನ ಹ್ಯಾಕಾಶಾದಯಃ
ಪದಾರ್ಥಾಃ ಪ್ರಮಾಣನಿರಪೇಕ್ಷಾಃ ಸ್ವಯಂಸಿದ್ಧಾಃ ಕೇನಚಿದಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಂತೇ |
ಆತ್ಮಾ ತು ಪ್ರಮಾಣಾದಿವ್ಯವಹಾರಾಶ್ರಯತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಗೇವ ಪ್ರಮಾಣಾದಿವ್ಯವಹಾರಾತ್
ಸಿದ್ಧತಿ | ನ ಚ ಈದೃಶಸ್ಯ ನಿರಾಕರಣಂ ಸಂಭವತಿ | ಆಗಂತುಕಂ ಹಿ ವಸ್ತು
ನಿರಾಕ್ರಿಯತೆ, ನ ಸ್ವರೂಪಂ | ಯ ಏವ ಹಿ ನಿರಾಕರ್ತಾ ತದೇವ ತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಂ
| ನ ಹಿ ಅಗ್ನೇರಾಷ್ಟ್ರಂ ಅಗ್ನಿನಾ ನಿರಾಕ್ರಿಯತೇ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೨, ೩, ೭]

ಜೀವನಂದರೆ ಚೇತನನು, ಶರೀರಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನು, ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿನಿಲ್ಲಿಸಿರುವವನು.
ಇದು ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ತಿಳಿದಿರುವ ವಿಷಯವೇ, ಮತ್ತು ಜೀವ ಎಂಬ ಮಾತಿಗಿರುವ
ಮೂಲಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವೂ ಇದೇ ('ಜೀವ ಪ್ರಾಣನೇ')

['ಜೀವೋ ಹಿ ನಾಮ ಚೇತನಃ ಶರೀರಾದ್ಯಕ್ಷಃ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಧಾರಯಿತಾ |
ತತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ, ನಿರ್ವಚನಾಚ್ಚ | '

ವೇಸೂಭಾ ೧,೧,೭]

ಶರೀರನಂದರೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಒದಗಿಬರುವವನು (ಜೀವ). ಈಶ್ವರನೂ ಶರೀರದಲ್ಲೇ
ಇರುವವನಲ್ಲ? ಎಂದರೆ ದಿಟ, ಶರೀರದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ
ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. 'ಪೃಥಿವಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡವನು, ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ
ದೊಡ್ಡವನು' (ಛಾಂ, ೩,೧೪,೨) ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಿವೆಯಲ್ಲವೇ. 'ಆಕಾಶದಂತೆ
ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನು, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇರುವವನು' (ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
೧೦,೬,೩,೨) ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಅವನ ವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಜೀವನಾದರೂ
ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಇರುವವನು; ಶರೀರಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ
ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲ. ಶರೀರವೇ ಅವನ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಆಸರೆಯಾಗಿರುವುದು.

ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಶರೀರ (ಎಂದರೆ ಜೀವ)ನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು
ಎತ್ತಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ.. ಆದರೆ 'ಅವನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ದ್ರಷ್ಟಾರನಿಲ್ಲ, ಶ್ರೋತಾರನಿಲ್ಲ'
(ಬೃ ೩,೭,೭೩), 'ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾನೇ ಕ್ಷೇತ್ರಜನೆಂದು ತಿಳಿ' (ಗೀ ೧೩,೨)

ಮುಂತಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೊಬ್ಬ ಆತ್ಮನಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲ? ಎಂದರೆ, ನಿಜ, ಶ್ರುತಿಸ್ಥಿತಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಪರಮಾತ್ಮನೇ ದೇಹ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ದೇಶಕಾಲ-ಪರಿಮಾಣಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯಜನರಿಂದ ಶಾರೀರನೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದ (ದೇಶಕಾಲಪರಿಮಾಣಗಳ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಲ್ಲದೆ) ಆಕಾಶವು ಹೇಗೆ ಗಡಿಗೆ, ಕುಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದಾಗಿ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೋ ಹಾಗೆ. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಶಾರೀರನು ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ 'ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು' ಮುಂತಾಗಿ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ವ್ಯವಹಾರವು ಒದಗಿ ಬಂದಿದೆ. 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂಬ ಉಪದೇಶ ಮನವರಿಕೆಯಾಗುವ ಮೊದಲು ಈ ಭೇದವ್ಯವಹಾರವೇನು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ, ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರೋಧವೂ ಅಲ್ಲ. ಆತ್ಮ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂಬುದು ಮನದಟ್ಟಾದರೆ ಬಂಧ, ಮೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಮುಗಿದಂತೆಯೇ!

['ಶಾರೀರ ಇತಿ ಶರೀರೇ ಭವಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನನು ಈಶ್ವರೋಪಿ ಶರೀರೇ ಭವತಿ? ಸತ್ಯಂ ಶರೀರೇ ಭವತಿ, ನ ತು ಶರೀರೇ ಏವ ಭವತಿ | 'ಜ್ಯಾಯಾನ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಜ್ಯಾಯಾನಂತರಿಕ್ಷಾತ್', 'ಆಕಾಶವತ್ ಸರ್ವಗತಶ್ಚ ನಿತ್ಯಃ' ಇತಿ ಚ ವ್ಯಾಪಿತ್ವಶ್ಚವಣಾತ್ | ಜೀವಸ್ತು ಶರೀರೇ ಏವ ಭವತಿ | ತಸ್ಯ ಭೋಗಾಧಿಷ್ಠಾನಾತ್ ಶರೀರಾದನ್ಯತ್ರ ವೃತ್ತ್ಯಭಾವಾತ್ | ...

ಸ್ಮೃತಿಶ್ಚ ಶಾರೀರಪರಮಾತ್ಮನೋರ್ಭೇದಂ ದರ್ಶಯತಿ | ... ಶ್ರುತಿಸ್ತು 'ನಾನ್ಯೋತ್ಯೋಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟಾ ನಾನ್ಯೋತ್ಯೋಸ್ತಿ ಶ್ರೋತಾ | ' 'ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಂ ಚಾಪಿ ಮಾಂ ವಿದಿ ಸರ್ವಕ್ಷೇತ್ರೇಷು ಭಾರತ' ಜಾಣತ್ಯೇವಂಜಿತೀಯಕಾ ಇತಿ? ಅತ್ರೋಚ್ಛತೇ - ಸತ್ಯಮೇವೈತತ್ | ಪರ ಏವ ಅತ್ಮಾ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯ ಮನೋಬುದ್ಧ್ಯುಪಾಧಿಭಿಃ ಪರಿಚ್ಛಿದ್ಯಮಾನಃ ಬಾಲ್ಯಃ ಶಾರೀರ ಇತ್ಯುಪಚರ್ಯತೇ | ಯಥಾ ಘಟಕರಕಾದ್ಯುಪಾಧಿವಶಾದಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಮಪಿ ನಭಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವದವಭಾಸತೇ, ತದ್ವತ್ | ತದಪೇಕ್ಷಯಾ ಚ ಕರ್ಮಕರ್ತೃತ್ವಾದಿ ಭೇದವ್ಯವಹಾರಃ | ನ ವಿರುದ್ಧತೇ ಪ್ರಾರ್ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ'ತಿ ಆತ್ಮೈಕತ್ವೋಪದೇಶಗ್ರಹಣಾತ್ | ಗೃಹೀತೇ ತು ಆತ್ಮೈಕತ್ವೇ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಾದಿ ಸರ್ವವ್ಯವಹಾರಪರಿಸಮಾಪ್ತಿರೇವ ಸ್ಯಾತ್ | '

ಶಾರೀರ (ಜೀವ) ಮತ್ತು ಪರಮೇಶ್ವರ (ಪರಮಾತ್ಮ) ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಒಬ್ಬನು ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಫಲವನ್ನು ಉಣ್ಣುವವನು, ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಗಳೆಂಬ ಸಾಧನೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು, ಸುಖ-ದುಃಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿರುವವನು; 'ಯಾವ ಪಾಪದ ಸೊಂಕೂ ಇಲ್ಲ' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಶ್ರುತಿ ಮಾಡಿರುವ ವರ್ಣನೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿದವನು. ಹೀಗೆ ಇಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನ ಭೋಗವು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಒದಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

['ವಿಶೇಷೋ ಹಿ ಭವತಿ ಶಾರೀರ-ಪರಮೇಶ್ವರಯೋಃ | ಏಕಃ ಕರ್ತಾ ಭೋಕ್ತಾ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಸಾಧನಃ ಸುಖದುಃಖಾದಿಮಾಂಶ್ಚ | ಏಕಸ್ತದ್ವಿಪರೀತಃ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಃ | ಏತಸ್ಯಾದನಯೋರ್ವಿಶೇಷಾದೇಕಸ್ಯ ಭೋಗಃ, ನೇತರಸ್ಯ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೧, ೨, ೮]

ಶಾಸ್ತ್ರವಾದರೋ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಯಾರಿಗೆ ಹೇಳಬಹುದೋ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶಾರೀರ (ಜೀವ)ದ ಆತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇದು ಮನದಟ್ಟಾದ ಮೇಲೆ ಜೀವನಿಗೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ, ಎಂದ ಮೇಲೆ ಅದರ ಭೋಗದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲಿ ಬಂದೀತು? ಆದರೆ ಶಾರೀರ (ಜೀವ)ದ ಆತ್ಮ (ಸ್ವರೂಪ) ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂಬುದು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರದೆ ಇರುವಾಗ ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಗಳ ಕಾರಣವಾಗಿ ಶಾರೀರಕ್ಕೆ (ಜೀವನಿಗೆ) ಭೋಗ ಬಂದೊದಗುತ್ತದೆ; ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು (ಪರಮಾರ್ಥರೂಪದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು) ಅದು ಮುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ.

ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವರು 'ಆಕಾಶದ ತಳದಲ್ಲಿ ಕೊಳೆಯಿದೆ' ಎಂದು ಒಗೆದರೂ ದಿಟವಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕೊಳೆಯೇನಿರದು. (ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವದ ಭೋಗ ದಿಟವಾಗಿ ಅಂಟಲಾರದು; ತತ್ತ್ವ ತಿಳಿದಮೇಲೆ ಜೀವನಿಗೂ ಭೋಗ ಅಂಟುವುದಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಬ್ರಹ್ಮ) ಆದರೆ ಜೀವ-ಬ್ರಹ್ಮರ ನಡುವೆ ಭೇದವಿದೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೂ ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೂ ನಡುವೆ ಭೇದವಿದೆ. ಉಪಭೋಗವೆಂಬುದು ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ ಎದ್ದುಕೊಂಡದ್ದು. ಆತ್ಮ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ ಕಂಡುಕೊಂಡದ್ದು. ತಪ್ಪು

ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ ಎದ್ದು ಕೊಂಡದ್ದು, ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ ಕಂಡುಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರಕ್ಕೂ ಸೋಂಕಲಾರದು.

['ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ ತತ್ತ್ವಮಸೀತ್ಯಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿವಿಶೇಷಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಾರೀರಸ್ಯ ಆತ್ಮತ್ವೇನ ಉಪದಿಶತ್ ಶಾರೀರಸ್ಯೈವ ತಾವದುಪಭೋಕ್ತೃತ್ವಂ ವಾರಯತಿ, ಕುತಸ್ತ ದುಪಭೋಗೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಪಭೋಗಪ್ರಸಂಗಃ? ಯದಾಗ್ಯಹೀತಂ ಶರೀರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಏಕತ್ವಂ, ತದಾ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತಃ ಶಾರೀರಸ್ಯೋಪಭೋಗಃ | ನ ತೇನ ಪರಮಾರ್ಥರೂಪಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸಂಸ್ಪರ್ಶಃ |

ನ ಹಿ ಬಾಲ್ಯಃ ತಲಮಲಿನತಾದಿಭಿರ್ವ್ಯೋಮ್ನಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಮಾನೇ ತಲಮಲಿನತಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟಮೇವ ಪರಮಾರ್ಥತೋ ವ್ಯೋಮ ಭವತಿ | ತದಾಹ - 'ನ, ವೈಶೇಷ್ಯಾದಿ'ತಿ. ನೈಕತ್ವೇಪಿ ಶಾರೀರಸ್ಯೋಪಭೋಗೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಉಪಭೋಗ ಪ್ರಸಂಗಃ | ವೈಶೇಷ್ಯಾತ್ | ವಿಶೇಷೋ ಹಿ ಭವತಿ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ- ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನಯೋಃ | ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಕಲ್ಪಿತ ಉಪಭೋಗಃ, ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಮೇಕತ್ವಂ | ನ ಚ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ ಕಲ್ಪಿತೇನೋಪಭೋಗೇನ ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಂ ವಸ್ತು ಸಂಸ್ಪೃಶ್ಯತೇ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೧, ೨, ೮]

ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಈ ಆತ್ಮನು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವನೋ, ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಈ ಸಂಸಾರಿತ್ವವು ತೊಲಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಯ ನಂಟು ಮರೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗ ಆತ್ಮನು ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವನೋ ಆಗ ಜೀವನ ಜೀವತ್ವ, ಸಂಸಾರಿತ್ವ. ದಿಟವಾಗಿ ನೋಡಿದರೇನೋ, ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಜೀವನಂಬುದಿಲ್ಲ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಸ್ವರೂಪನಾದ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಜೀತನವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಾರಿಹೇಳಿದೆ.

ಆತ್ಮನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯ ನಂಟು ಒದಗುವುದು ತಪ್ಪಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಮುಂದುಮಾಡಿಕೊಂಡೇ. ಈ ತಪ್ಪಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಆತ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಅರಿವು ಮೂಡಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯೊಂದಿಗೆ

ನಂಟು ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಆತ್ಮನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಯ ನಂಟು ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ (ಕನಸಿಲ್ಲದ ನಿದ್ರೆ) ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶಕ್ತಿಯಂತೆ ಅಡಗಿರುತ್ತದೆ; ಎಚ್ಚರ ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಹೊರಹೊಮ್ಮುತ್ತದೆ.

ಆತ್ಮನಿಗೆ ಹೀಗೆ ಉಪಾಧಿಯಾಗಿರುವ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಅಂತಃಕರಣ, ಮನಸ್ಸು, ವಿಜ್ಞಾನ, ಚಿತ್ತ ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅದರ ಕೆಲಸದ ದೆಸೆಯಿಂದ 'ಸಂಶಯ' (ಮನಸ್ಸು), 'ನಿಶ್ಚಯ' (ಬುದ್ಧಿ) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿಯೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. (ಯಾವುದೇ ಹೆಸರಾಗಲಿ), ಇಂಥದೊಂದು ಅಂತಃಕರಣ ಇದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು.

ಜೀವನು (ಬುದ್ಧಿಯ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಆತ್ಮ) ಕರ್ತೃ (ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು) ಎಂದೂ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ವೈರ್ಥವಾದೀತು. ಕರ್ತೃವನ್ನು ಕುರಿತೇ ಕರ್ತವ್ಯವಿಶೇಷವನ್ನು (ಅವನು ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು) ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೇಳುವುದು; ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಉಪದೇಶವೆಲ್ಲಿ ಬಂತು?

ಬುದ್ಧಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವಹಾಗಿಲ್ಲ; ಅದು ಜೀವನಿಗೇ ಸರಿ.

['ಯಾವದಯಮಾತ್ಮಾ ಸಂಸಾರೀ ಭವತಿ, ಯಾವದಸ್ಯ ಸಮ್ಯಗ್‌ದರ್ಶನೇನ ಸಂಸಾರಿತ್ವಂ ನ ನಿವರ್ತತೇ, ತಾವದಸ್ಯ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸಂಯೋಗೋ ನ ಶಾಮ್ಯತಿ | ಯಾವದೇವ ಚ ಬುದ್ಧ್ಯಾಪಾಧಿಸಂಬಂಧಸ್ತಾವಜ್ಞೇವಸ್ಯ ಜೀವತ್ವಂ ಸಂಸಾರಿತ್ವಂ ಚ | ಪರಮಾರ್ಥತಸ್ತು ನ ಜೀವೋ ನಾಮ ಬುದ್ಧ್ಯಾಪಾಧಿಸಂಬಂಧಪರಿಕಲ್ಪಿತ ಸ್ವರೂಪವ್ಯತಿ ರೇಕೇಣ ಅಸ್ತಿ | ನ ಹಿ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಸ್ವರೂಪಾತ್ ಸರ್ವಜ್ಞಾದೀಶ್ವ ರಾದನ್ಯಶ್ಚೇತನೋ ಧಾತುರ್ದ್ವಿತೀಯ ವೇದಾಂತಾರ್ಥನಿರೂಪಣಾಯಾ ಮುಪಲಭ್ಯತೇ | ...

ಅಪಿ ಚ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಪುರಃಸರೋಯಮಾತ್ಮನಃ ಬುದ್ಧ್ಯಾಪಾಧಿ ಸಂಬಂಧಃ | ನ ಚ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನಾದನ್ಯತ್ರ ನಿವೃತ್ತಿರಸ್ತೀತ್ಯತಃ ಯಾವದ್ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮತಾನವಬೋಧಸ್ತಾವದಯಂ ಬುದ್ಧ್ಯಾಪಾಧಿಸಂಬಂಧಃ ನ ಶಾಮ್ಯತಿ | ...

ಏವಮಯಮಪಿ ಬುದ್ಧಿಸಂಬಂಧಃ ಶಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನಾ ವಿದ್ಯಮಾನ ಏವ ಸುಷುಪ್ತ-
ಪ್ರಲಯಯೋಃ ಪುನಃ ಪ್ರಬೋಧ-ಪ್ರಸವಯೋರಾವಿರ್ಭವತಿ । ...

ತಚ್ಚಾತ್ಮನಃ ಉಪಾಧಿಭೂತಮಂತಃಕರಣಂ ಮನಃ ಬುದ್ಧಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಂ ಚಿತ್ತಂ
ಇತಿ ಚಾನೇಕಧಾ ತತ್ರ ತತ್ರಾಭಿಲಪ್ಯತೇ । ಕ್ವಚಿಚ್ಛ ವೃತ್ತಿವಿಭಾಗೇನ ಸಂಶಯಾದಿವೃತ್ತಿಕಂ
ಮನಃ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ, ನಿಶ್ಚಯಾದಿವೃತ್ತಿಕಂ ಬುದ್ಧಿರಿತಿ । ತಚ್ಚ ಏವಂಭಾತಮಂತಃ
ಕರಣಂ ಅವಶ್ಯಮಸ್ತೀತಿ ಅಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಂ । ...

ಕರ್ತಾ ಚಾಯಂ ಜೀವಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಕಸ್ಯಾತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ । ...
ಅನ್ಯಥಾ ತದನರ್ಥಕಂ (ವಿಧಿಶಾಸ್ತ್ರಂ) ಸ್ಯಾತ್ । ತದ್ಧಿ ಕರ್ತುಃ ಸತಃ ಕರ್ತವ್ಯ
ವಿಶೇಷಮುಪದಿಶತಿ । ನ ಚ ಅಸತಿ ಕರ್ತೃತ್ವೇ ತದುಪಪದ್ಯತೇ । ... ಜೀವಸ್ಯ
ಷ್ಠ ನಿರ್ದೇಶೋ ನ ಬುದ್ಧೇಃ । '

ವೇಸೂಭಾ, ೨, ೩, ೩೦-೩೬]

ಕಾರ್ಯಮೆಂಬುದು ಶರೀರ; ಕರಣಗಳು ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಹದಿಮೂರು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು.
ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುವು ಮತ್ತು ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪಂಚಭೂತಗಳು; ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ
ಒದಗಿಬಂದ ವಿಕಾರಗಳೆಲ್ಲ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಗುಣಗಳೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ
ಹೊರಹೊಮ್ಮಿ ಸುಖ, ದುಃಖ, ಮೋಹ ಮೊದಲಾಗಿ ಕರಣಗಳನ್ನೆ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ
ಅವು ಕರಣಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಈ ಕಾರ್ಯ-ಕರಣಗಳಿಗೆ
ಕರ್ತೃವಾಗಿ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ...ಇನ್ನು ಪುರುಷನನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಜೀವ, ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ,
ಭೋಕ್ತೃ ಎಂದು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು. ಸುಖ-ದುಃಖಗಳ ಅನುಭವದ ಅರಿವಿಗೆ
ಪುರುಷನೇ ಕಾರಣ. (ಪ್ರಕೃತಿ ಭೋಗ್ಯ, ಪುರುಷ ಭೋಕ್ತೃ ಎಂದಾಯಿತು).
ಭೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಭೋಕ್ತೃವಾದ ಪುರುಷ ಇಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಅವಿದ್ಯಾರೂಪವಾದ
ನಂಟು ಒದಗಿದಾಗ ಸಂಸಾರ.

['ಕಾರ್ಯಂ ಶರೀರಂ, ಕರಣಾನಿ ತತ್ಸ್ಮಾನಿ ತ್ರಯೋದಶ । ದೇಹಸ್ಯಾರಂಭಕಾಣಿ
ಭೂತಾನಿ ಪಂಚ ವಿಷಯಾಶ್ಚ । ಪ್ರಕೃತಿಸಂಭವಾಃ ವಿಕಾರಾಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಇಹ
ಕಾರ್ಯಗ್ರಹಣೇನ ಗೃಹ್ಯಂತೇ । ಗುಣಾಶ್ಚ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಭವಾ ಸುಖದುಃಖಮೋಹಾತ್ಮಕಾಃ
ಕರಣಾಶ್ರಯತ್ವಾತ್ ಕರಣಗ್ರಹಣೇನ ಗೃಹ್ಯಂತೇ । ತೇಷಾಂ ಕಾರ್ಯಕರಣಾನಾಂ
ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಉತ್ಪಾದಕತ್ವಂ ಯತ್ತತ್ ಕಾರ್ಯಕರಣಕರ್ತೃತ್ವಂ । ತಸ್ಮಿನ್
ಕಾರ್ಯಕರಣಕರ್ತೃತ್ವೇ ಹೇತುಃ ಕಾರಣಂ ಅರಂಭಕತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತಿರುಚ್ಯತೇ । ...

ಪುರುಷಃ, ಜೀವಃ, ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಃ, ಭೋಕ್ತಾ ಇತಿ ಪರ್ಯಾಯಾಃ | ಸುಖದುಃಖಾನಾಂ
ಭೋಗ್ಯಾನಾಂ ಭೋಕ್ತೃತ್ವೇ ಉಪಲಬ್ಧೃತ್ವೇ ಹೇತುರುಚ್ಯತೇ | '

ಗೀಛಾ ೧೩, ೨೦]

ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಎದ್ದುಕೊಂಡಂಥ ಶರೀರಗಳಿಂದ ಕರ್ತೃ
ಭೋಕ್ತೃವಾಗಿ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮನೆಂದು ಕರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ ಶಾರೀರನಿಂದ
(ಜೀವನಿಗಿಂತ) ಬೇರೆಯವನು. ಉಪಾಧಿಯಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ (ದೇಶ
ಕಾಲನಿಮಿತ್ತಗಳಿಂದ ಒಡೆಯಲ್ಪಡದ) ಆಕಾಶವು ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಿಂದ
ಹೇಗೆ ಬೇರೆಯೋ ಹಾಗೆ. ದಿಟವಾಗಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ಜಾದುಗಾರನು
ತಾನೇ ಕತ್ತಿ-ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನೂಲೇಣಿಯನ್ನೇರಿ ಆಕಾಶವನ್ನಡರಿ
ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವವನಿಗಿಂತ ಹೇಗೆ ಬೇರೆಯೋ ಹಾಗೆ. ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮನಿಗೂ (ಎಂದರೆ
ಜೀವನಿಗೂ) ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಇರುವ ಭೇದವೇ 'ನೇತರೋನುಪಪತ್ತೇ' (೧,೧,೧೬),
'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ' (೧,೧,೧೭) ಎಂಬ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

['ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ತು ಅವಿದ್ಯಾಕಲ್ಪಿತಾತ್ ಶಾರೀರಾತ್ ಕರ್ತುರ್ಭೋಕ್ತುರ್ವಿಜ್ಞಾನಾ-
ತ್ಯಾವ್ಯಾದನ್ಯಃ | ಯಥಾ ವಾ ಘಟಾಕಾಶಾದುಪಾಧಿಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಾದನುಪಾಧಿರ
ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಆಕಾಶ ಅನ್ಯಃ | ಯಥಾ ಮಾಯಾವಿನಃ ಚರ್ಮಖಡ್ಗಧರಾತ್
ಸುತ್ರೇಣಾಕಾಶಮಧಿರೋಹತಃ ಸ ಏವ ಮಾಯಾವೀ ಪರಮಾರ್ಥರೂಪೋ
ಭೂಮಿಷ್ಠಃ ಅನ್ಯಃ | ಈದೃಶಂ ಚ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮ-ಪರಮಾತ್ಮಭೇದಮಾಶ್ರಿತ್ಯ
'ನೇತರೋನುಪಪತ್ತೇ', 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ' ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೧,೧,೧೭]

ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಶಾರೀರನಿಗಿಂತ (ಜೀವನಿಗಿಂತ)
ಬೇರೆಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು (ಆತ್ಮನನ್ನು) ತಿಳಿಸಿದೆ. ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ
ಕನಸಿಲ್ಲದ ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ) 'ಈ ಪುರುಷನು ಪ್ರಾಜ್ಞನೆಂಬ (ದಟ್ಟವಾದ, ಭೇದವಿರದ
ಅರಿವು) ಆತ್ಮನಿಂದ ಅಲಿಂಗಿತನಾಗಿ, ಹೊರಗಿನದು ಏನನ್ನಾಗಲಿ ಒಳಗಿನದು
ಏನನ್ನಾಗಲಿ ಅರಿಯುವುದಿಲ್ಲ' (ಬೃ. ೪,೩,೨೧) ಎಂದು ಹೇಳಿ ಶಾರೀರನಿಗಿಂತ
ಪರಮೇಶ್ವರನು ಬೇರೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಪುರುಷ'ನೆಂಬ ಮಾತಿಗೆ
ಶಾರೀರನೆಂದೇ (ಜೀವನೆಂದೇ) ಅರ್ಥ; ಏಕೆಂದರೆ ಅರಿಯುವವನು ಅವನು. ಅರಿಯುವ
ಸ್ವಭಾವ ಅವನಿಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅಲ್ಲವೆ ಒಳಗಿನದನ್ನಾಗಲಿ ಹೊರಗಿನದನ್ನಾಗಲಿ

ಅರಿಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದು? ಅವನನ್ನು ಅಲಂಗಿಸಿಕೊಂಡ ಪ್ರಾಜ್ಞನೆಂದರೆ ಪರಮೇಶ್ವರ (ಪರಮಾತ್ಮ); ಸರ್ವಜ್ಞರೂಪವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆ (ಅರಿವು) ಅವನನ್ನು ಎಂದೂ ಬಿಟ್ಟಿರದೆ ಇರುವುದರಿಂದ. ಹಾಗೆಯೇ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ-ಯಲ್ಲಿಯೂ 'ಈ ಶಾರೀರ ಆತ್ಮನು ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಆತ್ಮನಿಂದ ಏಕಲ್ಪಟ್ಟು ಬೊಬ್ಬೆಯಿಡುತ್ತ ಸಾಗುತ್ತಾನೆ' (ಬೃ. ೪,೩,೩೫) ಎಂದು ಜೀವನಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಶಾರೀರನೆಂದರೆ ಜೀವವೇ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ಶರೀರದ ಒಡೆಯ. ಪ್ರಾಜ್ಞನೆಂದರೆ ಪರಮೇಶ್ವರನೇ.

['ಸುಷುಪ್ತೌ ಉತ್ಕ್ರಾಂತೌ ಚ ಶಾರೀರಾದ್ ಭೇದೇನ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ | ಸುಷುಪ್ತೌ ತಾವದಯಂ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿಷ್ಕಕ್ತೋ ನ ಬಾಹ್ಯಂ ಕಿಂಚನ ವೇದ ನಾಂತರಂ' ಇತಿ ಶಾರೀರಾದ್ ಭೇದೇನ ಪರಮೇಶ್ವರಂ ವ್ಯಪದಿಶತಿ | ತತ್ರ ಪುರುಷಃ ಶಾರೀರಃ ಸ್ಯಾತ್ | ತಸ್ಯ ವೇದಿತೃತ್ವಾತ್ | ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರವೇದನಪ್ರಸಂಗೇ ಸತಿ ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧ ಸಂಭವಾತ್ | ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಪರಮೇಶ್ವರಃ | ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಲಕ್ಷಣಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ನಿತ್ಯಮವಿರೋಧಾತ್ | ತಥಾ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಾವಪಿ 'ಆಯಂ ಶಾರೀರ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನ್ಯಾನ್ವಾರೂಢ ಉತ್ಪರ್ಜನ್ ಯಾತಿ' ಇತಿ ಜೀವಭೇದಾದ್ ಭೇದೇನ ಪರಮೇಶ್ವರಂ ವ್ಯಪದಿಶತಿ | ತತ್ರಾಪಿ ಶಾರೀರೋ ಜೀವಃ ಸ್ಯಾತ್ | ಶರೀರಸ್ವಾಮಿತ್ವಾತ್ | ಪ್ರಾಜ್ಞಸ್ತು ಸ ಏವ ಪರಮೇಶ್ವರಃ |

ವೇಸೂಭಾ, ೧, ೩, ೪೨]

ಶಾರೀರನನ್ನು (ಜೀವನನ್ನು) ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನು ನೋಡುವವನು, ಕೇಳುವವನು ಎಂದೆಲ್ಲ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯೆ. ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಉಪಾಧಿಗಳ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿದೆ; ಮಡಕೆಯೊಳಗಣ ಆಕಾರದಂತೆ. ಪೃಥಿವಿಯೇ ಮುಂತಾದುವುಗಳೊಳಗೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇರುವುದಾಗಲಿ, ಒಳಗಿದ್ದು ಅವುಗಳನ್ನು ನಿಯಮನಮಾಡುವುದಾಗಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಕಾಣ್ವಶಾಖೆಯವರಾಗಲಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಶಾಖೆಯವರಾಗಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ - ಯಿಂದ ಶಾರೀರವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿಯೆ, ಶಾರೀರನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗೆ ಆಸರೆ (ಅಧಿಷ್ಠಾನ), ನಿಯಾಮ್ಯ (ಎಂದರೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿನೊಳಗೆ ಇರುವವನು) ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; ಪೃಥಿವಿ ಮುಂತಾದ್ದರಲ್ಲೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಹೀಗೆಯೆ ತಾನೆ?

‘ಆತ್ಮನಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು’ ಎಂದು ಮಾಧ್ಯಂದಿನರ ಪಾಠ; ‘ವಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು’ ಎಂದು ಕಾಣ್ವರ ಪಾಠ. ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವೆಂದರೂ, ವಿಜ್ಞಾನವೆಂದರೂ ಶಾರೀರ (ಜೀವ) ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಶಾರೀರನು ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ತಾನೆ? ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾರೀರ (ಜೀವ)ಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಈಶ್ವರನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದರೆ ಒಳಗಿನ ಆತ್ಮನೆಂದರೆ ಒಬ್ಬನ ಆಗುವನಲ್ಲದೆ ಇಬ್ಬರೆಂಬುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಶಾರೀರ-ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಎರಡರ ನಡುವೆ ಹೇಳಿರುವ ಭೇದವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಲಾರದು. ಅವಿದ್ಯೆಯು ಒದಗಿಸಿರುವ ಶರೀರ, ಇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಯಿಂದಲೇ ಈ ಭೇದವು ತೋರಿಕೊಂಡಿದೆ... ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾತೃ-ಜ್ಞೇಯ ಎಂಬ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳು, ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿನ ಅನುಭವಗಳು, ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೇಳುವ ವಿಧಿನಿಷೇಧಗಳು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

[‘ಶಾರೀರಶ್ಚ ನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಇಷ್ಯತೇ | ಕಸ್ಮಾತ್? ಯದ್ಯಪಿ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಯೋ ಧರ್ಮಾಸ್ತಸ್ಯ ಸಂಭವಂತಿ, ತಥಾಪಿ ಘಟಾಕಾಶವದು ಪಾಧಿಪ್ತೌಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಾನ್ನ ಕಾತ್ಸರ್ಯನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಷು ಅಂತರವಸ್ಥಾತುಂ ನಿಯಂತುಂ ಚ ಶಕ್ನೋತಿ | ಅಪಿ ಚ ಉಭಯೋಪಿ ಹಿ ಶಾಖಿನಃ ಕಾಷ್ಟಾಃ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾಶ್ಚ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಣೋ ಭೇದೇನೈವ ಶಾರೀರಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿವದಧಿಷ್ಠಾನತ್ವೇನ ನಿಯಮ್ಯತ್ವೇನ ಚಾಧೀಯತೇ | ‘ಯೋ ವಿಜ್ಞಾನೇ ತಿಷ್ಠನ್’ ಇತಿ ಕಾಷ್ಟಾಃ | ‘ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠನ್’ ಇತಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾಃ | ‘ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠನ್ನಿ’ ತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತಾವತ್ ಪಾರೇ ಭವತ್ಯಾತ್ಮಶಬ್ದಃ ಶಾರೀರಸ್ಯ ವಾಚಕಃ | ‘ಯೋ ವಿಜ್ಞಾನೇ ತಿಷ್ಠನ್ನಿ’ ತಿತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತವಿ ಪಾರೇ ವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದೇನ ಶಾರೀರ ಉಚ್ಯತೇ | ವಿಜ್ಞಾನಮಯೋ ಹಿ ಶಾರೀರಃ | ತಸ್ಮಾತ್ ಶಾರೀರಾದನ್ಯ ಈಶ್ವರಃ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಂ |

... ಅವಿದ್ಯಾಪ್ರತ್ಯುಪಸ್ಥಾಪಿತಕಾರ್ಯಕರಣೋಪಾಧಿನಿಮಿತ್ತೋಯಂ ಶಾರೀರಾಂತರ್ಯಾಮಿಣೋರ್ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಃ, ನ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಃ | ಏಕೋ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಾ ಭವತಿ, ನ ದ್ವೌ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಾನೌ ಸಂಭವತಃ | ... ತತಶ್ಚ ಜ್ಞಾತೃ-ಜ್ಞೇಯಾದಿ ಭೇದಶ್ರುತಯಃ , ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿನಿ ಚ ಪ್ರಮಾಣಾನಿ, ಸಂಸಾರಾನುಭವಃ, ವಿಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚೇತಿ ಸರ್ವಮೇತದಪಪದ್ಯತೇ | ’

ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮನು (ಜೀವನು) ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯ ವಸ್ತುವಲ್ಲ

['ನ ಚ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಾ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ವಸ್ತುತಃ | ']

ಬೃಭಾ ೨,೩,೬]

(೨) ಪರಮಾತ್ಮಾ (ಬ್ರಹ್ಮ)

ಆತ್ಮನೆಂಬ ಮಾತು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಂದಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು ... ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯಗಳು ' ಇದೇ ಎಲ್ಲದರ ಒಳಗಿರುವ ನಿನ್ನ ಆತ್ಮ' (ಬೃ ೩,೪,೧), 'ಅವನೇ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವ, ಅಮೃತನಾದ ಆತ್ಮ' (ಬೃ ೩,೭,೩), 'ಅದು ಸತ್ಯವಾದದ್ದು, ಅದು ಆತ್ಮ, ನೀನೇ ಅದಾಗಿರುವೆ' (ಛಾಂ ೬,೮,೭) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳುವಾಗ ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಬಗೆದಿವೆ.... ಈಶ್ವರನು ಸಂಸಾರಿಯ ಸ್ವರೂಪದವನು ಎಂದೇನು ನಾವು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೊರಟಿರುವುದೂ ಸಂಸಾರಿಯೆಂದು ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವ ಆತ್ಮನು ದಿಟವಾಗಿ ಸಂಸಾರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಈಶ್ವರನೇ ಆತ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೇ. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವ ಈಶ್ವರನ ಪಾಪವೊಂದೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಗುಣವು ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗುಣವು, ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ (ಜೀವನಲ್ಲಿ) ಇದ್ದೀತೆಂಬುದು ಸುಳ್ಳು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

... ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದಾಗಿ ಇಬ್ಬರು ಆತ್ಮರಿದ್ದಂತೆ (ಜೀವ, ಪರಮಾತ್ಮ) ತೋರಿಕೊಂಡರೂ ಆತ್ಮ ಒಬ್ಬನೇ ಎನ್ನಲು ಅಡ್ಡಿಯೇನಿರದು.

['ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ಪರಮೇಶ್ವರಃ ಪ್ರತಿಪತ್ತವ್ಯಃ | ...ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಚಾತ್ಮತ್ವೇನೈವ ಈಶ್ವರಂ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಾನಿ 'ಏಷ ತ ಆತ್ಮಾ ಸರ್ವಾಂತರಃ', 'ಏಷ ತ ಆತ್ಮಾಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ', 'ತತ್ಸತ್ಯಂ ಸ ಆತ್ಮಾ ತತ್ತ್ವಮಸೀ' ತ್ಯೇವ ಮಾದಿನಿ | ... ನ ಹೀಶ್ವರಸ್ಯ ಸಂಸಾರ್ಯಾತ್ಮತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ ಇತ್ಯಭ್ಯುಪಗಚ್ಛಾಮಃ | ಕಿಂ ತರ್ಹಿ ಸಂಸಾರಿಮಃ ಸಂಸಾರಿತ್ವಾಪೋಹೇನ ಈಶ್ವರಾತ್ಮತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯಿಷಿತಿಮಿತಿ | ಏವಂ ಚ ಸತ್ಯದ್ವೈತೇಶ್ವರಸ್ಯ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣತಾ, ವಿಪರೀತಗುಣತಾ ತ್ವಿಸ್ಯ ಮಿಥ್ಯಾ ಇತಿ ವ್ಯವತಿಷ್ಠತೇ |

... ಅವಿತ್ಯಯಾ ಕಿಲಾತ್ಮನಃ ಸದ್ವಿತೀಯತ್ವಾತ್ ಅದ್ವೈತಾನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ ... ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಃ | ']

ವೇಸೂಭಾ ೪,೧,೩]

ಆತ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಮಾತುಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ವಿಶೇಷಣವೋ ವಿಶೇಷ್ಯವೋ ಆಗಬಲ್ಲವು. ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುವಾಗ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಇರುವ ಆತ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ; ಆತ್ಮನೆನ್ನುವಾಗ ಆತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಆದಿತ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಸ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದಹಾಗೆ ಅದರ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲಾಗದಂತೆ ಆತ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆತ್ಮ (ವಿಶೇಷ-ವಿಶೇಷಣಭಾವ) ಎಂದದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲದರ ಆತ್ಮನಾದ ವೈಶ್ವಾನರನೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಈ ನಮ್ಮ ಆತ್ಮ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

['ಆತ್ಮ-ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಯೋರಿತರೇತರ ವಿಶೇಷಣ-ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವಂ । ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಧ್ಯಾತ್ಮಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಮಾತ್ಮಾನು ನಿವರ್ತಯತಿ । ಆತ್ಮಾ ಇತಿ ಚ ಆತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ಆದಿತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವಂ ನಿವರ್ತಯತಿ । ಅಭೇದೇನ ಆತ್ಮೈವ ಬ್ರಹ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಆತ್ಮಾ ಇತ್ಯೇವಂ ಸರ್ವಾತ್ಮಾ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ (ಸ್ವ) ಆತ್ಮಾ ಇತ್ಯೇತತ್ ಸಿದ್ಧಂ ಭವತಿ । '

ಛಾಂಭಾ, ೫,೧೧,೧]

ನಿತ್ಯ (ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇರುವುದು), ಶುದ್ಧ (ಯಾವ ವ್ಯವಹಾರದ ಸೋರಿಕೂ ಇಲ್ಲದುದು), ಬುದ್ಧ (ಅರಿವು ಯಾವ ಅಡಚಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದು), ಮುಕ್ತ (ಯಾವ ಬಗೆಯ ಬಂಧನವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು) ಈ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಎಲ್ಲದರ ಅರಿವೂ ಇರುವ, ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಮೂಲಾರ್ಥವನ್ನು (ಎಂದರೆ 'ಬೃಹತ್'ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು) ಹಿಡಿದು ನೋಡಿದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ನಿತ್ಯ, ಶುದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳೇ ಹೊಳೆಯುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲದರ ಆತ್ಮನಾದುದರಿಂದ (ಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದ) ಬ್ರಹ್ಮ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿದೆ. ಯಾರಾದರೂ, ತಾನು ಇದ್ದೇನೆಂದುಕೊಳ್ಳುವನೇ ವಿನಾ 'ನಾನಿಲ್ಲ' ಎಂದು ತಿಳಿಯುವನೇ? ಆತ್ಮನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇರದಿದ್ದರೆ ಯಾರೂ 'ನಾನಿದ್ದೇನೆ' ಎಂದು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮವೇ ಬ್ರಹ್ಮ.

['ಅಸ್ತಿ ತಾವರ್ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿತ್ಯ-ಶುದ್ಧ-ಬುದ್ಧ-ಮುಕ್ತಸ್ವಭಾವಂ ಸರ್ವಜ್ಞಂ ಸರ್ವಶಕ್ತಿ ಸಮಸ್ತಿತಂ । ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಹಿ ವೃತ್ತಾನ್ವಯಮಾನಸ್ಯ ನಿತ್ಯಶುದ್ಧತ್ವಾದಯೋ ಅರ್ಥಾಃ ಪ್ರತೀಯಂತೇ । ಬೃಹತ್‌ಾರ್ಥತೋರರ್ಥಾನುಗಮಾತ್ । ಸರ್ವಸ್ಯ ಆತ್ಮತ್ವಾಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತಿತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ । ಸರ್ವೋ ಹಿ ಆತ್ಮಾಸ್ತಿತ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯೇತಿ, ನ

‘ನಾಹಮಸ್ಮಿ’ ತಿ | ಯದಿ ಹ ನಾತ್ಮಾಸ್ತಿತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸರ್ವೋ ಲೋಕೋ
‘ನಾಹಮಸ್ಮಿ’ತಿ ಪ್ರತೀಯಾತ್ | ಆತ್ಮಾ ಚ ಬ್ರಹ್ಮ | ’

ವೇಸೂಭಾ, ೧,೧,೧]

ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವವನ್ನು
ಗ್ರಹಿಸುವುವು, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲಾರವು. ಬ್ರಹ್ಮವು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ
ಗೋಚರವಾಗುವಂತಿದ್ದರೆ, ಈ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಆದುದು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದಿತು...
ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಜ್ಞ ಎಂಬುದು
ದೃಢವಾಯಿತು... ಈ ಬ್ರಹ್ಮದ ದಿಟವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು
ಕಾರಣವಾಗುವುದು, ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುದು ಋಗ್ವೇದವೇ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ.

[‘ಸ್ವಭಾವತೋ ವಿಷಯವಿಷಯಾಣೀಂದ್ರಿಯಾಣಿ, ನ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಾಣಿ |
ಸತಿ ಹೀಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯತ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಇದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಂಬಂಧಂ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ
ಗೃಹ್ಯೇತ | ... ಜಗತ್ಕಾರಣಪ್ರದರ್ಶನೇನ ಸರ್ವಜ್ಞಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯುಪಕ್ಷಿಪ್ತಂ
ತದೇವ ದ್ರಢಯನ್ ...| ... ಯಥೋಕ್ತಂ ಋಗ್ವೇದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಂ ಯೋನಿಃ
ಕಾರಣಂ ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಯಥಾವತ್ಸ್ವರೂಪಾದ್ಧಿಗಮೇ | ’

ವೇಸೂಭಾ, ೧,೧,೨-೪]

ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ತಿಳಿದುಬರುವ ಪುರುಷನು ಅಸಂಸಾರಿಯಾದ
ಬ್ರಹ್ಮನು; ಉತ್ಪಾದ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಬೇರೆ-
ಯಾದವನು, ಮತ್ತು ಕರ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಒದಗಿಬರದೆ ತನ್ನ (ಎಂದರೆ
ಆತ್ಮ) ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಬರುವವನು, ಮತ್ತೆ ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಶೇಷವಾಗದವನು.
ಇಂಥವನು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಲಿ, ಇವನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಾರವು ಎಂದಾಗಲಿ ಹೇಳಲು
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ‘ಈ ಆತ್ಮನು ಇದಲ್ಲ ಅದಲ್ಲ’ (ಬೃ. ೩,೯,೨೬) ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ
ಆತ್ಮನಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಾಗದು; ಯಾವನು ನಿರಾಕರಿಸುವನೋ
ಅವನೇ ಆತ್ಮನೆಂದಾಯಿತಲ್ಲ !

‘ನಾನು’ ಎಂಬ ಅರಿವಿಗೆ ವಿಷಯನಾಗಿರುವವನು ಕರ್ತೃ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ;
ಆತ್ಮನು ಅವನಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದು, ಅವನಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲ
ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಅಡಗಿದ್ದಾನೆ; ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು

ಒಬ್ಬನೇ, ಮತ್ತು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಮಾರ್ಪಡದೆ ಇರುವಂತೆಯೇ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. ಇವನು ಎಲ್ಲದರ ಆತ್ಮನೆಂಬುದನ್ನು ವೇದದ ವಿಧಿಕಾಂಡದಿಂದಾಗಲಿ ತರ್ಕದಿಂದಾಗಲಿ ಯಾರೂ ತಿಳಿಯಲಾರರು. ಎಲ್ಲರ ಆತ್ಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅವನನ್ನು ಬಿಡಲು ಅಥವಾ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಆಗದು.

['ಯೋಸೌ ಉಪನಿಷತ್ಸ್ವೇವ ಅಧಿಗತಃ ಪುರುಷಃ ಅಸಂಸಾರೀ ಬ್ರಹ್ಮ ಉತ್ಪಾದ್ಯಾದಿಚತುರ್ವಿಧದ್ರವ್ಯವಿಲಕ್ಷಣಃ, ಸ್ವಪ್ರಕರಣಸ್ಥಃ, ಅನನ್ಯಶೇಷಃ ನಾಸೌ ನಾಸ್ತಿ ನಾಧಿಗಮ್ಯತೇ ಇತಿ ವಾಶಕ್ಯಂ ವದಿತುಂ । 'ಸ ಏಷ ನೇತಿನೇತ್ಯಾತ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ । ಆತ್ಮನಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ । ಯ ಏವ ನಿರಾಕರ್ತಾ ತಸ್ಯೈವ ಆತ್ಮತ್ವಾತ್ ।

ನ ಹ್ಯಹಂಪ್ರತ್ಯಯವಿಷಯಕರ್ತೃವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ತತ್ಸಾಕ್ಷೀ ಸರ್ವಭೂತಸ್ಥಃ, ಸಮಃ, ಏಕಃ, ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯಃ, ಪುರುಷಃ, ವಿಧಿಕಾಂಡೇ ತರ್ಕಸಮಯೇ ವಾ ಕೇನಚಿದಧಿಗತಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾತ್ಮಾ । ... ಆತ್ಮತ್ವಾದೇವ ಚ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನ ಹೇಯಃ ನಾಪ್ಯು ಪಾದೇಯಃ । '

ವೇಸೂಭಾ, ೧, ೧, ೪]

ಬ್ರಹ್ಮನೇನು ವಿಷಯವಲ್ಲ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದಲ್ಲ, ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೊರಟಿರುವುದು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಒದಗಿಬಂದಿರುವ ಭೇದಗಳನ್ನು ತೊಲಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಶಾಸ್ತ್ರವೇನು 'ಇದೇ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವೆಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕಾಣಿಸಲು ತೊಡಗಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಒಳಗಿರುವ ಆತ್ಮನೇ, ಅವನು ವಿಷಯನಾಗಲಾರನು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ, ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ 'ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು', 'ತಿಳಿಯುವವನು', 'ತಿಳಿಯುವುದು' ಮೊದಲಾದ ಭೇದವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ.

['ಅವಿಷಯತ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ ಚೇನ್ನ । ಅವಿದ್ಯಾಕಲ್ಪಿತಭೇದನಿವೃತ್ತಿಪರತ್ವಾಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ । ನ ಹಿ ಶಾಸ್ತ್ರಮಿದಂತಯಾ ವಿಷಯಭೂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿವಿಪಾದಯಿಷ್ಯತಿ, ಕಿಂ ತರ್ಹಿ, ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮತ್ವೇನಾವಿಷಯತಯಾ ಪ್ರತಿಪಾದಯದವಿದ್ಯಾಕಲ್ಪಿತಂ ವೇದ್ಯ-ವೇದಿತ್ಯ-ವೇದನಾದಿ ಭೇದಮಪನಯತಿ । '

ವೇಸೂಭಾ, ೧, ೧, ೪]

ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದರೆ ನೇರವಾಗಿ, ಮತ್ತೊಂದರ ನೆರವಿಲ್ಲದೆ, ಒದಗುವ ಅನುಭವ (ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅಪರೋಕ್ಷ), ಎಲ್ಲದರ ಒಳಗೂ ಇರುವ ಆತ್ಮ; ಹಸಿವೆ ಮುಂತಾದ ಕ್ಲೇಶಗಳಿಲ್ಲದೆ, 'ಇದಲ್ಲ, ಅದಲ್ಲ' ಎಂದೂ 'ಸ್ಥೂಲವಲ್ಲ, ಅಣುವಲ್ಲ' ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು; 'ಅದೇ ನಾನಾಗಿದ್ದೇನೆ, ನೀನು ಹೇಳುವಂತೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಸಂಸಾರಿಯಲ್ಲ' ಎಂಬ ಅರಿವು. ಈ ಬಗೆಯ ಅರಿವು ಮೂಡಿದಾಗ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಲ್ಲವೂ ಆಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂಬ ಅಧ್ಯಾರೋಪ ತೊಲಗಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಅಧ್ಯಾರೋಪದ ಫಲವಾಗಿ ಒದಗಿದ್ದ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಅದು ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವನೆಯು ಮರೆಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಎಲ್ಲವೂ ಆಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಆಗುವವೆಂದು ಬಗೆಯುವುದು ಸರಿಯಾದದ್ದೇ (ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ ಸರ್ವಭಾವಾಪತ್ತಿ ಎಂಬುದು ಫಲ)

['ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಯತ್ ಸಾಕ್ಷಾದಪರೋಕ್ಷಾತ್ ಸರ್ವಾಂತರ ಆತ್ಮಾ ಅಶನಾಯಾದ್ಯತೀತೋ ನೇತಿ ನೇತ್ಯಸ್ಥೂಲಮನಣು ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಲಕ್ಷಣಂ 'ತದೇವಾಹಮಸ್ಮಿ, ನಾನ್ಯಃ ಸಂಸಾರೀ ಯಥಾ ಭವಾನಾಹೇ'ತಿ | ತಸ್ಮಾದೇವಂ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವಮಭವತ್ | ಅಬ್ರಹ್ಮಾಧ್ಯಾರೋಪಣಾಪಗಮಾತ್ ತತ್ಕಾರ್ಯಸ್ಯಾಸರ್ವತ್ವಸ್ಯ ನಿವೃತ್ತ್ಯಾ ಸರ್ವಮಭವತ್ | ತಸ್ಮಾದ್ಬ್ರಹ್ಮೇವ ಮನುಷ್ಯಾ ಮನ್ಯಂತೇ ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಯಾ ಸರ್ವಂ ಭವಿಷ್ಯಾಮ ಇತಿ | (ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಸರ್ವಭಾವಾಪತ್ತಿಃ ಫಲಂ) | '

ಬೃಭಾ, ೧, ೪, ೧೦]

ಈಶ್ವರನು (ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು) ಎಲ್ಲದರ ಒಳಗಿರುವ ಆತ್ಮನಾಗಿ 'ನಾನೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ' ಎಂಬ ಪರಮಾರ್ಥಸತ್ಯದ ರೂಪದಿಂದ ಚರಾಚರಸ್ವಭಾವದ ಈ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮುಚ್ಚಿದ್ದಾನೆ; ಚಂದನ, ಅಗರು ಮುಂತಾದ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಮುಂತಾದ್ದು ಬಿದ್ದು ಅದರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ತೇವವಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಒದಗಿದ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ದುರ್ವಾಸನೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನೇ ಉಜ್ಜಿದರೆ ಬರುವ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸುಗಂಧದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವಂತೆ. ತನ್ನ ಆತ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂಬಂತೆ ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವ, ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಭೇದರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತು ಇವು ದಿಟವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಆತ್ಮವೇ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ... ಇವೆಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮನೇ ಎಂಬ ಈಶ್ವರಭಾವನೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಿಡುವುದೆಂದರೆ

ಇವೆಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮನದೇ, ಎಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮನೇ ಎಂಬ ಅರಿವು

['ಈಶನ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮತಯಾ 'ಅಹಮೇವೇದಂ ಸರ್ವ' ಮಿತಿ ಪರಮಾರ್ಥ ಸತ್ಯರೂಪೇಣ ಅನ್ಯತಮಿದಂ ಸರ್ವಂ ಚರಾಚರಮಾಚ್ಛಾದನೀಯಂ ಪರಮಾತ್ಮನಾ | ಯಥಾ ಚಂದನಾಗರ್ವಾದೇರುದುಕಾದಿ ಸಂಬಂಧಜಕ್ಷೇದಾದಿಜಮೌಪಾಧಿಕಂ ದೌರ್ಗಂಧ್ಯಂ ತತ್ಸ್ವರೂಪನಿರ್ಘರ್ಷಣೇನಾಚ್ಛಾದ್ಯತೇ ಸ್ವೇನ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕೇನ ಗಂಧೇನ | ತದ್ವದೇವ ಹಿ ಸ್ವಾತ್ಮನ್ಯದ್ಯಸ್ತಂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಂ ಕರ್ತೃತ್ವಭೋಕ್ತೃತ್ವಾದಿ ಲಕ್ಷಣಂ ಜಗತ್ ದ್ವೈತರೂಪಂ... ಪರಮಾರ್ಥಸತ್ಯಾತ್ಮಭಾವನಯಾ ತ್ಯಕ್ತಂ ಸ್ಯಾತ್ | ... ಆತ್ಮೈವೇದಂ ಸರ್ವಮಿತಿಶ್ಚರಭಾವನಯಾ ಸರ್ವಂ ತ್ಯಕ್ತಮತ ಆತ್ಮನ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಮಾತ್ಮೈವಚ ಸರ್ವಂ | ']

ಈಭಾ, ೧]

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆ ತೊಲಗುವುದು; ಅನಂತರ ಸಂಸಾರವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇಲ್ಲವಾಗುವುದು. ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತವೆ - 'ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಹೆದರುವುದಿಲ್ಲ' ಇತ್ಯಾದಿ. ಎಲ್ಲದರ ಆತ್ಮ (ಸ್ವರೂಪ)ವಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಸಂಸಾರವು ಕೊಟ್ಟುಕೊನೆಯಾಗಿ ಮುಗಿದು ಹೋಗುವುದು. ... ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನದು (ದೊಡ್ಡದು) ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಮಾತು; ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನದನ್ನೇ ಪಡೆಯುವನೆಂಬುದು ಸರಿಯೇ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಪಡೆಯುವುದೂ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ. ಒಂದನ್ನು ತಿಳಿದು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಹೇಗಾದೀತು? ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ 'ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ' ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

['ಪ್ರಯೋಜನಂ ಚಾಸ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾ ಅವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಿಃ | ತತಶ್ಚಾತ್ಮಂತಿಕಾ ಸಂಸಾರಾಭಾವಃ | ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಚ 'ವಿದ್ವಾನ್ನ ಬಿಭೇತಿ ಕುಶಶ್ಚನೇ'ತ್ಯಾದಿ | ... ಅತೋಪಗಮ್ಯತೇ ಅಸ್ಮಾದ್ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಸರ್ವಾತ್ಮಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಾದಾತ್ಮಂತಿಕಾ ಸಂಸಾರಾಭಾವ ಇತಿ | ... ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್, ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಲಕ್ಷಣಂ ಬೃಹತ್ತಮತ್ಪಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮ, ತದ್ವೇತಿ ವಿಜಾನಾತೀತಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ | ಆಪೋತಿ ಪರಂ ನಿರತಿಶಯಂ, ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಂ | ನ ಹ್ಯನ್ಯಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಾದನ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ | ಸ್ಪಷ್ಟಂ ಚ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮವದೋ ದರ್ಶಯತಿ - 'ಸ ಯೋ ಹ ವೈ ತತ್ಪರಮಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಭವತಿ ಇತ್ಯಾದಿ | ']

ತೈಭಾ, ೨,೧]

‘ಬ್ರಹ್ಮವೆನ್ನುವುದು ಸತ್ಯ, ಜ್ಞಾನ, ಅನಂತ’ ಎನ್ನುವಾಗ ವಾಕ್ಯದ ಉದ್ದೇಶ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದು. ಸತ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಪದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಂಬ ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿ ನಿಂತಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೆ ಹೇಳುವುದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದು ವಿಶೇಷ್ಯ. ಹೀಗೆ ವಿಶೇಷಣ-ವಿಶೇಷ್ಯ ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಮೂರೂ ಪದಗಳು ಒಂದೇ ವಿಭಕ್ತಿಯಂತವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಗಳಾಗಿವೆ. [ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಬ್ರಹ್ಮ ಅಸತ್ಯಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದೋ, ಜ್ಞಾನಬ್ರಹ್ಮ ಅಜ್ಞಾನಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದೋ, ಅನಂತಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಂತಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದೋ ವಿಭಾಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ವಿಶೇಷಣಗಳ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ದಿಟವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಈ ವಿಭಾಗಗಳಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣ ಸ್ವಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ. ವಿಶೇಷ್ಯವೇ ಪ್ರಧಾನ] ಸತ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಬ್ರಹ್ಮನು ಬೇರೆ ವಿಶೇಷ್ಯಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟಂತೆ ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಜನರು ‘ನೀಲಿಬಣ್ಣದ, ದೊಡ್ಡದಾದ, ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಕನ್ನಡಿಲ’ ಎನ್ನುವರಲ್ಲ, ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಒದಗುವ ವಿಶೇಷ್ಯದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.

ವಿಶೇಷಣಗಳು ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥಪ್ರಧಾನವಾದುವು; ವಿಶೇಷಣಗಳೆ ಪ್ರಧಾನವೆಂದಲ್ಲ.

ಸತ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಮಾತುಗಳು (ವಿಶೇಷಣಗಳು) ಸ್ವಪ್ರಧಾನವಲ್ಲದೆ, ತಮಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಒಂದು ವಿಶೇಷ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲೆಂದು ಒಂದಿವೆಯಷ್ಟೆ; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿರದು. ಒಂದೊಂದು ವಿಶೇಷಣವೂ ಇನ್ನೊಂದರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸುತ್ತದೆ - ಸತ್ಯವಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮ, ಜ್ಞಾನವಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮ, ಅನಂತವಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮ ಹೀಗೆ. ಯಾವುದು ಅದರ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ, ಆ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅದು ಎಂದೂ ಬಿಡದಿದ್ದರೆ ಅದು ಸತ್ಯ. ಅದರ ರೂಪವೆಂದು ಒಮ್ಮೆ ತಿಳಿದದ್ದು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕಾಣದಾದರೆ ಅದು ಅನಂತವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ; ಇದೇ ವಿಕಾರ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವಿರದು ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಸತ್ಯ. ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. (ಇದು ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದೆ, ಅನಂತವಾಗಿರುವುದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ; ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟು-ಮಾಡುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಲ್ಲ). ಯಾವುದನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಒಡೆಯಲು (ದೇಶ-ಕಾಲ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ವಿಭಾಗಮಾಡಲು) ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಅನಂತ. ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಾಗ ಜ್ಞೇಯ (ತಿಳಿಯಬೇಕಾದದ್ದು),

ಜ್ಞಾನ (ತಿಳಿವಳಿಕೆ) ಎಂಬ ವಿಭಾಗವಿರುತ್ತದೆ; ಅದು ಅನಂತವಲ್ಲ.

["ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ" ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ವಾಕ್ಯಂ | ಸತ್ಯಾದೀನಿ ಹಿ ತ್ರೀಣಿ ವಿಶೇಷಣಾರ್ಥಾನಿ ಪದಾನಿ ವಿಶೇಷ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ವಿಶೇಷ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾದ್ ವೇದ್ಯತಯಾ | ವೇದ್ಯತ್ವೇನ ಯತೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ವಿವಕ್ಷಿತಂ, ತಸ್ಮಾದ್ವಿಶೇಷ್ಯಂ ವಿಜ್ಞೇಯಂ | ಅತಃ ಅಸ್ಮಾದ್ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯತ್ವಾದೇವ ಸತ್ಯಾದೀನ್ಯೇಕವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಾನಿ ಪದಾನಿ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಾನಿ | ಸತ್ಯಾದಿಭಿಸ್ತು ಭಿರ್ವಿಶೇಷಣೈರ್ವಿಶೇಷ್ಯಮಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಶೇಷ್ಯಾಂತರೇಭ್ಯೋ ನಿರ್ಧಾರ್ಯತೇ | ... ಯಥಾ ಲೋಕೇ 'ನೀಲಂ ಮಹತ್ ಸುಗಂಧ್ಯುತ್ಪಲಂ' ಇತಿ |

ಯಸ್ಮಾಲ್ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥಪ್ರಧಾನಾನಿ ವಿಶೇಷಣಾನಿ, ನ ವಿಶೇಷಣಪ್ರಧಾನಾನ್ಯೇವ |

ಸತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಂ ನ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಬಂಧಂತೇ, ಪರಾರ್ಥತ್ವಾತ್ | ವಿಶೇಷ್ಯಾರ್ಥಂ ಹಿ ತೇ | ಅತಃ ಏಕೈಕೋ ವಿಶೇಷಣಶಬ್ದಃ ಪರಸ್ಪರಂ ನಿರಪೇಕ್ಷೋ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೇನ ಸಂಬಂಧತೇ - ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ | ಸತ್ಯಮಿತಿ ಯದ್ರೂಪೇಣ ಯನ್ನಿಶ್ಚಿತಂ ತದ್ರೂಪಂ ನ ವ್ಯಭಿಚರತಿ ತತ್ ಸತ್ಯಂ | ಯದ್ರೂಪೇಣ ಯನ್ನಿಶ್ಚಿತಂ ತದ್ರೂಪಂ ವ್ಯಭಿಚರದನ್ಯತಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ... ಅತೋ ವಿಕಾರೋನ್ಯತಂ ... ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ, ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಕಾರಾನಿವರ್ತಯತಿ | ... ಜ್ಞಾನಂ ಜ್ಞಪ್ತಿರವಯೋಧೋ - ಭಾವಸಾಧನೋ ಜ್ಞಾನಶಬ್ದೋ ನ ತು ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃ, ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಶೇಷಣತ್ವಾತ್ ಸತ್ಯಾನಂತಾಭ್ಯಾಂ ಸಹ | ... ಯದ್ವಿ ನ ಕುತಶ್ಚಿತ್ ಪ್ರವಿಭಜ್ಯತೇ ತದನಂತಂ | ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವೇ ಚ ಜ್ಞೇಯಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರವಿಭಕ್ತಮಿತ್ಯನಂತತಾ ನ ಸ್ಯಾತ್ | '

ತೈಭಾ, ೨,೧]

ಈ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಭಾಸ - ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಕಾಣುವಹಾಗೆ. ಜೀವನೇ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂದೂ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯವನು ಎಂದೂ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಒಂದು ನೀರಿನ ಹೊಂಡದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಸೂರ್ಯ ಅಲುಗಾಡಬಹುದು; ಮತ್ತೊಂದು ಹೊಂಡದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಸೂರ್ಯ ಅಲುಗಾಡದೆ ಇರಬಹುದು. ಒಬ್ಬ ಜೀವನಿಗೆ ಒಂದು ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಅದರ ಫಲ ಎರಡೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಜೀವನಿಗೂ ಹೀಗೆಯೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು

ಹೇಳಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಬ್ಬ ಜೀವನ ಕರ್ಮ-ಫಲಗಳು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಜೀವನ ಕರ್ಮ-ಫಲಗಳೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆತುಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಇಲ್ಲ.

ಆಭಾಸವೆನ್ನುವುದು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೇ ಆದದ್ದು; ಅದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಯೆ ನಿಂತಿರುವ ಸಂಸಾರವೂ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೇ ಆದದ್ದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲ? ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದು, ದಿಟವಾಗಿ ಇರುವ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆತ್ಮವೆಂಬ ಅರಿವನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವುದು ಸರಿಯಾಗಿಯೆ ಇದೆ.

['ಆಭಾಸ ಏವ ಭೈಷ ಜೀವಃ ಪರಸ್ಯಾತ್ಮನಃ ಜಲಸೂರ್ಯಕಾದಿವತ್ ಪ್ರತಿಪತ್ತವ್ಯಃ | ನ ಸ ಏವ ಸಾಕ್ಷಾತ್, ನಾಪಿ ವಸ್ತುಂತರಂ | ಅತಶ್ಚ ಯಥಾ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ ಜಲಸೂರ್ಯಕೇ ಕಂಪಮಾನೇ ಜಲಸೂರ್ಯಕಾಂತರಂ ಕಂಪತೇ, ಏವಂ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ ಜೀವೇ ಕರ್ಮಫಲಸಂಬಂಧಿನಿ ಜೀವಾಂತರಸ್ಯ ತತ್ ಸಂಬಂಧಃ | ಏವಮಪ್ಯವ್ಯತಿಕರ ಏವ ಕರ್ಮಫಲಯೋಃ |

ಆಭಾಸಸ್ಯ ಚ ಅವಿದ್ಯಾಕೃತತ್ವಾತ್ ತದಾಶ್ರಯಸ್ಯ ಸಂಸಾರಸ್ಯ ಅವಿದ್ಯಾಕೃತತ್ವೋ ಪಪತ್ತಿರಿತಿ | ತದ್ವ್ಯದಾಸೇನ ಚ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಭಾವಸ್ಯೋಪ ದೇಶೋಪಪತ್ತಿಃ | '

ವೇಸೂಭಾ ೨,೩,೫೦]

ನಾಮ-ರೂಪಗಳಿಂದ ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಬೇರ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಹಲವಾರು ಕರ್ತೃ-ಭೋಕ್ತೃಗಳ ಒಕ್ಕೂಟದಂತಿರುವ, ಒಂದೊಂದಕ್ಕೂ ಗೊತ್ತಾದ ದೇಶ ಕಾಲ ನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಒದಗುವ ಕೆಲಸಗಳು ಅನುಭವಗಳು ಇವಕ್ಕೆಲ್ಲ ಅಸರಿಯಾಗಿರುವ, ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದರೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ರಚನೆ ಮತ್ತು ರೂಪಗಳನ್ನು ತಳೆದಿರುವ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಹುಟ್ಟು ಇರುವಿಕೆ, ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಈ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಸರ್ವಶಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತವೆ.

ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಒದಗಿದ ನಾಮರೂಪಗಳೆಂಬ ಉಪಾಧಿಗಳನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಅವನು (ಪರಮಾತ್ಮನು) ಈಶ್ವರನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ; ಮಡಕೆ, ಕುಡಿಕೆ ಮುಂತಾದ್ದರಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿರುವಂತೆ. ಮತ್ತು ಆಕಾಶವು ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವನ್ನು ಆಳುವಂತೆ, ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ನಾಮರೂಪಗಳು ಒದಗಿಸುವ

ಶರೀರ-ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಒಕ್ಕೂಟಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜೀವರುಗಳನ್ನು ಇವನು ವ್ಯವಹಾರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಳುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಅವಿದ್ಯೆಯ ರೂಪದ ಉಪಾಧಿಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಈಶ್ವರನೆನ್ನುತ್ತೇವೆ (ಈಶ್ವರನೆಂದರೆ ಒಡೆಯ, ಅಳುವವನು); ಅವನು ಸರ್ವಜ್ಞ (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿಯುವವನು), ಸರ್ವಶಕ್ತ (ಎಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಯೂ ಇರುವವನು) ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ದಿಟವಾಗಿ, ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ಉಪಾಧಿಗಳೂ ತೊಲಗಿ, ಅತ್ಮನಿಗೆ ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದಾಗ ಅತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಳುವುದು, ಅಳಲ್ಪಡುವುದು, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿಯುವುದು ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರವು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

['ಅವಿದ್ಯಾಕೃತನಾಮರೂಪೋಪಾಧ್ಯನುರೋಧಿ ಈಶ್ವರೋ ಭವತಿ | ವ್ಯೋಮೇವ ಘಟಕರಾದ್ಯನುರೋಧಿ | ನ ಚ ಸ್ವಾತ್ಮಭೂತಾನೇವ ಘಟಾಕಾಶಸ್ಯಾನೀಯಾನ್ ಅವಿದ್ಯಾಪ್ರತ್ಯುಪಸ್ಥಾಪಿತನಾಮರೂಪಕೃತಕಾರ್ಯಕರಣಸಂಘಾತಾನುರೋಧಿನೋ ಜೀವಾಖ್ಯಾನ್ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮನಃ ಪ್ರತಿ ಈಷೈ ವ್ಯವಹಾರವಿಷಯೇ | ತದೇವಮವಿದ್ಯಾತ್ಮಕೋಪಾಧಿಪರಿಚ್ಛೇದಾಪೇಕ್ಷಮೇವ ಈಶ್ವರಸ್ಯ ಈಶ್ವರತ್ವಂ | ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಂ ಸರ್ವಶಕ್ತಿತ್ವಂ ಚ | ನ ಪರಮಾರ್ಥತೋ ವಿದ್ಯಯಾ ಅಪಾಸ್ತಸರ್ವೋಪಾಧಿ ಸ್ವರೂಪೇ ಅತ್ಮನಿ ಈಶ್ವರೀಶಿತ್ವ-ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಃ ಉಪಪದ್ಯತೇ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೨,೧,೧೪]

ಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು (ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುವಂತೆ) ಅಜೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನವೋ, (ವೈಶೇಷಿಕರು ಹೇಳುವಂತೆ) ಅಣುಗಳೋ, (ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುವಂತೆ) ಶೂನ್ಯವೋ, (ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ) ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿರುವ ಜೀವನೊಬ್ಬನೋ ಕಾರಣವಾಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ; ಜಗತ್ತಿನ ಹುಟ್ಟು ಮೊದಲಾದವು ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವಂತೆಯೂ ಇಲ್ಲ.

['ಅಸ್ಯ ಜಗತಃ ನಾಮರೂಪಾಭ್ಯಾಂ ವ್ಯಾಕೃತಸ್ಯ, ಅನೇಕ ಕರ್ತೃ-ಭೋಕ್ತೃಸಂಯುಕ್ತಸ್ಯ, ಪ್ರತಿನಿಯತದೇಶಕಾಲನಿಮಿತ್ತಾಶ್ರಯಸ್ಯ, ಮನಸಾಪ್ಯಚಿಂತ್ಯರಚನಾರೂಪಸ್ಯ, ಜನ್ಮಸ್ಥಿತಿಭಂಗಂ ಯತಃ ಸರ್ವಜ್ಞಾತ್ ಸರ್ವಶಕ್ತಃ ಕಾರಣಾದ್ ಭವತಿ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಃ |

ನ ಯಥೋಕ್ತವಿಶೇಷಣಸ್ಯ ಜಗತಃ ಯಥೋಕ್ತವಿಶೇಷಣಮಿಶ್ವರಂ ಮುಕ್ತಾ

ಅನ್ಯತಃ ಪ್ರಧಾನಾತ್ ಅಚೇತನಾತ್, ಅಣುಭ್ಯಃ, ಅಭಾವಾತ್, ಸಂಸಾರಿಣೋ ವಾ
ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಾದಿ ಸಂಭಾವಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಂ | ನ ಚ ಸ್ವಭಾವತಃ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೧, ೧, ೨]

(೩) ಆತ್ಮೈಕತ್ವವಿದ್ಯೆ

ಎಲ್ಲ ಅನರ್ಥಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಈ ಅಧ್ಯಾಸವೇ (ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಕರ್ತೃ-ಭೋಕ್ತೃ ಎಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ). ಇದನ್ನು ತೊಲಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಎಂಬ ಅರಿವು ಮೂಡಬೇಕು. (ಇದನ್ನು ಆತ್ಮೈಕತ್ವವಿದ್ಯೆಯೆನ್ನುತ್ತಾರೆ). ಇದನ್ನು (ಜನರಿಗೆ) ದೊರಕಿಸಿಕೊಡಲೆಂದೇ ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ಹೊರಟಿವೆ. ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗಿರುವುದೂ ಇದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಈ ಶಾರೀರಕಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತೇವೆ.

['ಅನ್ಯಾನರ್ಥ ಹೇತೋಃ ಪ್ರಹಾಣಾಯ ಆತ್ಮೈಕತ್ವವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಪತ್ತಯೇ ಸರ್ವೇ ವೇದಾಂತಾ ಆರಭ್ಯಂತೇ | ಯಥಾ ಚಾಯಮರ್ಥಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವೇದಾಂತಾನಾಂ ತಥಾ ವಯಮಸ್ಯಾಂ ಶಾರೀರಕಮೀಮಾಂಸಾಯಾಂ ಪ್ರದರ್ಶಯಿಷ್ಯಾಮಃ | '

ಅಭಾ, ಕೊನೆಯ ಭಾಗ]

ಜೀವನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ನಡುವೆ ಭೇದವಿರುವುದು ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದಲೇ; ಅದೇನು ದಿಟವಾದುದಲ್ಲ. ಆಕಾಶದಂತೆ ಅಸಂಗ (ಅವನನ್ನು ಯಾವುದೂ ಮುಟ್ಟಲಾರದು) ಎಂಬುದು ಜೀವನಿಗೂ ಹೊಂದುತ್ತದೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ (೮, ೭, ೮) 'ಕಣ್ಣಿನೊಳಗೆ ಯಾವ ಪುರುಷನು ಕಾಣುವನೋ' ಎಂದು ಮೊದಲುಮಾಡಿಕೊಂಡು 'ಆದೇ ಅಮೃತ (ಸಾವಿಲ್ಲದ್ದು), ಅಭಯ (ಸಂಸಾರದ ಭಯವಿಲ್ಲದ್ದು), ಇದೇ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಉಪದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ... ಶರೀರವೇ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳ ನಂಟನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕಿ 'ಸಂಪ್ರಸಾದ' ವೆಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೆ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಂದು ತೋರಿಸಿ (ಸಂಪ್ರಸಾದವೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ, ಜಾಗ್ರತ್ಸ್ವಪ್ನಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ್ದು), ಅಮೃತ ಮತ್ತು ಅಭಯಸ್ವರೂಪದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯ ಜೀವನಿಲ್ಲ ಎಂದು ಕಾಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

['ಏವಂ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಕೃತ ಏವ ಜೀವ-ಪರಮೇಶ್ವರಯೋರ್ಭೇದೋ, ನ ವಸ್ತುಕೃತಃ | ವ್ಯೋಮವದಸಂಗತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ | ಕುತಶ್ಚೈತದೇವಂ ಪ್ರತಿಪತ್ತವ್ಯಂ? ಯತೋ "ಯ ಏಷೋಕ್ತೀಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ" ಇತ್ಯುಪದಿಶ್ಯ "ಏತದಮೃತಮಭಯಮೇತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ" ಇತ್ಯುಪದಿಶತಿ | ... ಶರೀರಾದ್ಯುಪಾಧಿ ಸಂಬಂಧ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನೇನ ಸಂಪ್ರಸಾದಶಬ್ದೋದಿತಂ ಜೀವಂ ಸ್ವರೂಪಾಪನ್ನಂ ದರ್ಶಯನ್ ನ ಪರಸ್ಮಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಮೃತಾಭಯಸ್ವರೂಪಾದನ್ಯಂ ಜೀವಂ ದರ್ಶಯತಿ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೧,೩,೧೯]

ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಮೊದಲುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜಡಪದಾರ್ಥದವರೆಗೆ ವಸ್ತುಗಳು ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ಇರುವವಲ್ಲ, ಇವೆಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಸಮನಾಗಿ (ನಿರ್ವಿಶೇಷನಾಗಿ) ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆತ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವವನೇ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಮನಾದ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು.

['ಸರ್ವೇಷು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸ್ಥಾವರಾಂತೇಷು ವಿಷಮೇಷು ಸರ್ವಭೂತೇಷು ಸಮಂ ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮೈಕತ್ವವಿಷಯಂ ದರ್ಶನಂ ಜ್ಞಾನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸರ್ವತ್ರಸಮದರ್ಶನಃ | '

ಗೀಭಾ, ೬,೨೯]

ಯಾವನು ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲರ ಆತ್ಮನೆಂದೂ, ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಎಲ್ಲರ ಆದ್ಯನಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವನೋ ಅವನೇ ಆತ್ಮ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ಕಾಣುವವನು. ಅವನಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ಕಾಣದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ಆತ್ಮ ನನ್ನ ಆತ್ಮ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ. ತನ್ನ ಆತ್ಮನೆಂದರೆ ಅವನು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಉಂಟೆ? ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಎಲ್ಲರ ಆತ್ಮವೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ಕಾಣುವವನು.

['ಯಃ .. ವಾಸುದೇವಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಅತ್ಮಾನಂ ಸರ್ವತ್ರ ಸರ್ವಭೂತೇಷು, ಸರ್ವಂ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಭಾತಜಾತಂ ಮಯಿ ಸರ್ವಾತ್ಮನಿ ಪಶ್ಯತಿ, ತಸ್ಯೈವಂ ಆತ್ಮೈಕತ್ವದರ್ಶಿನಃ ಅಹಮಿಶ್ವರಃ ನ.. ಪರೋಕ್ಷತಾಂ ಗಮಿಷ್ಯಾಮಿ | .. ತಸ್ಯ ಚ ಮಮ ಚ ಏಕಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ | ಸ್ವಾಹಿ ನಾಮಾತ್ಮನಃ ಪ್ರಕಾಶ ಏವ ಭವತಿ | ಯಸ್ಯಾಚ್ಚಾಹಮೇವ ಸರ್ವಾತ್ಮೈಕತ್ವದರ್ಶಿ ಇತ್ಯೇತತ್ | '

ಗೀಭಾ, ೬,೩೦]

ನಾನು ಎಲ್ಲರ ಒಳಗಿರುವ ಆತ್ಮನು' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿದೆಯಲ್ಲ? ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಆತ್ಮನೊಬ್ಬ ಇರದಕಾರಣ 'ಅವನು ಒಬ್ಬನೇ, ಎರಡನೆಯವನಿಲ್ಲ', 'ಇದೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮವೇ', 'ಇದೆಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮವೇ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. 'ನಾನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದೇನೆ' ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವುದು ಸರಿಯೆ.

ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮನು (ಎಂದರೆ ಜೀವನು) ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆಯಲ್ಲ ಎಂಬ ಅರಿವನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷದ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಒಮ್ಮತವಿದೆ.

['ಸರ್ವಶ್ರುತಿಷು ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾತ್ಮಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾದಾತ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಚ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಾ ಭಿಧಾಯಕತ್ವಾತ್ 'ಏಷ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ' ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತೇಃ ಪರಮಾತ್ಮವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಸಂಸಾರಿಣೋಽಭಾವಾತ್ 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ', 'ಬ್ರಹ್ಮೈವೇದಂ', 'ಆತ್ಮೈವೇದಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಭ್ಯೋ ಯುಕ್ತಮೇವ ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತೀತ್ಯವಧಾರಯಿತುಂ | (ಸರ್ವವೇದಾಂತೇಷು ಚ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮವೇದ್ಯತ್ವೇ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತ್ಯಹಮಿತಿ, ನ ಬಹಿರ್ವೇದ್ಯತಾ, ಶಬ್ದಾದಿವತ್ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತ್ಯಸೌ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ |)

ಸರ್ವೋಪನಿಷತ್ತು ಹಿ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನೈಕತ್ವಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಧೀಯತ ಇತ್ಯವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಮುಪನಿಷದ್ವಾದಿನಾಂ | '

ಬೃಭಾ, ೨,೧,೨೦]

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ, ಸಮುದ್ರವು ನೀರು. ಸಮುದ್ರ ವಿಕಾರ ಹೊಂದಿ ಅಲೆಯಾದಾಗ, ನೊರೆಯಾದಾಗ, ತೆರೆಯಾದಾಗ, ಗುಳ್ಳೆಯಾದಾಗ ಅವೆಲ್ಲವೂ ನೀರೇ; ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಬೇರೆಯೇನು ಅಲ್ಲ. ಆದರೆ ಒಂದರಿಂದ ಒಂದು ಬೇರ್ಪಡುವುದು, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರ ಕಾಣುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೆ? ನೀರಿನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕಿಂತ ಇವೆಲ್ಲ ಬೇರೆಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಸಮುದ್ರದ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದಾಗುವುದು ಎಂಬುದೇನು ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದಾಗದೆ ಇದ್ದರೂ ಸಮುದ್ರದ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕಿಂತ ಹೊರತಾದುದಂತೂ ಅಲ್ಲ.

ಭೋಕ್ತೃವೆಂದರೆ ಚೇತನವಾದ ಶಾರೀರನು (ಜೀವನು); ಭೋಗ್ಯವೆಂದರೆ

ಹೊರಗಣ ವಿಷಯಗಳು, ಇಂದ್ರಿಯಗ್ರಾಹ್ಯವಾದುವು. ದೇವದತ್ತ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು, ಭೋಕ್ತೃಃ; ಅವನು ತಿನ್ನುವ ಅನ್ನ ಭೋಗ್ಯ. ಭೋಕ್ತೃ-ಭೋಗ್ಯ ಎಂಬ ವಿಭಾಗ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಭಾಗವನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಭೋಕ್ತೃ-ಭೋಗ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಭೋಕ್ತೃವು ಭೋಗ್ಯವಾಗಬಹುದು, ಭೋಗ್ಯವು ಭೋಕ್ತೃವಾಗಬಹುದು; ಎರಡಕ್ಕೂ ಮೂಲ ಕಾರಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಅವು ಬೇರೆಯಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ, ಇವೆರಡರ ಸ್ವರೂಪವೂ ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದಾಗಬಹುದು. ಭೋಕ್ತೃ-ಭೋಗ್ಯಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದರೂ (ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದಾಗದಿದ್ದರೂ) ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆಯಿಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

['ಏವಂ ಲೋಕೇ ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ | ತಥಾ ಹಿ | ಸಮುದ್ರಾದುದಕಾತ್ಮನೋ ನನ್ಯತ್ವೇಪಿ ತದ್ವಿಕಾರಾಣಾಂ ಘೇನ-ವೀಚೀ-ತರಂಗ-ಬುದ್ಬದಾದೀನಾಂ ಇತರೇತರ ವಿಭಾಗಃ ಇತರೇತರ ಸಂಶ್ಲೇಷಶ್ಚ ವ್ಯವಹಾರಃ ಉಪಲಭ್ಯತೇ | ನ ಚ ಸಮುದ್ರಾದುದಕಾತ್ಮನೋ ನನ್ಯತ್ವೇಪಿ ತದ್ವಿಕಾರಾಣಾಂ ಘೇನತರಂಗಾದೀನಾ ಮಿತರೇತರಭಾವಾಪತ್ತಿರ್ಭವತಿ | ನ ಚ ತೇಷಾಮಿತರೇತರಭಾವಾನಾಪತ್ತಾವಪಿ ಸಮುದ್ರಾತ್ಮನೋ ನನ್ಯತ್ವಂ ಭವತಿ |

ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಕ್ತೆಯಿಂದ ಭೋಕ್ತೃ-ಭೋಗ್ಯವಿಭಾಗೋ ಲೋಕೇ | ಭೋಕ್ತಾ ಚೇತನಃ ಶಾರೀರಃ | ಭೋಗ್ಯಾಃ ಶಬ್ದಾದಯೋ ವಿಷಯಾ ಇತಿ | ಯಥಾ ಭೋಕ್ತಾ ದೇವದತ್ತಃ, ಭೋಜ್ಯ ಓದನ ಇತಿ | ನ ಚಾಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಯ ವಿಭಾಗಸ್ಯ ಬಾಧನಂ ಯುಕ್ತಂ | ತಸ್ಯ ಚ ವಿಭಾಗಸ್ಯ ಅಭಾವಃ ಪ್ರಸಚ್ಛೇತ ಯದಿ ಭೋಕ್ತಾ ಭೋಗ್ಯಭಾವಮಾಪದ್ಯೇತ, ಭೋಗ್ಯಂ ವಾ ಭೋಕ್ತೃಭಾವಂ | ತಯೋಶ್ಚ ಇತರೇತರಭಾವಾಪತ್ತಿಃ ಪರಮಕಾರಣಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ನನ್ಯತ್ವಾತ್ ಪ್ರಸಚ್ಛೇತ |

ನ ಚ ಭೋಕ್ತೃ-ಭೋಗ್ಯಯೋರಿತರೇತರಭಾವಾಪತ್ತಿರ್ನ ಚ ಪರಸ್ಯಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ನನ್ಯತ್ವಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ | '

ವೇಸೂಭಾ ೨,೧,೧೩]

ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಒದಗಿಬಂದಿರುವ, ದಿಟವಲ್ಲದ ಜೀವವೆಂಬ ರೂಪವು ಕರ್ತೃ, ಭೋಕ್ತೃ, ರಾಗ, ದ್ವೇಷ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಕದಡಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಅನೇಕ ಅನರ್ಥಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ್ದು; ಅದರಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟಂತೆ, ಪಾಪದ ಸೋಂಕೂ ಇಲ್ಲದವನು ಈ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪವು ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ

ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ನಸುಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ತೋರಿಕೊಂಡ ಹಾವು ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಗುವಂತೆ (ಜೀವವೆಂಬ ರೂಪವೂ ಪರಮಾರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ).

ನಿತ್ಯ-ಶುದ್ಧ-ಬುದ್ಧ-ಮುಕ್ತಸ್ವಭಾವದ, ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯನಾದ, ಅಸಂಗನಾದ (ವ್ಯವಹಾರದ ಯಾವ ಅಂಟೂ ಇರದ) ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವ ಜೀವವೆಂಬ ರೂಪವು, ಆಕಾರದ ತಳದಲ್ಲಿ ಕೊಳೆಯಿರುವಂತೆ ಹೇಗೆ ಕಾಣುವುದೋ ಹಾಗೆ ಕಲ್ಪಿತವಾದುದು. ಅದನ್ನು ಆತ್ಮ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ('ತತ್ತ್ವಮಸಿ' 'ನೇಹ ನಾನಾಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿ), ಇಬ್ಬರು ಆತ್ಮರಿಲ್ಲ ಎಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಧಿಸುವ ವಾದಗಳಿಂದಲೂ ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತೇವೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನು ಜೀವನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದವನು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಟ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದವನು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಹೊರಡುವುದಿಲ್ಲ; ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜೀವಭೇದವು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಒದಗಿಬಂದದ್ದಷ್ಟೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಆಸರೆಗಿಂತ ಅದರ ಮೇಲೆ ತೋರಿಕೊಂಡದ್ದು ಬೇರೆಯೇ ಆದರೂ, ತೋರಿಕೊಂಡದ್ದು ಆಸರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರಲಾರದು ಎಂದು ಭಾವ)

['ಅವಿದ್ಯಾಪ್ರತ್ಯುಪಸ್ಥಾಪಿತಂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಂ ಜೈವಂ ರೂಪಂ ಕರ್ತೃ-
ಭೋಕ್ತೃ-ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿ-ಕಲುಷಿತಮನೇಕಾನರ್ಥಯೋಗಿ ತದ್ವಿಪರೀತಮಪಹತಪಾಪ್ಯ
ತ್ವಾದಿಗುಣಕಂ ಪಾರಮೇಶ್ವರಂ ಸ್ವರೂಪಂ ವಿದ್ಯಯಾ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ, ಸರ್ಪಾದಿ
ವಿಲಯನೇನೇವ ರಚ್ಛಾದೀನ್ |

... ನಿತ್ಯ-ಶುದ್ಧ-ಬುದ್ಧ-ಮುಕ್ತಸ್ವಭಾವೇ ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯೇ ಏಕಸ್ಮಿನ್ನಸಂಗೇ
ಪರಮಾತ್ಮನಿ ತದ್ವಿಪರೀತಂ ಜೈವಂ ರೂಪಂ ವ್ಯೋಮ್ನಿವ ತಲಮಲಾದಿ ಪರಿಕಲ್ಪಿತಂ
| ತದಾತ್ಮೈ ಕತ್ವತಿಪಾದನಪರ್ಮಾರ್ಥೈರ್ನ್ಯಾಯೋಪೇತೈರ್ದ್ವೈತವಾದ ಪ್ರತಿಷೇಧೃಶ್ಚಾ
ಪನೇಷ್ಯಾಮಿತಿ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಜೀವಾದನ್ಯತ್ವಂ ದ್ರಢಯತಿ | ಜೀವಸ್ಯ ತು ನ
ಪರಸ್ಯಾದನ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪಿಪಾದಯಿಷ್ಯತಿ, ಕಿಂತು ಅನುವದತ್ಯೇವ ಅವಿದ್ಯಾಕಲ್ಪಿತಂ
ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಜೀವಭೇದಂ | '

ಮೇಸೂಭಾ, ೧, ೩, ೧೯]

ಆತ್ಮ ಒಂದು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರಮಾಣ ಕಟ್ಟಿಕಡೆಯದು; ಅದನ್ನು ಮೀರಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದದ್ದು ಏನೂ ಇರದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕು'

ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಒಡನೆಯ 'ಯಾವ ಯಾಗವನ್ನು?', 'ಯಾರು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು?', 'ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕು?' ಎಂಬೀ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಹೊರಡುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲದರ ಅತ್ಯವೂ ಒಂದೇ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವ 'ಅದು ನೀನೇ', 'ನಾನೇ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಮುಂತಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಮೇಲೆ, ಮತ್ತೆ ಏನನ್ನಾದರೂ ಕೇಳುವುದಿದೆಯೇ? ಅತ್ಯ ಒಂದೆಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಾದಮೇಲೆ ಮತ್ತೇನು ವಿಚಾರವೂ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ; ಕೇಳುವುದು ಹೇಗೆ?

ಇಂಥ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಒದಗುವುದೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಇವನ (ಉಪದೇಶವನ್ನು) ತಿಳಿದುಕೊಂಡನೆ'ದು (ಭಾಂ, ೬, ೧೬, ೩) ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳು ಹಲವಿವೆ. ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ತಿಳಿಯಲು ನೆರವಾಗುವಂಥ ಶ್ರವಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳನ್ನೂ ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ; ವೇದಾನುವಚನಗಳೂ ಇವೆ. ಮತ್ತೆ ಈ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ್ದು ಎಂದಾಗಲಿ ಬರಿಯ ಭ್ರಮೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆ ತೊಲಗುವುದೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಈ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವ ಮತ್ತೊಂದು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯೂ ಬರಲಾರದು.

[...ಅಂತ್ಯಮಿದಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ಅತ್ಮೈಕತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದಕಂ ನಾತಃಪರಂ ಕಿಂಚಿದಾಕಾಂಕ್ಷ್ಯಮಸ್ತಿ | ಲೋಕೇ "ಯಜೇತ" ಇತ್ಯುಕ್ತೇ "ಕಿಂ?" "ಕೇನ?", "ಕಥಂ?" ಇತ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷ್ಯತೇ, ನೈವಂ "ತತ್ತ್ವಮಸಿ", "ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ" ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಕಿಂಚಿದನ್ಯದಾಕಾಂಕ್ಷ್ಯಮಸ್ತಿ | ಸರ್ವಾತ್ಮೈಕತ್ವವಿಷಯತ್ವಾವಗತೇ | ಸತಿ ಹ್ಯನ್ಯಸ್ಮಿನ್ನವಶಿಷ್ಯಮಾಣ್ಯಾರ್ಥೇ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ ಸ್ಯಾತ್ | ನ ತು ಅತ್ಮೈಕತ್ವವ್ಯತಿರೇಕೇಣಾವಶಿಷ್ಯಮಾಣಃ ಅನ್ಯೋಽರ್ಥೋಽಸ್ತಿ ಯ ಆಕಾಂಕ್ಷ್ಯೇತ

ನ ಚೇಯಮವಗತಿನೋತ್ಪದ್ಯತೇ ಇತಿ ಶಕ್ಯಂ ವಹುಂ | "ತದ್ವಾಸ್ಯ ವಿಜಙ್ಞಿ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ | ಅವಗತಿಸಾಧನಾನಾಂ ಚ ಶ್ರವಣಾದಿನಾಂ ವೇದಾನುವಚನಾದಿನಾಂ ಚ ವಿಧಾನಾತ್ | ನ ಚೇಯಮವಗತೀರನರ್ಥಿಕಾ ಭ್ರಾಂತಿರ್ವಾ ಇತಿ ಶಕ್ಯಂ ವಹುಂ | ಅವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಿಫಲದರ್ಶನಾತ್ | ಬಾಧಕಜ್ಞಾನಾಂತರಾಭಾವಾಚ್ಚ | '

ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನೂ (ಎಂದರೆ ಜೀವನೂ) ಈಶ್ವರನೂ ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವವೆಂಬುದು ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

['ಕ್ಷೇತ್ರಾಚ್ಚೈಶ್ವರೈಕತ್ವಂ ಸರ್ವೋಪನಿಷತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ...']

ಗೀಭಾ, ೪, ೩೩]

ಈ ಮರವಾದರೋ ಮೇಲೆ ಬೇರು, ಕೆಳಗೆ ರೆಂಬೆಗಳಿರುವ ಅಶ್ವತ್ಥ; ಅದರ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಅವ್ಯಕ್ತದಿಂದ. ಅದನ್ನೇ ಕ್ಷೇತ್ರವೆನ್ನುವುದು. ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಫಲಗಳಿಗೂ ಅದು ಅಶ್ರಯವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಎರಡು ಹಕ್ಕಿಗಳೆಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆ, ಕಾಮ, ಕರ್ಮ, ವಾಸನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಆಸರೆಯಾದ ಶರೀರವಿರುವ ಅತ್ಮ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ಇವರು ... ಈ ಬಗೆಯ ಶರೀರವೆಂಬ ಮರದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನೆನಿಸಿಕೊಂಡ, ಭೋಕ್ತೃವಾದ ಹಕ್ಕಿಯೆಂಬ ಜೀವನು ಅವಿದ್ಯೆ, ಕಾಮ, ಕರ್ಮ, ಫಲ, ರಾಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಭಾರದಿಂದ ಜಗ್ಗಿ, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸೋರೆಬುಡೆಯು ನೀರೊಳಗೆ ಮುಳುಗುವಂತೆ ಮುಳುಗಿ, ಎಂದರೆ ದೇಹವೇ ಅತ್ಮವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ 'ಈ ನಾನು ಇಂಥವನ ಮಗ' ಮೊದಲಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ, ಸಾಯುತ್ತಾನೆ, ತನ್ನ ನೆಂಟರಿಷ್ಟರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ, ಅವರನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ಹೀಗಿರಲಾಗಿ) ... ಯಾವಾಗ ತನಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ, ಮರದ ಉಪಾಧಿಯೆಂಬ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟ ಅಸಂಸಾರಿಯಾದ, ಈಶ್ವರನನ್ನು ನೋಡಿ... ಎಲ್ಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಈ ನಾನೇ ಅತ್ಮನಾದವನು, ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಸಮನಾದವನು, ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಇರುವವನು; ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಬೇರ್ಪಟ್ಟ ಯಾವನೋ ಬೇರೆಯು ಮಾಯಾತ್ಮನು ತಾನಲ್ಲ.... ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನೋ ಆಗ ಈ ಎಲ್ಲ ದುಃಖಗಳ ಸಾಗರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಕೃತಕೃತ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

['ಅಯಂ ಹಿ ವೈಕ್ಷಃ ಉದ್ಧೃಮೂಲೋ ವಾಕ್ಶಾಖೋ ಶ್ವತೋ ವೈಕ್ತಮೂಲ ಪ್ರಭವಃ ಕ್ಷೇತ್ರಸಂಜ್ಞಕಃ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಕರ್ಮಫಲಾಶ್ರಯಃ | ತಂ ಪರಿಷ್ಪಕ್ತವಂತೌ ಸುಪರ್ಣಾವಿವ ಅವಿದ್ಯಾಕಾಮಕರ್ಮವಾಸನಾಶ್ರಯ ಲಿಂಗೋಪಾಧ್ಯಾ ತೈಶ್ವರೌ | ... ತತ್ತ್ವಂ ಸತಿ ಸಮಾನೇ ವೈಕ್ಷೇ ಯಥೋಕ್ತೇ ಶರೀರೇ ಭೋಕ್ತಾ ಜೀವೋ ಅವಿದ್ಯಾಕಾಮ ಕರ್ಮಫಲರಾಗಾದಿಗುರುಭಾರಾಕ್ರಾಂತೋ ಅಲಾಬುರಿವ ಸಮುದ್ರೇ ಜಲೇ ನಿಮಗ್ನೋ ನಿಶ್ಚಯೇನ ದೇಹಾತ್ಮಭಾವಾಪನ್ನೋ

ಯಮೇವಾಹಮಮುಷ್ಯ ಪುತ್ರಃ.... ಇತಿ ಜಾಯತೇ ಮ್ರಿಯತೇ, ಸಂಯುಜ್ಯತೇ
ವಿಯುಜ್ಯತೇ ಚ ಸಂಬಂಧಿಬಾಂಧವೈಃ | ... ಯಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲೇ ಪಶ್ಯತಿ ಅನ್ಯಂ
ವೃಕ್ಷೋಪಾಧಿಲಕ್ಷಣಾದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಈಶಂ ಅಸಂಸಾರಿಣಂ... ಸರ್ವಸ್ಯ
ಜಗತ್ಯೋಯಮಹಮಸ್ಮಾತ್ಯತ್ಯಾ, ಸರ್ವಸ್ಯ ಸಮಃ, ಸರ್ವಭೂತಸ್ಥೋ ನೇತರೋ
ಅವಿದ್ಯಾಜನಿತೋಪಾಧಿಪರಿಚ್ಛಿನ್ನೋ ಮಾಯಾತ್ಮತೀ ... ತದಾ
ಸರ್ವಸ್ಯಾಚೋಕ್ತಸಾಗರಾದ್ವಿಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ, ಕೃತಕೃತ್ಯೋ ಭವತ್ಯರ್ಥಃ | '

ಮುಂಭಾ, ೩,೧,೨]

ಈ ಮರದ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ ಜೀವ (ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಃ); ಶರೀರವೆಂಬ
ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು, ಇವನು ಮರವನ್ನೇರಿ (ಎಂದರೆ ಶರೀರವನ್ನು
ಹೊಂದಿ) ಕರ್ಮದಿಂದ ಒದಗಿದ ಸುಖ-ದುಃಖರೂಪವಾದ ಹಣ್ಣನ್ನು ... ತಿನ್ನುತ್ತಾನೆ,
ಅವಿವೇಕದಿಂದ. ಹಣ್ಣನ್ನು ತಿನ್ನದೆ ಇರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಹಕ್ಕಿಯೆಂದರೆ ಜೀವನಿಂತ
ಬೇರೆಯಾದ ಈಶ್ವರ; ಅವನ ಸ್ವಭಾವ ನಿತ್ಯ-ಶುದ್ಧ-ಬುದ್ಧ-ಮುಕ್ತವಾದುದು.
ಅವನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿಯುವವನು; ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಅವನ ಉಪಾಧಿಗಳೇ.
ಅವನು ಎರಡನ್ನೂ, ಎಂದರೆ ಭೋಜ್ಯವಾದ ಹಣ್ಣನ್ನೂ (ಕರ್ಮಫಲ) ಭೋಕ್ತೃವಾದ
ಹಕ್ಕಿಯನ್ನೂ (ಜೀವ) ಪ್ರೇರಿಸುವವನು. ಅವನಿಂದ ಒದಗುವ ಪ್ರೇರಣೆಯಾದರೂ
ಎಂದೆಂದೂ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಇರೋಣಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ.

['ತಯೋಃ ಪರಿಷ್ಪಕ್ತಯೋರನ್ಯಃ ಏಕಃ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಃ, ಲಿಂಗೋಪಾಧಿಃ |
ವೃಕ್ಷಮಾಶ್ರಿತಃ ಪಿಪ್ಪಲಂ ಕರ್ಮನಿಷ್ಪನ್ನಂ ಸುಖದುಃಖಲಕ್ಷಣಂ ಫಲಂಭಕ್ಷಯತಿ,
ಉಪಭುಂಕ್ತೇ, ಅವಿವೇಕತಃ | ಅನಶ್ನನ್ ಅನ್ಯಃ ಇತರಃ ಈಶ್ವರಃ ನಿತ್ಯ-ಶುದ್ಧ-
ಮುಕ್ತ-ಸ್ವಭಾವಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವಸತ್ತ್ವೋಪಾಧಿರೀಶ್ವರೋ ವಾ | ಪ್ರೇರಯಿತಾ
ಹ್ಯಸೌ ಉಭಯೋಃ ಭೋಜ್ಯ-ಭೋಕ್ತೃಃ ನಿತ್ಯಸಾಕ್ಷಿತ್ವಸತ್ತಾಮಾತ್ರೇಣ | '

ಮುಂಭಾ, ೩,೧,೧]

ಆತ್ಮನು 'ನಾನು'ಎಂಬ ಅರಿವಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೇ
ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲವೆ ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾರು ನಾನೆಂಬ ಅರಿವಿಗೆ
ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೋ (ಅವಿದ್ಯಾಕಲ್ಪಿತನಾದ ಆತ್ಮ) ಅವನಿಗೂ ಆತ್ಮನು
ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಆಗಲೇ ಹೇಳಿದೆ. ನಾನೆಂಬ ಅರಿವಿಗೆ ವಿಷಯನಾಗಿರುವವನು
ಕರ್ತೃವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ; ಅವನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಅವನಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಇರುವವನು

ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಇದ್ದಾನೆ, ಒಬ್ಬನೆ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪುರುಷನೆ ಎಲ್ಲರ ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನು ವೇದದ ವಿಧಿಕಾಂಡದಲ್ಲೇ ಆಗಲಿ, ತರ್ಕದಲ್ಲೇ ಆಗಲಿ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದು (ಮೀಮಾಂಸಕರೂ ತಾರ್ಕಿಕರೂ ಆತ್ಮನನ್ನು ನಾನೆಂಬ ಅರಿವಿಗೆ ಗೋಚರನಾದವನು ಎಂದಷ್ಟೆ ಬಗೆಯುತ್ತಾರೆ.) .. ಅವನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ (ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ) ಆತ್ಮನೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಹಿಡಿಯಲೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ಬಿಡಲೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಎಂದರೆ ವಿಧಿಗೆ ವಿಷಯನಲ್ಲ). ವಿಕಾರಗಳಿರುವ ಎಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾದರೂ ಅವನೊಬ್ಬ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು ಪುರುಷನಲ್ಲಿರದುದರಿಂದ ಅವನು ಅವಿನಾಶಿ. ವಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು ಅವನಲ್ಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ಅವನು ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯ. ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವನ ಸ್ವಭಾವ ನಿತ್ಯ, ಶುದ್ಧ, ಬುದ್ಧ, ಮುಕ್ತ.

['ನನ್ವಾತ್ಮಾ ಅಹಂಪ್ರತ್ಯಯವಿಷಯತ್ವಾದುಪನಿಷತ್ತ್ವೇವ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ ಇತ್ಯನುಪಪನ್ನಂ? ನ | ತತ್ಸಾಕ್ಷಿತ್ವೇನ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ನ ಹ್ಯಹಂಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಷಯಕರ್ತೃವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ತತ್ಸಾಕ್ಷೀ ಸರ್ವಭೂತಸ್ತಃ, ಸಮಃ, ಏಕಃ, ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯಃ ಪುರುಷಃ ವಿಧಿಕಾಂಡೇ ತರ್ಕಸಮಯೇ ವಾ ಕೇನಚಿದಧಿಗತಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾತ್ಮಾ | ... ಆತ್ಮತ್ವಾದೇವ ಚ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನ ಹೇಯಃ | ನಾಪ್ಯಪಾದೇಯಃ | ಸರ್ವಂ ಹಿ ವಿನಶ್ಯತ್ ವಿಕಾರಜಾತಂ ಪುರುಷಾಂತಂ ವಿನಶ್ಯತಿ | ಪುರುಷೋ ವಿನಾಶಹೇತ್ವಭಾವಾದವಿನಾಶೀ | ವಿಕ್ರಿಯಾಹೇತ್ವಭಾವಾಚ್ಚ ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯಃ | ಅತಃ ಏವ ನಿತ್ಯಶುದ್ಧಬುದ್ಧಮುಕ್ತಸ್ವಭಾವಃ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೧,೧,೪]

ದೀಪದ ಬೆಳಕು ಹೊರಗಣ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಬೆಳಗುತ್ತದೆ (ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ); ಆದರೆ ದೀಪ ತನ್ನನ್ನು ತಾನೆ ಬೆಳಗಲಾರದು; ತನ್ನನ್ನು ಬೆಳಗಲು ಬೇರೊಂದು ಬೆಳಕನ್ನು (ಎಂದರೆ ಅರಿವನ್ನು) ಅದು ಅವಲಂಬಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವದಿಂದ ಎಲ್ಲ ಅರಿವುಗಳು ಒದಗಿದರೂ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಅರಿವು ಇದ್ದೇ ಇರಬೇಕು; ಇದು ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯವಾದುದು. ಇದನ್ನೇ ಸಾಕ್ಷಿಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಸರಿಯಾದ ನಿಲುವು.

['... ಯಥಾ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇನೈವ ಗ್ರಾಹಕೇಣ ಬಾಹ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರದೀಪಾನಾಂ ಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಂ ದೃಷ್ಟಂ, ತಥಾ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯಾಪಿ ಚೈತನ್ಯಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಾತ್ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವೇ

ಸತ್ಯಪಿ ಪ್ರದೀಪವತ್ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಚೈತನ್ಯಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ಕಲ್ಪಯಿತುಂ, ನ
ತ್ವನ್ಯಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಂ । '

ಬೃಭಾ, ೪, ೩, ೭]

(೪) ಬಂಧ-ಮೋಕ್ಷ

ಮುಕ್ತಾತ್ಮರಿಗೆ ಸಂಸಾರ, ಸಂಸಾರಿತ್ವ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಎಲ್ಲ
ಆತ್ಮವಾದಿಗಳೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. (ಸಂಸಾರ, ಸಂಸಾರಿತ್ವವೆಂದಿರುವುದು ಬಂಧಾವಸ್ಥೆ).
ಆದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅವಸ್ಥೆಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಆತ್ಮನಿಗೆ
ಬಂಧಾವಸ್ಥೆ, ಮುಕ್ತಾವಸ್ಥೆ ಎಂಬೆರಡು ಇವೆ ಎಂದರೆ ಅವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಬೇಕು, ಅಥವಾ
ಒಂದಾದಮೇಲೊಂದು (ಕ್ರಮವಾಗಿ) ಬರಬೇಕು. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದಂತೂ ಆಗದು;
ಅವೆರಡೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೆ? ಒಂದಾದಮೇಲೊಂದು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ,
ಬರುವುದಕ್ಕೊಂದು ನಿಮಿತ್ತವಿರಬೇಕು, ಇಲ್ಲವೇ ನಿಮಿತ್ತ ಇಲ್ಲದಿರಬೇಕು. ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದೆ
ಬಂಧವಿದೆ ಎಂದರೆ ಅದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದಾಯಿತು; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು
ಹೋಗುವುದು ಹೇಗೆ? ಮೋಕ್ಷವಿರದು ಎಂದಾಯಿತು ! ಬಂಧಕ್ಕಾಗಲಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಲಿ
ನಿಮಿತ್ತವಿದೆ ಎಂದರೆ ಬಂಧ-ಮೋಕ್ಷಗಳು ದಿಟವಲ್ಲ, ತಾವಾಗಿ ಇರುವಂಥವಲ್ಲ
ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ! ಬಂಧವು ದಿಟವಾಗಿ ಇದೆ ಎಂದಿದ್ದರೆ ತಾನೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ
ಯತ್ನಿಸುವುದು? ಮೋಕ್ಷದ ಆಗತ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವವರಿಗೆ ಬಂಧವು ದಿಟವಾದುದಲ್ಲ
ಎನ್ನುವುದು ಸಲ್ಲದು.

ಇನ್ನು ಒಂದಾದಮೇಲೊಂದು ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ಬಂಧವೇ ಮೊದಲು,
ಅನಂತರ ಮೋಕ್ಷ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಷ್ಟೆ? ಹೀಗೆನ್ನುವಾಗ ಬಂಧವು ಅನಾದಿ-
ಯಿಂದ ಇದ್ದದ್ದು, ಅಂತವೇನೋ ಅದಕ್ಕೆ ಇದೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದು
(ಅನಾದಿಯಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತವಿರುವುದು) ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು. ಹೀಗೆಯೇ
ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಅವಸ್ಥೆಗೂ ಅದಿಯಿದೆ, ಅಂತವಿಲ್ಲ ಎಂದರೂ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಾಗುತ್ತದೆ.
ಮೇಲಾಗಿ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅನಂತರ ಇನ್ನೊಂದು ಅವಸ್ಥೆಗೆ
ಹೋದರೆ ಅದು (ಆತ್ಮವು) ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ? ಆದ್ದರಿಂದ, ಆತ್ಮ
ಅನಿತ್ಯವೆಂಬ ದೋಷವನ್ನು ತೊಲಗಿಸಲು ಬಂಧಾವಸ್ಥೆ ಮುಕ್ತಾವಸ್ಥೆಗಳ ನಡುವೆ
ಭೇದವಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು? ಈ

ಸಮಸ್ಯೆ ಯಾವ ವಾದದವರಿಗಾದರೂ ಇದ್ದದ್ದೇ.

(ಬಂಧಾವಸ್ಥೆಯು ಅವಿದ್ಯಾಕೃತವಾದುದು; ಪರಮಾರ್ಥವಲ್ಲ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ)

[ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಹಿ ಸಂಸಾರ-ಸಂಸಾರಿತ್ವವ್ಯವಹಾರಾಭಾವಃ ಸರ್ವೇರೇವಾತ್ಮ ವಾದಿಭಿರಿಷ್ಯತೇ | ... ಆತ್ಮನಃ ಅವಸ್ಥಾಭೇದವತ್ತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇಃ | ಯದಿ ತಾವದಾತ್ಮನಃ ಬಂಧ-ಮುಕ್ತಾವಸ್ಥೇ ಯುಗಪತ್ ಸ್ಯಾತಾಂ, ಕ್ರಮೇಣ ವಾ | ಯುಗಪತ್ತಾವದ್ವಿರೋಧಾನ್ವ ಸಂಭವತಿ | ... ಕ್ರಮಭಾವಿತ್ಯೇ ಚ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವಂ ಸನಿಮಿತ್ತತ್ವಂ ವಾ | ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವೇ ಅನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಂಗಃ | ಸನಿಮಿತ್ತತ್ವೇ ಚ ಸ್ವತಃ ಅಭಾವಾತ್ ಅಪರಮಾರ್ಥತ್ವಪ್ರಸಂಗಃ | ತಥಾ ಚ ಸತ್ಯಭೃಷಗ ಮಹಾನಿಃ |

ಕಿಂಚಿ ಬಂಧ-ಮುಕ್ತಾವಸ್ಥಯೋಃ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯನಿರೂಪಣಾಯಾಂ ಬಂಧಾವಸ್ಥಾ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಕಲ್ಪ್ಯಾ, ಅನಾದಿಮತೀ, ಅಂತಮತೀ ಚ | ತಚ್ಚ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧಂ | ತಥಾ ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥಾ ಅದಿಮತೀ ಅನಂತಾ ಚ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧೈವ ಅಭೃಷಗಮ್ಯತೇ | ನ ಚ ಅವಸ್ಥಾವತಃ ಅವಸ್ಥಾಂತರಂ ಗಚ್ಛತಃ ನಿತ್ಯತ್ವಮುಪಪಾದಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಂ | ಅಥ ಅನಿತ್ಯದೋಷಪರಿಹಾರಾಯ ಬಂಧಮುಕ್ತಾವಸ್ಥಾಭೇದೋ ನ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ | ಅತಃ ದ್ವೈತಿನಾಮಪಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾನರ್ಥಕ್ಕಾದಿದೋಷಃ ಅಪರಿಹಾರ್ಯ ಏವ ಇತಿ ಸಮಾನತ್ವಾತ್ ನ ಅದ್ವೈತವಾದಿನಾ ಪರಿಹರ್ತವ್ಯೋ ದೋಷಃ |

(..ಅವಿದ್ಯಾಕೃತತ್ವಾದ್ ಬಂಧಾವಸ್ಥಾಯಾಶ್ಚ ಆತ್ಮನೋ ಪರಮಾರ್ಥತ್ವೇ ...)

ಗೀಭಾ, ೧೩,೨]

ಶರೀರ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ, ವಿಷಯಗಳ ಅರಿವು ಇವುಗಳ ಸಂತಾನವು, 'ನಾನು' ಎಂಬ ಭಾವನೆಯ ನಂಟಿದ್ದು ಅದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನದ ಬೀಜವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇರುವ ಅರಿವಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ಆತ್ಮನ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯವಿಜ್ಞಾನದಿಂದ (ದಿಟವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿಯುವುದರಿಂದ) ಇವೆಲ್ಲ ತೊಲಗಿಹೋಗಿ, ಅಜ್ಞಾನದ ಬೀಜವು ನಾಶವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ; ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಬಂಧವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಎರಡಕ್ಕೂ ಆತ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಸರೆ.

[ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ-ಮನೋ-ಬುದ್ಧಿ-ವಿಷಯೇನಾಸಂತಾನಸ್ಯ ಅಹಂಕಾರ

ಸಂಬಂಧಾಜ್ಞಾನಬೀಜಸ್ಯ ನಿತ್ಯವಿಜ್ಞಾನಾನ್ಯನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಆತ್ಮತತ್ತ್ವ ಯಥಾತ್ಮ್ಯ
ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವಿನಿವೃತ್ತಾವಜ್ಞಾನಬೀಜಸ್ಯ ವಿಚ್ಛೇದ ಆತ್ಮನೋ ಮೋಕ್ಷಸಂಜ್ಞಾ ।
ವಿಪರ್ಯಯೇ ಚ ಬಂಧಸಂಜ್ಞಾ । ಸ್ವರೂಪಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾದುಭಯೋಃ ।

ಕೇಭಾ, ೩,೧]

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೆಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಯು ತೊಲಗಿಹೋಗುವುದು; ಅದರಿಂದಾಗಿ ಸಂಸಾರವು ಕಟ್ಟಕಡೆಯದಾಗಿ ಮುಗಿದು ಹೋಗುವುದು... ಬ್ರಹ್ಮನು ಆತ್ಮನೇ (ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ದಿಟವಾದ ಸ್ವರೂಪವೇ) ಆಗಿದ್ದರೂ ಅವಿದ್ಯೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನಾವು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಇರುವಂತೆಯೇ. ವಿದ್ಯೆ ಒದಗಿತೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಂತೆ. ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವ ವಿದ್ಯೆ ಎಲ್ಲದರ ಆತ್ಮನಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ನಮ್ಮ ಆತ್ಮ ಎಂದು ಕಾಣುವುದು (ಇರುವುದನ್ನೆ ಕಾಣುವುದು; ಇಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಲ್ಲ); ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಂಬುದೂ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಇರುವುದು, ಕಾಣುವುದನ್ನು, ಕಾಣದೆ ಇರುವುದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತವೆ.

['ಪ್ರಯೋಜನಂ ಚಾಸ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾ ಅವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಿಃ । ತತಶ್ಚಾತ್ಮಂತಿಕಃ ಸಂಸಾರಾಭಾವಃ । ... ಅವಿದ್ಯಾಯಾ ಆತ್ಮಭೂತಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಾನಾಪ್ತಂ ಸ್ಯಾತ್ । ... ತಸ್ಯೈವ ವಿದ್ಯಯಾ ಆಪ್ತಿಯಥಾ ತಥಾ ಶ್ರುತ್ಯಪದಿಷ್ಟಸ್ಯ ಸರ್ವಾತ್ಮಬ್ರಹ್ಮಣ ಆತ್ಮತ್ವದರ್ಶನೇನ ವಿದ್ಯಯಾ ತದಾಪ್ತಿರುಪಪದ್ಯತ ಏವ ।

ದರ್ಶನಾದರ್ಶನಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಅಪ್ತ್ಯನಪ್ತ್ಯೋಃ ।

ತೈಭಾ, ೨,೧]

ಮೋಕ್ಷವೆಂದರೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದು, ನಿತ್ಯವಾದುದು.... ಅವಿದ್ಯೆಯ ಮೋಷವಿದ್ದವರಿಗೆ ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮಗಳ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಿಂದಾಗಿ ಶರೀರವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಸುಖ-ದುಃಖಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಇರುವುದೇ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಸಂಸಾರದ ಸ್ವರೂಪವೆಂಬುದು ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿ, ಯುಕ್ತಿ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ... ಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಂತಾಗುವುದೆಂಬುದು, ತಪ್ಪು; ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಇದೆ...

ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದ ಒದಗುವ ಫಲವೇ ಬೇರೆ; ಶರೀರದ ಸೋಂಕಿಲ್ಲದೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿರುವ ಮೋಕ್ಷವೇ ಬೇರೆ.

... ಇದು (ಎಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವು) ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದುದು (ದಿಟವಾದುದು), ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯವಾದುದು (ವಿಕಾರಗಳಿರದೆ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರುವುದು), ಅಕಾಶದಂತೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಯಾವ ಮಾರ್ಪಾಟೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು, ನಿತ್ಯತೃಪ್ತವಾದುದು (ಇನ್ನೇನನ್ನಾದರೂ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು), ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗ ಹೊಂದದಿರುವುದು, ತಾನೇ ಬೆಳಕಿನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು. ಇಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವಾಗಲಿ ಅಧರ್ಮವಾಗಲಿ, ಅದರ ಫಲಗಳಾಗಲಿ ಹಿಂದೆ, ಇಂದು ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಅನುಸರಿಸುವುದಿಲ್ಲ... ಮೋಕ್ಷವು ನಿತ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಎಲ್ಲ ಮೋಕ್ಷವಾದಿಗಳೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದಾದರೂ ಕರ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿ (ಪರತಂತ್ರವಾಗಿ) ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ... ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ನಂತರ ಮೋಕ್ಷ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳುವಾಗ ಅವೆರಡರ ನಡುವೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಕರ್ತವ್ಯವಿದ್ದೀತೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನ (ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು) ಮತ್ತು ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವ (ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಆತ್ಮನನ್ನು ಕಾಣುವುದು) ಇವೆರಡರ ನಡುವೆ ಕರ್ತವ್ಯವಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೇ 'ಋಷಿಯಾದ ವಾಮದೇವನು ಇದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡು "ನಾನೆ ಮನುವಾಗಿದ್ದೆನು", "ನಾನೆ ಸೂರ್ಯನಾಗಿದ್ದೆನು" ಎಂದರಿತುಕೊಂಡನು' (ಬೃ. ೧, ೪, ೧೦) ಎಂಬಂಥ ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವುದು. "ನಿಂತುಕೊಂಡು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ" ಎನ್ನುವಾಗ ನಿಂತಿರುವುದು ಹಾಡುವುದು ಇವೆರಡರ ನಡುವೆ ಅವನು ಮಾಡಬೇಕಾದದ್ದು ಏನೂ ಇರದಲ್ಲವೇ?

... ಶ್ರುತಿಗಳು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದ (ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನದ) ಫಲವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯಾದುದನ್ನು (ಎಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು) ತೊಡೆದುಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ.

[[ಅಶರೀರತ್ವಮೇವ ಮೋಕ್ಷಾಪ್ತ೦] ಅವಿದ್ಯಾದೋಷವತಾಂ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮತಾ ರತಮ್ಯನಿಮಿತ್ತಂ ಶರೀರೋಪಾದಾನಪೂರ್ವಕಂ ಸುಖದುಃಖತಾರತಮ್ಯಮನಿತ್ಯಂ ಸಂಸಾರರೂಪಂ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿನ್ಯಾಯಪ್ರಸಿದ್ಧಂ । ... ಅಶರೀರತ್ವಮೇವ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚೇನ್ನ । ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವಾತ್ । ... ಅತ ಏವಾನುಷ್ಠೇಯಕರ್ಮಫಲವಿಲಕ್ಷಣಂ ಮೋಕ್ಷಾಪ್ತಮಶರೀರತ್ವಂ ನಿತ್ಯಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಂ ।

ಇದಂ ತು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಂ ಕೂಟಸ್ಥ ನಿತ್ಯಂ ವ್ಯೋಮವತ್ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ,
ಸರ್ವವಿಕ್ರಿಯಾರಹಿತಂ, ನಿತ್ಯತೃಪ್ತಂ, ನಿರವಯಮಂ, ಸ್ವಯಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವಭಾವಂ,
ಯತ್ರ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾ ಸಹ ಕಾರ್ಯಾಡ ಕಾಲತ್ರಯಂ ಚ ನೋಪಾವರ್ತತೇ |
ತದೇತದಶರೀರತ್ವಂ ಮೋಕ್ಷಾಪ್ತಂ | ... ನಿತ್ಯಶ್ಚ ಮೋಕ್ಷಃ ಸರ್ವಮೋಕ್ಷವಾದಿ
ಭಿರಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ |

ಅತಃ ನ ಕರ್ತವ್ಯಶೇಷತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶೋ ಯುಕ್ತಃ | ... ಶ್ರುತಯಃ
ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾನಂತರಂ ಮೋಕ್ಷಂ ದರ್ಶಯಂತ್ಯಃ ಮಧ್ಯೇ ಕಾರ್ಯಾಂತರಂ
ವಾರಯಂತಿ | ತಥಾ “ತದ್ವೈತತ್ ಪಶ್ಯನ್ ಋಷಿರ್ವಾಮದೇವಃ ಪ್ರತಿಪೇದ್ಯ ಹಂ
ಮನುರಭಮ ಸೂರ್ಯಶ್ಚ” ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನ-ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ
ಕರ್ತವ್ಯಾಂತರವಾರಣಾಯ ಉದಾಹಾರ್ಯಂ | ಯಥಾ “ತಿಷ್ಠನ್ ಗಾಯತೀ”ತಿ
ತಿಷ್ಠತಿ-ಗಾಯತೋರ್ಮಧ್ಯೇ ತತ್ಕರ್ತೃಕಂ ಕಾರ್ಯಾಂತರಂ ನಾಸ್ತೀತಿ
ಗಮ್ಯತೇ | ’

ವೇಸೂಭಾ ೧,೧,೪]

ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನೂ (ಜೀವನೂ) ಪರಮಾತ್ಮನೂ (ಬ್ರಹ್ಮನೂ) ಒಂದೇ ಎನ್ನುವುದು
ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ. ಆತ್ಮಭೇದವೆಂದರೆ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದವನು,
ಪರಮಾತ್ಮನು ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದವನು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಇದೊಂದು
ನಿರ್ಬಂಧ ಇದ್ದಂತೆ (ಕಟ್ಟುಪಾಡು). ಅದು ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ್ದು...ಯಾರು ಹೀಗೆ
ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡುವರೋ ಅವರು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೇ ಅಲ್ಲಗಳೆದು,
ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಬಾಗಿಲಿನಂತಿರುವ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನವನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುತ್ತಾರೆ; ಮೋಕ್ಷವು
ಕೃತಕವಾದುದು (ಎಂದರೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದಲ್ಲ, ಕರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು,
ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು, ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು), ಅನಿತ್ಯವಾದುದು ಎಂದು
ಬಗೆಯುತ್ತಾರೆ. ಯುಕ್ತಿಗೆ ಇದು ಹೊಂದುವುದೂ ಇಲ್ಲ (ಯಾವುದು
ಮೊದಲಾಗುವುದೋ ಅದು ಅನಿತ್ಯವೇ ತಾನೆ? ಮೋಕ್ಷದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವೇ ನಿತ್ಯವಾಗಿರುವುದು.

['ಸ್ಥಿತೇ ಚ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ-ಪರಮಾತ್ಮ ಕವಿಷಯೇ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನೇಆತ್ಮಭೇದವಿಷಯೋ
ನಿರ್ಬಂಧೋ ನಿರರ್ಥಕಃ | ... ಯೇ ತು ನಿರ್ಬಂಧಂ ಕುರ್ವಂತಿ ತೇ ವೇದಾಂತಾರ್ಥಂ
ಬಾಧಮಾಣಾಃ ಶ್ರೇಯೋದ್ವಾರಂ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಮೇವ ಬಾಧಂತೇ | ಕೃತಕಮನಿತ್ಯಂ
ಚ ಮೋಕ್ಷಂ ಕಲ್ಪಯಂತಿ | ನ್ಯಾಯೇನ ಚ ನ ಸಂಗಚ್ಛಂತೇ | ’

ವೇಸೂಭಾ ೧,೪,೨೨]

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವನು ದೇಹವುಳ್ಳವನೆಂದು ತೋರಿದರೂ, ದಿಟವಾಗಿ ತಾನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲದಂತೆ ಕಾಣಿಸುವ, ಅವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಕಾರಣವಾದ, ಬಯಕೆಗಳು ಅವನಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ; ದೇಹವು ಬಿದ್ದುಹೋದಮೇಲೆ (ಎಂದರೆ ಮರಣಾನಂತರ) ಎಂಬುದೇನಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಗೆ ಬದುಕಿರುವಾಗ ಒಂದು ಇರವು, ಸತ್ತಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಬೇರೆಯು ಇರವು ಎಂದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ದೇಹದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಾಗಲು ಸಾಮಗ್ರಿಯೇನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವರ್ಣನೆ ಅಷ್ಟೆ.

ಬದುಕಿರುವಾಗ ಒಂದು ಭಾವ, ಸತ್ತಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾವ ಎಂದಾದರೆ ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ಹೇಳುವ ಮೋಕ್ಷವು, ಅತ್ಮ ಒಂದೇ ಎಂಬುದು, ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು; ಇದು ವೇದಾಂತಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತವಾದುದಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷವು ಅನಿತ್ಯವೆಂದೂ ಆಗುವುದು; ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾದುದು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷವು ನಿತ್ಯವಾದುದೆಂದೇ ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿರುವುದು.

ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೊಂದನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದಾದರೆ, ಅದು ಬೆಂಕಿಯ ಸ್ವಭಾವವೇ ಎಂದಾದರೆ, ಮನುಷ್ಯನ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾವಾಗಲಿ ಬೆಳಕಾಗಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಕೆಲಸದನಂತರ ಉಂಟಾಗುವುದಲ್ಲ. ಕೆಲಸದ ಅನಂತರ ಉಂಟಾಗುವುದೂ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಇರುವುದೂ ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧವಾದುವು.

ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಗುಣಗಳೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದೂ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ, ಸಂಕೋಲೆಯನ್ನು ಕಡಿದುಹಾಕಿದಂತೆ, ಮೋಕ್ಷವೆಂದರೆ ಬಂಧನವನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕಿ ತನ್ನದೇ ಆದ ಇರವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವುದು, ಎಂದಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಗಳು 'ಒಬ್ಬನೇ, ಎರಡನೆಯವನಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಅತ್ಮನ ಏಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಬೇರೊಬ್ಬನಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಅವನನ್ನು ಸಂಕೋಲೆ ಬಂಧಿಸಿದ್ದು ಅನಂತರ ಸಂಕೋಲೆಯನ್ನು ಕಡಿದಂತೆ, ಅವನ ಬಂಧನ ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಂತಾಯಿತು ಎನ್ನುಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಪರಮಾತ್ಮನ

ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಏನೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ (ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆಯ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರ ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾವನ್ನು ಕಂಡವನು, ತನ್ನ ಕಾಣ್ಗೆ ಪ್ರಮಯಿಂದಾದುದು ಎಂದು ಅರಿತುಕೊಂಡೊಡನೆ ಹಾವು ಇನ್ನಿಲ್ಲವಾಗುವುದಷ್ಟೆ.

['ವಿದ್ವಾನ್ ಸ ಇಹೈವ ಬ್ರಹ್ಮ ಯದ್ಯಪಿ ದೇಹವಾನಿವ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ, ಸ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಸನ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಪ್ಯೇತಿ | ಯಸ್ಯಾನ್ ಹಿ ತಸ್ಯಾಬ್ರಹ್ಮತ್ವಪರಿಚ್ಛೇದಹೇತವಃ ಕಾಮಾಃ ಸಂತಿ, ತಸ್ಮಾದಿಹೈವ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಸನ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಪ್ಯೇತಿ, ನ ಶರೀರಪಾತೋತ್ತರ ಕಾಲಂ | ನ ಹಿ ವಿದುಷೋ ಮೃತಸ್ಯ ಭಾವಾಂತರಾಪತ್ತಿರ್ಜೀವತೋನ್ಯೋ ಭಾವೋ, ದೇಹಾಂತರಪ್ರತಿಸಂಧಾನಾಭಾವಮಾತ್ರೇಣೈವ ತು ಬ್ರಹ್ಮಾಪ್ಯೇ ತೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ |

ಭಾವಾಂತರಾಪತ್ತೌ ಹಿ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಸರ್ವೋಪನಿಷದ್ವಿವಕ್ಷಿತೋರ್ಧಃ ಆತ್ಮಕತ್ವಾಖ್ಯಃ ಸ ಬಾಧಿತೋ ಭವೇತ್ | ಕರ್ಮಹೇತುಕಶ್ಚ ಮೋಕ್ಷಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ, ನ ಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತ ಇತಿ | ಸ ಚಾನಿಷ್ಟಃ | ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ ಚ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ನ ಹಿ ಕ್ರಿಯಾನಿರ್ವೃತ್ತೋರ್ಧೋ ನಿತ್ಯೋ ದೃಷ್ಟಃ | ನಿತ್ಯಶ್ಚ ಮೋಕ್ಷೋ ಭೃಪಗಮ್ಯತೇ |

ನ ಚ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾತ್ಮಸ್ವಭಾವಾದನ್ಯನ್ನಿತ್ಯಂ ಕಲ್ಪಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಂ | ಸ್ವಾಭಾವಿಕಶ್ಚೇದಗ್ನ್ಯುಷ್ಣವದಾತ್ಮನಃ ಸ್ವಭಾವಃ, ಸ ನ ಶಕ್ಯತೇ ಪುರುಷವ್ಯಾಪಾರಾನುಭಾವೀತಿ ವಕ್ತುಂ | ನ ಹ್ಯಗ್ನೇರೌಷ್ಣಂ ಪ್ರಕಾಶೋ ವ್ಯಾಗ್ನಿವ್ಯಾಪಾರಾನಂತರಾನುಭಾವೀ | ಅಗ್ನಿವ್ಯಾಪಾರಾನುಭಾವೀ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಶ್ಚೇತಿ ವಿಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಂ |

ನ ಚ ಸ್ವಾಭಾವಿಕೋ ಧರ್ಮ ಏವ ನಾಸ್ತಿ ಪದಾರ್ಥಾನಾಮಿತಿ ಶಕ್ಯಂ ವಕ್ತುಂ | ನ ಚ ನಿಗಡಭಂಗ ಇವಾಭಾವಭೂತೋ ಮೋಕ್ಷೋ ಬಂಧನನಿವೃತ್ತಿರಪವದ್ಯತೇ | ಪರಮಾತ್ಮಕತ್ವಾಭೃಪಗಮಾತ್ | 'ಏಕಮೇ ವಾದ್ವಿತೀಯ' ಮಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ನ ಚಾನ್ಯೋ ಬದ್ಧೋಸ್ತಿ ಯಸ್ಯ ನಿಗಡನಿವೃತ್ತಿಮತ್ ಬಂಧನನಿವೃತ್ತಿಮೋಕ್ಷಃ ಸ್ಯಾತ್ | ಪರಮಾತ್ಮವ್ಯತಿರೇಕೇಣಾನ್ಯಸ್ಯಾಭಾವಂ ವಿಸ್ತರೇಣಾವಾದಿಷ್ಟ | ತಸ್ಮಾದವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಿಮಾತ್ರೇ ಮೋಕ್ಷವ್ಯವಹಾರ ಇತಿ ಚಾಪೋಚಾಮ, ಯಥಾ ರಜ್ಜ್ವಾದೌ ಸರ್ಪಾದ್ಯಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತೌ ಸರ್ಪಾದಿ ನಿವೃತ್ತಿಃ |

ಯಾರು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅವನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಬದುಕಿರುವಾಗಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಭಾವವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

['ಯಃ ಏವ ಯಥೋಕ್ತಂ ಪೂರ್ಣಪ್ರವರ್ತಿಗುಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದ ಜಾನಾತೀಹೈವ ಜೀವಂಸ್ತದ್ಭಾವಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । '

ಭಾಂಭಾ, ೩,೧೨,೮]

ಯಾವನನ್ನು ಇಲ್ಲಿ 'ತನ್ನ ರೂಪದಿಂದ ಸಿದ್ಧನಾಗುವನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ ಅವನು ಎಲ್ಲ ಬಂಧಗಳಿಂದ ಕಳಚಿಕೊಂಡು, ಶುದ್ಧವಾದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಇರುವನು. ಮೊದಲಾದರೋ ಅವನು ಕುರುಡನೆಂದೋ (ಭಾಂ, ೮,೯,೨) ಅಳುತ್ತಿರುವಂತೆಯೋ (ಭಾಂ, ೮ ೧೦,೪), ಹಾಳಾಗುತ್ತಿರುವಂತೆಯೋ (ಭಾಂ, ೮,೧೧,೨), ಎಚ್ಚರ, ಕನಸು, ನಿದ್ರೆ ಎಂಬ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳಿಂದ ಕೊಳೆಹಿಡಿದ ರೂಪದಿಂದಲೇ ಇದ್ದನು. ಇದು ವಿಶೇಷ. ಈಗ ಅವನು ಮುಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ? ಸೂತ್ರಕಾರರ ಒಕ್ಕಡೆಯಿಂದಲೇ. ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳ ದೋಷಗಳಿಂದಲೂ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅತ್ಮನನ್ನೇ ಅವರು ಹೇಳಲು ಹೊರಟು "ಶೇರವಿಲ್ಲದವನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಒಳಿತು, ಕೆಡುಕುಗಳು ಮುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ" (ಭಾಂ, ೮,೧೨,೧) ಎಂದು ಆರಂಭಮಾಡಿ "ಉತ್ತಮನಾದ ಈ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ರೂಪದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧನಾಗುವನೆಂದು ಮುಗಿಸಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ?

ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಫಲವುಂಟೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವುದೂ ಕೂಡ ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಷ್ಟೆ ; ಹಿಂದಿಲ್ಲದ ಹೊಸದಾದ ರೂಪವೊಂದು ಒದಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಲ್ಲ. ಆದರೆ "ಸಿದ್ಧನಾಗುವನೆಂದು"ವಾಗ ಹೊಸದಾದ ಒಂದು ರೂಪ ಹುಟ್ಟಿತು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ, ಅದು ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಒಂದು ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹೇಳಿದ ಮಾತು. 'ರೋಗ ಹೋದರೆ ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರುತ್ತಾನೆ' ಎನ್ನುವಂತೆ (ಆರೋಗ್ಯ ಸಹಜವಾದ ಸ್ಥಿತಿ; ರೋಗ ಆಗಿರುತ್ತದ್ದು).

['ಯೋ "ಪ್ರಾಭಿನಿಷ್ಠದ್ಯತೇ" ಇತ್ಯುಕ್ತಃ ಸ ಸರ್ವಬಂಧವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಃ ಶುದ್ಧೇನೈವಾತ್ಮನ್ಯಾವತಿಷ್ಠತೇ । ಪೂರ್ವತ್ರ ತು "ಅಂದೋ ಭವತಿ", "ಅಪಿ ರೋದಿತೀವ", "ವಿನಾಶಮೇವಾಪೀತೋ ಭವತಿ" ತಿ ಚ ಅಪಸ್ತಾತ್ರಯ ಕಲುಷಿತೇನಾತ್ಮನಾ ಇತ್ಯಯಂ ವಿಶೇಷಃ । ಕಥಂ ಪುನರವಗಮ್ಯತೇ

ಮುಕ್ತೋಯಮಿದಾನೀಂ ಭವತೀತಿ? ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಾದಿತ್ಯಾಹ | ...
ಅವಸ್ಥಾತ್ರಯದೋಷವಿಹೀನಮಾತ್ಮಾನಂ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯತ್ವೇನ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯ “ಅಶರೀರಂ
ವಾವ ಸಂತಂ ನ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯೇ ಸ್ಪೃಶತಃ” ಇತಿ ಚೋಪನ್ಯಸ್ಯ “ಸ್ವೇನ
ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ ಸ ಉತ್ತಮಃ ಪುರುಷಃ” ಇತಿ ಚೋಪಸಂಹರತಿ |

ಫಲಶ್ಚಪ್ರಸಿದ್ಧಿರಪಿ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿಮಾತ್ರಾಪೇಕ್ಷಾ, ನಾಪೂರ್ವೋಪ
ಪಜನನಾಪೇಕ್ಷಾ | ಯದಪಿ “ಅಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ” ಇತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪರ್ಯಾಯತ್ವಂ
ತದಪಿ ಪೂರ್ವಾವಸ್ಥಾಪೇಕ್ಷಂ | ಯಥಾ ರೋಗಿನಿವೃತ್ತೌ ಅರೋಗೋಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ
ಇತಿ, ತದ್ವತ್ |

ವೇಸೂಭಾ, ೪, ೪, ೨]

ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವೊಂದು ವಿಶೇಷವೂ ಇರದು ಎನ್ನುವುದಾದರೆ
ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಯತ್ನಪಡಲೇಕೆ? ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಯೋಜನ-
ವಾದರೂ ಏನು? ಹೀಗೆನ್ನಬಾರದು. ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಒದಗಿದ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು
ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಯೋಜನ. ದಿಟವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ
ಮುಕ್ತಿಯ ಸ್ಥಿತಿ, ಬಂಧನದ ಸ್ಥಿತಿ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವೇನಿಲ್ಲ, ಆತ್ಮನದು ಎಂದಿಗೂ
ಒಂದೇ ಸ್ವರೂಪ. ಆದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಉಪದೇಶದ ಮೂಲಕ ಒದಗಿದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ
ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಅವಿದ್ಯೆ ತೊಲಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅವಿದ್ಯೆ ಹೋಗುವ
ಮೊದಲು ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಷ್ಟೆ? ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡಬೇಕೆಂಬುದು
ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

[‘ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಇದಾನೀಮಿವ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವೇ ತದರ್ಥಾಧಿಕಯತ್ನಾನುಪಪತ್ತಿಃ
ಶಾಸ್ತ್ರವೈಯರ್ಥ್ಯಂ ಚ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಚೇನ್ನ | ಅವಿದ್ಯಾಭ್ರಮಾಪೋಹಾರ್ಥ
ತ್ವಾತ್ | ನ ಹಿ ವಸ್ತುತಃ ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತತ್ವವಿಶೇಷೋಸ್ತಿ | ಆತ್ಮನಃ
ನಿಶ್ಚೈಕರೂಪತ್ವಾತ್ | ಕಿಂತು ತದ್ವಿಷಯಾ ಅವಿದ್ಯಾ ಅಪೋಹ್ಯತೇ
ಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶಜನಿತವಿಜ್ಞಾನೇನ | ಪ್ರಾಕ್ ತದುಪದೇಶಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ತದರ್ಥಶ್ಚ
ಪ್ರಯತ್ನಃ ಉಪಪದ್ಯತ ಏವ | ’

ಬೃಭಾ, ೪, ೪, ೩]

ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂಬುದು (“ನಾನು ಕೆಲಸಮಾಡುವೆನು, ಕೆಲಸ ನನ್ನಿಂದ
ನಡೆಯುತ್ತದೆ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದೇನೆ ಮುಂತಾದ ಅಭಿಮಾನ) ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ

(ಎಂದರೆ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ) ಆಗಲಾರದು. ಹಾಗಾದರೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬುದು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವಾದೀತು ! ಬೆಂಕಿಗೆ ಬಿಸಿ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿರುವಾಗ, ಬಿಸಿಯಿಲ್ಲದ ಬೆಂಕಿ ಹೇಗಿದ್ದೀತು? ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದರೆ ಅದರಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯೇ ಇರದು. ಕರ್ತೃತ್ವದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಿರದಿದ್ದರೋ ಪುರುಷಾರ್ಥ (ಮೋಕ್ಷ) ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಹೇಗೂ ದುಃಖರೂಪಿಯಾದದ್ದು.

ಇನ್ನು ಕರ್ತೃತ್ವದ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಕರ್ತೃತ್ವದ ಕಾರ್ಯ ಎಂದು ವಿಭಾಗಮಾಡಿ, ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾದರೆ ಸಾಕಲ್ಲ ಎಂದು ಒಂದು ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಹೇಳಿಯಾರು. ಬೆಂಕಿಗೆ ಸುಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ, ನಿಜ; ಆದರೆ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಬೆಂಕಿಗೆ ಒಡ್ಡದಿದ್ದರಾಯಿತು, ಸುಡುವ ಕೆಲಸ ನಡೆಯಲಾರದಷ್ಟೆ? ಇದು ಪರಿಹಾರವೆಂದಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಶಕ್ತಿಗೆ ಅದರ ಕಾರಣಗಳ ನಂಟು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ; ಕೆಲಸ ಎಂದಿಗೂ ನಡೆಯಲಾರದು ಎನ್ನುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ಮನುಷ್ಯರ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ರಾಗ, ದ್ವೇಷ, ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ ಮುಂತಾದುವು ಕಾರಣಗಳು; ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧ ಇರುವವರೆಗೂ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವ ಸಂಭವ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ). ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧನೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲ, ಅವನ್ನನುಸರಿಸಿದರಾಯಿತಲ್ಲ? ಎಂದರೆ, ಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ಒದಗಿಬರುವ ಮೋಕ್ಷ ನಿತ್ಯವಾದುದಲ್ಲ. (ಯಾವುದು ಉಂಟಾಗುವುದೋ ಅದು ನಿಂತುಹೋಗುವುದೂ ಕಂಡಿತ).

ಮೋಕ್ಷವೆನ್ನುವುದನ್ನು ನಿತ್ಯವಾದುದು, ಶುದ್ಧಬುದ್ಧಮುಕ್ತವಾದ ಸ್ವರೂಪ ಎಂದು ನಾವೆಲ್ಲ ಒಪ್ಪಿದ್ದೇವೆ. ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಎಂದಮೇಲೆ ಇಂಥ ಸ್ವರೂಪ ಹೊಂದಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮನ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಉಪಾಧಿಗಳ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಧ್ಯಾರೋಪಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆದುದಷ್ಟೆ ; ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದುದಲ್ಲ... ಕರ್ತೃತ್ವ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವಗಳೆಲ್ಲ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಎದ್ದುಕೊಂಡುವು. ಅವಿದ್ಯೆಯಿರುವಾಗ ಇವು ಇವೆ; ವಿದ್ಯೆ ಒದಗಿತೆಂದರೆ ಹೋಗಿಬಿಡುತ್ತವೆ.

['ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಂ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಸಂಭವತ್ಯಾತ್ಮನಃ | ಅನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಂಗಾತ್ |
ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ವಭಾವತ್ವೇ ಹಿ ಆತ್ಮನಃ ನ ಕರ್ತೃತ್ವಾನಿರ್ಮೋಕ್ಷಃ ಸಂಭವತಿ | ಅಗ್ನೇರಿವ
ಔಷ್ಣಾತ್ | ನ ಚ ಕರ್ತೃತ್ವಾದನಿರ್ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಸ್ತಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಃ, ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ
ದುಃಖರೂಪತ್ವಾತ್ |

ನನು ಸ್ಥಿತಾಯಾಮಪಿ ಕರ್ತೃತ್ವಕೌ ಕರ್ತೃತ್ವಕಾರ್ಯಪರಿಹಾರಾತ್ ಪುರುಷಾರ್ಥಃ
ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ, ತತ್ಪರಿಹಾರಶ್ಚ ನಿಮಿತ್ತಪರಿಹಾರಾದ್ಯಧ್ಯಾಗ್ನೇರ್ವಹನಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ
ಕಾಷ್ಠವಿರೋಗಾದ್ವಹನಕಾರ್ಯಾಭಾವಃ ತದ್ವತ್? ನ, ನಿಮಿತ್ತಾನಾಮಪಿ ಶಕ್ತಿಲಕ್ಷಣೇನ
ಸಂಬಂಧೇನ ಸಂಬದ್ಧಾನಾಮತ್ಯಂತಪರಿಹಾರಾಸಂಭವಾತ್ | ನನು ಮೋಕ್ಷ
ಸಾಧನವಿಧಾನಾತ್ ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ? ನ, ಸಾಧನಾಯುತ್ಸ್ಯ ಅನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ |

ಅಪಿ ಚ ನಿತ್ಯಶುದ್ಧಬುದ್ಧಮುಕ್ತಾತ್ಮಪ್ರತಿಪಾದನಾನೋಕ್ತಸಿದ್ಧಿರಭಿಮತಾ |
ತಾದ್ಯಗಾತ್ಮಪ್ರತಿಪಾದನಂ ಚ ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕೇ ಕರ್ತೃತ್ವೇ ಅವಕಲ್ಪತೇ |
ತಸ್ಯಾದುಪಾಧಿಧರ್ಮಾಧ್ಯಾಸೇನೈವ ಆತ್ಮನಃ ಕರ್ತೃತ್ವಂ, ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಂ | ...
ಅವಿದ್ಯಾಪ್ರತ್ಯುಪಸ್ಥಾಪಿತ್ವಾತ್ ಕರ್ತೃತ್ವ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವಯೋಃ | ... ಅವಿದ್ಯಾವಸ್ಥಾಯಾಂ
ಕರ್ತೃತ್ವ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವೇ ದರ್ಶಯಿತ್ವಾ ವಿದ್ಯಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ತೇ ಏವ ಕರ್ತೃತ್ವ-
ಭೋಕ್ತೃತ್ವೇ ನಿವಾರಯತಿ ... | '

ವೇಸೂಭಾ, ೨,೩,೪೦]

ಬೆಂಕೆಗೆ ಬಿಸಿ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಂತೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧ-
ವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಬಡಗಿಯೊಬ್ಬನು ಬಾಚಿಯೇ ಮೊದಲಾದ
ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತ ದುಃಖವನ್ನನುಭವಿಸುವನು
(ಎಂದರೆ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ದಣಿಯುವನು). ಅವನೇ ಕೆಲಸ ಮುಗಿಸಿ, ಬಾಚಿಯೇ
ಮೊದಲಾದುವನ್ನೆಲ್ಲ ಬದಿಗಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಹೋದಾಗ ಕೆಲಸವೇನನ್ನೂ ಮಾಡದೆ
ನಮ್ಮದಿಯಿಂದಿದ್ದು ಸುಖಪಡುವನು; ತನ್ನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ ಇರುವನು. ಹೀಗೆಯೇ
ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಒದಗಿದ ನಾನಾತ್ವದ ನಂಟಿನಿಂದ ಆತ್ಮನು ಎಚ್ಚರ ಮತ್ತು ಕನಸು
ಎಂಬ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವೆನಿಸಿಕೊಂಡು ದುಃಖಪಡುವನು; ಅದರಿಂದಂಟಾದ
ಆಯಾಸವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ತನಿನಿದ್ರೆಯೆಂಬ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ತನ್ನ
ಸ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನೇ ಹೊಕ್ಕು, ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಒಕ್ಕೂಟದ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು
ಬದಿಗಿಟ್ಟು, ಕರ್ತೃವೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸುವನು.

ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲೂ ಅವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ
ಬೆಳಕಿನಿಂದ ತೊಲಗಿಸಿ, ಕೇವಲ ಆತ್ಮನೇ (ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವೇ) ಆಗಿದ್ದುಕೊಂಡು,
ನಮ್ಮದಿಯಿಂದ (ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ) ಸುಖಿಯಾಗುವನು.

[ನೇವಂ ಮಂತವ್ಯಂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಮೇವಾತ್ಮನಃ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಅಗ್ನೇರಿವಾಷ್ಟ್ಯಮಿತಿ

೧ ಯಥಾ ತು ತನ್ನ ಲೋಕೇ ವಾಸ್ತಾದಿಕರಣಹಸ್ತಃ ಕರ್ತಾದುಃಖೀ ಭವತಿ, ಸ
 ಏವ ಸ್ವಗೃಹಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ವಿಮುಕ್ತವಾಸ್ತಾದಿಕರಣಃ ಸ್ವಸ್ಥೋ ನಿರ್ವೃತೋ ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರಃ
 ಸುಖೀ ಭವತಿ । ಏವಮವಿದ್ಯಾಪ್ರತ್ಯುಪಸ್ಥಾಪಿತದ್ವೈತಸಂಪೃತ್ತಃ ಆತ್ಮಾ ಸ್ವಪ್ನ-
 ಜಾಗರಿತಾವಸ್ಥಯೋಃ ಕರ್ತಾ ದುಃಖೀ ಭವತಿ । ಸ ತಚ್ಚ ಮಾಪನುತ್ಯಯೇ
 ಸ್ವಮ್ನಾತ್ಮಾನಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ವಿಮುಕ್ತ ಕಾರ್ಯಕರಣಸಂಘಾತಃ ಅಕರ್ತಾಸುಖೀ
 ಭವತಿ ಸಂಪ್ರದಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ।

ತಥಾ ಮುಕ್ತ ವಸ್ಥಾಯಾಮಪಿ ಅವಿದ್ಯಾಧ್ವಾಂತಂ ವಿದ್ಯಾಪ್ರದೀಪೇನ ವಿಧೂಯ
 ಆತ್ಮೈವ ಕೇವಲೋ ನಿರ್ವೃತಃ ಸುಖೀಭವತಿ । ’

(ಬಡಗಿಯ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಅಂಶಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು
 ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ)

ವೇಸೂಭಾ, ೨, ೩, ೪೦]

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ

ಸಾಧನೆಯ ವಿಚಾರ

(೧) ಕರ್ಮ-ಜ್ಞಾನ

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದೇ (ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಳ್ಳುವುದೇ) ಬದುಕಿನ ಗೊತ್ತು-ಗುರಿ (ಪುರುಷಾರ್ಥ). ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಅರಿತುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಸಂಸಾರದ ಬೀಜವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಅನರ್ಥಗಳು ತೊಲಗಿಹೋಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಬೇಕು.

ಆದರೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆಗೂ ಭೇದವಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ, ತಿಳಿದಮೇಲೆ ಒದಗುವ ಫಲದಲ್ಲೂ ಇವೆರಡರ ನಡುವೆ ಇರುವ ಭೇದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದರ ಫಲ ಅಭ್ಯುದಯ (ಲೌಕಿಕವಾದ ಸುಖ-ಸಂಪತ್ತು); ಅದು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದನ್ನವಲಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದರ ಫಲವಾದರೋ ನಿಶ್ಚೇಯಸ (ಮೋಕ್ಷ); ತಿಳಿಯುವುದೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತಾವ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಅದು ಅವಲಂಬಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಅಂದು ಮುಂದೆ ಒದಗುವಂಥದು; ಅದರಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಯತ್ನ ಅಗತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವಾಗ ಹೀಗಲ್ಲ; ಆಗಲೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಇರುವವನೆ; ಮತ್ತು ಎಂದೆಂದೂ ಇರುವವನೆ; ಅದರಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಯತ್ನವೇನು ಬೇಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

[ಬ್ರಹ್ಮಾವಗತಿರ್ಹಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಃ, ಫಲ-ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಭೇದಾಚ್ಚ ।
ಅಭ್ಯುದಯಫಲಂ ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಂ; ತಚ್ಚ ಅನುಷ್ಠಾನಾಪೇಕ್ಷಂ । ನಿಶ್ಚೇಯಸಫಲಂ
ತು ಬ್ರಹ್ಮವಿಜ್ಞಾನಂ; ನ ಚ ಅನುಷ್ಠಾನಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಂ । ಭವ್ಯಶ್ಚ ಧರ್ಮೋ
ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಃ, ನ ಜ್ಞಾನಕಾಲೇಸ್ತಿ; ಪುರುಷವ್ಯಾಪಾರತಂತ್ರತ್ವಾತ್ । ಇಹ ತು
ಭೂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಂ, ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್; ನ ಪುರುಷವ್ಯಾಪಾರತಂತ್ರಂ ।]

ವೇಸೂಭಾ, ೧,೧,೧]

ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೂ (ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ) ಇರುವ ಭೇದವನ್ನೂ

ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಇವೆರಡರ ಫಲ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತೀರ ಬೇರೆಯಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮೈ, ಮಾತು, ಮನಸ್ಸು ಈ ಮೂರರ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ (ಕರ್ಮಕ್ಕೆ) ಧರ್ಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರ ವಿಚಾರವೇ ಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯ ವಿಷಯ. ಶಾಸ್ತ್ರ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಚಾರಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳುವ ಅಧರ್ಮದ ವಿಚಾರವೂ ಬಿಡಬೇಕೆನ್ನುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಸುಖದುಃಖಗಳು;ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಇರುವ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳು ವಿಧಿ-ಪ್ರತಿಷೇಧ (ಮಾಡಬೇಕು-ಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬ) ಚೋದನಾ ರೂಪದ. ಧರ್ಮಾಧರ್ಮದಿಂದಲೇ ಆಗುವವು... ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಮುಂತಾದ ದೋಷವಿರುವವರಿಗೆ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಒದಗುವ ಶರೀರದಿಂದ ಸುಸಾರರೂಪವಾದ, ಅನಿತ್ಯವಾದ (ತೋರಿಯಡಗುವ) ಸುಖ-ದುಃಖಗಳುಂಟಾಗುವವೆಂದು ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿ, ಯುಕ್ತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. “ಶರೀರವಿದ್ದವನಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಗಳು ಮುಗಿಯುವುದೇ ಇಲ್ಲ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿ (ಛಾಂ ೮,೧೨,೧) ಹೇಳುವಾಗ ಸಂಸಾರದ ಸ್ವರೂಪ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಆದರೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವದೇ ಮೋಕ್ಷವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ; “ಅಶರೀರನಾದವನನ್ನು ಸುಖ-ದುಃಖಗಳು ಮುಟ್ಟಲಾರವು” ಎಂದೂ ಅದೇ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಧರ್ಮದ ಫಲವೇ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ, ಸುಖದುಃಖಗಳು ಮುಟ್ಟಲಾರವೆಂಬ ಮಾತು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷವು ಚೋದನಾರೂಪದ ಧರ್ಮದ ಫಲವಲ್ಲ ಎಂಬುದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಧರ್ಮದ ಫಲವಲ್ಲ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು (ಎಂದರೆ ಆತ್ಮನ ಸ್ವಭಾವವೇ ಅದು). ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸುವ ಕರ್ಮದಿಂದ ಫಲಕ್ಕೆ ತೀರ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಶರೀರತ್ವವಿದೆ.

[‘ಕರ್ಮ-ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಫಲಯೋವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾತ್ | ಶಾರೀರಂ ವಾಚಿಕಂ ಮಾನಸಂ ಚ ಕರ್ಮ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧಂ ಧರ್ಮಾಖ್ಯಂ | ಯದ್ವಿಷಯಾ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ “ಅಥಾತೋ ಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ” ಇತಿ ಸೂಕ್ರಿತಾ | ಅಧರ್ಮೋಪಿ ಹಿಂಸಾದಿಃ ಪ್ರತಿಷೇಧಚೋದನಾಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಃ ಪರಿಹಾ ರಾಯ | ತಯೋಶ್ಚೋದನಾಲಕ್ಷಣ ಯೋಗಧಾರ್ಥಾನಯೋರ್ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಯೋಃ ಫಲೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇ ಸುಖದುಃಖೇ... ಅವಿದ್ಯಾದಿ ದೋಷವತಾಂ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮತಾರತಮ್ಯನಿಮಿತ್ತಂ ಶರೀರೋ

ಪಾದಾನಪೂರ್ವಕಂ ಸುಖದುಃಖತಾರತಮ್ಯಂ ಅನಿತ್ಯಂ ಸಂಸಾರರೂಪಂ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿನ್ಯಾಯಪ್ರಸಿದ್ಧಂ । ತಥಾ ಚ ಶ್ರುತಿಃ 'ನ ವೈ ಸಶರೀರಸ್ಯ ಸತಃ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯಯೋರಪಹತೀರಸ್ತೀತಿ ಯಥಾವರ್ಣಿತಂ ಸಂಸಾರರೂಪಮನು ವದತಿ । ...

“ಅಶರೀರಂ ವಾವ ಸಂತಂ ನ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯೇ ಸ್ವರತಃ” ಇತಿ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯಸ್ವರ್ದನ ಪ್ರತಿಷೇಧೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ । ಅಶರೀರತ್ವಮೇವ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚೇನ್ನ । ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವಾತ್ । ... ಏವಮನುಷ್ಯೇಯಕರ್ಮವಿಲಕ್ಷಣಂ ಮೋಕ್ಷಾಖ್ಯಮಶರೀರತ್ವಂ ನಿತ್ಯಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಂ । ’

ವೇಸೂಭಾ ೧,೧,೪]

ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ‘ಅಕೃತ’ (ಮಾಡಲ್ಪಡದೆ ಇರುವುದು) ಎಂಬುದೇನೂ ಇರದು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲವೂ ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳೂ ಕರ್ಮದಿಂದ ಆದುವೇ; ಹಾಗಾಗಿ ಎಲ್ಲವೂ ಅನಿತ್ಯವೆ. ನಿತ್ಯವೆಂಬುದು ಯಾವುದೂ ಇರದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಧಿಸುವ ಕರ್ಮವೆಲ್ಲ-ಉತ್ಪಾದ್ಯ, ಆಪ್ಯ, ಸಂಸ್ಕಾರ್ಯ, ವಿಕಾರ್ಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲ - ಅನಿತ್ಯವಾದುದನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನಗಳೆ.

ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠೆಯನ್ನುವುದು ಒದಗಲಾರದು; ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಗಳ ನಡುವೆ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ.

['ಇಹ ಸಂಸಾರೇ ನಾಸ್ತಿ ಕಷ್ಟಿದಪ್ಯಕೃತಃ ಪದಾರ್ಥಃ । ಸರ್ವ ಏವ ಹಿ ಲೋಕಾಃ ಕರ್ಮಚಿತಾಃ, ಕರ್ಮಕೃತತ್ವಾಚ್ಚ ಅನಿತ್ಯಾಃ । ನ ನಿತ್ಯಂ ಕಿಂಚಿದಸ್ತೀತ್ಯ ಭಿಪ್ರಾಯಃ । ಸರ್ವಂ ತು ಕರ್ಮ ಅನಿತ್ಯಸ್ಮೈವ ಸಾಧನಂ, ಯಸ್ಯಾಚ್ಚತುರ್ವಿಧಮೇವ ಹಿ ಸರ್ವಂ ಕರ್ಮ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾದ್ಯಮಾಪ್ಯಂ ಸಂಸ್ಕಾರ್ಯಂ ವಿಕಾರ್ಯಂ ವಾ ನಾತಃ ಪರಂ ಕರ್ಮಣೋ ವಿಶೇಷೋಸ್ತಿ ।

ನ ಹಿ ಕರ್ಮಿಣೋ ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠತಾ ಸಂಭವತಿ । ಕರ್ಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನ ಯೋರ್ವಿರೋಧಾತ್ । ’

ಮುಂಭಾ, ೧,೨,೧೦]

ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಯಾವ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಗೊಳಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ? ಜ್ಞಾನವನ್ನೋ, ಕರ್ಮವನ್ನೋ, ಅಥವಾ ಎರಡನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿಯೋ?

ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ, ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಾನಾತ್ಮದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ತೊಲಗಿಸಿ ಅದು ಕೈವಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ. “ನನ್ನ ಕೆಲಸ”, “ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು ನಾನು”, “ಈ ಪ್ರಯೋಜನದ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ” ಈ ಬಗೆಯಾದ ಕ್ರಿಯೆ, ಕಾರಕ, ಫಲ ಎಂಬ ವಿಂಗಡಣೆಯ ಬುದ್ಧಿಯು ಅವಿದ್ಯೆಯೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಹೊರಟಿದೆ. ಈ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಬೇಕೆಂದರೆ “ಈ ನಾನು ಇದ್ದೇನಷ್ಟೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನಲ್ಲ, ಕೆಲಸವು ನನಗಿಲ್ಲ, ಫಲದ ಗೊಡವೆ ಇಲ್ಲ; ನನ್ನಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟು ಬೇರೇನೂ ಇರದು” ಈ ಬಗೆಯಾಗಿ ಆತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತ ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಭೇದಕೂಡಿಕೊಂಡ ಕರ್ಮದಿಂದಾಗಲಿ ಮೋಕ್ಷ ಬರಲಾರದು. ಮೋಕ್ಷವನ್ನುವುದು ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧನೆಯಾಗಲಾರದು. ನಿತ್ಯವಾದ (ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇರುವ) ವಸ್ತುವು ಕರ್ಮದಿಂದಾಗಲಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದಾಗಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

['ಅಸ್ಮಿನ್: ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರೇ ಪರಮನೀಶ್ವೇಯಸಸಾಧನಂ ನಿಶ್ಚಿತಂ ಕಿಂ ಜ್ಞಾನಂ, ಕರ್ಮ ವಾ, ಅಹೋಸ್ವಿದುಭಯಮಿತಿ?]

ಅಜ್ಞಾನಸ್ಥನು ಕೇವಲಸ್ಯ ನೀಶ್ವೇಯಸಹೇತುತ್ವಾದ್ ಭೇದಪ್ರತ್ಯಯನಿವರ್ತಕತ್ವೇನ ಕೈವಲ್ಯಫಲಾವಸಾಯಿತ್ವಾತ್ । ಕ್ರಿಯಾ-ಕಾರಕ-ಫಲ-ಭೇದಬುದ್ಧಿರವಿದ್ಯಾ ಆತ್ಮನಿ ನಿತ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಾ । “ಮಮ ಕರ್ಮ”, “ಅಹಂ ಕರ್ತಾ”, “ಅಮುಷ್ಮಿ ಫಲಾಯೇದಂ ಕರ್ಮ ಕರಿಷ್ಯಾಮಿ” ಇತ್ಯಯಮವಿದ್ಯಾ ಅನಾದಿಕಾಲಪ್ರವೃತ್ತಾ । ಅಸ್ಯ ಅವಿದ್ಯಾಯಾಃ ನಿವರ್ತಕಂ “ಅಯಮಸ್ಮಿ ಕೇವಲಃ, ಅಕರ್ತಾ, ಅಕ್ರಿಯಃ, ಅಫಲಃ, ನ ಮತ್ತಃ ಅನ್ಯೋಸ್ತಿ ಕಶ್ಚಿತ್” ಇತ್ಯೇವಂ ರೂಪಮಾತ್ಮವಿಷಯಂ ಜ್ಞಾನಮುತ್ಪದ್ಯಮಾನಂ । ಕರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಹೇತುಭೂತಾಯಾಃ ಭೇದಬುದ್ಧೇರ್ನಿವರ್ತಕತ್ವಾತ್ । ... ನ ಕೇವಲೇಭ್ಯಃ ಕರ್ಮಭ್ಯಃ, ನ ಚ ಜ್ಞಾನ-ಕರ್ಮಾಭ್ಯಾಂ ಸಮುಚ್ಚಿತಾಭ್ಯಾಂ ನೀಶ್ವೇಯಸಪ್ರಾಪ್ತಿಃ । .. ಅಕಾರ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ, ನೀಶ್ವೇಯಸಸ್ಯ ಕರ್ಮಸಾಧನತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಃ । ನ ಹಿ ನಿತ್ಯಂ ವಸ್ತು ಕರ್ಮಣಾ ಜ್ಞಾನೇನ ವಾ ಕ್ರಿಯತೇ । '

ಗೀಛಾ, ೧೮, ೬೬]

ಬರಿಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದಾದರೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆಯೋ, ಎಂದರೆ, ಇದೆ. ಅದು

ಅವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ಕೈವಲ್ಯವೆಂಬ ಫಲವು ಒದಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾವನ್ನು ಬ್ರಮೆಯಿಂದ ಕಾಣುವಾಗ, ಈ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ದೀಪದ ಬೆಳಕಿನಂತೆ. ಹಾವೆಂಬ ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ತೊಲಗಿಸಿ, ಇದು ಬರಿಯ ಹಗ್ಗ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದು ಬೆಳಕಿನ ಫಲವಷ್ಟೆ? ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೈವಲ್ಯವೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ನೀಡುವ ಜ್ಞಾನವು ಒದಗಲಾಗಿ, ಅದು ಇನ್ನೊಂದು ಫಲವನ್ನಾಗಲಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧನೆಯಂತಿರುವ ಕೆಲಸವನ್ನಾಗಲಿ ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದೀತು ಎನ್ನುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನ-ಕರ್ಮಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡರೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕೈವಲ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮದ ನೆರವು ಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನವು ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ, ಕರ್ಮವಾದರೂ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನೆ ಹಿಡಿದಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಎರಡರಲ್ಲಿರುವ ವಿರೋಧ. ಕತ್ತಲೆಯು ಕತ್ತಲೆಯನ್ನೇ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನವೊಂದೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನೆಯಾದೀತು.

[‘ಕೇವಲಜ್ಞಾನಮಪ್ಯನರ್ಥಕಂ ತರ್ಹಿ? ನ, ಅವಿದ್ಯಾನಿವರ್ತಕತ್ವೇ ಸತಿ ದೃಷ್ಟಕೈವಲ್ಯಫಲಾವಸಾನತ್ವಾತ್ । ಅವಿದ್ಯಾತಮೋನಿವರ್ತಕಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಂ ಕೈವಲ್ಯಫಲಾವಸಾನತ್ವಂ । ರಚ್ಛಾದಿ ವಿಷಯೇ ಸರ್ಪಾದ್ಯಜ್ಞಾನತಮೋನಿವರ್ತಕಪ್ರದೀಪ ಪ್ರಕಾಶಫಲವತ್ । ವಿನಿವೃತ್ತಸರ್ಪಾದಿವಿಕಲ್ಪರಜ್ಞ ಕೈವಲ್ಯಾವಸಾನಂ ಹಿ ಪ್ರಕಾಶಫಲಂ । ತಥಾ ಜ್ಞಾನಂ । ...ಕೈವಲ್ಯಫಲೇ ಹಿ ಜ್ಞಾನೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ... ಫಲಾಂತರೇ ತತ್ಸಾಧನಭೂತಾಯಾಂ ವಾ ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಅರ್ಥಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಃ ।

ತಸ್ಯಾನ್ವ ಕರ್ಮಣೋಸ್ತಿ ನಿಶ್ಚೇಯಸಸಾಧನತ್ವಂ । ನ ಚ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಣೋ ಸಮುಚ್ಚಿತಯೋಃ । ನಾಪಿ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಕೈವಲ್ಯಫಲಸ್ಯ ಕರ್ಮಸಹಾಯಾಪೇಕ್ಷಾ । ಅವಿದ್ಯಾನಿವರ್ತಕತ್ವೇನ ವಿರೋಧಾತ್ । ನ ಹಿ ತಮಸ್ತಮಸೋ ನಿವರ್ತಕಂ । ಅತಃ ಕೇವಲಮೇವ ಜ್ಞಾನಂ ನಿಶ್ಚೇಯಸಸಾಧನಮಿತಿ । ’

ಗೀಭಾ, ೧೮, ೬೬]

ಮೋಕ್ಷವು ನಿತ್ಯವಾದುದು; ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೇಳುವ ಕರ್ಮದಿಂದ ಒದಗುವ ಫಲವಾದರೂ ಅನಿತ್ಯವಾದುದೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರು. ಕರ್ಮದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಬರುವುದಾದರೆ, ಆ ಮೋಕ್ಷವು ಅನಿತ್ಯವೆಂದಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಅನಿತ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷ ಯಾರಿಗೆ ಬೇಕು?...

ಕರ್ಮದಿಂದ ಒದಗುವ ಫಲಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸಂಸ್ಕಾರ, ವಿಕಾರ ಮತ್ತು ಆಪ್ತಿ ಎಂಬುವು; ಈ ಫಲಗಳಿಗೆ ತೀರ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ಮೋಕ್ಷ... ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ (ಹೀಗೆ) ವಿರೋಧಗಳಿವೆಯಾಗಿ ಅವರಡನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ... ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಗಳ ನೆರವನ್ನು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ ... ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷ ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

['ನಿತ್ಯೋ ಹಿ ಮೋಕ್ಷ ಇಷ್ಯತೇ | ಕರ್ಮಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಚಾನಿತ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಲೋಕೇ | ಕರ್ಮಭ್ಯಶ್ಚೇಚ್ಛ್ರೇಯಃ ಅನಿತ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್, ತಚ್ಚಾನಿಷ್ಠಂ | ... ಉತ್ಪತ್ತಿ-ಸಂಸ್ಕಾರ-ವಿಕಾರಾವ್ಯೋ ಹಿ ಫಲಂ ಕರ್ಮಣೋ ದೃಶ್ಯತೇ | ಉತ್ಪತ್ತಾ ದಿಫಲವಿಪರೀತಶ್ಚ ಮೋಕ್ಷಃ | ... ಅತೋ ವಿರೋಧೋ ವಿದ್ಯಾ-ಕರ್ಮಣೋ | ಅತಶ್ಚ ಸಮುಚ್ಚಯಾನುಪಪತ್ತಿಃ | ... ವಿರೋಧಾಧೇವ ಚ ವಿದ್ಯಾ ಮೋಕ್ಷಂ ಪ್ರತಿ ನ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಪೇಕ್ಷತೇ | ... ಅತಃ ಕೇವಲಾಯಾ ಏವ ವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಪರಂ ಶ್ರೇಯ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಂ | '

ತೈಭಾ, ೧,೧೧]

ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವವನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು (ವಿಧಿ-ನಿಷೇಧಗಳನ್ನು) ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ... ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಭಾವನೆಗಳಿದ್ದು, ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬರುವ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆತ್ಮನೆಂಬ ಅರಿವು ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷ ಬಂದೀತೆಂಬ ಆಶೆಯಿರಲಾರದು ! ಶ್ರುತಿಯೂ “ಇದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಬೇರೊಂದು ದಾರಿಯಿಲ್ಲ” (ಶ್ವೇ.೩,೮) ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ದಾರಿಯೇ ಇರದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ.

['ನ ಹ್ಯೇತಚ್ಚಾಸ್ತ್ರೇಣ ಕೇನಚಿತ್ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಣ ಇತ್ಥಂ ಸಮಾಚರೇದಿತಿ | ... ಕರ್ತೃತ್ವ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವೇ ಸತ್ಯಾತ್ಮನಿ, ಆಸತ್ಯಾಂ ವಿದ್ಯಾಗಮ್ಯಾಯಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮತಾಯಾಂ ನ ಕಥಂಚನ ಮೋಕ್ಷಂ ಪ್ರತ್ಯಾಶ್ನಾಸ್ತಿ | ಶ್ರುತಿಶ್ಚ “ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ವಿದ್ಯತೇ ಯನಾಯ” ಇತಿ ಜ್ಞಾನಾದನ್ಯಂ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಂ ವಾರಯತಿ | '

-ವೇಸೂಭಾ, ೪,೩,೧೪]

ಎಲ್ಲ ಕ್ರಿಯೆ-ಕಾರಕ-ಫಲ ಎಂಬ ವಿಂಗಡಣೆಯ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ) ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅಂಗವನ್ನಾಗಲಿ, ನೆರವಾಗಬಲ್ಲ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸಾಧನೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಹೇಳುವುದು ಹೊಂದಲಾರದು. ಎಲ್ಲ

ವಿಷಯಗಳಿಂದಲೂ ಹಿಂದೆಸರಿದು ಒಳಗಿನ ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನಿರಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ವಿಚಾರವಾಗಿ, ಅದರ ಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷದ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - “ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವವನು ಎಂದೂ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಅದರ ಸಾಧನೆಗಳನ್ನೂ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು; ಹಾಗೆ ಬಿಡುವವನು ತನ್ನ (ಎಂದರೆ ಬಿಡುವವನ) ಒಳಗಿನ ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು” ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮದ ನೆರವಿದ್ದೀತೆಂದಾಗಲಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಂಗವಾಗಿ ಬಯಸುವುದೆಂದಾಗಲಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

[‘ನ ಹಿ ಸರ್ವಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಫಲಭೇದಬುದ್ಧಿತಿರಸ್ಕರಿತ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಶೇಷಾಪೇಕ್ಷಾ ಸಹಕಾರಿಸಾಧನಸಂಬಂಧೋ ವಾ ಯುಜ್ಯತೇ | ಸರ್ವವಿಷಯವ್ಯಾವೃತ್ತಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ ವಿಷಯನಿಷ್ಕತ್ವಾಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಸ್ತತ್ಫಲಸ್ಯ ಚ ನಿಶ್ಚೇಯಸಸ್ಯ “ಮೋಕ್ಷಮಿಚ್ಛನ್ ಸದಾ ಕರ್ಮ ತ್ಯಜೇದೇವ ಸಸಾಧನಂ | ತ್ಯಜತ್ಯೇವ ಹಿ ತಚ್ಚೋಚ್ಚೇಯಂ ತ್ಯಕ್ತುಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ ಪರಂ ಪದಂ || ’ ತಸ್ಮಾತ್ ಕರ್ಮಣಾಂ ಸಹಕಾರಿತ್ವಂ ಕರ್ಮಶೇಷಾಪೇಕ್ಷಾ ನ ವಾ ಜ್ಞಾನಸ್ಯೋಪ ಪದ್ಯತೇ | ’

ಕೇಭಾ, ೪, ೭]

ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಬಗೆಗಳಿಲ್ಲ, ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಮೆಯಿಂದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಫಲವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಏನೊಂದು ಅತಿಶಯ ಎಂದರೆ, ಭೇದ ಇರಲಾರದು. ಕರ್ಮದ ಫಲದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಭೇದವಿರುತ್ತದೆ; ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಹಲವು ಬಗೆಗಳಿವೆ, ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಮೆಯೆಂಬುದಿದೆ. ... ಜ್ಞಾನದ ಫಲವಾದ ಮುಕ್ತಿಯು ಒಂದೇ ತೆರನಾದುದು ಎಂದು ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ.

[‘ನ ತು ಮುಕ್ತಿ ಕಷ್ಟದತಿಶಯಸಂಭವೋಸ್ತಿ | ವಿದ್ಯಾಭೇದಾಭಾವಾದಪಿ, ತತ್ಪಲನಿಯಮಾಭಾವಃ ಕರ್ಮಫಲವತ್ | ನಹಿ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನಭೂತಾಯಾ ವಿದ್ಯಾಯಾ ಕರ್ಮಣಾಮಿವ ಭೇದೋಸ್ತೀತಿ | ... ಮುಕ್ತ್ಯಮ್ನಾ ಹಿ ಸರ್ವವೇದಾಂತೇಷು ಏಕರೂಪೈವಾವಧಾಯತೇ | ’

ವೇಸೂಭಾ, ೩, ೪, ೫೨]

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡವನು ತನ್ನ ಅರಿವು ಒದಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ತಾನು ಕರ್ತೃ, ಭೋಕ್ತೃ ಎಂದೆಲ್ಲ ಬಗೆದಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಈಗಲಾದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಮಿರುದ್ದವಾಗಿ, ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಾನು ಕರ್ತೃವಲ್ಲ, ಭೋಕ್ತೃವಲ್ಲ, ಈ

ಸ್ವಭಾವಗಳಿಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಮನದಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ತಾನು ಮೊದಲೂ ದಿಟವಾಗಿ ಕರ್ತೃವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ, ಭೋಕ್ತೃವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂದೂ, ಮುಂದೆಯಾದರೂ ಕರ್ತೃತ್ವ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವಗಳು ತನಗೆ ಒದಗಲಾರವು ಎಂದೂ ಈಗಲೂ ಅವು ಇರವು ಎಂದೂ ಮನವರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ತಾನೆ ಮೋಕ್ಷವೆನ್ನುವುದು ಸಮಂಜಸವಾದೀತು?

ಮೋಕ್ಷವು ಕರ್ಮದ ಫಲದಂತೆ ದೇಶ, ಕಾಲ, ನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಹಾಗೆ ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದಾದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಅನಿತ್ಯವೆಂದಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ.

['ಪೂರ್ವನಿದ್ದ ಕರ್ತೃತ್ವಭೋಕ್ತೃತ್ವ ವಿಪರೀತಂ ಹಿ ತ್ರಿಷ್ಠಪಿ ಕಾಲೇಷು
ಅಕರ್ತೃತ್ವಾಭೋಕ್ತೃತ್ವಸ್ವರೂಪಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಹಮಸ್ಮಿ, ನೇತಃ ಪೂರ್ವಮಪಿ ಕರ್ತಾ
ಭೋಕ್ತಾ ವಾ ಅಹಮಾಸು, ನೇದಾನೀಂ ನಾಪಿ ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲೇ, ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದವಗಚ್ಛತಿ
| ಏವಮೇವ ಚ ಮೋಕ್ಷ ಉಪಪದ್ಯತೇ |

ನ ಚ ದೇಶ-ಕಾಲ-ನಿಮಿತ್ತಾಪೇಕ್ಷೋ ಮೋಕ್ಷಃ ಕರ್ಮಫಲವತ್ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ
ಅನಿತ್ಯತ್ವಪ್ರಸಂಗಾತ್ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೪,೧,೧೩]

ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಲಾರದೆಂದರೆ, ಶ್ರುತಿಗಳು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಒತ್ತಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳುವುದೇದಕ್ಕೆ? ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದೇನು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳೂ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ನಿಯಮಗಳೂ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವೊದಗುವುದಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕೆಲವರು ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ವಿರಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರಾದರೂ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರೂ ವಿರಕ್ತರಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ...

ಕರ್ಮದ ಫಲಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿವೆ. ಮಕ್ಕಳು, ಸ್ವರ್ಗ, ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚೆನ್ನು ಇವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ಕರ್ಮಫಲಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅವುಗಳ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ಮುನುಷ್ಯರಿಗೆ ಬಯಕೆಗಳು 'ಇದು ನನಗೆ ಬೇಕು', 'ಅದು ನನಗೆ ಬೇಕು' ಎಂದು ಬಹಳವಾಗಿ ತಾನೆ ಇರುತ್ತವೆ ! ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾಯಗಳೆಂಬುದೂ ಹೌದು. ಉಪಾಯದಲ್ಲಿ ತಾನೆ ಯತ್ನಮಾಡಬೇಕಾದುದು; ಆದರೆ ಯಾವುದು ಉಪೇಯವೋ (ಎಂದರೆ ಉಪಾಯದಿಂದ ಪಡೆಯಬೇಕಾದದ್ದೋ) ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಏನೂ

ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲ.

ಹಿಂದಿನಿಂದ ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಪಾಪಗಳು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಈ ಅಡ್ಡಿ ತೊಲಗುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೆ ಎಂದರೆ ಈ ಬಗೆಯ ನಿಯಮವೇನಿಲ್ಲ. ಅಡ್ಡಿಗಳು ತೊಲಗಿದರೆ ಜ್ಞಾನ ಒದಗುತ್ತದೆಯೆಂದೇನಿಲ್ಲ; ದೈವಾನುಗ್ರಹ, ತಪಸ್ಸು, ಧ್ಯಾನ, ಅನುಷ್ಠಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಒದಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೂ ಇಲ್ಲ. ಅಹಿಂಸೆ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದುವು ಜ್ಞಾನ ಒದಗಲು ಉಪಕಾರಮಾಡಿದರೂ, ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ನೇರವಾದ ಕಾರಣಗಳೆಂದರೆ ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳು.. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲರೂ (ಯಾವ ಆಶ್ರಮದವರಾಗಲಿ, ಯಾವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿರಲಿ, ಇಲ್ಲದಿರಲಿ) ಅಧಿಕಾರಿಗಳೇ; ಪರಮ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಎಂಬುದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿದೆ.

['ಯದುಕ್ತಂ ಕರ್ಮಣಿ ಶ್ರುತೇರಧಿಕೋ ಯತ್ನ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಸೌ ದೋಷಃ |
ಯತೋ ಜನ್ಮಾಂತರಕೃತಮಪ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಂ
ಚಾನುಗ್ರಾಹಕಂ ಭವತಿ ವಿದ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಂ ಪ್ರತಿ | ಯೇನ ಚ ಜನ್ಮನೈವ ವಿರಕ್ತಾ
ದೃಶ್ಯಂತೇ ಕೇಚಿತ್ | ಕೇಚಿತ್ತು ಕರ್ಮಸು ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಅವಿರಕ್ತಾ ವಿದ್ಯಾವಿದ್ಯೇಷಿಣಃ
| ...

ಕರ್ಮಫಲಬಾಹುಲ್ಯಾಚ್ಛ | ಪುತ್ರ-ಸ್ವರ್ಗ-ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಾದಿಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಕರ್ಮ-
ಫಲಸ್ಯಾಸಂಖ್ಯೇಯತ್ವಾತ್ ತತ್ಪ್ರತಿ ಚ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಕಾಮಬಾಹುಲ್ಯಾತ್ತದರ್ಥಃ
ಶ್ರುತೇರಧಿಕೋ ಯತ್ನಃ ಕರ್ಮಸೂಪಪದ್ಯತೇ | ಅಶಿಷಾಂ ಬಾಹುಲ್ಯದರ್ಶನಾದಿದಂ
ಮೇ ಸ್ಯಾದಿದಂ ಮೇ ಸ್ಯಾದಿತಿ | ಉಪಾಯತ್ವಾಚ್ಛ | ಉಪಾಯಭೂತಾನಿ ಹಿ
ಕರ್ಮಾಣಿ ವಿದ್ಯಾಂ ಪ್ರತೀತ್ಯವೋಚಾಮ | ಉಪಾಯೈ ಧಿಕೋ ಯತ್ನಃ ಕರ್ತವ್ಯೋ,
ನೋಪೇಯೇ |

.. ಕರ್ಮಭ್ಯ ಏವ ಪೂರ್ವೋಪಚಿತದುರಿತಪ್ರತಿಬಂಧಕ್ಷಯಾದೇವ ವಿದ್ಯೋತ್ಪದ್ಯತೇ
ಚೇನ್ನ ... | ನಿಯಮಾಭಾವಾತ್ | ನ ಹಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ್ಷಯಾದೇವ
ವಿದ್ಯೋತ್ಪದ್ಯತೇ, ನ ತ್ರಿವರ್ತಮಸಾದ-ತಪೋ-ಧ್ಯಾನಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನಾದಿತಿ
ನಿಯಮೋಸ್ತಿ | ಅಹಿಂಸಾ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದೀನಾಂ ಚ ವಿದ್ಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಕತ್ವಾತ್
ಸಾಕ್ಷಾದೇವ ಚ ಕಾರಣತ್ವಾತ್ ಶ್ರವಣ-ಮನನ-ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಾದೀನಾಂ | ...
ಸರ್ವೇಷಾಂ ಚಾಧಿಕಾರೋ ವಿದ್ಯಾಯಾಂ, ಪರಂ ಚ ಶ್ರೇಯಃ ಕೇವಲಾಯಾ
ವಿದ್ಯಾಯಾ ಏವೇತಿ ಸಿದ್ಧಂ |

ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಮೇಲೆ ಫಲಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅದು ಮತ್ತೇನನ್ನೂ (ಕರ್ಮ ಮೊದಲಾದವನ್ನು) ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅದು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು (ಕರ್ಮವನ್ನು) ಬಯಸುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಶ್ರುತಿಗಳು ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನೆಗಳೆಂಬಂತೆ ಹೇಳುತ್ತವೆ; 'ವಿವಿಧಿಷಾ' (ಎಂದರೆ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ) ಎಂಬ ಮಾತಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಗಳು ಜ್ಞಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಾಧನೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ... ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ವಿಹಿತವೆನಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು ನೆರವಾಗುತ್ತವೆ; ಅದು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಮೇಲೆ ಅದರ ಫಲ (ಮೋಕ್ಷ) ಕೈಗೊಡಲು ಅವುಗಳ ನೆರವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ಶಮ, ದಮ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರವು ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ್ನೂ ಮಾಡಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ... ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದುವು ಬೇಡವೆಂದರೂ ಶಮ, ದಮ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂತೂ ಬೇಕೇ ಬೇಕು... ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲೂ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲೂ ಫಲವನ್ನು ಬಯಸದೆ ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ (ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವವನಿಗೆ) ಜ್ಞಾನ ಒದಗಲು ನೆರವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಶಮ-ದಮಾದಿಗಳನ್ನೂ ತಂತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುವುದು ಜ್ಞಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಶಮ, ದಮ ಮೊದಲಾದುವು ಜ್ಞಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಹತ್ತಿರದ (ಎಂದರೆ ನೇರವಾದ) ಸಾಧನೆಗಳು, ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದವು ಹೊರಗಣ (ಬಹಿರಂಗ, ದೂರದ ಅಥವಾ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ) ಸಾಧನೆಗಳು ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

['ಉತ್ಪನ್ನಾ ಹಿ ವಿದ್ಯಾ ಫಲಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರತಿ ನ ಕಿಂಚಿದನ್ಯದಪೇಕ್ಷತೇ | ಉತ್ಪತ್ತಿಂ ಪ್ರತಿ ತ್ವಪೇಕ್ಷತೇ | ತಥಾ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ...ಯಜ್ಞಾದಿನಾಂ ವಿದ್ಯಾಸಾಧನಭಾವಂ ದರ್ಶಯತಿ | ವಿವಿಧಿಷಾಸಂಯೋಗಾಚ್ಚ ಏಷಾಮುತ್ಪತ್ತಿಸಾಧನಭಾವೋ ವಸೀಯತೇ | ... ಶ್ರುತಿಃ ಆಶ್ರಮಕರ್ಮಣಾಂ ವಿದ್ಯಾಸಾಧನಭಾವಂ ಸೂಚಯತಿ | ...ಏವಮಾಶ್ರಮಕರ್ಮಾಣಿ ವಿದ್ಯಾಯಾ ಫಲಸಿದ್ಧೌ ನಾಪೇಕ್ಷ್ಯಂತೇ , ಉತ್ಪತ್ತೌ ಚಾಪೇಕ್ಷ್ಯಂತೇ ಇತಿ |

ವಿದ್ಯಾಸಾಧನತ್ವೇನ ಶಮದಮಾದಿನಾಂ ವಿಧಾನಾತ್ ಚಾವಶ್ಯಾನುಷ್ಠೇಯತ್ವಾತ್ | ... ಯಜ್ಞಾದ್ಯನಪೇಕ್ಷಾಯಾಮಪಿ ಶಮಾದೀನ್ಯಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯಾನಿ | ...

ಸ್ಮೃತಿಷ್ಠಪಿ ಭಗವದ್ಗೀತಾದ್ಯಾಸ್ವನಭಿಸಂಧಾಯ ಫಲಮನುಷ್ಠಿತಾನಿ ಯಜ್ಞಾದೀನಿ ಮುಮುಕ್ಷೋರ್ಜ್ಞಾನಸಾಧನಾನಿ ಭವಂತೀತಿ ಪ್ರಪಂಚಿತಂ । ತಸ್ಯಾದ್ಯಜ್ಞಾದೀನಿ ಶಮದಮಾನಿ ಚ ಯಥಾಶ್ರಮಂ ಸರ್ವಾಡ್ಯೇವಾಶ್ರಮಕರ್ಮಾಣಿ ವಿದ್ಯೋತ್ಪತ್ತಾವಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯಾನಿ । ತತ್ಪ್ರತಿ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನಾನಿ ವಿದ್ಯಾಸಾಧನಾನಿ ಶಮಾದೀನಿ, ... ಬಾಹ್ಯತರಾಣಿ ಯಜ್ಞಾದೀನೀತಿ ವಿವೇಕವ್ಯಂ । '

ವೇಸೂಭಾ, ೩,೪,೨೭]

ಯಾವುದನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲ? ಎಂದರೆ - ಯಾವುದು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇರುತ್ತದೆ, ಯಾವುದು ತೋರಿಯಿಡಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಂಗಡಣೆ, ಇಲ್ಲಿನ ಸುಖಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಪರಲೋಕದ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಸುಖಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆಯನ್ನು ಬಿಡುವುದು, ಶಮ ದಮ ಮೊದಲಾದ ಅಂತರಂಗ ಸಾಧನೆಗಳು (ಶಮವೆಂದರೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಶದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ದಮವೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ; ಉಪರತಿಯೆಂದರೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆ ತಿರುಗಿಸದ ಮನಸ್ಸಿಗಾಗಲಿ ದೇಹಕ್ಕಾಗಲಿ ಆಯಾಸವಾಗುವ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗದೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರುವುದು; ತಿತಿಕ್ಷೆಯೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೇಲೆ ಬಂದರಗುವ ದುಃಖಕರವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಆತಂಕವಿಲ್ಲದೆ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಸಮಾಧಾನ-ವೆಂದರೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು; ತತ್ತ್ವಶ್ರದ್ಧೆಯೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ, ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆ, ಅಸ್ತಿತ್ವಬುದ್ಧಿ, ಇವು ಆರು ಶಮಾದಿಷಟ್ಕ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ) ಮತ್ತು ಸಂಸಾರದ ದುಃಖವನ್ನು ತೊಲಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಕಾಶರ. ಇವು ಇದ್ದರೇನೇ, ಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಮೊದಲೇ ಆಗಲಿ ಅನಂತರವೇ ಆಗಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಬಯಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದೀತು.

['ಕಿಮಪಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಯದನಂತರಂ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೋಪದಿಶ್ಯತೇ ಇತಿ । ಉಚ್ಯತೇ - ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತುವಿವೇಕ, ಇಹಾಮುತ್ರಫಲಭೋಗವಿರಾಗ, ಶಮದಮಾದಿ ಸಾಧನ ಸಂಪತ್, ಮುಮುಕ್ಷುತ್ವಂ ಚ । ತೇಷು ಹಿ ಸತ್ಯ ಪ್ರಾಗಪಿ ಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾಯಾಃ ಉದ್ವಂ ಚ ಶಕ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸಿತುಂ ಜ್ಞಾತುಂ ಚ, ನ ವಿಪರ್ಯಯೇ'

ವೇಸೂಭಾ, ೧,೧,೧]

(೨) ಉಪಾಸನೆ

ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಅಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಎರಡು ಬ್ರಹ್ಮಗಳಿವೆಯೆ? ಒಳ್ಳೆಯದು, ಎರಡಿವೆ ಎನ್ನೋಣ. ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಯಾವುದು? ಅಪರಬ್ರಹ್ಮ ಯಾವುದು? ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಏರ್ಪಟ್ಟ ನಾಮ-ರೂಪ ಮೊದಲಾದ ಭೇದವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ “ಅಸ್ಥೂಲ” “ಅನಣು” ಎಂಬಿವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವುದೋ ಅದು ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಯಾವುದಕ್ಕೆ ನಾಮ-ರೂಪ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ “ಮನೋಮಯ, ಪ್ರಾಣಶರೀರ, ಬೆಳಕಿನ ರೂಪ” (ಛಾಂ ೩,೧೪,೨) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದಾರೋ ಅದು ಅಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಹೀಗಿಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ “ಬ್ರಹ್ಮನು ಒಬ್ಬನೆ, ಅವನಿಗೆ ಎರಡನೆಯವನೆಲ್ಲ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರೋಧವೇನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ನಾಮ, ರೂಪಗಳು ಉಪಾಧಿಯೆಂದು ಆಗಲೆ ಹೇಳಿತಲ್ಲ? ಅಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಅದರ ಫಲವು ಜಗತ್ತಿನ ಐಶ್ವರ್ಯಲಕ್ಷಣವಾಗಿದ್ದು ಸಂಸಾರದೊಳಗೆ ಇರುವುದೆಂದೇ ಶ್ರುತಿಯು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ; ಅವಿದ್ಯೆ ಇನ್ನೂ ಹೋಗದಿರುವುದರಿಂದ. ಇವನನ್ನು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವನೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಅವನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಇಲ್ಲಿಂದ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಗೆ ಸಾಗುವುದೂ ವಿರೋಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನೇ; ಆಕಾಶದಂತೆ. ಮಡಕೆ ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟಾಗ, ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವೇ ಓಡಾಡಿದಂತೆ ಅನಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆ? ಹಾಗೆಯೇ ಆತ್ಮನು ಬುದ್ಧಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳು ಓಡಾಡುವಾಗ, ತಾನೇ ಓಡಾಡುವನೆಂದು ಜನ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

[‘ಕಿಂ ದ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಪರಮಪರಂ ಚೇತಿ? ಬಾಧಂ ದ್ವೇ | ... ಕಿಂ ಪುನಃ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಿಮಪರಮಿತಿ? ಉಚ್ಯತೇ | ಯತ್ರಾವಿದ್ಯಾಕೃತನಾಮರೂಪಾದಿ ವಿಶೇಷಪ್ರತಿಷೇಧಾದಸ್ಥೂಲಾದಿಶಬ್ದೈರ್ಬ್ರಹ್ಮೋಪದಿಶ್ಯತೇ, ತತ್ಪರಂ | ತದೇವ ಯತ್ರ ನಾಮರೂಪಾದಿವಿಶೇಷೇಣ ಕೇನಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಉಪಾಸನಾಯೋಪದಿಶ್ಯತೇ “ಮನೋಮಯಃ ಪ್ರಾಣಶರೀರೋ ಭಾರೂಪಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದೈಸ್ತದಪರಂ | ನನ್ನೇವಮದ್ವಿತೀಯಶ್ರುತಿರುಪಪದ್ಯತೇ? ನ, ಅವಿದ್ಯಾಕೃತನಾಮರೂಪೋಪಾಧಿ ಕತಯಾ ಪರಿಹೃತತ್ವಾತ್, ತಸ್ಯ ಚಾಪರಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನಸ್ಯ... ಜಗದ್ವೈಶ್ವರ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ಸಂಸಾರಗೋಚರಮೇವ ಫಲಂ ಭವತಿ | ಅನಿವರ್ತಿತತ್ವಾದವಿದ್ಯಾಯಾಃ | ತಸ್ಯ

ಚ ದೇಶವಿಶೇಷಾವಬದ್ಧತ್ವಾತ್ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತೃರ್ಥಂ ಗಮನಮವಿರುದ್ಧಂ । ಸರ್ವ
ಗತತ್ವೈವ ಚಾತ್ಮನಃ, ಆಕಾಶಸ್ಯೇವ ಘಟಾದಿಗಮನಃ, ಬುದ್ಧ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧಿಗಮನಃ
ಗಮನಪ್ರಸಿದ್ಧಿರಿತ್ಯವಾದಿಷ್ಯುಃ... । '

ವೇಸೂಭಾ, ೪,೩,೧೪]

ಪರನನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ವಿಶುದ್ಧವಾದ (ಸಂಸಾರದ ಕೋಟಲೆಗಳಿಗೆ ಸೇರದ)
ಉಪಾಧಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ, ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ವಿಕಾರಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ("ಮನೋಮಯ" ಮೊದಲಾಗಿ) ಉಪಾಸನಗೌರವ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ
ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನನಿಸುತ್ತಾನೆ.

['ಪರಮೇವ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಶುದ್ಧೋಪಾಧಿಸಂಬಂಧಂ ಕೃಚಿತ್ ಕೃಶ್ಚಿದ್ವಿಕಾರಧರ್ಮೈ
ರ್ಮನೋಮಯತ್ವಾದಿಭಿಃ ಉಪಾಸನಾಯೋಪದಿಶ್ಯಮಾನಮಪರಮಿತಿ ಸ್ಥಿತಿಃ । '

ವೇಸೂಭಾ, ೪,೩,೯]

ಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಆದರೂ ನಾವು ಬಯಸಿದಂತೆ (ನಾಮರೂಪಗಳೆಂಬ) ಉಪಾಧಿಯ
ನಂಟನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾಗ ಉಪಾಸ್ಯನಾದವನೆಂದೂ, ಎಲ್ಲ ಉಪಾಧಿಗಳ ನಂಟನ್ನೂ
ತೊಡೆದುಹಾಕಿಕೊಂಡಾಗ ಜ್ಞೇಯನಾದವನೆಂದೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶವಿದೆ.

['ಏವಮೇಕಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಅಪೇಕ್ಷಿತೋಪಾಧಿಸಂಬಂಧಂ, ನಿರಸ್ತೋಪಾಧಿಸಂಬಂಧಂ
ಚ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವೇನ ಜ್ಞೇಯತ್ವೇನ ಚ ವೇದಾಂತೇಷೂಪದಿಶ್ಯತೇ । '

ವೇಸೂಭಾ, ೧,೧,೪]

(ಜ್ಞೇಯನಾದವನನ್ನು ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮ, ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮ, ಕಾರಣಬ್ರಹ್ಮ, ನಿರುಪಾಧಿಬ್ರಹ್ಮ
ಎಂದೂ, ಉಪಾಸ್ಯನಾದವನನ್ನು ಅಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮ, ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮ, ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮ, ಸೋಪಾಧಿಬ್ರಹ್ಮ
ಎಂದೂ ಕರೆಯುವುದುಂಟು).

ಉಪಾಸನೆಯೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಆಸರೆಯನ್ನು
(ನಾಮ, ರೂಪ) ಹಿಡಿದು, ಅದರ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರವು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಒಂದೇ
ಬಗೆಯ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಎಡೆಬಿಡದೆ ಹರಿಸುವುದು, ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದಂಥ
ವಿಚಾರಗಳು ನಡುವೆ ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳದಂತೆ ಎಚ್ಚರವಹಿಸುವುದು. 'ಗುರುವನ್ನು
ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ', 'ರಾಜನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ' ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ
ಉಪಾಸನೆಯೆಂಬ ಮಾತಿನ ಅರ್ಥವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದೆ ಇದೆ. ಯಾವನು ಗುರುವೇ

ಮೊದಲಾದವರ ಹತ್ತಿರವೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇದ್ದು ಓಡಿಯಾಡಿಕೊಂಡು ಅವರು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅವನನ್ನು 'ಉಪಾಸಿಸುವವನು' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅಂಥವನು ಉಪಾಸನೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

['ಉಪಾಸನಂ ಚ ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ತುಲ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಸಂತತಿರಸಂಕೀರ್ಣಾ ಚಾತತ್ಪ್ರತ್ಯಯೈಃ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಾಲಂಬನವಿಷಯಾ ಚ | ಪ್ರಸಿದ್ಧಶ್ಲೋಕಾಸನ ಶಬ್ದಾರ್ಥೋ ಲೋಕೇ "ಗುರುಮುಪಾಸ್ತೇ" "ರಾಜಾಸಮುಪಾಸ್ತ" ಇತಿ | ಯೋ ಹಿ ಗುರ್ವಾದೀನ್ ಸಂತತಮುಪಚರತಿ ಸ ಉಪಾಸ್ತ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಸ ಚ ಫಲಮಾಪ್ನೋತ್ಯುಪಾಸನಸ್ಯ | ']

ತೃಭಾ, ೧,೩]

ಉಪಾಸನೆಯಿಂದರೆ ಯಾವುದನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬೇಕೆಂದಿದೆಯೋ, ಅದರ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೇಗೆ ದೇವತೆ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದೋ, ಹಾಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಅದರ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೆ ಇದ್ದುಕೊಂಡು, ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದ ಆಲೋಚನೆಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಬರದಂತೆ ಎಚ್ಚರವಿದ್ದು, ಲೌಕಿಕವಾಗಿ ತಾನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವಿರುವುದಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಆ ದೇವತೆ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರೂಪವೇ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಅಭಿಮಾನ ಮೂಡುವವರೆಗೆ ಮುಂದುವರೆಯುವುದು. 'ತಾನು ದೇವತೆಯಾಗಿಯೇ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ' ಈ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ಇದನ್ನೆ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

['ಉಪಾಸನಂ ನಾಮ ಉಪಾಸ್ಯಾರ್ಥವಾದೇ ಯಥಾ ದೇವತಾದಿಸ್ವರೂಪಂ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಜ್ಞಾಪ್ಯತೇ ತಥಾ ಮನಸೋಪಗಮ್ಯ, ಆಫಲಂ ಚಿಂತನಂ, ಲೌಕಿಕಪ್ರತ್ಯಯಾವ್ಯವಧಾನೇನ ಯಾವತ್ ತದ್ದೇವತಾದಿಸ್ವರೂಪಾತ್ಮಾ ಭಿಮಾನಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿರತಿ, ಲೌಕಿಕಾತ್ಮಾಭಿಮಾನಮತ್ | 'ದೇವೋ ಭೂತ್ವಾ ದೇವಾನಾಭ್ಯೇತಿ' ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ | ']

ಬೃಭಾ, ೧,೩,೮]

ಉಪಾಸನೆಯನ್ನುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಯಾವುದನ್ನು ಉಪಾಸನೆ-ಮಾಡಬೇಕೋ ಅದನ್ನು ವಿಷಯವಾಗಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಹತ್ತಿರ ಇದ್ದುಕೊಂಡು, ಎಣ್ಣೆಯು ಎಡೆಬಿಡದೆ ಹರಿಯುವಂತೆ, ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಹರಿಯಬಿಡುತ್ತ, ಬಹುಕಾಲ ಕುಳಿತಿರುವುದು.

['ಉಪಾಸನಂ ನಾಮ ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಮುಪಾಸ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ವಿಷಯೀಕರಣೇನ ಸಾಮೀಪ್ಯಮುಪಗಮ್ಯ ತೈಲಧಾರಾವತ್ ಸಮಾನಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರವಾಹೇನ ದೀರ್ಘಕಾಲಂ ಯದಾಸನಂ ತದುಪಾಸನಮಾಚಕ್ಷತೇ । '

ಗೀಭಾ, ೧೨,೩]

ಉಪಾಸನೆಯೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಆಸರೆಯನ್ನು (ನಾಮ, ರೂಪ) ಹಿಡಿದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ತೆರನಾದ ಆಲೋಚನೆಗಳನ್ನು ಎಡೆಬಿಡದಂತೆ ತೊಡಗಿಸುವುದು; ಅದಕ್ಕೆ ಬೇರೆಯಾದ ಆಲೋಚನೆಗಳು ನಡುವೆ ಬಂದೊದಗದಂತೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವುದೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿನ ವಿಶೇಷ. ಇಂಥ ಉಪಾಸನೆಗಳು ಸತ್ತ್ವಶುದ್ಧಿಯನ್ನು (ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡಿ, ವಸ್ತುವನ್ನು ಅದು ಇರುವಂತೆಯೇ ಬೆಳಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಒಬ್ಬನೇ ಸತ್ಯವೆಂಬ ಅರಿವಿಗೆ ನೆರವಾಗುತ್ತದೆ; ಆಸರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಈ ಕ್ರಮ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಸುಲಭವೂ ಹೌದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಮೊದಲು (ಜ್ಞಾನ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ) ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಾಭ್ಯಾಸವು ಬೇರೊರಿದಲಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಕರ್ಮಾಂಗವಾದ (ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ) ಉಪಾಸನೆಗಳನ್ನೇ ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

['ಉಪಾಸನಂ ತು ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಸಮರ್ಪಿತಂ ಕಿಂಚಿದಾಲಂಬನಮುಪಾದಾಯ ತಸ್ಮಿನ್ ಸಮಾನಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಸಂತಾನಕರಣಂ, ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣಪ್ರತ್ಯಯಾನಂತರಿತಮಿತಿ ವಿಶೇಷಃ । ತಾನ್ಯೇತಾನ್ಯುಪಾಸನಾನಿ ಸತ್ತ್ವಶುದ್ಧಿಕರತ್ವೇನ ವಸ್ತುತತ್ತ್ವಾಭಾಸಕತ್ವಾದದ್ವೈತಜ್ಞಾನೋಪಕಾರಕಾಣಿ, ಆಲಂಬನವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಸುಸಾಧ್ಯಾನಿ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವ ಮುಪನ್ಯಸ್ಯಂತೇ । ತತ್ರ ಕರ್ಮಾಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೃಢೀಕೃತತ್ವಾತ್ ಕರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗೇ ನೋಪಾಸನ ಏವ ದುಃಖಂ ಚೇತಃಸಮರ್ಪಣಂ ಕರ್ತುಂ ಇತಿ ಕರ್ಮಾಂಗವಿಷಯಮೇವ ತಾವದಾದಾವುಪಾಸನಮುಪನ್ಯಸ್ಯತೇ । '

ಭಾಂಭಾ, ಮೊದಲ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅವತರಣಿಕೆ]

ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಎರಡು ರೂಪಗಳಿಂದಾಯಿತಲ್ಲ, ನಾಮ-ರೂಪಗಳಿಂದ ವಿಕಾರವನ್ನೂ ಭೇದವನ್ನೂ ಉಪಾಧಿಗಳಾಗಿ ತಳೆಯುವುದೊಂದು ರೂಪ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷತೆವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದಲೂ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪ ಎಂದು... ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉಪಾಸ್ಯ (ಉಪಾಸನೆಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದು)

ಉಪಾಸಕ (ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು) ಎಂಬೆಲ್ಲ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಒದಗುವುದು. ಕೆಲವು ಉಪಾಸನೆಗಳನ್ನು ಲೌಕಿಕಸುಖಸಂಪತ್ತಿಗಾಗಿ (ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ) ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ; ಕೆಲವು ಉಪಾಸನೆಗಳು ಕ್ರಮಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ (ಜ್ಞಾನ ಒದಗಿದೊಡನೆಯೆ ಆಗುವ ಸದ್ಯೋಮುಕ್ತಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದದ್ದು; ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅರ್ಚಿಸಿದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಒದಗುವ ಮುಕ್ತಿ); ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಉಪಾಸನೆಗಳು ಕರ್ಮಸಮೃದ್ಧಿಗಾಗಿ (ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವು ಹೆಚ್ಚು ವೀರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗುವುದು ಕರ್ಮಸಮೃದ್ಧಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. (ಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನೆ ಉಪಾಸ್ಯನೆಂದಾದರೂ) ಆಯಾ ಉಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣಗಳು ಉಪಾಧಿಯಂತೆ ತೋರಿಕೊಂಡು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಗಳೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗುತ್ತವೆ; ಒಬ್ಬನೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿನಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಆಯಾ ಗುಣವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಉಪಾಸ್ಯನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನಾದರೂ, ಉಪಾಸನೆಯ ಗುಣವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಫಲಗಳೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗುತ್ತವೆ; 'ಯಾರು ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವರೋ ಹಾಗೆಯೆ ಫಲ ಒದಗುತ್ತದೆ' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಶ್ರುತಿವಚನಗಳಿವೆ. ... ಸ್ಥಾವರ-ಜಂಗಮವಾದ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಒಬ್ಬನೇ ಆತ್ಮನು ಅಡಗಿದ್ದಾನಾದರೂ, ಚಿತ್ತವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ಇರುವುದರಿಂದ, ಆತ್ಮನು ಕೂಟಸ್ಥ ನಿತ್ಯನಾಗಿ ಒಂದೇ ಸ್ವರೂಪದವನಾದರೂ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಟನಾದಂತೆಲ್ಲ ಅವನ ಒಡತನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಿರುವಂತೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

[‘ದ್ವಿರೂಪಂ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಾವಗಮ್ಯತೇ, ನಾಮರೂಪವಿಕಾರಭೇದೋಪಾಧಿ ವಿಶಿಷ್ಟಂ, ತದ್ವಿಪರೀತಂ ಚ ಸರ್ವೋಪಾಧಿವಿವರ್ಜಿತಂ । ... ತತ್ರಾದ್ಯಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಪಾಸ್ಯೋಪಾಸಕಾದಿ ಲಕ್ಷಣಃ ಸರ್ವೋ ವ್ಯವಹಾರಃ । ತತ್ರ ಕಾನಿಚಿದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಪಾಸನಾನ್ಯಭ್ಯುದಯಾರ್ಥಾನಿ, ಕಾನಿಚಿತ್ ಕ್ರಮಮುಕ್ತಾರ್ಥಾನಿ, ಕಾನಿಚಿತ್ ಕರ್ಮಸಮೃದ್ಧಾರ್ಥಾನಿ । ತೇಷಾಂ ಗುಣವಿಶೇಷೋಪಾಧಿಭೇದೇನ ಭೇದಃ । ಏಕ ಏವ ತು ಪರಮಾತ್ಮಾ ಈಶ್ವರಃ ತೈಸ್ತ್ವಗುಣವಿಶೇಷೈರ್ವಿಶಿಷ್ಟಃ ಉಪಾಸ್ಯೋ ಯದ್ಯಪಿ ಭವತಿ, ತಥಾಪಿ ಯಥಾಗುಣೋಪಾಸನಮೇವ ಫಲಾನಿ ಭಿದ್ಯಂತೇ । “ತಂ ಯಥಾ ಯಥೋಪಾಸತೇ ತದೇವ ಭವತೀ”ತಿ । ... ಯದ್ಯಪ್ಯೇಕ ಆತ್ಮಾ ಸರ್ವಭೂತೇಷು ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮೇಷು ಗೂಢಃ ತಥಾಪಿ ಚಿತ್ತೋಪಾಧಿವಿಶೇಷತಾರತಮ್ಯಾದಾತ್ಮನಃ ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯಸ್ಯೈಕರೂಪಸ್ಯಾಪಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರಮಾವಿಷ್ಕೃತಸ್ಯ ತಾರತಮ್ಯಂ ಏಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿವಿಶೇಷಃ

ಶ್ರುಯತೇ । ’

ವೇಸೂಭಾ, ೧,೧,೧೧]

(ಈಗ) ಎಲ್ಲ ಉಪಾಸನೆಗಳಿಗೂ ಅಂಗವೆನಿಸಿಕೊಂಡ ಓಂಕಾರದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಅಪರಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆಮಾಡಿದರೂ, ಓಂಕಾರವು ಬರಿಯ ಶಬ್ದವೇ ಅದರೂ ಪರ ಮತ್ತು ಅಪರ ಎರಡೂ ಬ್ರಹ್ಮಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಅಲಂಬನೆಯಾಗಿದೆ; ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರತಿಮೆಯಿದ್ದಂತೆ.

[‘(ಇದಾನೀಂ) ಸರ್ವೋಪಾಸನಾಂಗಭೂತಸ್ಯೋಂಕಾರಸ್ಯೋಪಾಸನಂ ವಿಧಿತ್ಯತೇ । ಪರಾಪರಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯಮಾನ ಓಂಕಾರಃ ಶಬ್ದಮಾತ್ರೋಪಿ ಪರಾಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಸಾಧನಂ ಭವತಿ । ಸ ಹಿ ಅಲಂಬನಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಸ್ಯಾಪರಸ್ಯ ಚ, ಪ್ರತಿಮೇವ ವಿಷ್ಣೋಃ । ’

ತೈಭಾ ೧,೮]

ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳುವ ವಿಗ್ರಹದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನ (ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪದ) ಪ್ರತೀಕವೂ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಾಮದಂತೆ (ಓಂಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿ), ಪ್ರತೀಕದಂತೆ (ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಮೆ ಇತ್ಯಾದಿ) ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಸಾಧನೆಯನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಅದು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದೆಂದು ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

[‘ತಥಾ ಚಾರ್ಚಾದಿವತ್ ಪರಸ್ಯಾತ್ಮನಃ ಪ್ರತೀಕಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ । ಏವಂ ನಾಮತ್ಯೇನ ಪ್ರತೀಕತ್ವೇನ ಚ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನಸಾಧನಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಿತಿ ಸರ್ವ ವೇದಾಂತೇಷ್ವವಗತಂ । ’

ಛಾಂಭಾ, ೧,೧,೧]

ನಾಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತೀಕಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವಾಗ ಹಿಂದುಹಿಂದಿನ ಉಪಾಸನೆಗಳಿಗಿಂತ (ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮದಿಂದ) ಮುಂದುಮುಂದಿನ ಉಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಫಲವಿದೆಯೆಂದು ಕೆಲವು ಶ್ರುತಿಗಳು (ಛಾಂದೋಗ್ಯ ೭,೧,೫; ೭,೨,೧; ೭,೩,೧) ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ವಿಶೇಷ ಉಪಾಸನೆಗಳು ಪ್ರತೀಕವನ್ನೇ ಆಸರೆಯಾಗಿ ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಫಲವಿಶೇಷವೆಂಬುದು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಆಸರೆಯಾಗಿ ಪಡೆದಿದ್ದರೆ ಫಲವಿಶೇಷವೆಂಬುದಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ಉಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರದೆ ಸಮಾನವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ

ಫಲವಿಶೇಷ ಹೇಗಾದೀತು?

['ನಾಮಾದಿಷು ಪ್ರತೀಕೋಪಾಸನೇಷು ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್
ಫಲವಿಶೇಷಮುಕ್ತಮಸ್ಮಿನ್ನುಪಾಸನೇ ದರ್ಶಯತಿ... ಇತ್ಯಾದಿನಾ | ಸ ಚಾಯಂ
ಫಲವಿಶೇಷಃ ಪ್ರತೀಕ ತಂತ್ರತ್ವಾದುಪಾಸನಾನಾಮುಪಪದ್ಯತೇ | ಬ್ರಹ್ಮತಂತ್ರತ್ವೇ
ತು ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಕಥಂ ಫಲವಿಶೇಷಃ ಸ್ಯಾತ್? | '

ವೇಸೂಭಾ, ೪, ೩, ೧೬]

ಕರ್ಮ ಅನೇಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮವೂ ಅನೇಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ
ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಎಂದು ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಹೇಳಲಾದೀತು? ಬ್ರಹ್ಮ ಒಬ್ಬನೇ; ಒಂದೇ
ರೂಪ ಅವನದ್ದು. ಒಂದೇ ರೂಪದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅನೇಕ ಬಗೆಯಾಗಿ ಅರಿಯುವುದಾದರೂ
ಹೇಗೆ? ವಸ್ತು ಒಂದು ಬಗೆಯಾಗಿದೆ, ಅದರ ಅರಿವು ಇನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯಾಗಿದೆ
ಎಂದರೆ ಅದು ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೇನು? ಒಂದೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅನೇಕ ವಿಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ
ಒಂದೊಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು ಒಂದೊಂದು ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು
ಭಾವಿಸುವುದಾದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಜ್ಞಾನ ದಿಟವಾದುದಿರಬೇಕು, ಉಳಿದುವೆಲ್ಲ
ಭ್ರಾಂತಿಗಳಿರಬೇಕು ತಾನೆ? ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಜನರ ನಂಬಿಕೆ
ಕೆಟ್ಟುಹೋದೀತಲ್ಲವೆ? ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು
ಬ್ರಹ್ಮವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದು ತಪ್ಪು.

ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ (ಜ್ಞಾನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ) ಅಭೇದವಿರುವಂತೆ
(ಉಪಾಸನೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ) ಭೇದವೂ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿರುವ
ಭೇದಾಭೇದವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾರೆ? ಭೇದಾಭೇದವೆಂಬ ಭಾವನೆಯು
ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನ (ಎಂದರೆ ಉಪಾಸ್ಯಬ್ರಹ್ಮನ) ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ;
ಪ್ರಾಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಅವನ ಗುಣ-ವಿಶೇಷಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮದಂತೆಯೆ
ಉಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲೂ ಭೇದಾಭೇದ ಒದಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮದಂತೆಯೆ ಉಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲೂ
ದೃಷ್ಟಫಲಗಳಿವೆ, ಅದೃಷ್ಟಫಲಗಳಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತಾದ
ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಕ್ರಮಮುಕ್ತಿಯನ್ನು
ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೆಲವು ಉಪಾಸನೆಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

['ನ ಹಿ ಕರ್ಮಬಹುತ್ವವದ್ ಬ್ರಹ್ಮಬಹುತ್ವಮಪಿ ವೇದಾಂತೇಷು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾದಯಿ

ಷಿತಮಿತಿ ಶಕ್ಯಂ ವಕ್ತುಂ । ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏಕತ್ವಾದೇಕರೂಪತ್ವಾಚ್ಚ । ನ ಚೈಕರೂಪೇ
ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಅನೇಕರೂಪಾಣಿ ವಿಜ್ಞಾನಾನಿ ಸಂಭವಂತಿ । ನ ಹ್ಯನ್ಯಥಾ ಧಃ ಅನ್ಯಥಾ
ಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯಭ್ರಾಂತಂ ಭವತಿ । ಯದಿ ಪುನಃ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಬಹುಾನಿ
ವಿಜ್ಞಾನಾನಿ ವೇದಾಂತಾಂತರೇಷು ಪ್ರತಿಪಿಪಾದಯಿಷಿತಾನಿ ತೇಷಾಮೇಕಮಭ್ರಾಂತಂ
ಭ್ರಾಂತಾನ್ಯತರಾಣೀತಿ ಅನಾಶ್ವಾಸಪ್ರಸಂಗೋ ವೇದಾಂತೇಷು । ತಸ್ಯಾನ್ವ ತಾವತ್
ಪ್ರತಿವೇದಾಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿಜ್ಞಾನಭೇದ ಆಶಂಕಿತುಂ ಶಕ್ಯತೇ ।

... ತತ್ ಕಥಮಿಮಾಂ ಭೇದಾಭೇದಚಿಂತಾಮರಭತ ಇತಿ, ತದುಚ್ಯತೇ ।
ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಾ ಪ್ರಾಣಾದಿವಿಷಯಾ ಚೇಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಭೇದಾಭೇದ ಚಿಂತಾ
ಇತ್ಯದೋಷಃ । ಅತ್ರ ಹಿ ಕರ್ಮವದುಪಾಸನಾನಾಂ ಭೇದಾಭೇದಾ ಸಂಭವತಃ
। ಕರ್ಮವದೇವ ಚ ಉಪಾಸನಾನಿ ದೃಷ್ಟಫಲಾನ್ಯದೃಷ್ಟಫಲಾನಿ ಚೋಚ್ಯಂತೇ ।
ಕ್ರಮಮುಕ್ತಿಫಲಾನಿ ಚ ಕಾನಿಚಿತ್ ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿದ್ವಾರೇಣ । '

ವೇಸೂಭಾ, ೩,೩,೧]

... ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಕಾರವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುವು, ಮತ್ತೆ
ಕೆಲವು ಆಕಾರವಿರದೆಂದು ಹೇಳುವುವು. ... ಆದರೆ ರೂಪವೇ ಮೊದಲಾದ
ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ್ದೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು, ಏಕೆಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳೇ
ಪ್ರಧಾನವಾದುವು, (ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುವು); 'ಸ್ಥೂಲವಲ್ಲ,
ಅಣುವಲ್ಲ' (ಬೃ. ೩,೮,೮) ಇತ್ಯಾದಿ. ಈ ಬಗೆಯ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ
ನಿರಾಕಾರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ರೂಪವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು
ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕರಿತು ಹೇಳಿದಮಾತುಗಳಲ್ಲ;
ಅವು ಉಪಾಸನೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳು.

ಇಂಥ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರಾಕಾರನೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳು,
ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಾಕಾರನೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ) ವಿರೋಧವೇನೂ
ಇರದಿದ್ದರೆ, ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳುವುದನ್ನೇ ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ವಿರೋಧವಿದ್ದರೆ, ಉಪಾಸನಾ
ವಿಧಿಯನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗಿಂತ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ
ತಿಳಿಸುವ ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಬಲವುಳ್ಳವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಎರಡೂ ಬಗೆಯ
ಶ್ರುತಿಗಳು ಇವೆಯಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರಾಕಾರನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಶ್ರುತಿಗಳ
ತಾತ್ಪರ್ಯ

['ಕಥಂ ಪುನಃ ಆಕಾರವದುಪದೇಶಿನೀಷು ಅನಾಕಾರೋಪದೇಶಿನೀಷು ಚ
ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಾಸು ಶ್ರುತಿಷು ಸತೀಷು ... ರೂಪಾದ್ಯಾಕಾರರಹಿತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮ
ಅವಧಾರಯಿತವ್ಯಂ, ನ ರೂಪಾದಿಮತ್ । ಕಸ್ಮಾತ್? ತತ್ಪ್ರಧಾನತ್ವಾತ್
। 'ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು' ... ಇತ್ಯೇವಮಾದೀನಿ ವಾಕ್ಯಾನಿ ... ।
ತಸ್ಯಾದೇವಂಜಾತೀಯಕೇಷು ವಾಕ್ಯೇಷು ಯಥಾಶ್ರುತಂ ನಿರಾಕಾರಮೇವ
ಬ್ರಹ್ಮಾವಧಾರಯಿತವ್ಯಂ । ಇತರಾಣಿ ತು ಆಕಾರವದ್ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಾಣಿ
ವಾಕ್ಯಾನಿ ನ ತತ್ಪ್ರಧಾನಾನಿ । ಉಪಾಸನಾವಿಧಿಪ್ರಧಾನಾನಿ ಹಿ ತಾನಿ ।

ತೇಷ್ವಸತಿ ವಿರೋಧೇ ಯಥಾಶ್ರುತಮಾಶ್ರಯಿತವ್ಯಂ । ಸತಿ ತು ವಿರೋಧೇ
ತತ್ಪ್ರಧಾನಾನಿ ಅತತ್ಪ್ರಧಾನೇಭ್ಯೋ ಬಲೀಯಾಸಿ ಭವಂತೀತ್ಯೇಷ
ವಿನಿಗಮನಾಯಾಂ ಹೇತುರ್ಯೇನ ಉಭಯಾಷ್ಟಪಿ ಶ್ರುತಿಷು ಸತೀಷು ಅನಾಕಾರಮೇವ
ಬ್ರಹ್ಮ ಅವಧಾರಯತೇ, ನ ಪುನರ್ವಿಪರೀತಮಿತಿ । '

ವೇಸೂಭಾ, ೩,೨,೧೪]

ವಿದ್ಯೆ (ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನ) ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಮೂಲವಾದ 'ವಿದ್' ಎಂದರೆ
ಧಾತ್ವರ್ಥದಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು, ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಂಬ ಕೆಲಸ; ಉಪಾಸನೆಯೆಂಬ
ಮಾತಿಗೆ ಮೂಲವಾದ 'ಉಪಾಸ' ಎಂದರೆ ಧಾತ್ವರ್ಥದಿಂದ ಹತ್ತಿರ ಸೇರುವುದು
ಎಂಬ ಕೆಲಸ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡೂ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಬಳಸಿರುವುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಮೊದಲುಮಾಡಿ
ಕೊಂಡು ಹತ್ತಿರ ಸೇರುವುದರಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ "ಪೂಜ್ಯರೇ, ತಾವು
ಯಾವ ದೇವತೆಯನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಿರುವಿರೋ ಅದನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಡಿ"
(ಛಾ ೪,೨,೨) ಎಂದಂತೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ, ಹತ್ತಿರ ಸೇರುವುದರಿಂದ
ಆರಂಭಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿಳಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ "ಮನಸ್ಸನ್ನು
ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡು" ಎಂಬಂತೆ.

['ವಿದ್ಯುಪಾಸ್ಯೋ ವೇದಾಂತೇಷು ಅವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಪ್ರಯೋಗೋ ದೃಶ್ಯತೇ ।
ಕ್ಷಚಿದ್ವಿದಿನೋಪಕ್ರಮ್ಯ ಉಪಾಸಿನೋಪಸಂಹರತಿ । ಯಥಾ "ಅನು ಮ
ಖತಾಂ ಭಗವೋ ದೇವತಾಂ ಶಾಧಿ ಯಾಂ ದೇವತಾಮುಪಾಸ್ಯೇ" ಇತಿ । ಕ್ಷಚಿಚ್ಛ
ಉಪಾಸಿನೋಪಕ್ರಮ್ಯ ವಿದಿನೋಪಸಂಹರತಿ । ಯಥಾ "ಮನೋ
ಬ್ರಹ್ಮೈತ್ಯುಪಾಸೀತ" ಇತಿ । '

ವೇಸೂಭಾ ೪,೧,೧]

ಧ್ಯಾನವು (ಎಂದರೆ ಉಪಾಸನೆಯು) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಾಗುವ ಚಿಂತನೆಯ ಆದರೂ ಮನುಷ್ಯನು ಬೇಕಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು, ಬೇಡದಿದ್ದರೆ ಬಿಡಬಹುದು; ಮಾಡಿದರೂ ಒಂದಲ್ಲ ಇನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ಮಾಡಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಮಾಡಬಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯನನ್ನವಲಂಬಿಸಿದೆ. ಜ್ಞಾನವಾದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವಂಥದು. ಪ್ರಮಾಣವೆಂದರೆ ವಸ್ತು ಹೇಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೇಕಿದ್ದರೆ ಮಾಡಲು ಬಿಡಲು, ತನಗೆ ತೋರಿದಂತೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ; ಇರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅದು ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಚೋದನೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಮನುಷ್ಯನನ್ನಾಗಲಿ ಅವಲಂಬಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಜ್ಞಾನವೂ ಉಪಾಸನೆಯೂ ಮಾನಸಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳೇ ಆದರೂ ಅವುಗಳ ನಡುವೆ ತುಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ.

['ಧ್ಯಾನಂ ಚಿಂತನಂ ಯದ್ಯಪಿ ಮಾನಸಂ, ತಥಾಪಿ ಪುರುಷೇಣ ಕರ್ಮಮಕರ್ಮಮನ್ಯಥಾ ವಾ ಕರ್ಮಂ ಶಕ್ಯತೇ | ಪುರುಷತಂತ್ರತ್ವಾತ್ | ಜ್ಞಾನಂ ತು ಪ್ರಮಾಣಜನ್ಯಂ | ಪ್ರಮಾಣಂ ಚ ಯಥಾಭೂತವಸ್ತುವಿಷಯಂ | ಅತೋ ಜ್ಞಾನಂ ಕರ್ಮಮಕರ್ಮಮನ್ಯಥಾ ವಾ ಕರ್ಮಮಶಕ್ಯಂ | ಕೇವಲಂ ವಸ್ತುತಂತ್ರಮೇವ ತತ್ | ನ ಚೋದನಾತಂತ್ರಂ ನಾಪಿ ಪುರುಷತಂತ್ರಂ | ತಸ್ಮಾನ್ ಮಾನಸತ್ವೈವ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಮಹದ್ ವೈಲಕ್ಷಣಂ | '

ವೇಸೂಭಾ ೧,೧,೪]

ಈ ಅದ್ವೈತವಿದ್ಯೆಯ (ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನದ; ಬ್ರಹ್ಮ ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವ, ನಿರ್ಗುಣ, ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚ ಎಂಬೀ ಅರಿವಿನ) ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕಸುಖಸಂಪತ್ತುಗಳ (ಅಭ್ಯುದಯ) ಸಾಧನವಾಗಿ, ಕೆಲವು ಉಪಾಸನೆಗಳನ್ನೂ, ಕೈವಲ್ಯಕ್ಕೆ (ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ) ಹತ್ತಿರ-ಸೇರುವುದೆಂಬ ಫಲವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತ ಬ್ರಹ್ಮ(ಜ್ಞೆಯ ಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ) ನಿಗಿಂತ ಕೊಂಚ ವಿಕಾರರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ (ಅಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಉಪಾಸ್ಯಬ್ರಹ್ಮ)ನೇ ವಿಷಯವಾಗುಳ್ಳ ಕೆಲವು ಉಪಾಸನೆಗಳನ್ನೂ, ಕರ್ಮದ ಅಂಗಕ್ಕೆ (ಸಾಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ) ನಂಟನ್ನುಳಿಸಿಕೊಂಡು ಕರ್ಮಸಮೃದ್ಧಿಯೇ (ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವು ಇನ್ನಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದೇ) ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುಳ್ಳ ಕೆಲವು ಉಪಾಸನೆಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿರುವುದು (ಗುರುವಿನಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಒದಗುವ ಅದೇಶ, ಉಪದೇಶ, ಉಪನಿಷದ್ರೂಪವಾಗಿ ಒದಗುವುದು ರಹಸ್ಯ) ಎರಡಕ್ಕೂ (ಅದ್ವೈತವಿದ್ಯೆಗೂ ಉಪಾಸನೆಗಳಿಗೂ) ಸಮಾನವಾಗಿದೆ; ಮತ್ತು

ಎರಡೂ ಮನೋವೃತ್ತಿಯ ರೂಪದವೇ ಎಂಬುದೂ ಸಮಾನವೇ. ಜ್ಞಾನವೆಂಬುದು ಮನೋವೃತ್ತಿಯಷ್ಟೇ ಹಾಗೆಯೇ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉಪಾಸನೆಗಳೂ ಮನೋವೃತ್ತಿಗಳೇ.

['ತತ್ತ್ವತ್ಸಿನ್ನದ್ವೈತವಿದ್ಯಾಪ್ರಕರಣೈಃ ಭೃದಯಸಾಧನಾನ್ಯುಪಾಸನಾನ್ಯುಚ್ಯಂತೇ, ಕೈವಲ್ಯಫಲಸಂನಿಕ್ಕೃಷ್ಣಾನಿ ಚಾದ್ವೈತಾದಿಷದ್ವಿಕೃತಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಾಣಿ.... ಕರ್ಮಸಮೃದ್ಧಿ ಫಲಾನಿ ಚ ಕರ್ಮಾಂಗಸಂಬಂಧಿನಿ । ರಹಸ್ಯಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ । ಮನೋವೃತ್ತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾಚ್ಚ । ಯಥ್ಯಾದ್ಯೈತಜ್ಞಾನಂ ಮನೋವೃತ್ತಿಮಾತ್ರಂ ತಥ್ಯಾನ್ಯಾನ್ಯಪ್ಪುಪಾಸನಾನಿ ಮನೋವೃತ್ತಿರೂಪಾಣೀತ್ಯಸ್ಮಿ ಹಿ ಸಾಮಾನ್ಯಂ । '

ಭಾಂಭಾ, ಅವತರಣಿಕೆ]

ಉಪಾಸ್ಯವಾದುದು (ಎಂದರೆ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮವು) ಒಂದೇ ಆದರೂ, ಈ ಬಗೆಯ ಉಪಾಸನೆಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಹರಿತು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾತುಗಳ ಇವೆ. "ತಿಳಿದುಕೊ", "ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡು", "ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು" ಇತ್ಯಾದಿ. ಎಲ್ಲಿ ಮಾತುಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಂದ ವಿಧಿಸಿರುವ ಕೆಲಸಗಳೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.... ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಮನೋವೃತ್ತಿ ಎಂಬುದು ಒಂದೇ ಆಗಿದೆಯಲ್ಲ, ಮತ್ತು ಆ ಮಾತಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂದರೆ ಮನೋವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಉಪಾಸನೆಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೆಂಬುದೇ ಸರಿಯಾದ ನಿಲುವು. ಉಪಾಸ್ಯನಾದ ಈಶ್ವರ (ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮ) ಒಬ್ಬನೇ; ಆದರೆ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲೂ ಅವನಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲವೆ? ಉಪಾಸ್ಯವಾದ ಪ್ರಾಣವು ಒಂದೇ; ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತೆ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅನುಬಂಧಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದು ಉಪಾಸ್ಯ (ವೇದ್ಯ) ವಸ್ತುಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗುತ್ತವೆ; ಉಪಾಸ್ಯವಸ್ತುಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದು ಉಪಾಸನೆಗಳೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗುತ್ತವೆ.

ವೇದ್ಯಾಭೇದೈಃ ಪೈವಂಜಾತೀಯತಾ ವಿದ್ಯಾ ಭಿನ್ನಾ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ।
ಕುತಃ? ಶಬ್ದಾದಿ ಭೇದಾತ್ । ಭವತಿ ಹಿ ಶಬ್ದಭೇದಃ "ವೇದ", "ಉಪಾಸೀತ",
"ಸ ಕ್ರತುಂ ಕುರ್ವೀತ" ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಃ । ಶಬ್ದಭೇದಶ್ಚ ಕರ್ಮಾಭೇದಹೇತುಃ
ಸಮುಧಿಗತಃ ... । ...ಸರ್ವೇಷಾಮೇವೈಷಾಂ ಮನೋವೃತ್ತೈರ್ಭೇದಾತ್
ದರ್ಥಾಂತರಾಸಂಭವಾಚ್ಚ । ತತ್ ಕಥಂ ಶಬ್ದಭೇದಾದ್ವಿದ್ಯಾಭೇದ ಇತಿ ? ನೈಷ

ದೋಷಃ | ಮನೋವೃತ್ತ್ಯರ್ಥತ್ವಾಭೇದ್ಯೇ ಪಿ ಅನುಬಂಧಭೇದಾತ್ ವೇದ್ಯಭೇದೇ
ಸತಿ ವಿದ್ಯಾಭೇದೋಪಪತ್ತೇಃ | ಏಕಸ್ಯಾಪೀಶ್ವರಸ್ಯ ಉಪಾಸ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪ್ರಕರಣಂ
ವ್ಯಾವೃತ್ತಾ ಗುಣಾಃ ಶಿಷ್ಯಂತೇ | ತಥಾ ಏಕಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ತತ್ರ
ತತ್ಕ್ರೋಪಾಸ್ಯಸ್ಯಾಭೇದ್ಯೇ ಪಿ ಅನ್ಯಾದ್ಯಗ್ಗುಣೋನ್ಯತ್ಕ್ರೋ ಪಾಸಿತವ್ಯಃ,
ಅನ್ಯಾದ್ಯಗ್ಗುಣಶ್ಚಾನ್ಯತು ಇತ್ಯೇವಮನುಬಂಧಭೇದಾದ್ವಿಭೇದೇ ಸತಿ ವಿದ್ಯಾಭೇದೋ
ವಿಚ್ಛಾಯಂತೇ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೩,೩,೫೮]

ಉಪಾಸನೆಗಳು ಹೀಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿವೆ ಎಂದಾಗ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಯಾರೊಬ್ಬರೂ
ತಮ್ಮ ಅನುಕೂಲದಂತೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಸಮುಚ್ಚಯ) ಮಾಡಬಹುದೋ, ಅಥವಾ
ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಬೇಕಾದುದೊಂದನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು (ವಿಕಲ್ಪ) ಮಾಡಬಹುದೋ?
ಎಂದರೆ, ಉಪಾಸನೆಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆ ಎಂದಾದಮೇಲೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು
ಒಂದು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಕಾರಣವೂ ಇರದು. ಮತ್ತೆ,
ವಿಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೂ ಇರದು. ಒಂದು ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ
ಅಧಿಕೃತನಾದವನು (ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಅನುಕೂಲ, ಇಚ್ಛೆ, ಉಪದೇಶ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ
ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆದುಕೊಂಡವನಿಗೆ) ಮತ್ತೊಂದು ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ
ತೊಡಗಬಾರದೆಂದು ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ? ಪಾರಿಶೇಷ್ಯನಿಯಮದಿಂದ (ಎಂದರೆ ಉಳಿದಿರುವ
ದಾರಿಯೆಂಬುದರಿಂದ) ತಂತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು
ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ? ಪಾರಿಶೇಷ್ಯನಿಯಮದಿಂದ ಎಂದಾಯಿತು.

(ಇಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇನೆಂದರೆ) ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯದಿಂದ ಮಾಡಬಾರದು.
ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲ ಉಪಾಸನೆಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ; ಉಪಾಸ್ಯವಾದುದರ
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಎಂಬುದೇ ಅದು. ಒಂದು ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಈಶ್ವರನೋ ಮತ್ತೊಂದೋ
ಉಪಾಸ್ಯದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾದರೆ ಎರಡನೆಯ ಉಪಾಸನೆ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಮೇಲಾಗಿ
ಸಮುಚ್ಚಯವೆಂಬುದು ಸಾಧ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಮಾಡಹೊರಟಾಗ ಒಂದು
ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಒದಗಿದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಮತ್ತೊಂದು ಉಪಾಸನೆಯ ಚಿತ್ತ-
ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬಹುದು. ಉಪಾಸನೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವು
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕೈಗೊಡುವುದು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ...
ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಾನವಾದ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದೆಂಬ ಉಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದ

ರೊಂದನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಉಪಾಸ್ಯದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವವರೆಗೆ, ಅದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವು ಕೈಗೂಡುವವರೆಗೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ತೊಡಗಿರಬೇಕು.

['ಸ್ಥಿತೇ ವಿದ್ಯಾಭೇದೇ ವಿಚಾರ್ಯತೇ ಕಿಮಾಸಾಮಿಚ್ಛಯಾ ಸಮುಚ್ಚಯಃ
ವಿಕಲ್ಪೋ ವಾ... ಸ್ಯಾದಿತಿ | ತತ್ರ ಸ್ಥಿತತ್ವಾತ್ತಾವದ್ವಿದ್ಯಾಭೇದಸ್ಯ ನ ಸಮುಚ್ಚಯ
ನಿಯಮೇ ಕಿಂಚಿತ್ಕಾರಣಮಸ್ತಿ... ನಾಪಿ ವಿಕಲ್ಪನಿಯಮಃ | ವಿದ್ಯಾಂತರಾಧಿಕೃತಸ್ಯ
ವಿದ್ಯಾಂತರಾಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ | ಪಾರಿಶೇಷಾದ್ಯಧಾಕಾಮ್ಯಂ ಅಪದ್ಯತೇ |

ತಸ್ಯಾದ್ಯಧಾಕಾಮ್ಯಪ್ರಾಪ್ತವುಚ್ಯತೇ | ವಿಕಲ್ಪ ಏವಾಸಾಂ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ
ನ ಸಮುಚ್ಚಯಃ | ಕಸ್ಯಾತ್? ಅವಿಶಿಷ್ಟಫಲತ್ವಾತ್ | ಅವಿಶಿಷ್ಟಂ ಹ್ಯಾಸಾಂ
ಫಲಮುಪಾಸ್ಯವಿಷಯಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಣಂ | ಏಕೇನ ಬೋಪಾಸನೇನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕೃತೇ
ಉಪಾಸ್ಯ ವಿಷಯೇ ಈಶ್ವರಾದೌ ದ್ವಿತೀಯಮನರ್ಥಕಂ | ಅಪಿ ಚಾಸಂಭವಃ |
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಣಸ್ಯ ಸಮುಚ್ಚಯಪಕ್ಷೇ ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೇಪಹೇತುತ್ವಾತ್ | ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಣಸಾದ್ಯಂ
ವಿದ್ಯಾಫಲಂ ದರ್ಶಯಂತಿ ಶ್ರುತಯಃ | ... ತಸ್ಯಾದವಿಶಿಷ್ಟಫಲಾನಾಂ ವಿದ್ಯಾನಾಂ
ಅನ್ಯತಮಮಾದಾಯ ತತ್ಪರಂ ಸ್ಯಾದ್ಯಾವದುಪಾಸ್ಯವಿಷಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಣೇನ
ತತ್ಫಲಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮಿತಿ |

ವೇಸೂಭಾ, ೩,೩,೫೯]

(೩) ಜ್ಞಾನದ ಸಾಧನಗಳು

ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬುದು ಎಲ್ಲ ಮೋಕ್ಷವಾದಿಗಳ
ನಿಲುವು.

['ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಾನೋಕ್ಷ ಇತಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮೋಕ್ಷವಾದಿನಾಮಭ್ಯುಪ
'ಗಮಃ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೨,೧,೧೧]

ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆ ಹೋಗಲಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನಿರುವುದೇ ಮೋಕ್ಷವು

['ಅವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತೌ ಸ್ವಾತ್ಮನ್ಯವಸ್ಥಾನಂ ಪರಪ್ರಾಪ್ತಿಃ | '

ತೈಭಾ, ೧,೧]

ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ದೊರಕುವ ಉಪದೇಶ, ಅಚಾರ್ಯದಿಂದ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಉಪದೇಶ, ಮತ್ತು ಶಮ (ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಶದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು), ದಮ (ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ) ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದರೇನೇ ಅದು ಆತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲು ಕರಣ (ಸಲಕರಣೆ, ಉಪಕರಣ) ವೆಂದಾದೀತು

['ಶಾಸ್ತ್ರಾಚಾರ್ಯೋಪದೇಶ-ಶಮ-ದಮಾದಿಸಂಸ್ಕೃತಂ ಮನಃ ಆತ್ಮದರ್ಶನೇ ಕರಣಂ ।

ಗೀಞಾ, ೨,೨೧]

(ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನನ್ನು) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅರಿತು-ಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಎಂದರೆ ಗುರುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ಶ್ರವಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಹುಡುಕಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದರ್ಥ.

['ತದೇವ ಚ ವಿಶೇಷೇಣ ಜಿಜ್ಞಾಸಿತ್ಯಂ, ಗುರ್ವಾಶ್ರಯ-ಶ್ರವಣಾದ್ಯುಪಾಯೈರನ್ವಿತ್ಯ ಚ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಣೀಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । '

ಛಾಂಭಾ, ೮,೧,೧]

ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆನ್ನುವವನು ಶಮ, ದಮ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯು “ಆದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಅರಿತುಕೊಂಡವನು ಶಾಂತನಾಗಿ, ದಾಂತನಾಗಿ, ಉಪರತನಾಗಿ (ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿದ್ದು), ತಿತಿಕ್ಷುವಾಗಿ (ಸಹನೆಯಿಂದ), ಸಮಾಹಿತ (ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತ)ನಾಗಿರಬೇಕು. ಹೀಗಿದ್ದುಕೊಂಡರೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಆತ್ಮನನ್ನು (ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು) ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ” (ಬೃ. ೪,೪,೨೩) ಎಂದು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನೆಗಳಾಗಿ ಶಮ, ದಮ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯು ವಿಧಿಸಿರುವುದನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

... ಆಯಾ ಆಶ್ರಮಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳು, ಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳು (ಫಲದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ), ಮತ್ತು ಶಮ, ದಮ ಮೊದಲಾದುವು ಜ್ಞಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳು, ಆಶ್ರಮೋಚಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಇವು ಹೊರಗಿನ (ಎಂದರೆ ದೂರದ) ಸಾಧನೆಗಳು; ಶಮ, ದಮ ಮೊದಲಾದುವಾದರೋ ಒಳಗಿನವು (ಹತ್ತಿರದವು).)

['ತಥಾಪಿ ತು ಶಮದಮಾದ್ಯುಪೇತಃ ಸ್ಯಾದ್ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಃ | "ತಸ್ಯಾದೇಮವಿಚ್ಛಾಂತೋ ದಾಂತ ಉಪರತಸ್ತಿತಿಕ್ಷುಃ ಸಮಾಹಿತೋ ಭೂತ್ವಾ ತ್ಯನ್ಯೇವಾತ್ಮಾನಂ ಪಶ್ಯತೀ" ತಿ ವಿದ್ಯಾವಿಧಾನತ್ವೇನ ಶಮದಮಾದೀನಾಂ ವಿಧಾನಾದ್ವಿಹಿತಾನಾಂ ಚಾವಶ್ಯಾನುಷ್ಠೇಯ ತ್ವಾತ್ |

... ತಸ್ಯಾದ್ಯಜ್ಞಾದೀನಿ ಶಮದಮಾದೀನಿ ಚ ಯಥಾಶ್ರಮಂ ಸರ್ವಾಣ್ಯೇವಾಶ್ರಮಕರ್ಮಾಣಿ ವಿದ್ಯೋತ್ಪತ್ತಾವಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯಾನಿ | ತತ್ರಾಪ್ಯೇಮವಿಡಿತಿ ವಿದ್ಯಾಸಂಯೋಗಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನಾನಿ ವಿದ್ಯಾಸಾಧನಾನಿ ಶಮದಮಾದೀನಿ | ವಿವಿಧಿಷಾಸಂಯೋಗಾತ್ ಬಾಹ್ಯತರಾಣಿ ಯಜ್ಞಾದೀನೀತಿ ವಿವೇಕವ್ಯಂ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೩,೪,೨೭]

ಶ್ರದ್ಧೆಯೇ ಮೊದಲಾದವು ಪಾಪವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡುವುದು, ಮನನಮಾಡುವುದು, ನಿರಿದ್ಯಾಸನಮಾಡುವುದು ಇವು ನೇರವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಕುರಿತವು. ಪಾಪವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಡ್ಡಿಗಳು ಹೋಗಲಾಗಿ ಅತ್ಮಕ್ಕೂ ಮನಸ್ಸಿಗೂ, ಇರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಇದ್ದಂತೆ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

['ಶ್ರದ್ಧಾ ಪ್ರಭೃತೀನಾಮಧರ್ಮಾದಿನಿಮಿತ್ತವಿಯೋಗಹೇತುತ್ವಾತ್ | ವೇದಾಂತ ಶ್ರವಣ-ಮನನ-ನಿರಿದ್ಯಾಸನಾನಾಂ ಚ ಸಾಕ್ಷಾತ್‌ಚ್ಛೇಯ ವಿಷಯತ್ವಾತ್ | ಪಾಪಾದಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ್ಷಯೇ ಚಾತ್ಮಮನಸೋಃಭೂತಾರ್ಥಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತಸ್ವಾಭಾ ವ್ಯಾತ್ | '

ಬೃಭಾ, ೧,೪,೨]

(ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯನು ಮೈತ್ರೇಯಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶ) ಅತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡು-ಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಅತ್ಮನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದವನು, ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ), ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಅತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಶ್ರವಣಮಾಡಬೇಕು), ಚಿಂತನೆಮಾಡಿ ಮನವರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು), ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತದಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು (ನಿರಿದ್ಯಾಸನ ಮಾಡಬೇಕು) (ಬೃ. ೨,೪,೫).

ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಮನು 'ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ' ನೆಂದರೆ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲು ತಕ್ಕವನು, ಕಾಣ್ಕೆಗೆ ದೊರಕುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದವನು ಎಂದರ್ಥ. ಅತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಶ್ರವಣಮಾಡುವುದೆಂದರೆ ಮೊದಲು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಗುರುಗಳಿಂದಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೂ

ಆತ್ಮನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ಹೀಗೆ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಅಮೇಲೆ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಳಸಿ, ಅಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ ಮನದಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅನಂತರ ನಿರಿದ್ಧ್ಯಾಸನಮಾಡುವುದೆಂದರೆ ಮನದಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಆತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರವಣ-ಮನನ-ನಿರಿದ್ಧ್ಯಾಸನಗಳೆಂಬ ಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ಇದು ಕೈಗೊಡುವುದು. ಇವೆಲ್ಲವೂ (ಇವು ಮೂರೂ) ಒಂದು ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತರೆ (ಒಂದಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡರೆ) ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮ ಒಂದೇ ಎಂಬ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸರಿಯಾದ ನೋಟವು (ಸಮ್ಯಕ್‌ದರ್ಶನ) ತಿಳಿಯಾಗುತ್ತದೆ; ಶ್ರವಣ ಒಂದರಿಂದಲೇ ಆಗುವುದಲ್ಲ ಇದು.

["ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯೋ ವಿದಿಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯಃ"... ದ್ರಷ್ಟವ್ಯೋ ದರ್ಶನಾರ್ಹೋ, ದರ್ಶನವಿಷಯಮಾಪಾದಯಿತವ್ಯಃ | ಶ್ರೋತವ್ಯಃ ಪೂರ್ವಮಾಚಾರ್ಯರ್ಥ ಆಗಮತಶ್ಚ | ಪಶ್ಚಾನ್ಮಂತವ್ಯಸ್ತರ್ಕತಃ | ತತೋ ನಿರಿದ್ಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯೋ ನಿಶ್ಚಯೇನ ಧ್ಯಾತವ್ಯಃ | ಏವಂ ಹ್ಯಸೌ ದೃಷ್ಟೋ ಭವತಿ ಶ್ರವಣ-ಮನನ-ನಿರಿದ್ಧ್ಯಾಸ ಸಾಧನೈರ್ವಿರ್ವರ್ತಿತ್ಯಃ | ಯದೈಕತ್ವಮೇತಾನ್ಯುಷ್ಠಗತಾನಿ ತದಾ ಸಮ್ಯಕ್‌ದರ್ಶನಂ ಬ್ರಹ್ಮೈಕತ್ವವಿಷಯಂ ಪ್ರಸೀದತಿ | ನಾನ್ಯಥಾ ಶ್ರವಣ ಮಾತ್ರೇಣ | ']

ಬೃಭಾ, ೨, ೪, ೫]

‘ಆತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡರೆ’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವಾಗ ಹೇಗೆ ಕಂಡುಕೊಂಡರೆ ಎಂದರೆ, ಮೊದಲು ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ಅನಂತರ ತರ್ಕದಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಎಂದರ್ಥ. ಶ್ರವಣವೆನ್ನುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಷ್ಟೆ; ಮನನವೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಅನಂತರ ತಿಳಿದುಕೊಂಡರೆ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲ.

["ಆತ್ಮನಿ ಖಲ್ಬರೇ ಮೈತ್ರೇಯಿ ದೃಷ್ಟೈ" ಕಥಂ ದೃಷ್ಟೇ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಪೂರ್ವ ಮಾಚಾರ್ಯಾರ್ಥಮಾಭ್ಯಾಂ ಶ್ರುತೇ | ಪುನಸ್ತರ್ಕೇಣ ಉಪಪತ್ತ್ಯಾ ಮತೇ ವಿಚಾರಿತೇ | ಶ್ರವಣಂ ತ್ವಾಗಮಮಾತ್ರೇಣ | ಮತೇ ಉಪಪತ್ತ್ಯಾ | ಪಶ್ಚಾದ್ವಿಚ್ಛಾತೇ ಏವಮೇತನ್ಮಾನ್ಯಥೇತಿ | ']

ಬೃಭಾ, ೪, ೫, ೬]

ಹೀಗೆ ‘ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕು’ (ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ) ಎಂಬ ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲ ಪರವಿದ್ಯೆಯ

ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಅವುಗಳ ಉದ್ದೇಶ ನಮ್ಮ ಗಮನವನ್ನು ತತ್ತ್ವದ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಳಿಸುವುದಷ್ಟೆ; ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಮಾತುಗಳು ಎಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ “ಇದನ್ನು ನೋಡು”, “ಇದನ್ನು ಕೇಳು” ಎಂಬ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವಾಗ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ನಮ್ಮ ಗಮನವನ್ನು ಅತ್ತಕಡೆ ಸೆಳೆಯಲೆಂದೇ ಅಲ್ಲವೆ? “ತಿಳಿದುಕೋ” ಎಂಬರ್ಥ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿರುವುದೆ?

['ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾ ಅಪಿ ಪರವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಪರಿತಾಃ ತತ್ತ್ವಾಭಿಮುಖೀಕರಣ ಪ್ರಧಾನಾಃ ನ ತತ್ತ್ವವಬೋಧವಿಧಿಪ್ರಧಾನಾ ಭವಂತಿ । ಲೋಕೈಃ ಪಿ“ಇದಂ ಪಶ್ಯ”, “ಇದಮಾರ್ಕಯ” ಇತ್ಯೇವಂ ಜಾತೀಯಕೇಷು ನಿರ್ದೇಶೇಷು “ಪ್ರಣಿಧಾನಮಾತ್ರಂ ಕುರು” ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ, ನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ “ಜ್ಞಾನಮೇವ ಕುರು” ಇತಿ ।

ವೇಸೂಭಾ, ೩,೨,೨೧]

“ಅತ್ಯನನ್ನೇ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕು” ಮುಂತಾಗಿ ವಿಧಿಯಂತೆಯೇ ಇರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು? ನಮಗೆ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹರಿಯುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸುವುದೇ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಹೊರಮುಖನಾಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯನು “ನನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದುದು ಬೇಕು” “ಅಪ್ರಿಯವಾದುದು ಬೇಡ” ಎಂದು ಹೊರಡುತ್ತಾನಲ್ಲವೆ? ಹಾಗೆ ಹೊರಟು ಅದರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗಟ್ಟುವ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನೇನು ಅವನು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂದು ಬಯಸುವವನನ್ನು ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿ ಒಳಗಿನ ಅತ್ಯನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರೇರೇಪಿಸಲೆಂದು ಈ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬಂದಿವೆ.

['ಕಿಮರ್ಥಾನಿ ತರ್ಹಿ “ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ” ಇತ್ಯಾದೀನಿ ವಿಧಿಜ್ಞಾಯಾನಿ ವಚನಾನಿ? ಸ್ವಾಭಾವಿಕಪ್ರವೃತ್ತಿವಿಷಯವಿಮುಖೀಕರಣಾರ್ಥಾನೀತಿ ಬ್ರೂಮಃ । ಯೋ ಹಿ ಬಹಿರ್ಮುಖಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಪುರುಷಃ “ಇಷ್ಟಂ ಮೇ ಭೂಯಾತ್”, “ಅನಿಷ್ಟಂ ಮಾಭೂಯಾತ್” ಇತಿ, ನ ಚ ತತ್ತ್ವಾತ್ಯಂತಿಕಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಂ ಲಭತೇ । ತಮಾತ್ಯಂತಿಕಪುರುಷಾರ್ಥವಾಂಛಿನಂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಕಾರ್ಯಕರಣಸಂಘಾತಪ್ರವೃತ್ತಿ ಗೋಚರಾದ್ವಿಮುಖೀಕೃತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಸೋತಸ್ತಯಾ ಪ್ರವರ್ತಯಂತಿ “ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ” ಇತ್ಯಾದೀನಿ । ’

ಮೇಸೂಭಾ, ೧,೧,೪]

ವೇದವನ್ನು ಗುರುಗಳಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದೇ (ಶ್ರುತಜ್ಞಾನ) ಬೇರೆ, ಉಪಾಸನೆಯೇ ಬೇರೆ. ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರ ಒದಗುತ್ತದೆ; ಕರ್ಮ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಾಸನೆಯೇನು (ಎಂದರೆ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಬಂದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯೇನು) ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಉಪಾಸನೆಯನ್ನಾದರೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ನೀಡುವ ಸಾಧನೆಯೆಂದೂ, ವೇದವನ್ನು ಓದಿ ಪಡೆದುಕೊಂಡ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗಿಂತ ಬೇರೆಯದೆಂದೂ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಉಪಾಸನೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವು ಬೇರೆಯೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರಷ್ಟೆ. “ಶ್ರವಣ ಮಾಡಬೇಕು” ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ “ಮನನಮಾಡಬೇಕು, ನಿರಿದ್ಧ್ಯಾಸನಮಾಡಬೇಕು” ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಿದೆಯಾಗಿ, ಮನನ ಮತ್ತು ನಿರಿದ್ಧ್ಯಾಸನಮಾಡಬೇಕು” ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಿದೆಯಾಗಿ, “ಮನನ ಮತ್ತು ನಿರಿದ್ಧ್ಯಾಸನಗಳು ಶ್ರವಣದಿಂದ ಬರುವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವು ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

[‘ಶ್ರುತಜ್ಞಾನವ್ಯತಿರೇಕಾದುಪಾಸನಸ್ಯ | ಶ್ರುತಜ್ಞಾನಮಾತ್ರೇಣ ಹಿ ಕರ್ಮಣ್ಯಾಧಿ ಕ್ರಿಯತೇ, ನೋಪಾಸನಾಮಪೇಕ್ಷತೇ | ಉಪಾಸನಂ ಚ ಶ್ರುತಜ್ಞಾನಾದರ್ಥಾಂತರಂ ವಿಧಿಯತೇ ಮೋಕ್ಷಫಲಂ, ಅರ್ಥಾಂತರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ ಸ್ಯಾತ್ | “ಶ್ರೋತವ್ಯಃ” ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ತದ್ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ “ಮಂತವ್ಯೋ ನಿರಿದ್ಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯಃ” ಇತಿ ಯತ್ನಾಂತರವಿಧಾನಾನ್ಮನನ-ನಿರಿದ್ಧ್ಯಾಸನಯೋಶ್ಚ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಶ್ರವಣಜ್ಞಾನಾದ ರ್ಥಾಂತರತ್ವಂ | ’

ತೈಭಾ, ೧,೧೧]

(ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು) ಆಚಾರ್ಯನ ಅಥವಾ ಉಪದೇಶಮಾಡುವ ಮತ್ತಾವ ಗುರುವಿನ ಬಳಿ ಬಂದು, ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಗುರುವನ್ನು ‘ಕಂಡವನು’ (ದ್ರಷ್ಟಾ) ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಗುರು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಗಮನವಿಟ್ಟು ಗ್ರಹಿಸಿದಾಗ ‘ಕೇಳುವವನು’ (ಶ್ರೋತಾ) ಎಂದಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಅನಂತರ “ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿದ್ದು ಇದು”, “ಇದು ಹೊಂದುತ್ತದೆ” ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ (ತರ್ಕದಿಂದ) ವಿಚಾರಮಾಡಿದಾಗ ಅವನು ‘ಚಿಂತನೆಮಾಡುವವನು’ (ಮಂತಾ) ಎಂದಾಗುತ್ತಾನೆ. ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಿದರೆ

ತಿಳಿದವನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಬೋದ್ದಾ). ಇದು ಹೀಗೆಯೇ ಕ್ರಮ.

['...ಉಪಸೇದಂಶ್ಚ ಸಾಮಾಪ್ಯಂ ಗಚ್ಛನ್ನೇಕಾಗ್ರತಯಾ ಅಚಾರ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯ
ಬೋಪದೇಷ್ಯುರ್ಗುರೋದ್ರಷ್ಟಾ ಭವತಿ | ತತಸ್ತದುಕ್ತಸ್ಯ ಶ್ರೋತಾ ಭವತಿ |
ತತ "ಇದಮೇಭಿರುಕ್ತಂ", "ಏವಮುಪಪದ್ಯತೇ" ಇತ್ಯುಪಪತ್ತಿತೋ ಮಂತಾ
ಭವತಿ | ಮನ್ವಾನಶ್ಚ ಬೋದ್ದಾ ಭವತಿ | ಏವಮೇವೇದಮಿತಿ | '

ಛಾಂಭಾ, ೭,೮,೧]

(ಶ್ರವಣ ಒಂದೇ ಸಾಲದು) ಶಾಸ್ತ್ರವು (ಎಂದರೆ ವೇದವು) ಕರ್ಮ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು
ಹೇಗೆ ವಿಧಿಸುವುದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಮಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಆತ್ಮನ ಅರಿವು
ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದೂ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೇಳುವುದೋ? ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ. ಎರಡೂ
ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು (ಕರ್ಮಫಲ ಮತ್ತು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ) ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೇಳುತ್ತದೆ
ಎಂಬುದು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

['ಯಥಾ ಕರ್ಮಕರ್ತವ್ಯತಾ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣ ಕೃತಾ ತಥಾ ತದಪ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನಂ
ತ್ಯೈವ ಕರ್ಮಿಣಃ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣ ವಿಧೀಯತೇ ಇತಿ ಚಿನ್ಮ | ವಿದುದ್ಧಾರ್ಥಬೋಧಕತ್ವಾನುಪ
ಪತ್ತೇಃ | '

ಐಭಾ, ೧,೧]

“ಇದು ಹಾವಲ್ಲ, ಹಗ್ಗವೇ” ಎಂದು ಯಾರಿಂದಲಾದರೂ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದೊಡನೆಯೆ
ಹಾವೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯು ತೊಲಗಿಹೋಗುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ ಇದು ಎಂದು
ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೇಳಿದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ಸಂಸಾರಿಯೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಮರೆಯಾಗಲಾರದು.
ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಗುರುಗಳಿಂದಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೂ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಮೇಲೂ
ಮೊದಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಸುಖದುಃಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವುದು
ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯು “ಶ್ರವಣಮಾಡಬೇಕು”, “ಮನನ
ಮಾಡಬೇಕು”, “ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಮಾಡಬೇಕು”(ಬೃ. ೨,೪,೫) ಎಂದು ಶ್ರವಣವಾದಮೇಲೆ
ಮನನ-ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳನ್ನೂ ವಿಧಿಸಿದೆ.

['ಸ್ಯಾದೇತದೇವಂ ಯದಿ ರಜ್ಜುಸ್ವರೂಪಶ್ರವಣೇ ಇವ ಸರ್ಪಭ್ರಾಂತಿಃ ಸಂಸಾರಿತ್ವ
ಭ್ರಾಂತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಶ್ರವಣಮಾತ್ರೇಣ ನಿವರ್ತತೇ | ನ ತು ನಿವರ್ತತೇ |
ಶ್ರುತಬ್ರಹ್ಮಣೋಪಿ ಯಥಾಪೂರ್ವಂ ಸುಖದುಃಖಾದಿಸಂಸಾರಿಧರ್ಮದರ್ಶ
ನಾತ್ | “ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯೋ ನಿದಿಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯಃ” ಇತಿ ಚ ಶ್ರವಣೋತ್ತರಕಾಲಯೋ
ಮನನನಿದಿಧ್ಯಾಸನಯೋರ್ವಿಧಿದರ್ಶನಾತ್ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೧,೧,೪]

ಶ್ರುತಿಯು ಶ್ರವಣವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮನನ-ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಿದೆಯಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮನು ವಿಧಿಗೆ ಅಂಗವಾಗಿರುವಂತೆ (ಎಂದರೆ ವಿಧಿಯು ಪ್ರಧಾನ, ಬ್ರಹ್ಮ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಗ) ಹೇಳಿದೆ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದರಲ್ಲಿ) ಮುಗಿಯಬೇಕು ಎಂದೇನೂ ಅರ್ಥವಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನತ್ತಿದರೆ, ಹಾಗಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತೇವೆ. ಮನನ ಮತ್ತು ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನಗಳ ಪ್ರಯೋಜನ ಕೈಗೊಡುವುದು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಲ್ಲೇ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದಮೇಲೂ ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ವಿಧಿಸಿದ್ದರೆ ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಿಧಿಗೆ ಅಂಗಭೂತನನ್ನಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೇನೂ ವಿಧಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರವಣದಂತೆ ಮನನ-ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನಗಳಿಗೂ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿದೆ. (ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲೆಂದೇ ಇವು ಮೂರನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ್ದಾರೆ.).

['ಯತ್ಪುನರುಕ್ತಂ ಶ್ರವಣಾತ್ ಪರಾಚೀನಯೋರ್ಪುನನ-
ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನಯೋರ್ದರ್ಶನಾದ್ ವಿಧಿಶೇಷತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ನ ಸ್ವರೂಪಪರ್ಯು-
ವಸಾಯಿತ್ಯಮಿತಿ | ನ ಗತ್ಯರ್ಥತ್ವಾನ್ಮನನನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸ ನಯೋಃ | ಯದಿ ಹಿ
ಅವಗತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ಯತ್ರ ವಿನಿಯುಜ್ಯೇತ ಭವೇತ್ತದಾ ವಿಧಿಶೇಷತ್ವಂ | ನ ತು ತದಸ್ತಿ
| ಮನನ-ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನಯೋರಪಿ ಶ್ರವಣವದವಗತ್ಯರ್ಥತ್ವಾತ್ |

ವೇಸೂಭಾ, ೧,೧,೪]

ಆತ್ಮನ ಭಾವ ಎಂದೆಂದೂ ಒಂದೇ ಬಗೆಯಾಗಿರುವುದು; ಹಾಗಿದ್ದರೂ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ದೇಹವೇ ಮೊದಲಾದ ಆತ್ಮವಲ್ಲದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆತ್ಮನೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೇಹವೇ ಮೊದಲಾದಂತೆ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವ ಆತ್ಮನಿಗೂ, ಆತ್ಮನು ಸಿಗದೆ ಇದ್ದು ಹುಡುಕಬೇಕಾದವನು ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ; ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಇದ್ದವನು, ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದವನು ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ; ಈವರೆಗೆ ಕೇಳಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದವನು, ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದವನು ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ; ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಚಿಂತನೆಗೆ ನಿಲುಕದವನು, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದವನು ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ; ಅರಿವಿಗೆ ಬಾರದಿದ್ದವನು, ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದವನು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಭೇದವು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

['ಆತ್ಮನಃ ಅಪ್ರಚ್ಯುತಾತ್ಮಭಾವಸ್ಥಾವ ಸತಃ, ತತ್ತ್ವಾನವಬೋಧನಿಮಿತ್ತೋ ದೇಹಾದಿಷ್ಠನಾತ್ಮಸ್ವಾತ್ಮತ್ವನಿಶ್ಚಯೋ ಲೌಕಿಕೋ ದೃಷ್ಟಃ | ತೇನ ದೇಹಾದಿಭೂತ ಸ್ವಾತ್ಮನೋಪಿ ಆತ್ಮಾ ಅನನ್ವಿಷ್ಟೋ ನೈಷ್ಠವ್ಯಃ, ಅಲಬ್ಧೋ ಲಬ್ಧವ್ಯಃ, ಅಶ್ರುತಃ ಶ್ರುತವ್ಯಃ, ಅಮತೋ ಮಂತವ್ಯಃ, ಅವಿಜ್ಞಾತೋ ವಿಜ್ಞಾತವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಭೇದವ್ಯವದೇಶ ಉಪಪದ್ಯತೇ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೧,೧,೧೭]

ಶ್ರವಣಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮನನವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ತರ್ಕಕ್ಕೆ (ಎಂದರೆ ಯುಕ್ತಿಗೆ) ಅವಕಾಶವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿಯಾರಲ್ಲವೆ? ಆದರೆ ಈ ನೆಪದಿಂದ ಒಣತರ್ಕ (ಎಂದರೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ, ಬರಿಯ ಚಪಲದಿಂದ ಅಥವಾ ಗೆಲುವಿನ ಬಯಕೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಳಸುವುದು) ಇಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಕೊಳ್ಳಲಾರದು. ಶ್ರುತಿಯ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವೆನಿಸುವ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಎಡೆಯಿದೆ; ಅದೂ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿ ಅಷ್ಟೆ. ಬರಿಯ ತರ್ಕವಾದರೆ ಮೋಸಗೊಳಿಸಿತು.

['ಯದಪಿ ಶ್ರವಣವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಮನನಂ ವಿದದತ್ ಶಬ್ದ ಏವ ತರ್ಕಮುಪಾ ದರ್ಶನವ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ನಾನೇನ ಮಿಷೇಣ ಶುಷ್ಕತರ್ಕಸ್ವಾತ್ರ ಆತ್ಮಲಾಭಃ ಸಂಭವತಿ | ಶ್ರುತ್ಯನುಗೃಹೀತ ಏವ ಹಿ ಅತ್ರ ತರ್ಕಃ ಅನುಭವಾಂಗತ್ವೇನಾ ಶ್ರೀಯತೇ | ... ಕೇವಲಸ್ಯ ತರ್ಕಸ್ಯ ವಿಪ್ರಲಂಭಕತ್ವಂ ದರ್ಶಯತಿ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೨,೧,೬]

ಬರಿಯ (ಶ್ರುತಿ) ವಾಕ್ಯವು ಯಾವೊಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೂ ಮನದಟ್ಟುಮಾಡಿ- ಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ (ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ) ಸಮರ್ಥವಾಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ, ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆತ್ಮ ಎಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಮನದಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಟ್ಟವು... ಆದರೆ ಈ ಬಗೆಯ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಒದಗುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವೇ, ವಿಶೇಷವಾದ (ಎಂದರೆ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಬಂದ) ಜ್ಞಾನವಲ್ಲ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಜ್ಞಾನವೇ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಬಲ್ಲದು.

(ಈಗ ಶ್ರವಣ-ಮನನಗಳ ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದ, ಎಂದರೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಅದನ್ನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆಯೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಕರಿತು)

ಯಾವನು "ತತ್ತ್ವಮಸಿ" ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಒಮ್ಮೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಾಗಲೇ

ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ (ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿ) ತನ್ನ ಆತ್ಮ ದಿಟವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಭವದಿಂದ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಉಳ್ಳವನೋ ಅವನಿಗೆ ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಯಾವನು ಹೀಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಕೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮ ತಾನೆಂದು ಅನುಭವಿಸಲಾರನೋ ಅವನಿಗೆ ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ (೬,೮,೭) “ಶ್ವೇತಕೇತುವೇ, ಅದೇ ನೀನಾಗಿರುವೆ” ಎಂದು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದಾಗ “ಮತ್ತೆ ನನಗೆ ಗುರುಗಳು ತಿಳಿಯಹೇಳಬೇಕು” ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ, ಆಯಾ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುತ್ತ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ “ಅದೇ ನೀನಾಗಿರುವೆ” ಎಂದು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ್ದಿದೆಯಷ್ಟೆ.

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಂಡಿದ್ದೇವಲ್ಲ, ಕಂಡಿರುವುದನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕಲು ಹೇಗಾದೀತು? ಒಮ್ಮೆ ಕೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷಯ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ; ಅದನ್ನೆ ಮತ್ತೆ ಕೇಳಿದರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿದ್ದರೂ ಅದು ಹೋಗಿ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ...ಒಂದು ಬಾರಿ ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕೆಲವು ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಗಳು ತೊಲಗುತ್ತವೆ; ಮತ್ತೊಂದು ಬಾರಿ ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಗಳು ಹೊಗುತ್ತವೆ; ಹೀಗೆ ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಒದಗುತ್ತದೆಯೆಂಬುದು ಸರಿಯೆ.

ಯಾರು ಅತಿ ಬುದ್ಧಿವಂತರೋ, ಯಾರಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನ (ತಿಳಿಯದಿರುವುದು) ಸಂಶಯ, ವಿಪರ್ಯಯ (ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು) ಎಂಬ ಅಡ್ಡಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವರು “ತತ್ತ್ವಮಸಿ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಕೇಳಿದರೇ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಂಡಾರು. ಅವರಿಗೆ ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿರದು ಎಂಬುದು ಸರಿಯೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಒಮ್ಮೆ ಆತ್ಮದ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಒದಗಿತೆಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆ ತೊಲಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ; ಅಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಹೊಂದಿಸಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲ.

['ನ ಕೇವಲಂ ವಾಕ್ಯಂ ಕಂಚಿದರ್ಥಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ನೋತಿ, ಅತೋ ಯುಕ್ತೃಪೇಕ್ಷಂ ವಾಕ್ಯಂ ಅನುಭಾವಯಿಷ್ಯತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮತ್ವಮಿತಿ । ... ಯುಕ್ತಾ ವಾಕ್ಯೇನ ಚ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಷಯಮೇವ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಕ್ರಿಯತೇ, ನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಂ । ... ವಿಶೇಷಾನುಭವಶ್ಚ ಅವಿದ್ಯಾಯಾ ನಿವರ್ತಕಃ । ...

ಭವೇದಾವೃತ್ತ್ಯನರ್ಥಕ್ಕಂ ತಂ ಪ್ರತಿ ಯಸ್ತತ್ತ್ವಮಸೀತಿ ಸಕ್ಯದುಕ್ತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮತ್ವಮನುಭವಿತುಂ ಶಕ್ನುಯಾತ್ । ಯಸ್ತು ನ ಶಕ್ನೋತಿ ತಂ ಪ್ರತ್ಯುಪಯುಜ್ಯತ ಏವಾವೃತ್ತಿಃ । ...

ನ ಹಿ ದೃಷ್ಟೇನುಪಪನ್ನಂ ನಾಮ । ದೃಶ್ಯಂತೇ ಹಿ ಸಕೃಚ್ಛ್ರುತಾ
ದ್ವಾಕ್ಯಾನ್ಮಂದಪ್ರತೀತಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಂ ಅವರ್ತಯಂತಸ್ತತ್ತದಾಭಾಸವ್ಯುದಾಸೇನ
ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರತಿಪದ್ಯಮಾನಾಃ । ... ತತ್ರೈಕೇನಾವಧಾನೇನ ಏಕಮಂಶಮಪೋಹತಿ,
ಅಪರೇಣಾಪರಮಿತಿ ಯುಜ್ಯತೇ ತತ್ರ ಕ್ರಮವತೀ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ।

ಯೇಷಾಂ ಪುನರ್ನಿಪುಣಮತೀನಾಂ ನಾಜ್ಞಾನ-ಸಂಶಯ-ವಿಪರ್ಯಯ
ಲಕ್ಷಣಃ ಪದಾರ್ಥವಿಷಯಃ ಪ್ರತಿಬಂಧೋಸ್ತಿ ತೇ ಶಕ್ತುಮತಿ ಸಕೃದುಕ್ತಮೇವ
ತತ್ತ್ವಮನಿವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮನುಭವಿತುಮಿತಿ ತಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಾವೃತ್ತಾನರ್ಥಕೈರ್ಮಿಷ್ಣ
ಮೇವ । ಸಕೃದುಕ್ತವ್ಯವಹಾರಾತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತಿರವಿದ್ಯಾಂ ನಿವರ್ತಯತೀತಿ, ನಾತ್ರ
ಕಷ್ಟದಪಿ ಕ್ರಮೋ ಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ । '

ವೇಸೂಭಾ, ೪,೧,೨]

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಇರುವ ಅಡ್ಡಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದರೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ
ಕೊಡಿಕೊಂಡುಬಂದಿರುವ ಪಾಪಗಳು; ಅವನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕುವ ಕಾರಣವೇ
ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ಶ್ರದ್ಧೆ,
ತಾತ್ಪರ್ಯ (ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವುದು)
ಈ ಮೊದಲಾದ ಅಂತರಂಗ (ಒಳಗಿನ, ಹತ್ತಿರದ) ಕಾರಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲವಲಂಬಿಸಿಕೊಂಡು,
ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಫಲವಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ.

['ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಗಮಪ್ರತಿಬಂಧಕಾರಣೋಪಾತ್ತದುರಿತಕ್ಷಯಹೇತುದ್ವಾರೇಣ
ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಗಮ ಕಾರಣತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯಮಾನಂ ಶ್ರವಣ-ಮನನ-ಶ್ರದ್ಧಾ-
ತಾತ್ಪರ್ಯಾದ್ಯಂತರಂಗ ಕಾರಣಾಪೇಕ್ಷಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಯಾ ಸಹೈಕಕಾರ್ಯಂ ಭವತೀತಿ
ಸ್ಥಿತಂ । '

ವೇಸೂಭಾ, ೪,೧,೧೮]

(ಶ್ರವಣವೇ ಮೊದಲಾದ) ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು (ಮಾನಸೀ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು) ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ
ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಶ್ರುತಿ ಅನೇಕಬಾರಿ ಮಾಡಿರುವ ಉಪದೇಶದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.
“ಶ್ರವಣ ಮಾಡಬೇಕು, ಮನನಮಾಡಬೇಕು, ನಿರಿದ್ಯಾಸನಮಾಡಬೇಕು” ಎಂಬೀ
ಮೊದಲಾದ ಉಪದೇಶಗಳು ಹಲವು ಬಾರಿ ಬಂದಿವೆ. ಆದರೆ ಎಷ್ಟು ಬಾರಿ
ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವೆಲ್ಲ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ
ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ) ಮುಗಿಯಬೇಕಲ್ಲವೆ? ಬತ್ತ ಕುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ
ತೊಡಗಿದವರು ಅದು ಅಕ್ಕಿಯಾಗುವವರೆಗೂ ಕುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾರೆ; (ಅಕ್ಕಿಯಾದೊಡನೆ
ಕುಟ್ಟುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ). ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರವಣವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು

ಪ್ರಯೋಜನ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವರೆಗೂ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುತ್ತಲೆ ಇರಬೇಕು.

['ಪ್ರತ್ಯಯಾವೃತ್ತಿಃ ಕರ್ತವ್ಯಾ | ಕುತಃ? ಅಸಕ್ಯದುಪದೇಶಾತ್ | "ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯೋ ನಿದಿಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯಃ" ಇತ್ಯೇವಂಜಾತೀಯಕೋ ಹ್ಯಸಕ್ಯದುಪದೇಶಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾವೃತ್ತಿಂ ಸೂಚಯತಿ | ನನೂಕ್ತಂ ಯಾವಚ್ಛಬ್ದಮೇವಾವರ್ತಯೇನ್ನಾಧಿಕಮಿತಿ? ನ | ದರ್ಶನಪರ್ಯವಸಿತತ್ವಾದೇಷಾಂ | ದರ್ಶನಪರ್ಯವಸಾನಾನಿ ಹಿ ಶ್ರವಣಾದೀನ್ಯಾವರ್ತಮಾನಾನಿ ದೃಷ್ಟಾಧಾರ್ಣಿ ಭವಂತಿ | ಯಥಾ ಅವಘಾತಾದೀನಿ ತಂಡುಲಾದಿನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಪರ್ಯವಸಾನಾನಿ, ತದ್ವತ್ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೪,೧,೧]

[ಈ ವಿಚಾರವಾಗಿ ನಿಯಮವನ್ನೇನು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ] ಒಂದೇ ಬಾರಿ ಕೇಳಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಲಿ ಯುಕ್ತಿಯಾಗಲಿ (ಎಂದರೆ ಶ್ರವಣವಾಗಲಿ ಮನನವಾಗಲಿ) ಯಾರಿಗಾಗಲಿ ಅನುಭವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ನಿಯಮವೇನಿಲ್ಲ. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವರಲ್ಲಿ ನಾನಾಬಗೆಯಾದ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಮೇಲಾಗಿ, ಲೌಕಿಕವಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಸ್ತುವಾದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಅಂಶಗಳಿದ್ದು ಸಾಮಾನ್ಯ, ವಿಶೇಷ ಎಂಬ ಗುಣಗಳೂ ಇದ್ದು ಒಮ್ಮೆ ಗಮನಿಸಿ ನೋಡಿದಾಗ ಒಂದು ಅಂಶ ತಿಳಿದುಬಂದಿತು, ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಗಮನಿಸಿ ನೋಡಿದಾಗ ಇನ್ನೊಂದಂಶ ಅರಿವಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಉದ್ದನೆಯ ಪ್ರಪಾಕಕವನ್ನು (ವೇದಭಾಗವನ್ನು) ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಅಭ್ಯಾಸವು (ಎಂದರೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವ ಅಧ್ಯಯನವು) ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅರಿವಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದು ಬ್ರಹ್ಮ; ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇನು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷಗಳು ಇಲ್ಲ; ಬರಿಯ ಚೈತನ್ಯ ಅದು. ಅದರ ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಒದಗಲು ಅಭ್ಯಾಸದ (ಎಂದರೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಶ್ರವಣ-ಮನನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರ) ಅಗತ್ಯವಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಾಗದು.

['ನ ಚ ಸಕೃತ್ಪ್ರಯುಕ್ತೇ ಶಾಸ್ತ್ರಯುಕ್ತೇ ಕಸ್ಯಚಿದಪ್ಯನುಭವಂ ನೋತ್ಪದ್ಯತ ಇತಿ ಶಕ್ಯತೇ ನಿಯಂತುಂ | ವಿಚಿತ್ರಪ್ರಜ್ಞತ್ವಾತ್ ಪ್ರತಿಪತ್ತೃಣಾಂ | ಅಪಿ ಚ ಅನೇಕಾಂಶೋಪೇತೇ ಲೌಕಿಕೇ ಪದಾರ್ಥೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷವತಿ ಏಕೇನಾವಧಾನೇನೈಕಮಂಶಮವಧಾರಯತ್ಯಪ ರೇಣಾಪಂಮಿತಿ ಸ್ಯಾದಪ್ಯಭ್ಯಾಸೋಪಯೋಗಃ | ಯಥಾ ದೀರ್ಘಪ್ರಪಾಕಕಗ್ರಹಣಾದಿಷು | ನ ತು ನಿರ್ವಿಶೇಷೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷರಹಿತೇ ಚೈತನ್ಯಮಾತ್ರಾತ್ಮಕೇ ಪ್ರಮೋಕ್ಷ ತ್ವಾವಭ್ಯಾಸಾಪೇಕ್ಷಾಯುಕ್ತಾ ಇತಿ | '

ವೇಸೂಭಾ, ೪,೧,೨]

ಅನುಬಂಧ

ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರ

ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು? ರೋಗದಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವವನಿಗೆ ರೋಗವು ಹೋಗಲಾಗಿ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಉಂಟಾಗುವುದಲ್ಲ, ಹಾಗೆ ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ನಾನಾತ್ವದ ಪ್ರಪಂಚವು ಆತ್ಮನ ಪಾಲಿಗೆ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಒದಗುವ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂಬ ಅರಿವು, ಇದೇ ಪ್ರಯೋಜನ. ಈ ನಾನಾತ್ವದ ಪ್ರಪಂಚವು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆದುದು; ಎಂದಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಅದು ಅಡಗಿತು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲೆಂದು ಈ ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೊರಡುತ್ತದೆ.

[ಕಿಂ ಪುನಸ್ತತ್ ಪ್ರಯೋಜನಂ ? ಉಚ್ಯತೇ, ರೋಗಾರ್ತಸ್ಯೇವ, ರೋಗನಿವೃತ್ತೌ ಸ್ವಸ್ಥತಾ, ತಥಾ ದುಃಖಾತ್ಮಕಸ್ಯಾತ್ಮನಃ ದ್ವೈತಪ್ರಪಂಚೋಪಶಮೇ ಸ್ವಸ್ಥತಾ ಅದ್ವೈತಭಾವಃ ಪ್ರಯೋಜನಂ। ದ್ವೈತಪ್ರಪಂಚಸ್ಯಾ ವಿದ್ಯಾಕೃತತ್ವಾದ್ವಿದ್ಯಯಾ ತದುಪಶಮಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಕಾಶನಾಯಾಸ್ಯ ಅರಂಭಃ ಕ್ರಿಯತೇ।

ಮಾಂಭಾ, ಅವತರಣಿಕೆ]

ಶಾಸ್ತ್ರವು ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಇದೇ ಎಂದು ಬೊಟ್ಟಿಟ್ಟು ತೋರಿಸಿದಂತೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗಾಗಲಿ ಮನಸ್ಸಿಗಾಗಲಿ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಷಯವಲ್ಲ, ಒಳಗಿನ ಆತ್ಮವೇ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಒದಗಿದ ತಿಳಿಯುವ ವಸ್ತು, ತಿಳಿಯುವವನು, ತಿಳಿಯುವುದು ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಭೇದವನ್ನು ತೊಲಗಿಸುತ್ತದೆ.

[ನ ಹಿ ಶಾಸ್ತ್ರಮಿದಂತಯಾ ವಿಷಯಭೂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪಿಪಾದಯಿಷತಿ।
ಕಿಂ ತರ್ಹಿ? ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮತ್ವೇನಾವಿಷಯತಯಾ ಪ್ರತಿಪಾದಯದವಿದ್ಯಾಕಲ್ಪಿತಂ
ವೇದ್ಯ-ವೇದಿತ್ಯ-ವೇದನಾಭೇದಮಪನಯತಿ।

ವೇಸೂಭಾ, ೧, ೧, ೪]

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನುಮಾನವೇ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ; ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿ, ತತ್ತ್ವವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ

ಮಾತ್ರ ಇದು ಸಾಧ್ಯವಾದೀತು.

[ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿಚಾರಣಾಧ್ಯವಸಾನನಿರ್ವೃತ್ತಾ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಾವಗತಿಃ| ನಾನುಮಾನಾದಿ
ಪ್ರಮಾಣಾಂತರ ನಿರ್ವೃತ್ತಾ|

ವೇಸೂಭಾ, ೧, ೧, ೨]

ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಒದಗಿದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ
ಅಬ್ರಹ್ಮ, ಅನಾತ್ಮ ಎಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಹೋಗಿಬಿಡುತ್ತದೆಯೇ ಎಂದರೆ, ಹೌದು, ಅದು
ಸಾಧ್ಯ. ಅದೇ ನೀನಾಗಿರುವೆ, ಇದಲ್ಲ ಅದಲ್ಲ, ಅತ್ಯವೇ ಇದೆಲ್ಲವೂ, ಅದು ಒಂದೇ
ಎರಡನೆಯದಿಲ್ಲ, ಇದು ಅಮೃತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೇ, ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುನೋಡುವವನಂದು
ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ, ಅದನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿ, ಮೊದಲಾದ ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲ
ಇದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತವೆ.

[ವಾಕ್ಯಜನಿತವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರನ್ನಾಬ್ರಹ್ಮಾನಾತ್ಮ ವಿಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿರಿತಿ ಚೇನ್ನ| |
ತತ್ತ್ವಮಸಿ, ನೇತಿನೇತಿ, ಆತ್ಮವೇದಂ, ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ, ಬ್ರಹ್ಮವೇದಮಮೃತಂ,
ನಾನ್ಯದತ್ತೋಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟಾ , ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಾನಾಂ
ತದ್ವಾದಿತ್ಯಾತ್|

ಬೃಭಾ, ೧, ೪, ೭]

ದಿಟವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವೆಂದರೆ ಯಾವ ವಿಶೇಷವೂ ಇರದು, ಎಂದಮೇಲೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ
ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ ಏಕೆ? ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಾರ್ಥಕತೆಯಾದರೂ ಏನು ? ಎಂದರೆ,
ಹಾಗಲ್ಲ. ಅವಿದ್ಯೆಯ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಪ್ರಯತ್ನದ ಉದ್ದೇಶ;
ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಅದೇ. ದಿಟವಾಗಿ ಮುಕ್ತರು ಅಥವಾ ಬದ್ಧರು ಎಂಬಲ್ಲಿ
ವಿಶೇಷವೇನಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮನ ರೂಪ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಒಂದೇ ಒಳಿಯದು. ಅದರ
ಅದನ್ನು ಕುರಿತು ಇರುವ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಶಾಸ್ತ್ರ ನೀಡುವ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಒದಗಿದ
ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತೊಲಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಪಡಬೇಕೆಂಬುದು ಸರಿಯೆ
ತಾನೆ?

[ಮೋಕ್ಷಸ್ಯೇದಾನೀಮಿವ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವೇ ತದರ್ಥಾಧಿಕಯತ್ನಾನುಪಪತ್ತಿಃ ಶಾಸ್ತ್ರ
ವೈಯರ್ಥ್ಯಂ ಚ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ ಚೇನ್ನ| ಅವಿದ್ಯಾಭ್ರಮಾಪೋಹತ್ಯಾತ್ | ನ ಹಿ
ವಸ್ತುತಃ ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತತ್ವ ವಿಶೇಷೋಸ್ತಿ | ಆತ್ಮನೋ ನಿತ್ಯೈಕರೂಪತ್ಯಾತ್ |

ಕೆಂತು ತದ್ವಿಷಯಾ ಅವಿದ್ಯಾ ಅಪೋಹ್ಯತೇ ಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶಜನಿತವಿಜ್ಞಾನೇನ ।
 . . . ತದರ್ಥಶ್ಚ ಪ್ರಯತ್ನಃ ಉಪಪದ್ಯತ ಏವ ।

ಬೃಭಾ, ೪, ೪, ೬]

ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿ

[ಬ್ರಹ್ಮವ ಹಿ ಮುಕ್ತ ವಸ್ತು

ವೇಸೂಭಾ, ೩, ೪, ೫೨]

ಕರ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಅವುಗಳ ಫಲವಾದ ಸ್ವರ್ಗ ಮುಂತಾದವು ಈಗಲೇ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುವಂಥವಲ್ಲ; ಬಯಸಿದ ಫಲ ಕೈಗೊಡುವುದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹ ಒದಗುವುದು ಸಹಜವೇ. ಆದರೆ ಜ್ಞಾನದ ಫಲವಂತೂ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಬಂದೇ ತೀರಬೇಕಲ್ಲ? ಬ್ರಹ್ಮನಾದವನು ನೇರವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಅರಿವಿಗೆ ಬಂದು ಎದುರಲ್ಲೇ ಇದ್ದಂತೆ (ಬೃ ೩, ೪, ೧) ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವುದಲ್ಲವೇ?

[ಕರ್ಮಫಲೇ ಹಿ ಸ್ವರ್ಗಾದೌ ಅನುಭವಾರೋಢೇ ಸ್ಯಾದಾಶಂಕಾ ಭವೇದ್ವಾ ನ
 ವಾ ಇತಿ । ಅನುಭವಾರೋಢಂ ತು ಜ್ಞಾನಫಲಂ । ಯತ್ಸಾಕ್ಷಾದಪರೋಕ್ಷಾದ್
 ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ]

ವೇಸೂಭಾ, ೩, ೩, ೩೨]

ಆತ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನುವ ನಿಶ್ಚಯವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಲ್ಲೇ ಎಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಗಳೂ ಕೊನೆಗಾಣುವುವು; ಇತರ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಮಾಣಗಳೂ ಮುಗಿಯುವುದು ಅಲ್ಲಿಯೇ.

[ತಸ್ಯಾದಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿತ್ಯೇತದವಸಾನಾ ಏವ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಸರ್ವಾಣಿ
 ಚೇತರಾಣಿ ಪ್ರಮಾಣಾನಿ ।

ವೇಸೂಭಾ, ೧, ೧, ೪]

ಯಾರು ತಮ್ಮ ಆತ್ಮವೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಶ್ರದ್ಧೆ, ಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮುಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವರೋ, ಅವರಿಗೆ ಹುಟ್ಟು ಮುಪ್ಪು, ರೋಗ ಮೊದಲಾದ ತೊಂದರೆಗಳ ಕೊಳೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಳಿ ಕರೆದೊಯ್ಯುವುದು ಉಪನಿಷತ್ತು; ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ

ಮೊದಲಾದುವವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಅವು ಏಳದಂತೆ ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

[ಯ ಇಮಾಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಮುಪಯಂತ್ಯಾತ್ಮಭಾವೇನ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಪುರಃಸರಾಃ ಸಂತಃ ತೇಷಾಂ ಗರ್ಭಜನ್ಮಜರಾರೋಗದೈನರ್ಥಪೂಗಂ ನಿಶಾತಯತಿ, ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ। ಅವಿದ್ಯಾದಿ ಸಂಸಾರಕಾರಣಂ ವಾ ಅತ್ಯಂತಮವಸಾದಯತಿ ವಿನಾಶಯತೀತ್ಯುಪನಿಷತ್।

ಮುಂಭಾ, ಅವತರಣಿಕೆ]

ಒಂದು ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೊಂದು ದೇಹದೊಂದಿಗೆ ನಂಟನ್ನು ಪಡೆದು- ಕೊಳ್ಳುವ ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನರಿತು, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಒದಗುವ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ (ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು), ಅನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರ (ಬೇಡವಾದುದನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು) ಇವುಗಳಿಗೆ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವವರಿಗೆ ಈ ಉಪಾಯವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲೆಂದು ವೇದದ ಕರ್ಮಕಾಂಡ ಮೊದಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಅನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರ- ಗಳೆಂಬ ಬಯಕೆಗಳಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಆತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಇದರಿಂದ ತಾನು ಕರ್ತೃ (ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು), ಭೋಕ್ತೃ (ಫಲವನ್ನನುಭವಿಸುವವನು) ಎಂಬೀ ತೆರನಾದ ಅಭಿಮಾನ ಒದಗುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಅಜ್ಞಾನ ಹೋಗುವುದು, ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆತ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂಬ ಸ್ವರೂಪವಿಜ್ಞಾನದಿಂದ. ಕರ್ಮಕಾಂಡದಿಂದ ಇದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಈ ಅಜ್ಞಾನ ತೊಲಗಿ ಹೋಗದೆ ಇರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ.. ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳವರೆಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅಧರ್ಮ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಂಸಾರವು ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ; ಅಲ್ಲಿ ನಾಮ-ರೂಪ-ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಆಸರೆಯಾದುದು ವ್ಯಾಕೃತವಾದ ಜಗತ್ತು; ಅದೇ ಉತ್ತಮಿಗೆ ಮೊದಲು ಅವ್ಯಾಕೃತವಾಗಿದ್ದುದು ಬೀಜದಿಂದ ಚಿಗುರೊಡೆಯುವಂತೆ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಆದದ್ದು, ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಒದಗುವ ಕ್ರಿಯೆ-ಕಾರಕ - ಫಲಗಳೆಂಬ ಅಧ್ಯಾರೋಪ ; ಈ ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿಲ್ಲ, ಕೊನೆಯಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಂದು ಇದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನಿಗೆ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲೆಂದು ಅವಿದ್ಯೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು

ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೊರಟಿದೆ.

[ಸರ್ವಧಾಪ್ಯಸ್ತಾ ತ್ಮಾದೇಹಾಂತರಸುಬುದ್ಧೀತ್ಯೇವ ಪ್ರತಿಪತ್ತುದೇಹಾಂತರಗತೇ
ಷ್ಠಾನಿಷ್ಠಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪರಿಹಾರೋಪಾಯ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಿಸ್ತದ್ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನಾಯ
ಕರ್ಮಕಾಂಡಮಾರಬ್ಧಂ । ನ ತ್ವಾತ್ಮನಃ ಇಷ್ಠಾನಿಷ್ಠಪ್ರಾಪ್ತಿಪರಿಹಾರೇ
ಚ್ಯಾಕಾರಣಯಾತ್ಮವಿಷಯಮಜ್ಞಾನಂ ಕರ್ತೃಭೋಕ್ತೃಸ್ವರೂಪಾಭಿಮಾನಲಕ್ಷಣಂ
ತದ್ವಿಪರೀತಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವಿಜ್ಞಾನೇ ನಾಪನೀತಂ । ಯಾವದ್ವಿ ತನ್ನಾಪನೀಯತೇ
ತಾವದಯಂ ಕರ್ಮ-ಫಲ-ರಾಗ-ದ್ವೇಷಾದಿಸ್ವಾಭಾವಿಕದೋಷಪ್ರಯುಕ್ತಃ . .
.ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾ ಸ್ಥಾವರಾಂತಾ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾವಿದ್ಯಾದಿ ದೋಷವತೀ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಸಾಧನ
ಕೃತಾ ಸಂಸಾರಗತಿಃ ನಾಮರೂಪಕರ್ಮಾಶ್ರಯಾ ತದೇವೇದಂ ವ್ಯಾಕೃತಂ . .
ಜಗತ್; ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇರವ್ಯಾಕೃತಮಾಸೀತ್ । ಸ ಏಷ ಬೀಜಾಂಕರಾದಿವದವಿದ್ಯಾಕೃತಃ
ಸಂಸಾರ ಆತ್ಮನಿ ಕ್ರಿಯಾಕಾರಕ-ಫಲಾದ್ಯಾರೋಪಲಕ್ಷಣಃ ಅನಾದಿರನಂತೋನರ್ಥ
ಇತ್ಯೇತಸ್ಯಾದ್ವಿರಕ್ತಸ್ಯಾವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಯೇ ತದ್ವಿಪರೀತ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯ
ಧೋಪನಿಷದಾರಭ್ಯತೇ ।

. ಬೃಭಾ, ಅವತರಣಿಕೆ]

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ ಹೊರಟಿರುವುದು ಕರ್ಮಕಾಂಡ ಹೇಳುವ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ
ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಂಥವೆಂಬುದನ್ನು
ತೋರಿಸಲೆಂದು. ಈ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವಾದರೋ ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಹುಟ್ಟು
ಸಾವು ಮುಂತಾದುವಷ್ಟೇ (ಎಂದರೆ ಸಂಸಾರದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನುಳ್ಳದ್ದೆ) ಎಂಬುದನ್ನೂ
ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ ಮನಗಾಣಿಸುತ್ತದೆ...ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳೂ ಫಲದಲ್ಲೇ ಮುಗಿಯುವುದೆಂದು
ವೇದವೇ (ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಕಾಂಡವೇ) ಹೇಳುತ್ತದೆ. . . ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವೆಂದರೆ
ವ್ಯಾಕೃತವಾದ (ಎಂದರೆ ನಾಮ-ರೂಪಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟು ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ)
ಸಂಸಾರವೇ. ಮೊದಲು ಅವ್ಯಾಕೃತವಾಗಿದ್ದುದು (ನಾಮರೂಪಗಳಿಂದ ಹರಡಿಕೊಳ್ಳದೆ
ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದು) ಎಲ್ಲ ಜೀವಿಗಳ ಕೆಲಸದಿಂದಾಗಿ, ಬೀಜದಿಂದ ಮರ ಆಗುವಂತೆ,
ವ್ಯಾಕೃತವಾದ ಜಗತ್ತಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಕೃತ-ಅವ್ಯಾಕೃತರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರವು
ಅವಿದ್ಯೆಯದು . . ಬಯಕೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ
ಕಾರಣವೆನಿಸಿದ ಈ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಾಗಿ ತೋರಿಕೊಂಡ ಹಾವಿನ
ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಂತೆ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ
ಅರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ.

[ತಸ್ಯ ಚೇಹ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಪ್ರಾರಂಭ ಆಮ್ನಾತಂ ಸರ್ವಕರ್ಮಣಾಂ ಸಂಸಾರವಿಷಯತ್ವ
ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ । ತಥಾ ಚ ದರ್ಶಯಿಷ್ಯತಿ ಫಲಮಶನಾಯಾಮೃತ್ಯುಭಾವಂ ।
... ಸರ್ವಕರ್ಮಣಾಂ ಫಲಂ ವ್ಯಾಕೃತಂ ಸಂಸಾರ ಏವೇತಿ । ಇದಮೇವ ...
... ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇಸ್ತದ್ಯಾವ್ಯಾಕೃತಮಾಸೀತ್ । ತದೇವ ಪುನಃ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಕರ್ಮವಶಾದ್
ವ್ಯಾಕ್ರಿಯತೇ ಬೀಜಾದಿವ ವೃಕ್ಷಃ । ಸ್ವೋಯಂ ವ್ಯಾಕೃತಾವ್ಯಾಕೃತರೂಪಃ
ಸಂಸಾರೋ ವಿದ್ಯಾವಿಷಯಃ । ... ಕಾಮಾದಿದೋಷಕರ್ಮಭೀಜಭೂತಾ
ವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಯೇ, ರಜ್ಜ್ವಾ ಮಿವ ಸರ್ಪವಿಜ್ಞಾನಾಪನಯಾಯ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ
ಆರಭ್ಯತೇ ।]

ಬೃಭಾ, ಅಲ್ಲಿಯೆ]

ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು
ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಸದಿಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತೆಂದಾಗಿದೆ (ವೇದಾಂತ). ಇದು
ಗ್ರಂಥವೊಂದಕ್ಕೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು ಎಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಏಕೆಂದರೆ ಧಾತ್ವರ್ಥ ಅಲ್ಲಿ
ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನೇ ತಿಳಿಸುವ ಮಾತು; ಏಕೆಂದರೆ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ
ಅವಿದ್ಯಾನಾಶವೆಂಬುದು ಕೈಗೂಡಬಲ್ಲದು. ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಈ
ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದರೆ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ
ಉಪನಿಷತ್ತೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು. ಆದರೆ ವಿದ್ಯೆ ಎಂಬುದೇ ಉಪನಿಷತ್ತೆಂಬ ಮಾತಿನ
ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ. ಹೀಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತೆಂಬ ಮಾತಿನ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗಲೆ
ವಿದ್ಯೆಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇನ್ನು ಈ ವಿದ್ಯೆಯ
ವಿಷಯ (ವಸ್ತು) ಏನೆಂದರೆ, ಎಲ್ಲರ ಒಳಗಿನ ಅತ್ಮನೇ ಆಗಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮ.
ಉಪನಿಷತ್ತೆಂಬ ವಿದ್ಯೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವಾದರೋ ಸಂಸಾರವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ಅಳಿದುಹೋಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ದೊರಕುವುದು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ
ಸಂಬಂಧವೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

[ಅವಿದ್ಯಾದಿಸಂಸಾರಹೇತುವಿಶರತಃ ಸದಿಧಾತ್ವರ್ಥಸ್ಯ ಗ್ರಂಥಮಾತ್ಮೈಕಸಂಭವಾ
ದವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಚ ಸಂಭವಾದ್ ಗ್ರಂಥಸ್ಯಾಪಿ ತಾದರ್ಥ್ಯೇನ ತಚ್ಚ
ಬ್ರಹ್ಮೋಪಪತ್ತೇಃ । ತಸ್ಯಾದ್ವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಮುಖ್ಯಯಾ ವೃತ್ತೋಪನಿಷಚ್ಚಬ್ರಹ್ಮೋ
ವರ್ತತೇ ... । ಏವಮುಪನಿಷನ್ನಿರ್ವಚನೇನೈವ ವಿಶಿಷ್ಟೋ ಧಿಕಾರೀ ವಿದ್ಯಾಯಾ
ಮುಕ್ತಃ । ವಿಷಯಶ್ಚ ವಿಶಿಷ್ಟ ಉಕ್ತೋ ವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ
ಭೂತಃ । ಪ್ರಯೋಜನಂ ಚಾಸ್ಯಾ ಉಪನಿಷದ ಅತ್ಯಂತಿಕೇ ಸಂಸಾರ

ನಿವೃತ್ತಿಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಲಕ್ಷಣಾಃ ಸಂಬಂಧಶ್ಚವಂಭೂತಪ್ರಯೋಜನೇನೋಕ್ತಃ ।

ಕಭಾ, ಅವತರಣಿಕೆ

ಮುಂಚಿನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಕಾಂಡವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ) , ಹಿಂದಿನಿಂದ ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡುಬಂದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿತ್ಯಕರ್ಮಗಳ ವಿಚಾರ, ಫಲಗಳನ್ನು ಬಯಸುವವರ ಸಲುವಾಗಿ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳ ವಿಚಾರ ಹೇಳಿಯಾಯಿತು. ಈಗ (ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ) ಕರ್ಮ ಒಡಗುವುದಕ್ಕೇ ಕಾರಣವಾದುದನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು ಕಾಮ (ಬಯಕೆಗಳು); ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸುವುದು ಅದೇ ಆದುದರಿಂದ, ಬಯಕೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೈಗೂಡಿದವನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಇದ್ದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನಾಗಲಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮನನ್ನೆ ಬಯಸಿದಾಗ ಬಯಕೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೈಗೂಡಿದಂತೆಯೇ . ಆತ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮ. ಅದನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಗೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪಡೆಯಬೇಕಾದುದು ಏನೂ ಇರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆಯು ತೊಲಗಿದಾಗ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ನೆಮ್ಮದಿ-ಯಿಂದ ಇದ್ದುಕೊಂಡಿರುವುದೇ ಪರಮಲಾಭ.

ಹೀಗೆ ಕಾಮ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅವಿದ್ಯೆ-ಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಇದ್ದುಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಮೋಕ್ಷವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ತಾನೇ ಆತ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಅರಿಯುವುದರಿಂದಲೇ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಹೋಗುವುದು. ಇಂಥ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲೆಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು ತೊಡಗುತ್ತದೆ.

[ನಿತ್ಯಾನ್ಯಧಿಗತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಪಾತ್ರದುರಿತಕ್ಷಯಾರ್ಥಾನಿ, ಕಾಮ್ಯಾನಿ ಚ ಫಲಾರ್ಥಿನಾಂ ಪೂರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಗ್ರಂಥೇ । ಇದಾನೀಂ ಕರ್ಮೋಪಾದಾನುಹತು ಪರಿಹಾರಾಯ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ ಪ್ರಸ್ತುತಯತೇ । ಕರ್ಮಹೇತುಃ ಕಾಮಃ ಸ್ವಾತ್ಮ, ಪ್ರವರ್ತಕತ್ವಾತ್ । ಅಪ್ರಕಾಮಾನಾಂ ಹಿ ಕಾಮಾಭಾವೇ ಸ್ವಾತ್ಮನ್ಯವಸ್ಥಾನಾತ್ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯನಪಪತ್ತಿಃ । ಆತ್ಮಕಾಮತ್ವೇ ವಾಪ್ರಕಾಮತಾ । ಆತ್ಮಾ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮ । ತದ್ವಿದೋ ಹಿ ಪರಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ವಕ್ಷ್ಯತಿ । ಅತೋ ವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತೌ ಸ್ವಾತ್ಮನ್ಯವಸ್ಥಾನಂ ಪರಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ।

ತಸ್ಯಾದವಿದ್ಯಾಕಾಮಕರ್ಮೋಪಾದಾನಹೇತುನಿವೃತ್ತೌ ಸ್ವಾತ್ಮವ್ಯವಸ್ಥಾನಂ
ಮೋಕ್ಷ ಇತಿ | ಸ್ವಯಂ ಚಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ | ತದ್ವಿಜ್ಞಾನಾದವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಿಃ | ಇತಿ
ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾರ್ಥೋಪನಿಷದಾರಭ್ಯತೇ |

ತೈಭಾ, ಅವತರಣಿಕೆ]

ಇಂಥ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯಾರಾಗಲಿ, ಆಶ್ರಮವೆಂಬ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಲ್ಲದೆ
ಎಲ್ಲರೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೇ. ರೈಕ್ಷ (ಬಂಡಿಹೊಡೆಯುವವನು), ವಾಚಕ್ಕವೀ (ಹೆಂಗಸು)
ಮೊದಲಾದವರೂ ಇಂಥವರೇ ಇನ್ನಿತರರೂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಾದುದು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲೇ
ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲವೇ?

[ಅನಾಶ್ರಮಿತ್ವೇನ ವರ್ತಮಾನೋಪಿ ವಿದ್ಯಾಯಾಮಧಿಕ್ರಿಯತೇ | ಕುತಃ ?
ತದ್ಭಾಷ್ಯೇ | ರೈಕ್ಷ-ವಾಚಕ್ಕವೀಪ್ರಭೃತೀನಾಮೇವ ಭೂತಾನಾಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತ್ವ
ಶ್ರುತ್ಯುಪಲಬ್ಧಃ |

ವೇಸೂಭಾ, ೩, ೪, ೨೬]

ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮೊದಲಾದುವು ಮಾತ್ರವೇ ಕರ್ಮಗಳೆಂದಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ,
ತಪಸ್ಸು, ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುವುದು, ಶಮ (ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿರಿಸಿ-
ಕೊಳ್ಳುವುದು). ದಮ (ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ), ಅಹಿಂಸೆ ಮೊದಲಾದವೂ (ಇವೆಲ್ಲ
ಯಾವ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಕ್ಕೂ ಸೀಮಿತವಾಗದೆ ಇರುವುವು) ಧ್ಯಾನ-ಧಾರಣ ಮೊದಲಾದವೂ
ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಸೇರ್ಪಡೆಯಿಲ್ಲದೇನ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿ-
ಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳೆನಿಸಿವೆ.

[ನ ಹ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೀನ್ಯೇವ ಕರ್ಮಾಣಿ | ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂ ತಪಃ ಸತ್ಯವಚನಂ
ಶಮೋ ದಮೋ ಹಿಂಸೇತ್ಯೇವಮಾದೀನ್ಯಪಿ ಕರ್ಮಾಣೀತರಾಶ್ರಮಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಿ
ವಿದ್ಯೋತ್ಪತ್ತೌ ಸಾಧಕತಮಾನ್ಯಸಂಕೀರ್ಣಾನಿ ವಿದ್ಯಂತೇ ಧ್ಯಾನಧಾರಣಾದಿ ಲಕ್ಷಣಾನಿ
ಚ |

ತೈಭಾ, ೧, ೧೧]

ವರ್ಣಾಶ್ರಮದ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿರದೆ ಎಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಅನ್ವಯವಾಗುವ ಜಪ,
ಉಪವಾಸ, ದೇವತಾರಾಧನೆ ಇಂಥ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಗಳೂ ಜ್ಞಾನ ಒದಗುವುದಕ್ಕೆ
ನೆರವಾಗುತ್ತವೆ.

[ಪುರುಷಮಾತ್ರಸಂಬಂಧಿಭಿಸ್ತಪೋಪವಾಸ-ದೇವತಾರಾಧನಾದಿಭಿರ್ಧರ್ಮ
ವಿಶೇಷೈರನುಗ್ರಹೋ ವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಸಂಭವತಿ।

ವೇಸೂಭಾ, ೩, ೪, ೩೮]

ವಿದುರ: ಧರ್ಮವ್ಯಾಧ ಮೊದಲಾದವರು ಯಾವ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳ
ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೂ ಸೇರಿದವರಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅವರವರ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ
ಜ್ಞಾನ ಒದಗಿಬಂತಲ್ಲವೆ ? ಹಾಗೆ ಒದಗಿದ ಅವರ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಫಲವನ್ನು
ನೀಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದೆ? ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಯಾರಿಗಾಗಲಿ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಎಡೆ
ಮಾಡಿಕೊಡುವುದು ಖಂಡಿತ !

[ಯೇಷಾಂ ಪುನಃ ಪೂರ್ವಕೃತಸಂಸ್ಕಾರಮಶಾದ್ವಿದುರ-ಧರ್ಮವ್ಯಾಧಪ್ರಭೃತೀನಾಂ
ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಸ್ತೇಷಾಂ ನ ಶಕ್ಯತೇ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಪ್ರತಿಷೇದ್ಧಂ। ಜ್ಞಾನಸ್ಯ
ಕಾಂತಿಕಫಲತ್ವಾತ್।

ವೇಸೂಭಾ, ೧, ೩, ೩೮]

ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಾತುಗಳು ಕರ್ಮಕಾಂಡದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಂಟಕವಾಗಿವೆ,
ಎಂದೇನು ಬಗೆಯಬಾರದು. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಬೇರೆ; ಕರ್ಮಕಾಂಡದ
ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಬೇರೆ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತವೆಯಷ್ಟೆ;
ಬಯಕೆಗಳನ್ನು ಕೈಗೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.
ಒಂದೇ ಶಾಸ್ತ್ರಭಾಗಕ್ಕೆ ಹಲವು ತಾತ್ಪರ್ಯಗಳಿರಬೇಕು ಎಂಬುವುದು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

[ಯಚ್ಚೋಕ್ತಂ ಕರ್ಮಕಾಂಡಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಘಾತಕೃದುಪನಿಷದ್ವ್ಯಾಕೃಮಿತಿ ಚೇನ್ನ।
ಅನ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾತ್। ಬ್ರಹ್ಮೈಕತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನಪರಾಹ್ಯುಪನಿಷದೋ ನೇಷ್ವಾರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿ
ಸಾಧನೋಪದೇಶಂ . . . ವಾರಯಂತಿ । ಅನೇಕಾರ್ಥತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇರೇವ ।

ಬೃಭಾ, ೨, ೧, ೨೦]

ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ) ತೊಡಗಿರುವವನು ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು
(ಎಂದರೆ ವಿಚಾರಶಕ್ತಿಯನ್ನು) ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪರಲೋಕದ ನಂಟೆದ
ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು
ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಲಾರದಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ (ವೇದಾಂತದ್ದೇನು ವಿಶೇಷ? ಎಂದು
ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನತ್ತಿದ್ದರೆ) ಅದು ದಿಟವೆ. ಆದರೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ,

ಹಸಿವು ಮೊದಲಾದ ಲೌಕಿಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮೀರಿರುವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಎಂಬೀತೆರನಾದ ಭೇದವಿಲ್ಲದ, ಸುಸಾರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿಗೇನು ಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ಇಂಥ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು? ಅದಲ್ಲದೆ, ಈ ಜ್ಞಾನವು ಅವನ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವೂ ಆದೀತು! ಈ ಒಗೆಯಾದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಒದಗುವ ಮೊದಲೇ ಹೊರಟಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಎಂಬುದು ನಿಶ್ಚಯವೇ ತಾನೆ? ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಯಜ್ಞಮಾಡಬೇಕು ಎಂದೆಲ್ಲ ಹೇಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ವರ್ಣ (ಜಾತಿ), ಆಶ್ರಮ, ವಯಸ್ಸು, ಅವಸ್ಥೆ ಮುಂತಾದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾರೋಪ ಮಾಡಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಯೇ ಹೊರುಡುತ್ತವೆ. (ಇದೇ ಅಜ್ಞಾನವೆನ್ನುವುದು).

[ಶಾಸ್ತ್ರೀಯೇ ತು ವ್ಯವಹಾರೇ ಯದ್ಯಪಿ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕಾರೀ ನಾವಿದಿತ್ಯಾತ್ಮನೋ ಪರಲೋಕಸಂಬಂಧಮಧಿಕ್ರಿಯತೇ, ತಥಾಪಿ ನ ವೇದಾಂತವೇದ್ಯಮಶನಾಯಾ ದ್ಯತೀತಮಪೇತಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರಾದಿಭೇದಮಸಂಸಾರಾತ್ಮತತ್ತ್ವಮಧಿಕಾರ್ಯೋಪೇಕ್ಷತೇ | ಅನುಪಯೋಗಾಧಿಕಾರವಿರೋಧಾಚ್ಛ | ಪ್ರಾಕ್ ಚ ತಥಾಭೂತಾತ್ಮವಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಪ್ರವರ್ತಮಾನು ಶಾಸ್ತ್ರಮವಿದ್ಯಾವದ್ವಿಷಯತ್ವಂ ನಾತಿವರ್ತತೇ | ತಥಾ ಹಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಯಜೇತ ಇತ್ಯಾದೀನಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣ್ಯಾತ್ಮನಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮವಯೋವಸ್ಥಾದಿ ವಿಶೇಷಾಧ್ಯಾಸಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಪ್ರವರ್ತಂತೇ |

ಅಭಾ]

ಆತ್ಮನಂಬುವನು ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (ಎಂದರೆ ಅವನನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲು ಬೇರೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲ), ಹೀಗೆ ಆತ್ಮನು ಪ್ರಮಾತೃವಾಗಿ (ಎಂದರೆ ತಿಳಿಯುವವನಾಗಿ) ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳ ವಿಚಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಸಾಧನೆಗಳಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾದೀತು. ಮೊದಲು ನಾನು ಇಂಥವನು ಎಂದು ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡಮೇಲೆ ಯಾರಾದರೂ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು (ಎಂದರೆ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಉಂಟೆ ? ಆತ್ಮನಂಬುವನು ಯಾರಿಗಾದರೂ ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದಾನೆಯೆ ? ಶಾಸ್ತ್ರವಾದರೋ ಕಡೆಯ ಪ್ರಮಾಣವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅದು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ. ಆದರೆ ಆತ್ಮನದ್ದಲ್ಲದ ಧರ್ಮಗಳು ಆತ್ಮನ ಮೇಲೆ ಅಧ್ಯಾರೋಪಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗ ಅವನ್ನು

ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ (ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದರಿಂದ) ಅದು ಆತ್ಮನ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ; ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದಲ್ಲ (ಆತ್ಮ ಯಾರಿಗೆ ತಿಳಿಯದು?).

[ಆತ್ಮನಃ ಸ್ವತಃಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ | ಸಿದ್ಧೇ ಹ್ಯಾತ್ಮನಿ ಪ್ರಮಾತೃ ಪ್ರಮಿತೋಃ ಪ್ರಮಾಣಾನ್ವೇಷಣಾ ಭವತಿ | ನ ಹಿ ಪೂರ್ವಂ ಇತ್ಥಮಹಮಿತ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರಮಾಯ ಪಶ್ಯಾತ್ ಪ್ರಮೇಯಪರಿಚ್ಛೇದಾಯ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ನ ಹ್ಯಾತ್ಮಾ ನಾಮ ಕಸ್ಯಚಿದಪ್ರಸಿದ್ಧೋ ಭವತಿ | ಶಾಸ್ತ್ರಂ ತು ಅಂತ್ಯಂ ಪ್ರಮಾಣಂ, ಅತದ್ಧರ್ಮಾಧ್ಯಾರೋಪಣಮಾತ್ರನಿವರ್ತಕತ್ವೇನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಾತ್ಮನಃ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ, ನತ್ಯಜ್ಞಾತಾರ್ಥಜ್ಞಾಪಕತ್ವೇನ |

ಗೀಭಾ, ೨, ೧೮]

ಶಾಸ್ತ್ರವು ವೈರ್ಥವೆಂದೇನು ಅಲ್ಲ. ಶಾಸ್ತ್ರ ಇರುವುದು ಯಾರಿಗೆ ? ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಆತ್ಮನಲ್ಲದ ಫಲಹೇತುಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿರುವುದು; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿದ್ದವರಾದರೂ, ಅವರಿಗೆ ಫಲಹೇತುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಆತ್ಮವಿದೆ ಎಂಬ ಅರಿವಿರುವುದರಿಂದ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲಾರರು. ಶಾಸ್ತ್ರದ ಮಾತಕ್ಕದ್ದು (ವಿಧಿ), ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು (ನಿಷೇಧ) ಎಂಬುದಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಫಲಹೇತುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಆತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡವರಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರ (ಕರ್ಮಕಾಂಡ) ಇರುವುದು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ. (ಅವರಿಗೆ ಅದರ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ).

[ನ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಾನರ್ಥಕೃಂ | ಯಥಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾವಿದ್ವತ್ಪುರುಷವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ | ಅವಿದುಷಾಂ ಹಿ ಫಲಹೇತ್ಯೋರನಾತ್ಮನೋರಾತ್ಮದರ್ಶನಂ, ನ ವಿದುಷಾಂ | ವಿದುಷಾಂ ಹಿ ಫಲಹೇತುಭ್ಯಾಮಾತ್ಮನೋನ್ಯತ್ವದರ್ಶನೇ ಸತಿ ತಯೋರಹಮಿತ್ಯಾತ್ಮದರ್ಶನಾನುಪಪತ್ತಿಃ | ತಸ್ಮಾದ್ವಿಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರಂ ತಾವತ್ ಫಲಹೇತುಭ್ಯಾಮಾತ್ಮನೋನನ್ಯತ್ವದರ್ಶನೋ ಭವತಿ | ತಸ್ಮಾದ್ವಿಧಿಪ್ರತಿಷೇಧ ಶಾಸ್ತ್ರಮವಿದ್ವದ್ವಿಷಯಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಂ |

ಗೀಭಾ, ೧೩, ೨]

ಪರಿಶಿಷ್ಟಗಳು

(೧)

ವೇದಾಂತದರ್ಶನ

ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ದರ್ಶನವೆಂಬ ಹೆಸರು ವಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಕೇವಲ ತರ್ಕವಲ್ಲದೆ, ಅಲೋಚನೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಅನುಭವಕಾಣ್ಣೆಗಳೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿವೆಯಾಗಿ ಈ ಹೆಸರು. ಆರು ಬಗೆಯಾದ ದೃಷ್ಟಿಕೋಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಷಡ್ದರ್ಶನ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿದೆ. ಈ ಆರು ದಿಟವಾಗಿ ಮೂರು ದರ್ಶನಗಳೇ, ನ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ವೈಶೇಷಿಕ ಸೇರಿ ಒಂದು, ಸಾಂಖ್ಯ ಮತ್ತು ಯೋಗ ಸೇರಿ ಎರಡನೆಯದು, ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸೆ ಸೇರಿ ಮೂರನೆಯದು. ಇವೆಲ್ಲ ಆಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳೇ; ಬೌದ್ಧ, ಆರ್ಹತ, ಚಾರ್ವಾಕ ದರ್ಶನಗಳಂತೆ ನಾಸ್ತಿಕ ಅಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು, ವೇದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು, ಪರಲೋಕವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು, ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವುದು ಇವೆಲ್ಲ ಆಸ್ತಿಕದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತವೆ. ನಿರೀಶ್ವರವಾಗಿ ಹೊರಟ ಸಾಂಖ್ಯವೂ ಬರುಬರುತ್ತ ಸೇಶ್ವರವಾಯಿತು. ಮೀಮಾಂಸೆವೂ ಲೋಕಾಯತಪ್ರಾಯವಾಗಿದ್ದುದು ಮೋಕ್ಷವಾದವಾಯಿತು.

ನ್ಯಾಯವೈಶೇಷಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಗಳೆರಡೂ ದರ್ಶನದ್ವಯಗಳು ಮೊದಲಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುವು; ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವೈಶೇಷಿಕಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಸಮಾನವಾದ ಆಧಾರ, ಚೌಕಟ್ಟು ಒದಗಿಬಂದವು; ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಗಳಿಗೂ ಹಾಗೆಯೇ. ಆದರೆ ಮೀಮಾಂಸೆ ಒಂದಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದದ್ದು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಉತ್ತರ ಎಂದು ಕವಲೊಡೆಯಿತು. ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಕೂಡ “ವಕ್ತೃತಿ ಚ ಕರ್ಮಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಯೋರೈಕಶಾಸ್ತ್ರಂ” ಎಂಬ ಹಳೆಯ ಮಾತನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ “ಸಂಹಿತಮೇತತ್ ಶಾರೀರಕಂ ಜೈಮಿನೀಯೇನ” ಎಂದು ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ಬರೆಯುವಾಗ ಅವರೊಡನೆ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಇದ್ದಂತೆ ದ್ವನಿಯಿದೆಯಲ್ಲವೆ? ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಗೆ ಕರ್ಮಮೀಮಾಂಸೆಯೆಂದೂ ಜೈಮಿನೀಯ ದರ್ಶನವೆಂದೂ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ; ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸೆಗೆ ಶಾರೀರಕವೆಂದೂ, ವೇದಾಂತವೆಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸೆಯೆಂದೂ ಹೆಸರುಗಳು. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಗ್ರಪಟ್ಟ ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಲಕ್ಷ್ಯ ಸ್ವರ್ಗ; ಇಲ್ಲಿನದು ಮೋಕ್ಷ. ಅಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಬರುವುದು ಧರ್ಮ; ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ.

ಆದರೆ ಮೊದಲಿಗೆ ಅವರಡೂ ಒಂದಾಗಿದ್ದುದು ದಿಟ. ಅವರಡೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದೂ, ಅದರ ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಹದಿನಾರು ಪೂರ್ವತಂತ್ರವೆಂದೂ ಕಡೆಯ ನಾಲ್ಕು ಉತ್ತರತಂತ್ರವೆಂದೂ ವ್ಯವಹಾರವಿದ್ದಿತು. ಇಡೀ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಬೋಧಾಯನರ ಕೃತಕೋಟಿ ಭಾಷ್ಯವಿದ್ದುದೂ ಉಪವರ್ಷರ ವೃತ್ತಿಯಿದ್ದುದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಜೈಮಿನೀಯವೆಂದು ಹೆಸರಾದ ಪೂರ್ವತಂತ್ರ ವೇದದ ಕರ್ಮಕಾಂಡವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದು, ಬಾದರಾಯಣರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಉತ್ತರತಂತ್ರ ವೇದಗಳ ಅಂತವೆನಿಸಿದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹಿಡಿಯಿತಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡ ಎಂದು ಬೇರ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕಾಂಡ, ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದುವು. ಅವರಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಆಚಾರ್ಯರು ಭಕ್ತೃಪ್ರಪಂಚನೇ ಮೊದಲಾದವರು ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಮುಚ್ಚಯವಾದವನ್ನೇ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದಿದ್ದರು. ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಕಾಂಡ, ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಪೂರಕವಾದುವು ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಬೇರೂರಿದ್ದಿತು. ಆಚಾರ್ಯರು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಇರುವ ಭೇದವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ, ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯ (ಅದೂ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ) ಎಂದೂ ಕಾಣಿಸಿದರು. ಅಷ್ಟಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ವೇದದ ಕಡೆಯ ಭಾಗವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲೇ ವೇದದ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಕೊನೆ-ಮುಟ್ಟುವುದರಿಂದ, ವೇದದ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ವೇದಾಂತಗಳೆಂದು ಕರೆದು ಅವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿದರು. ಅವರಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಮೀಮಾಂಸಕರು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ಅರ್ಥವಾದಗಳೆಂದು ಕಡೆಗಾಣಿಸಿದ್ದರು.

ಉಳಿದ ಗ್ರಂಥಗಳು ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತವೆ; ಗೌತಮನ ನ್ಯಾಯಸೂತ್ರ, ಕಣಾದನ ವೈಶೇಷಿಕಸೂತ್ರ, ಕಪಿಲನ ಸಾಂಖ್ಯಸೂತ್ರ, ಪತಂಜಲಿಯ ಯೋಗಸೂತ್ರ, ಜೈಮಿನಿಯ ಮೀಮಾಂಸಾಸೂತ್ರಗಳೇ ಆಯಾಯ ದರ್ಶನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಆದರೆ ವೇದಾಂತವೆನಿಸಿಕೊಂಡ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೇ ಆಧಾರ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನವಲಂಬಿಸಿಯೇ ಬಾದರಾಯಣರ ಶಾರೀರಿಕಮೀಮಾಂಸಾಸೂತ್ರಗಳೂ ರಚಿತವಾದುವು. ಆಚಾರ್ಯರು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ “ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಕುಸುಮಗ್ರಥನಾರ್ಥತ್ವಾತ್” ಎಂದು ಸೂತ್ರವೆಂಬ

ಮಾತಿಗೆ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ನಿಲುವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು ಔಪನಿಷದ ದರ್ಶನ ವೆಂಬ ಮಾತನ್ನೇ ಬಳಸಿರುವುದೂ ಉಂಟು. ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತವೆಂದರೆ ದರ್ಶನಭೇದವೆಂಬುದು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ; ವೇದಾಂತಗಳು ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನೇ ಅವರು ಕರೆದಿರುವುದು. ಅವರು ಶಾರೀರಕಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವೇದಾಂತಮೀಮಾಂಸೆಯೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿದುದೇ ಮುಂದೆ ಈ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ವೇದಾಂತವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬರಲು ಕಾರಣವಾಯಿತು.

ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತವಾದ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ವೇಸೂಭಾ ೧, ೪, ೨೨, ಸರ್ವೇ; ವೇದಾಂತವಾದಿಭಿಃ ಅಭ್ಯುಪಗಂತ್ವೈಃ, ೨.೨.೧೭ ವೇದಾಂತವಾದಿಭಿಃ ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ). ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾಗಿ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರ ನಡುವೆ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವ ಭೇದ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಇರದು ಎನ್ನುವುದು ವೇದಾಂತವಾದ; ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳ ನಡುವೆ ಪರಿಣಾಮಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವೇದಾಂತವಾದವಲ್ಲ. ಸಾಂಖ್ಯರ ಪ್ರಧಾನಕಾರಣವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದು ಬ್ರಹ್ಮಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವೇದಾಂತಪಕ್ಷವೆಂದು ಒಕ್ಕಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (೧.೪.೨೮). ಮತ್ತೆ ಯುಕ್ತಿಪ್ರಧಾನವಾದ ತಾರ್ಕಿಕಸಮಯದಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟಂತ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ ವೇದಾಂತಸಮಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ (೧.೧. ೧೦). ಬ್ರಹ್ಮದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ನಿಲುವನ್ನು ವೇದಾಂತಮರ್ಯಾದೆ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (೧.೪.೧೮).

ಹೀಗೆ ವೇದಾಂತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತೆ ವಾದ, ಪಕ್ಷ, ಸಮಯ, ಮರ್ಯಾದೆ ಎಂಬ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಬಳಸುವಾಗ ಔಪನಿಷದದರ್ಶನದ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನೇ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ. “ಔಪನಿಷದಂ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಂ” (೩.೪.೧) ಎನ್ನುವ ಮಾತನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಎಚ್ಚರದಿಂದಲೇ ಆಡಿದ್ದಾರೆ. ಔಪನಿಷದದರ್ಶನದ ಚೌಕಟ್ಟು ಎಂದರೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವೇ. ಆತ್ಮನೇ ಶಾರೀರಕನಾದುದರಿಂದ ‘ಆತ್ಮಾ ಚ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂಬ ನಿಲುವು ಇರುವುದರಿಂದ ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಗಳೇ ಶಾರೀರಕಮೀಮಾಂಸಾಸೂತ್ರಗಳೆನಿಸಿದವು; ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿತು. ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಅವತರಣಿಕೆಯಲ್ಲೇ ಆಚಾರ್ಯರು “ಆತ್ಮಕತ್ವವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಪತ್ತಯೇ ಸರ್ವೇ ವೇದಾಂತಾ ಆರಭ್ಯಂತೇ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ವೇದಾಂತದರ್ಶನದ ನೆಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಆತ್ಮನಿಲ್ಲವೆಂಬ ನೈರಾತ್ಮ್ಯವಾದವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿಯೇ ಬಾದರಾಯಣರು ತಮ್ಮ ಶಾರೀರಿಕಮೀಮಾಂಸಾಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆಯಲ್ಲವೆ? ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ನ್ಯಾಯವೈಶೇಷಿಕ ದರ್ಶನಗಳಂತೆ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮೇಯ ಪರಿಶೋಧನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೊರಟಿಲ್ಲ. ಅಧ್ಯಾತ್ಮನೆನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗತ್ಕಾರಿಣೀ ಭೂತನಾದವನೆಂದು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ನ್ಯಾಯವೈಶೇಷಿಕರಂತೆ ತರ್ಕವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಅನುಭವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅನುಭವವನ್ನು ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧಿಸಲಾರದು. ಹಾಗೆಂದೇ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ; ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲ. ಇದು ವೇದಾಂತ ಹಿಡಿದಿರುವ ಪಟ್ಟು.

ವೇದಾಂತದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ(ಎಂದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು) ಒದಗಿಸುವ ಉಪದೇಶವೇ ಮೊದಲ ಪ್ರಸ್ಥಾನ; ಉಪದೇಶವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡುವ ವೇದಾಂತ ಸೂತ್ರಗಳು ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಸ್ಥಾನ; ಇವು ಮೂರರಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗುವ ಪ್ರಣಾಳಿಕೆಗಳೆಂದರೆ ಆತ್ಮನೇ ಪ್ರಧಾನ, ಜಗತ್ತೆಲ್ಲ; ಮೋಕ್ಷವೇ ನಮ್ಮ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿರಬೇಕು, ಸ್ವರ್ಗವಲ್ಲ; ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗುವುದು ಜ್ಞಾನವೇ ವಿನಾ ಕರ್ಮವಲ್ಲ; ಅನುಭವವಾಸಾನವಾಗುವ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲೂ ನೆಲೆಗಾಣದ ಶುಷ್ಕತರ್ಕವಲ್ಲ; ಸಾಧನಾ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಉಪಾಸನೆಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಸ್ಥಾನವುಂಟು; ಜ್ಞಾನ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಉಪಾಸನೆ ಗೌಣವಾಗಿ. ಇದು ವೇದಾಂತದರ್ಶನದ ನಿಲುವು.

(೨)

ವೇದಾಂತ ಸಂಪ್ರದಾಯ

ಸಂಪ್ರದಾಯವೆಂದರೆ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ, ಹಲವಾರು ತಲೆಮಾರು-
ಗಳಿಂದ ಬದುಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕಲ್ಪನೆಗಳೂ ಸಾಧನೆಗಳೂ ಉಳಿದುಕೊಂಡು
ಬರುವುದು; ಅಂಧಪರಂಪರೆಯಂತೆ ಅಲ್ಲದೆ, ವಿಚಾರಮತರ ಎಣಿಕೆಗೆ ಮಾಲ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ
ನಮ್ಮ ಬದುಕಿನ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವಂಥದು. ಅಂದಿನಂತೆ ಇಂದಿಗೂ,
ಇಂದಿನಂತೆ ಮುಂದೆಯೂ ಅದರ ಪ್ರಸ್ತುತತೆ ಇಂಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು
ತಮ್ಮ ಸಲುವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ಗಳಿಸಿದ ಸ್ವತ್ತು ಇದು.

ಕಲೆಯಲ್ಲಿ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ, ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ನಾವು ಗುರುತಿಸುವಾಗ
ಅದು ನಮ್ಮದೇ ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನದೊಂದಿಗೆ ಅದರ ಅಗತ್ಯ ನಮಗಿಂದಿಗೂ ಇದೆ
ಎಂಬ ಅರಿವು ಇರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವೇದಾಂತಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲೂ ಸಂಪ್ರದಾಯವೆಂಬುದು
ಇದೆ. ಮತಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ವಿಚಾರಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಂದ ವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯ
ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ? ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳೇ ಹಲವಾರು ಇವೆಯೇ?
ಅವುಗಳ ನಡುವೆ ವಿರೋಧ ಬಾರದೆ ಇರುವುದು ಸಾಧ್ಯವೇ?

ವೇದದ ನಲಗೆಟ್ಟು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು
ವೇದಾಂತಗಳೆನಿಸಿಕೊಂಡವು. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ವೇದಶಾಖೆಗಳಿಂದಾಗಿ,
ಋಷಿಪರಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಾಗಿ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಾಗಿವೆ; ಹೀಗಾಗಿ ವೇದಾಂತಗಳೂ
ಹಲವು. ಅಚಾರ್ಯರು ಈ ಮಾತನ್ನು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ
ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವ ಉದ್ದೇಶ ಒಂದೇ ಎಂಬುದು ಅವರ
ನಿಲುವು. ಅತ್ಯೈಕತ್ವಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯೇ ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಆಶಯವೆಂಬುದನ್ನು
ಅವರು ತಮ್ಮ ಅಧ್ಯಾಸಭಾಷ್ಯದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ
ವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯವೆಂಬ ಧ್ವನಿ.

ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಗೆ ಬಂದು, ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಒದಗಿ,
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ವಿಚಾರಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಸಂಪ್ರದಾಯವೇ ವೇದಾಂತ
ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಆಸ್ತಿಕವಾದವರಿಗೆಲ್ಲ ಮಾನ್ಯವಾಗಿರುವುದೇ ಇದು. ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಲ್ಲಿ
ಓರಕೋರಗಳಿದ್ದರೂ, ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಕ್ರಮ ಒಂದೇ; ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತೈವಿದ್ಯವಿದ್ದರೂ
ಆಶಯ ಒಂದೇ; ಸಾಧನೆಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು ಒಂದೇ.
ಇದು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ.

ಇಲ್ಲೊಂದು ಸಂಶಯವುಂಟಾಗಬಹುದಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮವು ಯಾವ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ವಾಚ್ಯವಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಅದು ವಸ್ತುವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆ? ಮೊಲದ ಕೊಂಬು ಮುಂತಾದವುಗಳಂತೆ ಶೂನ್ಯವೆಂದೇ ಆಗಿ ಅದನ್ನರಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನವು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಸರಿ - ಎಂದು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಅನಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಹಾಗಲ್ಲ. ವಿಕಲ್ಪಗಳು ಯಾವ ಆಸ್ಪದವಿಲ್ಲದೆ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮವು ಆತ್ಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯವಲ್ಲ. ಅದು ಯಾವನು ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಯಸುವನೋ ಅವನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಆತ್ಮನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನರಿತುಕೊಂಡವನಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ಅನಾತ್ಮವಸ್ತುವನ್ನು ತಾನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಬಯಕೆಯೂ ಹೋಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ತಾನೇ ತುರಿಯೆನೆಂದು ಕಂಡುಕೊಂಡಾಗ ಶೂನ್ಯವಾದವೂ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ತಾನು ಉಳಿದುಕೊಂಡೇ ಇರುತ್ತಾನೆ.

ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಶೂನ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳೋಣ. ಆದರೂ ಅದನ್ನರಿಯಲು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹಾಯಕವಾಗಲಾರದಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನೂ ಆತ್ಮನಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಶೂನ್ಯವಾದ- ಕ್ಕೆಡೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆ? ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಆತ್ಮನಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳು ಸಮರ್ಥವಾಗದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮವು ಆತ್ಮನೇ ; ಆತ್ಮನು ಬ್ರಹ್ಮವೇ - ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿವೆಯಲ್ಲವೆ? ಶ್ರುತಿಗಳು ತಿಳಿಸಿದಮೇಲೂ ಬ್ರಹ್ಮವು ಆತ್ಮನೆಂಬುದು ಗೊತ್ತಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಾಹಸದ ಮಾತಾಗುವುದು. ಅದು ಎಂದಿಗೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಭವಾನುಸಾರಿಯಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮವು ಆತ್ಮನೇ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಆತ್ಮನೆಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣದ ಆಧಾರದಿಂದ ಮಾತ್ರ ನಂಬಬೇಕೆಂದರ್ಥವೆ? ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲ. ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ, ಶ್ರುತಿಯ ಉಪದೇಶವನ್ನು ನಂಬಿದರೂ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮನು ಕೇವಲ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧನಲ್ಲ. ಅನುಭವಸಿದ್ಧನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ತಾನು ಇದ್ದೇನೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ತಾನೆ ಸಂಶಯವುಂಟಾದೀತು? ಹಾಗೆ ಸಂಶಯವಾಗುವುದಾದರೆ ಯಾರಿಗೆ ಅದು ಆಗಬಹುದೋ ಅವನು ತಾನೇ (ಆತ್ಮನೇ) ಆಗಿರುವನಲ್ಲವೆ? ತನ್ನಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಸಂಶಯವು ಬರಲೇ ಆರದು. ಹಾಗೆ ತಾನು ಸ್ವತಃಸಿದ್ಧನೂ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶನೂ ಆಗಿರುವದನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ತಾನೆಂಬುದು ಕೇವಲ ಶಾರೀರ ಆತ್ಮನಲ್ಲ; ಸಂಸಾರಿಯಲ್ಲ; ನಿತ್ಯಶುದ್ಧಬುದ್ಧ- ಮುಕ್ತವಾದ ಅಪ್ರಮೇಯವಾದ ಸ್ವಯಂಸಿದ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೇ - ಎಂದು ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮವು ಶೂನ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು

ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತದೆ.

ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಒಂದೇ ಚೌಕಟ್ಟಿನ ವಿವಿಧ ಮುಖಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ; ಮುಖಗಳು ಬೇರೆಯಾದಾಗ ಚೌಕಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾಯಿತೆಂದು ಬಗೆದರೆ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುವ ವಿವರಗಳಷ್ಟನ್ನೇ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಒಟ್ಟಾರೆ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾರದೆ ಹೋದರೆ ಅವನು ಹೆಡ್ಡನಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೇನು? ಆಚಾರ್ಯರು ಇಂಥವನನ್ನೇ ಕುರಿತು “ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರವಿದಪಿ ಅಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್ ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅವನನ್ನು ಬೆಪ್ಪನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನ ಗೊಡವೆಗೆ ಹೋಗದಿರಿ (ಮೂರ್ಖವದುಪೇಕ್ಷಣೀಯಃ) ಎಂಬ ಕಿವಿಮಾತನ್ನೂ ಆಚಾರ್ಯರು (ಗೀತಾಭಾಷ್ಯ-13.2) ಹೇಳಿದರು!

ಆಚಾರ್ಯರು ಬೊಟ್ಟಿಟ್ಟು ತೋರಿಸಿದ ಮೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯ ಯಾವುದು? ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಷಡ್ವರ್ತನದ ಮಾತಿದೆಯಷ್ಟೆ; ನ್ಯಾಯ-ವೈಶೇಷಿಕ, ಸಾಂಖ್ಯ-ಯೋಗ ಇವು ನಾಲ್ಕು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಆರಂಭಿಸಿ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡವು. ಈಗ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ, ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾ ಎಂದು ಎರಡಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದು ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದಿತು; ಬರುಬರುತ್ತ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದಾರಿ ಹಿಡಿದವು. ಕೃತಕೋಟಿ ಯೆಂಬವರು ಇಡೀ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಒಂದು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಈ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಉಪವರ್ಷರಂಬುವ ಆಚಾರ್ಯರು ಒಂದು ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದರು. ಇವರ ಕಾಲ ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ಧ ಇನ್ನೂರರ ಸುಮಾರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ಇವರನ್ನು ಭಗವಾನ್ ಉಪವರ್ಷಃ ಎಂದು ಗೌರವದಿಂದ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ನಿಲುವನ್ನು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಶಬರಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಧ್ವನಿಯಿದೆಯೆಂದಲ್ಲವೆ ಅರ್ಥ?

ಉಪವರ್ಷರು ಇಡೀ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮೊದಲ ಹದಿನಾರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಪೂರ್ವತಂತ್ರ, ಕಡೆಯ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಉತ್ತರ ತಂತ್ರ ಎಂದು ಕಾಣಿಸಿ, ಪೂರ್ವತಂತ್ರವನ್ನು ಕರ್ಮಕಾಂಡವೆಂದೂ ಉತ್ತರತಂತ್ರವನ್ನು ಜ್ಞಾನಕಾಂಡವೆಂದೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅನಿಷ್ಟಪ್ರತಿಬಂಧಕ-ನಿವೃತ್ತಿಯೆಂಬದೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅನಂದಾನುಭವವೆಂಬ ಇಷ್ಟ-ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಒದಗುವುವೆಂದು ಮೋಕ್ಷದ ಎರಡು ಮುಖಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಗಳೆರಡೂ ಸಮಪ್ರಧಾನವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಬೇರೂರಿಕೊಂಡಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ಮೊದಲ ಬಿರುಕು.

ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಹಲವಾರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು, ಮತಗಳು, ನಿಲುವುಗಳು ಮೂಡಿಕೊಂಡು ವೇದಾಂತಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲ ಒದಗಿದುದು ಸಹಜವೇ. ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಮರೆತು ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳ ಮೇಲಾಟ ಮೊದಲಾದಾಗ ಹಲವರು ದಾರಿಯನ್ನು ಸೇರಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿದರು. ಅದೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಮತ್ತು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಎಂಬ ಎರಡು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಪ್ರಮುಖ ಆಧಾರಗಳೆನಿಸಿಕೊಂಡವು. ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನಂದಿ (ಟಂಕ) ಎಂಬ ವಿವರ್ತವಾದಿಗಳೊಬ್ಬರು ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ವೃತ್ತಿಯೊಂದನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದರು. ದ್ರಮಿಡಾಚಾರ್ಯರೆಂಬವರು ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಮತ್ತು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಎರಡೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಭಾಷ್ಯವೊಂದನ್ನು ಬರೆದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಇವರನ್ನು ಆಗಮವಿತ್ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಭರ್ತೃಹರಿಗಳು ವಾಕ್ಯಪದೀಯವನ್ನು ಬರೆದು ಶಬ್ದಾದ್ವೈತ್ಯವಾದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದೂ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ.

ಇವರಲ್ಲದೆ ಭರ್ತೃಪ್ರಪಂಚಿ, ಭರ್ತೃಮಿತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತ, ಸುಂದರಪಾಂಡ್ಯ ಮೊದಲಾದವರು ತಮತಮಗೆ ತೋರಿದಂತೆ ವೇದಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತೊಡಗಿದರು. ಕುಮಾರಿಲರೇ ಮೊದಲಾದ ಮೀಮಾಂಸಕರೂ, ಧರ್ಮಕೀರ್ತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಬೌದ್ಧರೂ, ಹಲವಾರು ತಾರ್ಕಿಕರೂ ವೇದಾಂತವೆಂಬ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೊರತಾಗಿ ಹಲವು ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದರು. ಸಾಂಖ್ಯ, ನ್ಯಾಯ, ವೈಶೇಷಿಕ ದರ್ಶನಗಳವರು ವೇದಾಂತದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಜಗ್ಗಾಡಿದರು.

ಈ ಗೊಂದಲವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲೆಂದೇ ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಮಾಡಿದ ನಿರ್ಣಯಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದೂ, ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಮೈದಳಿದ ನಿರ್ಣಯಗಳು ವೇದಾಂತವೆಂದೂ ವಿಭಾಗಮಾಡುವುದಿದೆ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ಶ್ರುತಿಯೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ, ಅವುಗಳ ನಿಲುವು ಜನರಿಗೆ ಖಚಿತವಾಗಲು ಗೀತೆಯೆಂಬ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ ನ್ಯಾಯಸಂವಿಧಾನದ ಸಲುವಾಗಿ ಶಾರೀರಕ-ಮೀಮಾಂಸೆಯನ್ನೂ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದರು.

ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿರುವುದು ಬಾದರಾಯಣರ ಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಕಾಣಿಸಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ (ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೇ) ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ, ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣ, ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯಗಳ ಹಂದರ ಮೇಲೆ.

(೩)

ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯ

ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೂ ಸಾಧಕರಿಗೂ ಮನನಾನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಸಾಧನ ಸಂಪತ್ತಿನ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯವೆಂಬ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಏರ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನವೋ ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕೊಡುಗೆಯೆಂದರೆ ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯದ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯಗಳಿಂದ ಅಣಿಮಾಡಿದುದು. ಈ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಹಿಡಿದೇ ಮುಂದಿನ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನಿಲುವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದರು. ಅವರು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯವೆಂದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು, ಭಗವದ್ಗೀತೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳು.

ಪ್ರಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಮಾತು (ಸ್ಥಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಮತ್ತು ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿ) ಹಲವಾರು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿತು. ಮೂಲಭೂತವಾದ ಅರ್ಥ ಹೋಗುವುದು (ಗಮನಂ). ಅದರ ಮೇಲೆ ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸಲೆಂದು ಸೇನೆಕಟ್ಟಿಹೊರಡುವುದು (ವಿಜಿಗೀಷೋ ಪ್ರಯಾಣಂ), ಬಯಕೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹಿಡಿಯುವ ದಾರಿ (ಅಭೀಷ್ಟವಸ್ತುಚಾಲನಂ), ಇಲ್ಲಿನ ಬದುಕನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು (ಮಹಾಪ್ರಸ್ಥಾನಂ), ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಗಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುವ ಕ್ರಮ, ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳು ಹೊರಡುತ್ತವೆ. ಈಗ ನಾವು ಪರೀಶೀಲನೆಗೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ವೇದಾಂತ ಪ್ರಸ್ಥಾನವೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವೇದಾಂತದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಮನವರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಡಿಯಬೇಕಾದ ದಾರಿ ವೇದಾಂತ ಪ್ರಸ್ಥಾನ. ಮೂರು ಪರಸ್ಪರಪೂರಕವಾದ ದಾರಿಗಳು ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯ.

ವೇದಾಂತವೆಂದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತು; ವೇದವಾಚ್ಯಯದ ಕಡೆಯ ಭಾಗವಾದುದರಿಂದಲೂ, ವೇದದ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದರಿಂದಲೂ ಉಪನಿಷತ್ತು ವೇದಾಂತವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ವೇದಾಂತಕ್ಕೆ ಈಗಿರುವ ಅರ್ಥ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತಗಳು ಎಂದು ಬಹುವಚನಪ್ರಯೋಗವನ್ನೇ ಮಾಡಿರುವುದಲ್ಲದೆ; ವೇದಾಂತಗಳೆಂದರೆ ತಾವು

ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಹತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೆಂದೇ ಬಗೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈಶ, ಕೇನ, ಕಠ, ಪ್ರಶ್ನ, ಮುಂಡಕ, ಮಾಂಡೂಕ್ಯ, ತೈತ್ತಿರೀಯ, ಐತರೇಯ, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ, ಮತ್ತು ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಇವೇ ಅವರ ಪಾಲಿಗೆ ಶ್ರುತಿರೂಪವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು. ಇಷ್ಟಕ್ಕೇ ಅವರು ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವುದು ಕೂಡ. ಮುಂದೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಭಾಷ್ಯ ಬರೆದದ್ದೂ ಈ ಹತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೇ. ಎಂದ ಮೇಲೆ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತವೆಂದರೆ ಈ ಹತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ದೃಷ್ಟಿ; ಔಪನಿಷದ-ದರ್ಶನ. ಇದನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯೆಂದೂ ಮೋಕ್ಷವಾದವೆಂದೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ವೇದಾಂತಪ್ರಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ಈ ಔಪನಿಷದ-ದರ್ಶನವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಬಗೆಯಿಂದಷ್ಟೆ ಅರ್ಥ. ಈ ಬಗೆಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೇ ಮೂಲಸಾಮಗ್ರಿಯಿಂದಾದಮೇಲೆ ಅವೇ ಮೊದಲಪ್ರಸ್ಥಾನ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಹೇಗೆ ವೇದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿ ತಿಳಿಸುವುವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಭಗವದ್ಗೀತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದ ಮೊದಲಲ್ಲೇ “ತದಿದಂ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ಸಮಸ್ತವೇದಾರ್ಥಸಾರಸಂಗ್ರಹಭೂತಂ” ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ಹಸುಗಳಂತೆ, ಗೀತೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಕರೆದ ಹಾಲಿನಂತೆ, ಹಾಲು ಕರೆದವನು ಕೃಷ್ಣ ಎನ್ನುವ ಗೀತಾಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಶ್ಲೋಕ (ಸರ್ವೋಪನಿಷದಾ ಗಾವೋ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುತ್ತದೆ) ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪರಿಚಿತವಾದುದಷ್ಟೆ ಹೀಗಾಗಿ ಭಗವದ್ಗೀತೆ ಎರಡನೆಯ ಪ್ರಸ್ಥಾನವೆಂದಾಯಿತು.

ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೇನೋ ವೇದದ ಭಾಗವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯೇ, ಅಪೌರುಷೇಯವೇ. ಆದರೆ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಾಸರು ರಚಿಸಿದ ಮಹಾಭಾರತದ ಭಾಗವೆಂದೇ ಎಣಿಸುತ್ತೇವೆಯಾಗಿ ಅದು ಪೌರುಷೇಯವೇ ಆಯಿತು; ಮಹಾ-ಭಾರತವನ್ನು ಸ್ಮೃತಿಯೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಭಗವದ್ಗೀತೆ ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಸ್ಥಾನವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಸ್ಮರಂತಿ ವೇದಂ ಅನಯಾ; ಮಹರ್ಷಿಭಿಃ ವೇದಾರ್ಥಚಿಂತನಂ). ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲೇನೋ ಭಗವದ್ಗೀತೆ ಮಹಾಭಾರತದ ಭಾಗವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅದು ವ್ಯಾಸಕರ್ತೃಕವೆಂಬ ಮಾತಿದೆ. (ತಂ ಧರ್ಮಂ ಭಗವತಾ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಂ ವೇದವ್ಯಾಸಃ ಸರ್ವಜ್ಞೋ ಭಗವಾನ್

ಗೀತಾಖ್ಯಾಯಿಕೆ ಸಪ್ತಭಿಃ ಶ್ಲೋಕಶತೈಃ ಉಪನಿಬಂಧಂ) ಹದಿನೆಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಏಳುನೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನಸಂವಾದರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿ ಅನೇಕವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದರೂ, ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಕಾರ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ನಿವೃತ್ತಿಗಳೆಂಬ ಎರಡು ನೆಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಗೀತೆಯ ಉದ್ದೇಶ. ಈ ಧರ್ಮವು ನೀಶ್ರೇಯಸ - ಪ್ರಯೋಜನವಾದುದೆಂದೂ, ಪರಮಾರ್ಥತತ್ವವೆಂದೂ, 'ವಾಸುದೇವಾಖ್ಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿಧೇಯಭೂತ' ವಾದುದೆಂದೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದೆಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ಒಕ್ಕಣೆ. ಇದು ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಭಿಧೇಯ, ಮೋಕ್ಷವೇ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವೇ ಸಂಬಂಧವೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಸ್ಥಾನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸೂತ್ರದಲ್ಲೇ ಬ್ರಹ್ಮ-ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯ (ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆಯ) ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಸೂತ್ರವೆನ್ನುವ ಮಾತಿಗೆ ದಾರವೆಂದು ಅರ್ಥವಿದೆ. ವೇದಾಂತಗಳ (ಎಂದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ) ಮಾತುಗಳೆಂಬ ಹೂಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಟ್ಟಲು ಬಳಸಿದ ದಾರವೆಂದು ವೇದಾಂತಸೂತ್ರ (ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಕುಸುಮಗ್ರಂಥನಾರ್ಥತ್ವಾತ್). ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ; ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮ (ಸರ್ವರ ಆತ್ಮನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ) ನನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವೇಚನೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಶಾರೀರಕ ಮೀಮಾಂಸಾಸೂತ್ರ. ಕರ್ಮಕಾಂಡವಾದ ವೇದಭಾಗವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವಾದರೆ, ಅನಂತರದ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡವೆನಿಸಿದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ. ಇವೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಗ್ರಂಥದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೇ ಇದನ್ನು ಶಾರೀರಕ ಮೀಮಾಂಸೆಯೆಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ; ವೇದಾಂತಮೀಮಾಂಸೆಯೆನ್ನುವುದೂ ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಬಾದರಾಯಣರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಸೂತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಕಾರ 555. ಇವು ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿವೆ (ಚತುರ್ಲಕ್ಷಣೇ). ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಮನ್ವಯಧ್ಯಾಯ, ಅವಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ, ಸಾಧನಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಫಲಾಧ್ಯಾಯ ಎಂದು ಹೆಸರುಗಳಿವೆ.

ಒಂದೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೂ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿವೆ. ಪಾದಗಳು ಅಧಿಕರಣಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನವಲಂಬಿಸಿವೆ. (ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಹನ್ನೆರಡು, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಮತ್ತು ಕಠ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು; ತೈತ್ತಿರೀಯ ಮತ್ತು ಕೌಷೀತಕಿ ತಲಾ ಎರಡು, ಮುಂಡಕ ಮೂರು, ಪ್ರಶ್ನ ಒಂದು). ಎಂಟು ಸೂತ್ರಗಳು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನವಲಂಬಿಸಿವೆಯೆಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ಒಕ್ಕಣೆ (೧-೨-೬; ೧-೩-೨೩ ಇತ್ಯಾದಿ). ಮೊದಲನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು (ಎಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ಅಧಿಕರಣಗಳನ್ನು) ಚತುಃಸೂತ್ರಿ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವ ವಾಡಿಕೆಯಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಮೂರು ಪ್ರಸ್ಥಾನಗಳೂ ಉಪನಿಷತ್ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿರುವುದು ಔಪನಿಷದ ದರ್ಶನವೇ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೇ ಪ್ರಸ್ಥಾನವೆಂದಾಗ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸ್ಥಾನವೆಂದೂ, ಭಗವದ್ಗೀತೆ ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಸ್ಥಾನವೆಂದೂ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ನ್ಯಾಯಪ್ರಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ನ್ಯಾಯವೆಂದರೆ ಮೀಮಾಂಸಾ-ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಗಾಗಿ ವಿಚಾರವಿಮರ್ಶೆಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಯುಕ್ತಿಗಳು. ಔಪನಿಷದದರ್ಶನವನ್ನು ಮೂರು ತೆರನಾಗಿ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ಥಾನಭೇದ. ಉಪನಿಷತ್ಪ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶವೆಂದೂ, ಗೀತಾ ಪ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂದೂ ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಿಚಾರವೆಂದೂ ಹೇಳುವ ವಾಡಿಕೆಯಿದೆ. ಔಪನಿಷದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ಮೂರೂ ಪ್ರಸ್ಥಾನಗಳ ಲಕ್ಷ್ಯ. ನೈರಾತ್ಮ್ಯವಾದ, ಪ್ರಧಾನಜಗತ್ಕಾರಣವಾದ, ನಾನಾತ್ಮವಾದ, ಆತ್ಮಭಿನ್ನೇಶ್ವರವಾದ ಮೊದಲಾದ ಅವೈದಿಕನಿಲುವುಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮವಾದವನ್ನು (ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು) ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯದ ಪ್ರಯೋಜನ.

(೪)

ಅಧ್ಯಾಸಭಾಷ್ಯ

ಆಚಾರ್ಯರು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಸಭಾಷ್ಯ ಒಂದು. ಶಾರೀರಕಮೀಮಾಂಸೆ ಅಥವಾ ವೇದಾಂತಮೀಮಾಂಸೆಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸ್ಥಾನದ ಉದ್ದೇಶವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಈ ಗ್ರಂಥಭಾಗದಲ್ಲಿ ಖಚಿತಗೊಳಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಚಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಒದಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವೇದಾಂತವೆಂದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು. ಎಲ್ಲರ ಅದರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದ ಈ ವೇದಭಾಗಗಳ ನಿಲುವು ಏನು ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು ವೇದಾಂತಮೀಮಾಂಸೆ. ಏನನ್ನು ಹೇಳಲು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಹೊರಟಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮನಗಾಣಿಸಲು ಉಪೋದ್ಘಾತವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಅಳವಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉಪೋದ್ಘಾತವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಅಧ್ಯಾಸಭಾಷ್ಯವೆಂದು ಕರೆದಿಲ್ಲ. ಅವರ ನಂತರ ಯಾರೋ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಹೆಸರು ಇದು. ಈ ಗ್ರಂಥಭಾಗದ ಮುಖ್ಯವಿಷಯ ಅಧ್ಯಾಸವೆಂಬುದೇನೋ ದಿಟವೇ.

ಅಧ್ಯಾಸವೆನ್ನುವ ಮಾತು ಯಾವ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬಾದರಾಯಣರ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲ, ಅನುಮಾನಗಮ್ಯವಾದುದೂ ಅಲ್ಲ; ಅನುಭವಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದುದು. ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ದೊರಕಲಾರದ ವಿವರವನ್ನು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪಡೆದು- ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅನುಮಾನಕ್ಕೂ ಸಿಗದುದನ್ನು ಅಪ್ರವಾಕ್ಯ (ಶಬ್ದ, ಶ್ರುತಿ) ತಿಳಿಸಿಕೊಡಬೇಕು. ಅಧ್ಯಾಸವು ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮತ್ತು ನೈಸರ್ಗಿಕ: ಅದನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುವ ಅಗತ್ಯವಿರದು. ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಹೇಡೆದು ರಚಿಸಿರುವ ಸೂತ್ರಗಳೂ ಅದನ್ನು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂದರ್ಭವಿಲ್ಲ.

ಅದರ ಅಧ್ಯಾಸವೇ ಅವಿದ್ಯೆ; ಅದರಿಂದ ಒದಗಿಬರುವುದು ಅನರ್ಥ ; ಈ ಅನರ್ಥವನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕುವ ಬಗೆಯನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅಧ್ಯಾಸವು ಅವಿದ್ಯೆಯಾದುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕಬಲ್ಲದು ವಿದ್ಯೆಯೇ ವಿನಾ ಬೇರೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಪ್ರಯೋಜನ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದೇ.

ಅತ್ಯವೊಂದೇ ತತ್ವ; ಉಳಿದದ್ದು ಮಿದ್ಯೆ. ಇದನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ವಿದ್ಯೆ.

ವಿದ್ಯೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗೋಚರವಲ್ಲ. ಅನುಮಾನಸಿದ್ಧವೂ ಅಲ್ಲ. ಅದು ಶಾಸ್ತ್ರಕವೇದ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದರ ಸ್ವರೂಪಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲು ವೇದಾಂತಗಳು (ಎಂದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು) ಹೊರಟವೆ. ವೇದಾಂತದ ಉದ್ದೇಶ ಅತ್ಮೈಕತ್ವವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಪತ್ತಿ. ಇದನ್ನು ಕುರಿತಾದ ವಿಚಾರವಷ್ಟೇ ವೇದಾಂತಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು. ಆಚಾರ್ಯರು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪಾವಧಾರಣೆಯೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಶಾರೀರಕ ಮೀಮಾಂಸೆಯ ಚೌಕಟ್ಟು.

ವಿದ್ಯೆಯ ವಿಷಯ ಏಕಾತ್ಮ ಎಂದಮೇಲೆ ಅದರ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವತಃಸಿದ್ಧವಲ್ಲವೆ? ಇನ್ನು ಅದರ ಅವಧಾರಣೆಗೆ ಅಗತ್ಯವೇನು? ಅವಕಾಶವೆಲ್ಲಿ? ವಿದ್ಯೆಗೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಅವಿದ್ಯೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ನಾವು ಹೊಸದಾಗಿ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ ಇರುವುದು. ವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗೆ ಅವಿದ್ಯೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿ ಇದೆಯೆಂಬುದಾಗಲಿ, ಅವಿದ್ಯೆಯ ಸ್ವರೂಪವೇನು ಎಂಬುದಾಗಲಿ, ವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅದರ ನಿಲುವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಹೊರಟ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ; ಬರುವ ಸಂದರ್ಭವೂ ಇಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಆಚಾರ್ಯರು ವೇದಾಂತ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಉಪೋದ್ಘಾತ-ರೂಪವಾಗಿ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕಾಯಿತು. ವಿದ್ಯೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮುಂದೆ ಚರ್ಚಿಸುವಾಗ ಈ ಸಿದ್ಧತೆ ಅಗತ್ಯವೆಂದು ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕೆ?

ವಿದ್ಯೆಗಾದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಪ್ರಮಾಣ; 'ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಸೂತ್ರವೇ ಇದೆ. ಅವಿದ್ಯೆಯಾದರೋ ಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಷಯ ಅಲ್ಲ. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕುರಿತ ಮೀಮಾಂಸೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು, ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕುರಿತಾದ ಉಪೋದ್ಘಾತದಲ್ಲಿ ಯಾವೊಂದು ಶ್ರುತಿಯನ್ನೂ ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರಭಾಗವನ್ನೂ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಅಗತ್ಯವಾಗಲಿ ಔಚಿತ್ಯವಾಗಲಿ ಅವರಿಗೆ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಎದುರಿಗೇ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಕನ್ನಡಿಯೇ ? ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಇರುವಾಗ ಅನುಮಾನದ ಹಂಗೇನು?

ಶಬ್ದದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇನು?

ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನುವುದು ಪಂಡಿತರ ಪರಿಭಾಷೆ; ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊರಪಡಿಸುವುದು ಇದರ ಪ್ರಯೋಜನ (. . ಪಂಡಿತಾ ಅವಿದ್ಯೇತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ; ತದ್ವಿವೇಕೇನ ಚ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪಾವಧಾರಣಂ ವಿದ್ಯಾಮಾಹುಃ) ವಿದ್ಯೆಯನ್ನುವುದೂ ಪಂಡಿತರ ಪರಿಭಾಷೆಯೇ. ವಿದ್ಯೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿ, ಎಂದರೆ ಇರುವುದನ್ನು ಇದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲು ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿ, ಅವಿದ್ಯೆ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಅವರು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲರ ಅನುಭವದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ವಿವರವೇ ಇದು. ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನುವುದು ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದವಾದರೆ. ಅದು ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿರುವ ಒಗೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಾಸವೆಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಾನು, ನನ್ನದು ಎಂಬ ಭಾವನೆ (ಅಹಮಿದಂ, ಮಮೇದಂ) ಯಾರಿಗೆ ಇರದು? ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ? ಯಾವುದೇ ಕೆಲಸವಾಗಲಿ ಈ ಚೌಕಟ್ಟಿನಿಂದ ನಡೆಯುವುದೇ? ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಪಶುವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಇರುವುದೇ! ಮತ್ತೆ, ಇದನ್ನೇನು ಯಾರೂ ಕಲಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರ ಬಳಕೆಗೆ ಯಾವ ಗುರುವಾಗಲಿ, ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಲಿ ಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲ. ಮೇಲಾಗಿ, ಅದನ್ನು ಬಿಡುವುದು ತುಂಬ ಕಷ್ಟ; ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರೂ ತಡೆದೀತು. ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಇದು ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ; ಎಲ್ಲರ ಅನುಭವದಲ್ಲೂ ಇರುವುದೇ; ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದುದೇ. ಯುಕ್ತಿಯಾಗಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಲಿ ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಳ್ಳಿಹಾಕುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ 'ನ ಹಿ ದೃಷ್ಟೇ ಅನುಪಪನ್ನಂ ನಾಮ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಯುಕ್ತಿಯಾಗಲಿ, ಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು ಈ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲೇ; ನಾನು, ನನ್ನದು ಎನ್ನುವ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರವೂ ಇರದು. ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಇರದು..

ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ನಿಲುಕಡೆಯಿಲ್ಲ, ಸಾರ್ಥಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೇಳುವ ವಿದ್ಯೆ ಬೆರಳು ತೋರಿಸುವುದು ಸತ್ಯದ ಕಡೆಗೆ; ಏಕಾತ್ಮವೆಂಬುದು ಸತ್ಯ. ನಾನು, ನನ್ನದು ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ನಾಮರೂಪವಿಕಾರ ನಾನಾತ್ಮಕ್ಕೆಡೆ-ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದುದು ಏಕಾತ್ಮ. ಆದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈ ಏಕಾತ್ಮ ಲೋಕಾನುಭವದಲ್ಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ, ಕಾರಣವೇನು? ಏಕಾತ್ಮದ ಆಧಾರವಿರದೆ

ಲೋಕಾನುಭವವೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಸತ್ಯದೊಂದಿಗೆ ನಾನಾತ್ಮವೆಂಬ ಅನೃತವೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಲೋಕಾನುಭವವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಚಾರ್ಯರು “ಸತ್ಯಾನೃತೇ ಮಿಥುನೀಕೃತ್ಯ” ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಾಗುವಾಗ ಅನೃತವು ಸತ್ಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಅದು ತೋರಿಕೊಳ್ಳದಂತೆ ಅಡ್ಡವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೇ ಅಧ್ಯಾಸವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಇರುವುದು ಸತ್ಯ, ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನೃತ. ತೋರಿಕೊಂಡಂತೆಯೇ ವಸ್ತು ಇದೆ ಎಂದು ಬಗೆದರೆ ಅದು ಭ್ರಾಂತಿ. ಇರುವುದಕ್ಕೂ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಇರುವ ಅಂತರವನ್ನು ಅರಿಯದಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ (ಇತರೇತರಾವಿವೇಕೇನ) ಇರುವುದು ಆತ್ಮ; ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನಾತ್ಮ. ಇರುವುದು ತೋರಿಕೊಂಡಂತೆಯೇ ಇದೆ, ತೋರಿಕೊಂಡದ್ದೇ ದಿಟವಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ಬಗೆದರೆ ಅದನ್ನೇ ಅಧ್ಯಾಸವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಅದಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಅದು ಎಂದು ಬಗೆಯುವುದೇ ಅಧ್ಯಾಸದ ಲಕ್ಷಣ (ಅತಸ್ಮಿನ್ ತದ್ಬುದ್ಧಿಃ). ಇರುವುದರ ಮೇಲೆ ತೋರಿಕೊಂಡದ್ದು ಮೂಡಿದಾಗ ತೋರಿಕೊಂಡದ್ದರಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಪರಸ್ಪರಾಧ್ಯಾಸ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಧ್ಯಾಸ.

ಹೀಗೆ ಆತ್ಮನನ್ನು ಅನಾತ್ಮ ಎಂದೋ, ಅನಾತ್ಮವನ್ನು ಆತ್ಮ ಎಂದೋ, ಎರಡರ ನಡುವೆ ಭೇದವನ್ನೆಣಿಸದೆ, ನೋಡುವಾಗ ಸತ್ಯ (ಆತ್ಮ), ಅನೃತ (ಅನಾತ್ಮ) ಗಳು ಕಲೆತು ಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ ಮೃದಳೆಯುತ್ತದೆ. ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಅವಿವೇಕದಿಂದ ಒದಗಿದ ಅಧ್ಯಾಸ. ಅಧ್ಯಾಸವೆಂಬುದೇ ಒಂದು ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಸಾಮಗ್ರಿ ಎಂದು ಬಗೆಯಬಾರದು. ಅದೊಂದು ಕ್ರಿಯೆ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಕರ್ತೃತ್ವ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವಗಳನ್ನು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸುಳ್ಳಾಗಿ (ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಯ-ರೂಪವಾಗಿ) ಒದಗಿಸುವುದೇ ಅಧ್ಯಾಸವೆಂಬ ಕಲಸ. ಅದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಸದ ಕೆಲಸ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಆಚಾರ್ಯರು. ಅಧ್ಯಾಸವೇ ಕೆಲಸ. ಇದರ ನಿಮಿತ್ತ, ಸ್ವರೂಪ, ಫಲಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಸಭಾಷ್ಯ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಮನಗಾಣದೆ ವೇದಾಂತ ಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಬರುವ ವಿದ್ಯೆಯ ಪ್ರಸ್ತುತತೆ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

(೫)

ಸಮ್ಯಗ್‌ದರ್ಶನ

ಆಚಾರ್ಯರು ಸಮ್ಯಗ್‌ದರ್ಶನವೆಂಬ ಮಾತನ್ನು ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಬಾರಿ ಈ ಮಾತಿನ ಬಳಕೆಯಿದೆ; ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಬಾರಿ ಈ ಮಾತು ಬಂದಿದೆ. ವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಬೌದ್ಧ, ಅರ್ಹತ (ಜೈನ), ಕಾಪಿಲ (ಸಾಂಖ್ಯ), ಪಾತಂಜಲ (ಯೋಗ), ಕಾಣಾದ (ವೈಶೇಷಿಕ) ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈ ಮಾತು ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮದಿಂದಲ್ಲದೆ, ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಮುಚ್ಚಯದಿಂದಲ್ಲದೆ, ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷ (ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿ, ಬ್ರಹ್ಮನಿರ್ವಾಣ, ಕೈವಲ್ಯ) ಎಂಬ ನಿಲುವನ್ನು ತಳೆದ ಎಲ್ಲ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೂ ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನ ಅಥವಾ ಸಮ್ಯಗ್‌ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದು ಸಹಜವೇ. ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ (ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ) ಬಂಧ ಎಂದಾದರೆ, ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ (ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೇ) ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಬೇಕಲ್ಲವೆ?

ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿಯೇ ಸಮ್ಯಗ್‌ದರ್ಶನವನ್ನು ಕುರಿತು ಕಪಿಲರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಸಾಂಖ್ಯತಂತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆನ್ನುವ ಉಲ್ಲೇಖ (ವೇಸೂಭಾ. ೨-೧-೧ ರಲ್ಲಿ) ಬಂದಿದೆ. ಈ ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠೇಯವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿದೆ. ಸಾಂಖ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ತಂತ್ರಗಳು ಸಮ್ಯಗ್‌ದರ್ಶನವನ್ನೇ ಅಪದೇಶವಾಗಿ (ವ್ಯಾಜವಾಗಿ) ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟಿವೆಯೆಂದೂ ಸೂಚನೆಯಿದೆ (ವೇಸೂಭಾ ೨-೨-೧). ಸಮ್ಯಗ್‌ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಉಪಾಯವೇ ಯೋಗವೆಂದೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ (ಗೀಭಾ. ೫-೭); ಯೋಗವೆಂದರೆ ಸಮ್ಯಗ್‌ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆಯೆಂದೇ, ಸಮ್ಯಗ್‌ದರ್ಶನವೆಂದೇ ಆಚಾರ್ಯರು ಸಮೀಕರಣಮಾಡಿರುವುದೂ ಉಂಟು (ಗೀಭಾ. ೪-೧). ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಕರ್ಮವನ್ನು ಯಾವನು ಕಾಣವನೋ ಅವನೇ ಸಮ್ಯಗ್‌ದರ್ಶಿಯೆಂದೂ, ಅವನಿಗೇ ಸಂನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದೆಂದೂ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಗೀಭಾ. ೫-೯). ಋಷಿಯನ್ನು ಸಮ್ಯಗ್‌ದರ್ಶಿಯೆಂದು ಕರೆದು, ಸಮ್ಯಗ್‌ದರ್ಶಿಯನ್ನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಯೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿರುವುದೂ ಉಂಟು (ಗೀಭಾ ೫-೭೫).

ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನವೆಂದರೆ ಇರುವುದನ್ನು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಸರಿಯಾಗಿ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು (ದರ್ಶನ), ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು (ಜ್ಞಾನ). ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾದುದು ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನ ಅಥವಾ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ, ಅಗ್ರಹಣ, ಅನ್ಯಥಾಗ್ರಹಣಗಳಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯ. ವಸ್ತುವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಅದರ ವಿಚಾರವಾಗಿ ತೊಡಗಿದ ಕೆಲಸ ಸಮರ್ಪಕವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚಾರ್ಯರು 'ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶಿಗಳಾದವರು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದೇ ಕಾರ್ಯಕ್ಷಮವಾಗುವುದು' (ಗೀ.ಭಾ. ೪-೩೪) ಎಂದು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದಿಂದ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವು ಸುಟ್ಟುಹೋಗುವುದೆಂದೂ (ವೇ.ಸೂ.ಭಾ. ೪-೧-೧೯) ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅದು ತೊಲಗದೆ ಮೋಕ್ಷ ತೋರಿಕೊಳ್ಳಲಾರದು. ಕರ್ಮಗಳು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಎಡೆಮಾಡಿಕೊಡಲಾರವು, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲ ('ಜ್ಞಾನಾದನ್ಯಂ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಂ ವಾರಯತಿ', ವೇ.ಸೂ.ಭಾ ೪-೩-೧೪) ಎಂಬುದೇ ಎಲ್ಲ ವೇದಾಂತದ ನಿಲುವು.

ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದಿಂದ ಅಶೇಷವಾಗಿ ಕರ್ಮಕ್ಷಯವಾಗುವುದೆಂದೂ (ವೇ.ಸೂ.ಭಾ. ೩-೧-೮), ಜೀವನ ಸಂಸಾರಿತ್ವವು ಅಳಿಸಿಹೋಗುವುದೆಂದೂ (ವೇ.ಸೂ.ಭಾ ೨-೩-೩೦) ಅಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುವಾಗ ಜೀವ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಇವರು ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದನ್ನು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ಅವರು ಹೀಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ: 'ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನೂ (ಜೀವವೂ), ಪರಮಾತ್ಮನೂ (ಬ್ರಹ್ಮವೂ) ಒಂದೇ ಎಂಬ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಒದಗುವುದು ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ. ಹೆಸರುಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನೆಂಬವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದವನು ಎಂದೂ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂಬವನು ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದವನು ಎಂದೂ ಈ ಬಗೆಯಾಗಿ ಅತ್ಯನಲ್ಲೇ ಭೇದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನು (ಎಂದರೆ ಕಟ್ಟುಪಾಡನ್ನು) ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ್ದು. ಒಬ್ಬನೇ ಅತ್ಯನನ್ನು ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅನೇಕವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಿದೆ ಅಷ್ಟೆ. ಆದರೆ ಈ ಬಗೆಯ ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನೇ ಪಟ್ಟುಹಿಡಿದು ಮಾತಾಡುವವರು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೆ ಅಲ್ಲಗಳೆಯುತ್ತಾರೆ; ತಮ್ಮ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ (ಎಂದರೆ ನೀಶ್ರೇಯಸಕ್ಕೆ, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ) ಬಾಗಿಲಂತಿರುವ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟುಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಮೋಕ್ಷವೆಂದರೆ ಕೃತಕವಾದದ್ದು (ಕರ್ಮದಿಂದ ಉತ್ಪಾದ್ಯವಾಗಿಯೋ ಸಂಸ್ಕಾರ್ಯವಾಗಿಯೋ ಒದಗಿ ಬರುವಂಥದು) ಎಂದೂ,

ಅನಿತ್ಯವಾದದ್ದು (ಕರ್ಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ, ಅದರ ಫಲ ತೀರಿದರೆ ತಾನೂ ಅಳಿಯುವಂಥದ್ದು) ಎಂದೂ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಯುಕ್ತಿಗೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲ' (ವೇಸೂಭಾ ೧-೪-೨೨).

ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಭೇದವು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಆದದ್ದು, ಪರಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಭೇದವಿರದು ಎಂದು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಚಾರ್ಯರು 'ಸರ್ವಭೂತಾತ್ಮಭೂತಾತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಗೀತೆಯ ಮಾತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ 'ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಮೊದಲುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಣ್ಣ ಹುಳುವಿನವರೆಗೂ ಇರುವ ಎಲ್ಲದರ ಸ್ವರೂಪ, ಒಳಗಿನ ಚೇತನ, ತಾನೇ, ಆತ್ಮನೇ' ಎಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ (ಗೀ.ಭಾ. ೫-೭). ಇದು ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವ. ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಇದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮನಿಗೂ (ಎಂದರೆ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಅಥವಾ ಜೀವ), ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಇರುವ ಭೇದ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಎತ್ತಿಕಟ್ಟಿದ್ದು ಅಷ್ಟೇ; ನಾಮರೂಪಗಳಿಂದಾದ ಶರೀರ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳು ಜೀವವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಬೇಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಇದೇನು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಭೇದವಲ್ಲ. ಇದು ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷದ್ವಾದಿಗಳ ನಿಲುವು ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ವೇಸೂಭಾ ೧-೪-೨೨). ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಪರಮಾತ್ಮನೋಂ-
-ವಿದ್ಯಾಪ್ರತ್ಯುಪಸ್ಥಾಪಿತನಾಮರೂಪರಚಿತದೇಹಾದ್ಯುಪಾಧಿನಿಮಿತ್ತೋ ಭೇದಃ, ನ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಇತ್ಯೇಷೋರ್ಥಃ ಸರ್ವೈ ವೇದಾಂತವಾದಿಭಿರುಚ್ಛುಪಗಂತವ್ಯಃ | ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವವೇ ಎಂಬುದು ವೇದಾಂತದ ದೃಷ್ಟಿ. ಇದು ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾದ ನಿಲುವು ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ಫಲವೆಂದರೆ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವೇ. ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನವು ಯಾವಾಗ ಒದಗಿಬರುವುದೋ ಆಗಲೇ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವೂ ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ವೇಸೂಭಾ. ೩-೩-೩೨, 'ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಕಾಲಮೇವ ತತ್‌ಫಲಂ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವಂ ದರ್ಶಯತಿ'). ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವೆಂದರೆ ಆತ್ಮೈಕತ್ವ; ಆತ್ಮ ಒಂದೇ ಎಂಬ ಅರಿವು. ಇದನ್ನೆ ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಕರೆದಿವೆ ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಬೃ.ಭಾ. ೪-೪-೬, 'ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಸರ್ವೋಪನಿಷದ್ವಿವಕ್ಷಿತೋರ್ಥಃ ಆತ್ಮೈಕತ್ವಾಖ್ಯಃ'). ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವ ಅಥವಾ ಆತ್ಮೈಕತ್ವವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡೇ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ

ಬರುವ 'ಸರ್ವತಃಸಂಪ್ರತ್ಯೋದಕ' (ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವುದು) ಎಂಬುದನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನವೆಂದೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಗೀಭಾ. ೩-೧೯ ಅವತರಣಿಕೆ, 'ಸರ್ವತಃಸಂಪ್ರತ್ಯೋದಕಸ್ಥಾನೀಯೇ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನೇ').

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ (೨-೪-೫) ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ವಿವರಣೆ ಹೀಗಿದೆ -
 "ಮೋದಲು ಗುರುಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು, ಅನಂತರ ಹಾಗೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮನನಮಾಡಬೇಕು. ಅದಾದಮೇಲೆ ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನ ಮಾಡಬೇಕು, ಎಂದರೆ ನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನಗಳನ್ನು ಸಾಧನರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಅವುಗಳ ಮೂಲಕ ಆತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತರೆ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಇರುವುದು ಎಂಬ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನವು ತಿಳಿಯಾಗುತ್ತದೆ" ('ಯದಾ ಏಕತ್ವಮೇತಾನ್ಯುಪಗತಾನಿ ತದಾ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಂ ಬ್ರಹ್ಮೈಕತ್ವವಿಷಯಂ ಪ್ರಸೀದತಿ').